

ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАДИМА ГЕТЬМАНА» МОН УКРАЇНИ

ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА МОН УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ЛУК'ЯНЕНКО ОЛЕКСАНДР ДМИТРОВИЧ

удк 339.923:061.1ЄС]:639.2/.3-026.46(477)(043.5)

ДИСЕРТАЦІЯ

**РОЗВИТОК РИБАЛЬСТВА
В СЕКТОРАЛЬНІЙ СТРУКТУРІ ЕКОНОМІКИ ЄС**

Спеціальність 08.00.02 – Світове господарство
і міжнародні економічні відносини

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело Лук'яненко О. Д.

Науковий керівник: Чужиков Віктор Іванович, доктор економічних наук, професор

Київ – 2021

АНОТАЦІЯ

Лук'яненко О. Д. Розвиток рибальства в секторальній структурі економіки ЄС. – Кваліфікаційна наукова робота на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.02 – світове господарство і міжнародні економічні відносини – ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана», Київ. 2021.

Дисертацію присвячено комплексному дослідженню рибальства, його ролі і місця в секторальній політиці ЄС, а також пошуку та обґрунтуванню інституціональних та бізнес-моделей інтеграції вітчизняного рибного господарства у європейський та глобальний ринки.

У вступі обґрунтовано актуальність теми дисертаційної роботи, сформульовано її мету, завдання, об'єкт і предмет; визначено методологічну основу і методи дослідження; розкрито зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами; обґрунтовано наукову новизну та практичне значення одержаних результатів; подано інформацію про апробацію та публікації результатів дослідження.

У розділі 1: досліджено роль ресурсного забезпечення економічного розвитку в парадигмі сталого розвитку й актуалізовано проблему глобальної продовольчої безпеки; оцінено потенціал рибальства з визначенням його ролі та функцій у глобальній економіці; виявлено умови, імперативи та специфіку формування системи управління глобальним рибальством й аквакультурою.

Уперше на системному рівні обґрунтовано таксономічну модель глобального рибальства, що має міжсекторальну сутність і багатофункціональне призначення з ідентифікацією його: ресурсної (океани і моря, внутрішні водойми, плантації аквакультури) і технічної (плаваючі засоби, гідроакустика, портова інфраструктура, цифрові системи) баз; технологічних ланцюгів первинної і вторинної переробки продуктів промислового й любительського рибальства, а також браконьєрства; інструментів багаторівневого регулювання (квотування,

інституційні рекомендації та поради, правові, екологічні, морально-етичні та субсекторальні обмеження, політичні преференції та добровільні обмеження); взаємопов'язаних економічних форматів (економіка рибальства, морська, блакитна та біоекономіка); дослідницького, експертного, конфліктологічного моніторингу розвитку та прогностичного потенціалу.

З урахуванням глобальних трендів, викликів і загроз (зміни клімату, техногенне забруднення аквасередовища, інтенсивність промислового і браконьєрського вилову рідкісних видів водних біоресурсів) ця модель може слугувати методологічною основою, з одного боку, мезо-, макро-, мета- та мегарівневого управління рибним господарством, а з іншого — науковим підґрунтям трансформації стратегій і бізнес-моделей рибної індустрії в аквакультуру в парадигмі глобального сталого розвитку.

Обґрунтовано необхідність і доцільність інституційного, функціонального, організаційного й регулятивного виокремлення в рибальстві на ряду із природнім промислом — аквакультури, що базується на технологіях штучного вирощування практично всіх видів водних біоресурсів у внутрішніх, приберегових і морських (марікультура) водоймах для ринкової реалізації відповідної харчової і нехарчової продукції із збереженням біорозмаїття комерціалізованих аквасистем. Проведено класифікаційну ідентифікацію її категорій (внутрішніх природних, штучних та комбінованих водойм і морських, прибережних і комбінованих територій), типів (із застосуванням та без застосування кормів), видів (кісткові риби, ракоподібні, молюски, інші водні тварини, водорості), а також споживчих призначень продукції (продовольча, непродовольча, подвійного використання). Показано, що саме випереджувальний розвиток аквакультури найбільш повно відповідає концепціям «блакитного» зростання та циркулярної економіки в руслі сучасного формату сталого розвитку.

Запропоновано корпоративну бізнес-модель рибної індустрії з урахуванням, з одного боку, секторальної специфіки (природно-географічна нерівномірність розподілу водних біо- та акваресурсів і локацій споживання продукції рибальства, переважно неконтрольована рухливість і сезонна концентрація основних

промислових видів водних біоресурсів, критична наближеність до територіально-локалізованої інфраструктури переробки та кінцевих споживачів), а з іншого — детермінованості імперативами менеджменту, серед яких визначено ієрархічність, локальність, вертикальну і горизонтальну інтегративність, кластерність і мережевість, цифрову адаптивність, креативність, екологічність, соціальність, глобальну трендовість.

У розділі 2 проілюстровано етапи становлення сучасної політики ЄС у сфері рибальства, її завдання й перспективні пріоритети, проведено комплексний аналіз рибного ринку Євросоюзу й окремих його сегментів, виявлено специфіку організації й багаторівневого регулювання європейського рибальського бізнесу.

Здійснено ідентифікацію політики рибальства та аквакультури в системі секторальних та горизонтальних політик ЄС, розкрито етапи її становлення і трансформації: регулювання відповідно Договору про Європейське економічне співробітництво (1957–1970 рр.); формування правової основи функціонування спільного ринку продукції рибальства (СПР) (з 1970 р.); реформування СПР з упровадженням системи управління рибними ресурсами (1983–1992 рр.); встановлення критеріїв «інтенсивності рибного промислу» та практики ліцензування рибогосподарської діяльності (1992–2002 рр.); запровадження стратегічного підходу в управлінні водними біоресурсами, включаючи довгострокові плани їх відновлення (2002–2013 рр.); запровадження нових принципів функціонування СПР (вільного доступу, сталого розвитку, обережності, стабільності, транспарентності); упровадження сучасного режиму СПР (2013 – до сьогодні). Оцінено рівень досконалості інституційної моделі рибальського сектору ЄС щодо дієвості розподілу національних і наднаціональних компетенцій і оптимальності його фінансування.

Розширено й поглиблено сутнісну характеристику європейського ринку продукції рибальства й аквакультури, якому притаманні інституціональна визначеність, структурно-сегментна детермінованість, багаторівневе регулювання в усьому циклі виробничо-відтворювального процесу; здійснено його позиціонування в системі національних, регіональних і глобальних ринків продовольства, землі,

природних, насамперед рибних, ресурсів, праці (безпосередній взаємозв'язок), а також фінансів, інвестицій, інновацій (опосередкований взаємозв'язок).

Доведено критичну важливість для функціонування цього ринку природно-географічної, науково-дослідної, виробничої, логістично-транспортної, інституційної та інформаційної інфраструктури та визначено ключові фактори її формування й розвитку: економічні (зростання попиту і пропозиції, вимогливості споживчих вподобань, поглиблення міжкраїнової виробничої кооперації, стандартизації якості, загострення конкуренції за глобальні водні й аквакультурні біоресурси); екологічні (посилення негативного впливу на аквасистему); технологічні (автоматизація рибної індустрії, інтернет-торгівля, інноватизація логістики й подовження термінів зберігання продукції); політичні (лібералізація внутрішнього спільного ринку при збереженні транскордонних бар'єрів і державного протекціонізму); інституційні (переважно наднаціональне регулювання рибальства і стану аквасистеми).

У розділі 3 оцінено національний потенціал рибальства й аквакультури, охарактеризовано процес і виявлено проблеми імплементації норм та стандартів Євросоюзу в рибному господарстві України, обґрунтовано напрями та механізми розвитку експорту та оптимізації імпорту рибопродукції України, адаптовано систему економіко-математичних моделей прогнозування промислового вилову риби і морепродуктів для країн світу та України.

Проведено оцінку невідповідності масштабів, динаміки і продуктивності рибного господарства України її наявному внутрішньому і зовнішньому потенціалу, визначено й охарактеризовано проблеми регресу галузі: об'єктивні (складність геополітичного та гео економічного позиціонування суверенної України й оцінки її водного і риборесурсного потенціалу, недостатня якість і темпи ринкового трансформування, перманентність кризових і форсмажорних впливів); переважно суб'єктивні (відсутність довготермінової стратегії розвитку національного рибогосподарства і відповідних державних програм, застаріла система мікро- та макроуправління рибальством, корупційна тінізація; відсутність стимулювання аквакультури).

Запропоновано комплекс заходів організаційно-кадрової модернізації національного рибного господарства, що забезпечать, з одного боку, послаблення державної регулятивно-контрольної і моніторингової функцій та їх професіоналізацію, а з іншого — суттєве збільшення виробництва продукції промислового рибальства й аквакультури при нарощуванні продуктивного потенціалу національних водних біоресурсів

Розвинуто критеріальний та параметральний методичний апарат оцінки ключових довготермінових кількісних і якісних трендів розвитку зовнішньої торгівлі продукцією рибальства України і ЄС з урахуванням секторальних особливостей, регуляторних норм та інструментів. Виявлено критичні проблеми її недостатньої масштабності, динаміки та структурної збалансованості й обґрунтовано шляхи вирішення насамперед для ефективного імпортозаміщення та нарощування українського експорту.

Аргументовано, що необхідність дотримання норм і стандартів ЄС стосовно сертифікованої легальності вилову риби, маркування рибопродуктів щодо якості, екологічності, безпеки споживання створює короткотермінові труднощі, однак у перспективі сприятиме зростанню внутрішньої і зовнішньої конкурентоспроможності українського рибальства й аквакультури.

Запропоновано й апробовано однофакторну прогнозну модель промислового вилову риби і морепродуктів на основі поетапної кластеризації країн із застосуванням інструментарію карт самоорганізації Кохонена і використанням програмного продукту Deductor Studio Academic.

Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості використання теоретичних положень висновків і рекомендацій, сформульованих автором у дисертації, в якості методологічної та інструментальної бази для розробки напрямів і ефективних механізмів розбудови рибогосподарського комплексу України в руслі євроінтеграційної стратегії. Отримані наукові результати, висновки і рекомендації використано в роботі: Державного агентства рибного господарства України при запровадженні заходів його структурної модернізації (2019–2020 рр.), обґрунтуванні законодавчих і відомчих ініціатив

стосовно розвитку рибного господарства й аквакультури України (2015–2021 рр.), оптимізації управлінської структури та підприємницької мережі (2020–2021 рр.) (довідка № 1-11-19/978-21 від 19.02.2021 р.); Державного підприємства «Укрриба» (під час трансформації його функцій та організаційної структури, формування стратегії розвитку й ефективної бізнес-моделі функціонування, адаптованих до практик європейського рибальського бізнесу (довідка № 04-13/4 від 18.02.2021 р.); Асоціації «Укррибспілка» для надання пропозицій до проектів Законів України «Про забезпечення простежуваності походження водних біоресурсів та продукції, виробленої з простежуваних видів водних біоресурсів», «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо спрощення умов ведення аквакультури)», «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо охорони водних біоресурсів та середовища їх існування» (довідка № 18-21 від 14.01.2021 р.); ГО «Фундація сприяння Європейській інтеграції» при проведенні тренінгів, круглих столів та Zoom-конференцій для держслужбовців стосовно структури ринку рибальства і морепродуктів ЄС, характеру та динаміки диверсифікації вилову риби, удосконалення спільних механізмів й інструментів регулювання, формулювання завдань конвергенції України та Європейського Союзу (довідка № 15 від 01.09.2020 р.).

Наукові положення, висновки та матеріали дисертаційної роботи використовуються в навчальному процесі ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» при викладанні дисциплін бакалаврського та магістерського рівнів «Європейський бізнес» та «Європейське бізнес-середовище» на факультеті міжнародної економіки і менеджменту, проведенні тренінгів у межах міжнародного проекту TEMPUS IV «Розвиток та вдосконалення університетського управління в галузі міжнародних зв'язків» – UNIVIA 543893–TEMPUS–SMGR (довідка від 7 квітня 2021 р.).

Ключові слова: сталий розвиток, економіка рибальства, водна екосистема, водні біоресурси, глобальне рибальство, аквакультура, спільна політика рибальства, рибна індустрія ЄС, рибний ринок ЄС, рибне господарство України.

ANNOTATION

Lukianenko O.D., Development of fisheries and aquaculture in the sectoral structure of EU economy. – Qualifying research paper as manuscript.

The dissertation on competition of a scientific degree of the Candidate of Economic Sciences (Ph.D. in Economics) by specialty 08.00.02 –World Economy and International Economic Relations – *Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman*, Public Higher Education Institution, Kyiv. 2021.

The dissertation is focused on the comprehensive study of the fisheries, its role and place in EU sectoral policy, as well as on searching and substantiating the institutional and business models of integration of domestic fisheries into the European and global market.

In the **introductory part** the substantiation of relevance of topic addressed in the dissertation is exposed, its purpose, objectives, object and subject are specified; the methodological basis and research methods are determined; the connection of work with research programs, plans, issues is revealed; the scientific novelty and practical significance of obtained results are substantiated; the information on approbation and publication of research results is provided.

In Section 1, the role of resource provision for economic development within the framework of paradigm of sustainable development is examined and the issues of global food security are actualized, the potential of fisheries is assessed with determination of its role and functions in the global economy, the conditions, imperatives and particularities of formation of the global fisheries and aquaculture management system are revealed.

For the first time, the taxonomic model of global fisheries of cross-sectoral nature and multifunctional purpose is substantiated on the system level, with identification of: its resource (oceans and seas, inland waters, aquaculture farms) and technical (floating equipment, hydroacoustics, port infrastructure, digital systems) bases; of technological chains of primary and secondary processing of products of industrial and recreational fishing, as well as of the poaching; of the multilevel regulation tools (quotas,

institutional recommendations and advices, legal, environmental, moral, ethical and sub-sectoral restrictions, political preferences and voluntary restrictions); of interrelated economic formats (fisheries economy, marine economy, blue economy and bioeconomics); of the monitoring, performed by researchers, experts, of conflictological monitoring over the development, and of the prognostic potential.

Taking into account the global trends, challenges and threats (climate change, technogenic pollution of aquatic environment, the progressing intensity of industrial and poaching catching of rare species of bioresources), this model can serve as a methodological basis for fish industry management on the meso, macro, meta- and mega level, on the one hand, and as a scientific basis for transformation of strategies and business models in fishing industry into the aquaculture within the frames of paradigm of global sustainable development.

The need and expediency of institutional, functional, organizational and regulatory separation within fishing industry (along with natural fishery) of aquaculture, based on technologies of artificial cultivation of almost all types of aquatic bioresources within the inland, coastal and marine (mariculture) reservoirs for the market sale of relevant food and non-food products while preserving the biodiversity of commercialized aquatic systems is substantiated; the classification-based identifying of its categories (inland natural, artificial and combined water reservoirs, and marine, coastal and combined areas), types (with and without aquafeed), species (bony fish, crustaceans, molluscan shellfishes, other aquatic animals, algae), as well as of the consumer purposes of products (food, non-food, dual use) is presented; it is shown that specifically the advanced development of aquaculture most corresponds to the fullest extent to the concept of “blue” growth and a circular economy in line with the modern format of sustainable development.

The corporate business model of fishing industry is proposed, taking into account the sectoral specifics (natural and geographical uneven distribution of aquatic bio- and aquatic resources and locations of consumption of fishery products, their mostly uncontrolled mobility and seasonal concentration of major industrial aquatic bioresources in the localized processing infrastructure and end users) on the one hand,

and on the other hand – the determinism of management imperatives, among which are defined the hierarchy, locality, vertical and horizontal integrativity, clustering and networking, digital adaptability, creativity, environmental friendliness, sociality, and global trend.

In Section 2, the illustration of stages of formation of current EU fisheries policy and its tasks and long-term priorities is presented, the comprehensive analysis of EU fish market and its individual segments is executed, the specifics of organization and multilevel regulation of European fishing business is revealed.

The fisheries and aquaculture policy in the systems of sectoral and horizontal policies of EU, the disclosure of the stages of its formation and transformation: regulation in conformity with Treaty on European Economic Cooperation (1957-1970) are identified; forming of the legal basis for functioning of fishery products common market (FPCM) (since 1970); reforming of FPCM with introduction of the system of fish resources management (1983-1992); introduction of the “fishing pressure” criteria and the practice of the fisheries’ licensing (1992-2002); introduction of strategic approach in the management of aquatic bioresources, including the long-term plans for their restoration (2002-2013); introduction of new principles of FPCM functioning (free access, sustainable development, caution, stability, transparency), the establishment of current FPCM modern schedule (2013 – up to the present day).

The level of perfection of institutional model of EU fisheries sector in terms of the effectiveness of distribution of the national and supranational competencies and the optimality of its financing is assessed;

The essential characteristics of European market of fishery and aquaculture products, to which are intrinsic the institutional certainty, structural-segmental determinism, multilevel regulation in the whole cycle of production and reproduction process, are expanded and deepened; its positioning in the system of national, regional and global markets of food, land, natural resources, first of all, the fish resources, labor (direct interrelation) as well as of the finance, investment, innovation (indirect relationship) is carried out;

The critical importance of natural-geographical, research, production, logistics and transport, institutional and information infrastructure for the operation of this market is proven and the key factors of its forming and development are identified: the economic (growth of supply and demand, stringency of consumer preferences, deepening of interstate industrial cooperation, quality standardization, intensification of competition for global waters and aquaculture bioresources); environmental (increasing negative impact on aquasystem); technological (automation of fishing industry, e-commerce, innovation of logistics and extension of shelf life); political (liberalization of internal common market with simultaneous preservation of cross-border barriers and state protectionism); institutional (mostly supranational regulation of fisheries and the state of aquasystem);

In Section 3 the assessment of national potential of fisheries and aquaculture is presented, the process is characterized and the problems, related to the implementation of EU norms and standards in fisheries of Ukraine are revealed, the directions and mechanisms of development of export fisheries potential of Ukraine are substantiated, the system of economic and mathematical models for prediction of industrial fishing and seafood for Ukraine and other countries of the world is adapted.

The assessment of inconsistency of the scale, dynamics and productivity of fishery of Ukraine as well as of its existing internal and external potential is performed; the problems, related to the industry's regression are identified and characterized, including: the objective problems (complexity of geopolitical and geoeconomic positioning of sovereign Ukraine and assessment of its water and fish resource potential, the insufficient quality and pace of market transformation, the permanent influence of numerous crises and force majeure); and mainly the subjective problems (lack of long-term strategy for the development of national fishery and relevant government programs, the outdated system of micro- and macro- level management of fisheries, the corruptive shading of industry; the lack of incentives and promotion of aquaculture).

The set of measures for modernization of organizational and staff aspects of national fishery is proposed, which will ensure, on the one hand, the weakening of state regulatory and monitoring functions and their professionalization, and will ensure the

significant increase in industrial fishery and aquaculture production while increasing the productive potential of national aquatic bioresources, on the other hand.

The criteria and parametric methodological apparatus for assessing the key long-term quantitative and qualitative trends in the development of foreign trade with fishery products between Ukraine and EU is developed, taking into account the sectoral characteristics, regulatory norms and instruments; the critical problems of its insufficient scale, dynamics and structural balance are revealed and the ways of their solution are substantiated, first of all for the effective import substitution and increase of Ukrainian export.

It is argued that the need to comply with EU norms and standards, related to the certified legality of fishing, the labeling of fish products guaranteeing its quality, environmental friendliness, safety for consumption, creates the short-term difficulties, but in the long run it will stimulate the rising of internal and external competitiveness of Ukrainian fisheries and aquaculture.

The one-factor forecast model of industrial fishing and seafood catching has been developed and tested, based on the gradual clustering of countries using the tools of Kohonen self-organizing maps and Deductor Studio Academic software product.

The practical significance of obtained results is that they provide the possibility of using theoretical provisions of conclusions and recommendations, exposed by the author in this dissertation, as well as the quality and robust methodological and instrumental basis for revealing the directions and effective mechanisms of development of Ukrainian fisheries complex in compliance with European integration strategy. The obtained scientific results, conclusions and recommendations had been applied by: the State Agency of Fisheries of Ukraine in process of implementation of the set of measures for its structural modernization (2019-2020), of substantiation of the legislative and departmental initiatives for development of fisheries and aquaculture of Ukraine (2015-2021), of optimization of the management structure and business network (2020–2021) (reference No. 1-11-19/978-21 of 19.02.2021); *Ukrryba*, State Enterprise (in process of transformation of its functions and organizational structure, in process of formation of development

strategies and effective business model of functioning, tailored to the practice of European fishing business (reference No. 04-13/4 of 18.02.2021); *Ukrrybspilka* when submitting the proposals to the draft of Laws of Ukraine “*On ensuring the traceability of origin of aquatic bioresources and products manufactured of traceable species of aquatic bioresources*”, “*On amendments to some legislative acts of Ukraine (to simplify the conditions of aquaculture management)*”, “*On amendments to some legislative acts of Ukraine on protection of aquatic bioresources and their habitat*” (reference No. 18-21 of 14.01.2021); *Foundation for assistance to European Integration*, NGO in holding the trainings, round tables and Zoom conferences for the public officers to make them acquainted with structure of EU fisheries and seafood market, the nature and dynamics of fishing diversification, the methods of improvement of common regulatory mechanisms and tools, to assist them in formulation of tasks for the convergence of Ukraine with European Union (reference No. 15 of 01.09.2020).

The scientific provisions, conclusions and materials of the dissertation are used in educational process of *Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman*, Public Higher Education Institution – in the Bachelor's and Master's academic programs' subjects “*European Business*” and “*European Business Environment*” studied at the Faculty of International Economics and Management, in the trainings held within the frames of international project TEMPUS IV “*Development and improvement of university management in the field of international relations*” - UNIVIA 543893-TEMPUS-SMGR (reference from April 7, 2021).

Key words: sustainable development, fisheries economy, aquatic ecosystem, aquatic bioresources, global fisheries, aquaculture, common fisheries policy, EU fisheries industry, EU fisheries market, fisheries of Ukraine.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографія

1. Парадигма креативного менеджменту в глобальній економіці: кол. моногр. / за заг. ред. д.е.н., проф. Д. Г. Лук'яненка. Київ: КНЕУ, 2016, 231 с. (14,41 д.а., особисто автору належить 0,3 д.а.: підрозділ 1.2. «Креативний феномен глобального лідерства» / О. С. Дорошенко, Т. О. Галахова, О. Д. Лук'яненко. С. 36–50).

Стаття у періодичному науковому виданні іншої держави, яка входить до Організації економічного співробітництва та розвитку та/або Європейського Союзу

2. Lukyanenko A. Global Motivations and Aquaculture Development Trends. *Green, Blue & Digital Economy Journal*. 2020. Vol. 1. No. 2. P. 132-139 (0,5 д.а.).

Статті у наукових виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України

3. Лук'яненко Олександр. Управлінські імперативи глобального рибальства. *Ринок цінних паперів України*. 2018. № 5-6. С. 61-67 (0,3 д.а.).

4. Лук'яненко О. Д. Трансформація політики ЄС в секторі рибальства. *Вісник Хмельницького національного університету*. Сер.: Економічні науки. 2019. № 4. Т. 3. С. 17–24 (0,3 д.а.).

5. Лук'яненко О. Розвиток зовнішньої торгівлі продукцією рибальства України з ЄС. *Ринок цінних паперів України*. 2019. № 1–2. С. 71–79 (0,4 д.а.).

6. Лук'яненко О. Д. Потенціал рибальства в глобальній економіці. *Вісник Хмельницького національного університету*. Сер.: Економічні науки. 2020. № 4. Том 2. С. 7–12 (0,4 д.а.).

В інших виданнях:

7. Four years on: how have capital cities dealt with the crisis : collection of RSA Research Network Seminar proceedings ; 26th October, 2012 / Professor V. I. Chuzhykov (Ed). Kyiv : KNEU, 2013. 88 p. (6,1 д.а.; особисто автору

належить 0,1 д.а.: «European integration dimension of energy security in Ukraine. р. 77–78).

8. Корпоративні стратегії у глобальному нафтогазовому бізнесі: навч. посіб. / Є. Г. Панченко, О. А. Швидкий, Д. І. Кір'яков, О. Д. Лук'яненко; за заг. ред. д.е.н., професора Є. Г. Панченка, О. А. Швидкого. К.: КНЕУ, 2013. 96 с.

9. Практикум з проведення тренінгів з європейської інтеграції (тренінг «Підготовка фахівців з європейської інтеграції») / за ред. В. І. Чужикова. – К.: КНЕУ, 2014. – 224 с. (13,0 д.а., особисто автору належить 0,6 д.а.: тема 2 «Інституційна модель Європейського Союзу». с. 36–50).

10. Руденко-Сударєва Л. В., Мозговий О. М., Пашинська К. С., Прилипко С. І., Лук'яненко О. Д. Результативність міжнародного інвестування проектів державно-приватного партнерства: наук.-метод. вид. К.: КНЕУ, 2017. 109 с. (6,3 д.а.; особисто автору належить 0,3 д.а.: підрозділ 5 «Ключові точки зростання вітчизняної економіки на базі державно-приватного партнерства» / К. С. Пашинська, О. М. Мозговий, О. Д. Лук'яненко. с 87–107)

11. Лук'яненко О. Д. Новітні прояви глобальної продовольчої проблеми / Проблеми і тенденції розвитку сучасної економіки в умовах інтеграційних процесів: теоретичні та практичні аспекти: матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції, Херсон, 11–12 жовтня 2018 р. Упоряд. К. Мельникова. Херсон, вид-во ФОП Вишемирський В. С., 2018. С. 28 (0,1 д.а.).

12. Лук'яненко О. Д. Організаційно-кадровий потенціал розвитку рибного господарства України. Соціально-трудова сфера в координатах нової економіки та глобальної соціо-економічної реальності: виклики, шляхи розвитку: зб. тез доповідей учасників Міжнар. наук.-практ. конф.; 11–12 лист. К.: КНЕУ. 2021, с. 360–362 (0,2 д.а.).

13. Лук'яненко О. Д. Нормативно-правові механізми розвитку рибальства і аквакультури в Україні. Судова влада в системі стримувань та противаг демократичного суспільства: компаративна теорія і практика: матер. Всеукр. наук.-практ. конф.; 15 січня 2021 р. С. 117-118 (0,2 д.а.).

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

ЄС – Європейський Союз

ООН – Організація Об'єднаних Націй

ОЕСР – Організація економічного співробітництва і розвитку

СОТ – Світова організація торгівлі

ФАО – Продовольча та сільськогосподарська організація

МВФ – Міжнародний валютний фонд

ЄБРР – Європейський банк реконструкції та розвитку

СПР ЄС – Спільна політика рибальства Європейського Союзу

ВВП – Валовий внутрішній продукт

AIC – Автоматична ідентифікаційна система

ТНК – Транснаціональна корпорація

САР ЄС – Спільна аграрна політика ЄС

EFCA – Європейське агентство з контролю за рибним господарством

ICES – Міжнародна рада з вивчення моря

EMFF – Європейський фонд морського судноплавства та рибальства

ДПП – Державно-приватне партнерство

ПВЗВТ – Поглиблена та всеохоплююча угода про вільну торгівлю між Україною та

ЄС

ЗМІСТ

ВСТУП	18
РОЗДІЛ 1. ПРИРОДНО-РЕСУРСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ РОЗВИТКУ ГЛОБАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ	30
1.1. Ресурсне забезпечення економічного прогресу і глобальна продовольча проблема	30
1.2. Рибальство у глобальній еко- і аквасистемі	42
1.3. Формування системи управління глобальним рибальством	64
Висновки до розділу 1	74
РОЗДІЛ 2. ЄВРОПЕЙСЬКА МОДЕЛЬ ОРГАНІЗАЦІЇ І РЕГУЛЮВАННЯ РИБАЛЬСТВА	77
2.1. Становлення спільної політики ЄС у секторі рибальства	77
2.2 Рибна індустрія в країнах Євросоюзу	91
2.3. Організація і регулювання ринку продукції рибальства ЄС	105
Висновки до розділу 2	121
РОЗДІЛ 3. КОНВЕРГЕНЦІЯ РИНКІВ ПРОДУКЦІЇ РИБАЛЬСТВА І АКВАКУЛЬТУРИ УКРАЇНИ І ЄС	124
3.1. Потенціал рибальства і аквакультури України	124
3.2. Імплементация норм і стандартів ЄС у рибному господарстві України	142
3.3. Розвиток експортного рибогосподарського потенціалу України	152
3.4. Система моделей прогнозування видобутку продукції рибного господарства	164
Висновки до розділу 3	176
ВИСНОВКИ	179
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	182
ДОДАТКИ	202

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Глобальним імперативом сучасності є ефективне функціонування економічних, соціальних та екологічних систем у концепті сталого і безпечного розвитку. Рибальство, відіграючи унікальну роль у вирішенні глобальної продовольчої проблеми, має очевидну специфіку, що найбільш яскраво проявляється у природно-кліматичній залежності і географічній нерівномірності розподілу ресурсів, його безпосередньому впливі на водну- і біо-екосистеми, неконтрольованій рухливості і сезонній концентрації, критичній наближеності до територіально локалізованої інфраструктури та кінцевих споживачів, зумовлюючи, з одного боку, особливості підприємницької мотивації, стратегічної поведінки суб'єктів ринку, їх організаційних структур та бізнес-моделей, а, з другого – багаторівневу конфігурацію досить жорстких інституційно-регулятивних політик та практик.

Сектор рибальства й аквакультури має важливе значення не лише для забезпечення ефективного функціонування європейського продовольчого ринку, а й у збалансованому розвитку територій та вирішенні їх соціально-економічних проблем, інтеграції країн-членів Європейського Союзу у глобальні логістично-інфраструктурні мережі, а захист та відтворення розмаїття водних біоресурсів належать до ексклюзивної сфери компетенції наднаціональних інституцій ЄС.

Модернізація систем державного управління водними біоресурсами та корпоративного менеджменту у цій сфері є важливим завданням і для України, адже реалізація подальших етапів євро інтеграційної стратегії нашої держави потребує врахування жорстких положень, норм і стандартів ЄС в рибальстві та аквакультурі, що сприятиме підвищенню внутрішньої і міжнародної конкурентоспроможності вітчизняного рибальства та пов'язаних з ним виробництв, сервісів та інфраструктур.

Дослідженню економічних та управлінських проблем глобальної економіки та її секторів у парадигмі сталого розвитку, глобального рибальства і аквакультури, рибної політики та індустрії ЄС і України присвячені праці багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців, зокрема О. Білоруса, Н. Вдовенко, В. Власова, Р. Зварича,

С. Кваши, Л. Кістерського, А. Колота, Д. Лук'яненка, В. Омельченка, Г. Орехової, Б. Панасюка, А. Поручника, О. Рогача, Є. Савельєва, Я. Столярчук, А. Фризоренка, В. Чужикова, Ю. Шарила, Л. Шаульської, О. Шниркова, Алі Ель-Аграа, Л. Андерсона, М. Беверіджа, Т. Бейла, Б. Ерді, У. Маккензі, Р. Олсена, Ш. Паское, К. Шваба, Дж. Топпе, Х. Уоллес, У. Уоллеса.

Разом із тим, в умовах над динамічної глобалізації із акселерацією нових можливостей і викликів окремі аспекти досліджуваної проблематики є недостатньо розкритими і аргументованими. Це стосується ідентифікації сучасних глобальних і європейських трендів та імперативів управління рибальством і аквакультурою, зважаючи на його міждисциплінарну сутність та багатофункціональну специфіку, транснаціоналізацію, глобальну корпоратизацію та мережевізацію. Актуальними залишаються на мікрорівні проблеми організації ефективного рибного бізнесу як потужних транснаціональних корпорацій, регіональних рибних кластерів та ресурсних центрів, так і локальних об'єднань малого та середнього бізнесу, рибальських кооперативів, спільних підприємств, а на макрорівні — моделі та інструменти регулювання і моніторингу економічних результатів цього виду підприємництва, детінізації браконьєрських доходів, оптимізації податків у контексті стратегії випереджального розвитку аквакультури.

Важливо визначити стратегічні пріоритети політики, регулятивної і бізнес-практики ЄС в нових геополітичних і гео економічних реаліях, що має для України особливе значення у процесі її інтеграції у європейський рибогосподарський та аквакультурний простір.

Такими теоретичними і практичними аргументами зумовлено вибір теми дисертації, її мету та завдання, логіку дослідження та структуру викладу матеріалу.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційну роботу виконано відповідно до плану науково-дослідних робіт ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» у рамках між кафедральних науково-дослідних тем факультету міжнародної економіки і менеджменту: «Стратегії національного розвитку в парадигмі глобальної економічної політики (номер державної реєстрації 0111U7630), у межах якої

особисто автором підготовлено аналітичний матеріал стосовно спільної політики рибальства для підрозділу 4.2 «Розвиток і реалізація секторальних стратегій та горизонтальних політик Європейського Союзу»; «Глобальна економічна інтеграція: стратегічні мотивації, формати, національні інтереси» (номер державної реєстрації 0116U001387), де подано модель ринку і рибопродуктів ЄС для підрозділу 5.2 «Країнові, секторальні та регіональні моделі економічно обґрунтованої спеціалізації». Окремі наукові пошуки здійснювались під час реалізації грантового проекту Європейського Союзу: «Адвокація Європейської інтеграції» (№ 199755-LLP-1-2011-1-UA-AJM-MO) – розроблено інституційну модель горизонтальних і секторальних політик ЄС; тренінгу «Інноваційно-інвестиційний розвиток ЄС (№ 529031-1-2012-1-UA-AJM-MO) – обґрунтовано напрями інновації сировинного сектору європейської економіки.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи стало комплексне дослідження рибальства, його ролі і місця у секторальній політиці ЄС, а також пошук та обґрунтування інституціональних та бізнес-моделей інтеграції вітчизняного рибного господарства у європейський та глобальний ринок.

Для досягнення поставленої мети відповідно до логіки дослідження (рис. 1) у роботі поставлено і розв’язано такі завдання:

- дослідити і узагальнити парадигмальну еволюцію ресурсного забезпечення соціально-економічного прогресу;
- виявити міждисциплінарну сутність та багатofункціональну специфіку рибальства у глобальній екосистемі;
- ідентифікувати глобальні тренди та імперативи управління рибальством та аквакультурою у контексті новітніх технологічних, економічних, екологічних та соціальних викликів і загроз;
- охарактеризувати політику ЄС в секторі рибальства, показати його роль і місце в структурі європейської економіки;
- оцінити масштаби, виявити тренди і особливості розвитку рибної індустрій в країнах ЄС;

Об'єктом дослідження є процеси, тренди та особливості розвитку рибальства у глобальній екосистемі.

Предметом дослідження є сучасні умови, фактори, природно-ресурсна та управлінсько-регулятивна специфіка рибної індустрії в секторальній структурі ЄС.

Методи дослідження. У дисертаційній роботі використано загальнонаукові і спеціальні методи наукового пізнання: теоретичного узагальнення (для висвітлення еволюції ресурсних парадигм розвитку (п. 1.1), позиціонування рибальства у глобальній (п. 1.2) та європейській (п. 1.3) екосистемах; аналізу і синтезу (для виявлення сучасних умов розвитку глобальної (п. 1.2), європейської (п. 2.2) та української (п. 3.3) рибної індустрії; історико-логічний метод (при ретроспективних дослідженнях парадигмального ресурсного генезису (п. 1.1), політики ЄС в секторі рибальства (п. 2.1), розвитку зовнішньої торгівлі України рибною продукцією (п. 3.3); метод абстрагування при ідентифікації категорій і понять у сфері глобального рибальства, аквакультури та рибної індустрії (п. 1.2), сектору рибальства та рибного ринку ЄС (п. 2.1, 2.2, 2.3); методи індукції і дедукції (при ідентифікації нових трендів і підходів щодо глобального (п. 1.2, 1.3), регіонального (п. 2.1, 2.3) та національного (п. 3.2, 3.3) регулювання розвитку рибальства і аквакультури); методи факторного та економіко-статистичного порівняльного аналізу (для оцінювання глобального (п. 1.2), європейського (п. 3.1) та українського (п. 3.1) ринку риби і рибопродуктів, характеристики процесу імплементації європейських норм і стандартів в українську практику (п. 3.2); математичного моделювання (при кластерному структуруванні та прогнозуванні вилову риби країнами світу і України (п. 3.4), оцінці ключових параметрів європейського ринку продукції аквакультури (п. 2.3)); метод експертних глобальних (п. 1.2), європейських (п. 2.2) і національних (п. 3.3) оцінок і прогнозів у досліджуваній сфері.

Інформаційною базою дослідження є монографічні дослідження вітчизняних і зарубіжних учених з проблематики глобального рибальства та

аквакультури, їх природно-географічного, інституційно-інфраструктурного та ринкового бізнес-середовища, законодавчо-нормативні акти і статистичні дані країн ЄС та України, офіційні публікації міжнародних організацій (ООН, ОЕСР, СОТ, ФАО, МВФ, Групи Світового банку, Європейської комісії, ЄБРР та ін.), матеріали Римського Клубу, Світового економічного форуму, Всесвітнього фонду дикої природи, світових ділових журналів (The Economist, Fortune та ін.), офіційні сайти транснаціональних корпорацій, публічні результати наукових досліджень Інституту рибного господарства Національної академії аграрних наук України, Національного університету біоресурсів і природокористування України та Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у формулюванні підходу до дослідження розвитку глобального рибальства у парадигмі сталого розвитку, розкритті його потенціалу у вирішенні продовольчої екологічної та соціальної проблем, визначенні місця європейського рибальства в секторальній структурі економіки ЄС, а також обґрунтуванні напрямів, пріоритетів та інструментів інтеграції рибного господарства України у європейський господарський аквасистемний простір. Основні наукові результати, які характеризують новизну виконаного дослідження, полягають у такому:

уперше:

– на системному рівні обґрунтовано таксономічну модель глобального рибальства, що має міжсекторальну сутність і багатофункціональне призначення, з ідентифікацією його: ресурсної (океани і моря, внутрішні водойми, плантації аквакультури) і технічної (плаваючі засоби, гідроакустика, портова інфраструктура, цифрові системи) баз; технологічних ланцюгів первинної і вторинної переробки продуктів промислового і любительського рибальства, а також браконьєрства; інструментів багаторівневого регулювання (квотування, інституційні рекомендації і поради, правові, екологічні, морально-етичні та субсекторальні обмеження, політичні преференції та добровільні обмеження); взаємопов'язаних економічних форматів (економіка рибальства,

морська, блакитна та біоекономіка); дослідницького, експертного, конфліктологічного моніторингу розвитку та прогностичного потенціалу; обґрунтовано необхідність і доцільність інституційного, функціонального, організаційного і регулятивного виокремлення у рибальстві на ряду із природнім промислом – аквакультури і проведено класифікаційну ідентифікацію її категорій (внутрішніх природних, штучних та комбінованих водойм і морських, прибережних і комбінованих територій), типів (із застосуванням та без застосування кормів), видів (кісткові риби, ракоподібні, молюски, інші водні тварини, водорості), а також споживчих призначень продукції (продовольча, непродовольча, подвійного використання); з урахуванням глобальних трендів, викликів і загроз (зміни клімату, техногенне забруднення аквасередовища, інтенсивність промислового і браконьєрського вилову рідкісних видів водних біоресурсів це може слугувати методологічною основою, з одного боку, мезо-, макро-, мета- та мегарівневого управління рибним господарством, а з, іншого — науковим підґрунтям трансформації стратегій і бізнес-моделей рибної індустрії в аквакультуру у парадигмі глобального сталого розвитку;

удосконалено:

– ідентифікацію політики рибальства та аквакультури в системи секторальних та горизонтальних політик ЄС, розкриття етапів її становлення і трансформації: регулювання відповідно до Договору про Європейське економічне співробітництво (1957–1970 рр.); формування правової основи функціонування спільного ринку продукції рибальства (СПР) (з 1970 р.); реформування СПР з упровадженням системи управління рибними ресурсами (1983–1992 рр.); впровадження критеріїв «інтенсивності рибного промислу» та практики ліцензування рибогосподарської діяльності (1992–2002 рр.); запровадження стратегічного підходу в управлінні водними біоресурсами, включаючи довгострокові плани їх відновлення (2002–2013 рр.); запровадження нових принципів функціонування СПР (вільного доступу, сталого розвитку, обережності, стабільності, транспарентності), встановлення сучасного режиму СПР (2013– до сьогодні); оцінено рівень досконалості інституційної моделі

рибальського сектору ЄС щодо дієвості розподілу національних і наднаціональних компетенцій і оптимальності його фінансування;

– сутнісну характеристику європейського ринку продукції рибальства і аквакультури, якому притаманні інституціональна визначеність, структурно-сегментна детермінованість, багаторівневе регулювання у всьому циклі виробничо-відтворювального процесу; здійснено його позиціонування у системі національних, регіональних і глобальних ринків продовольства, землі, природних насамперед рибних ресурсів, праці (безпосередній взаємозв'язок); фінансів, інвестицій, інновацій (опосередкований взаємозв'язок); доведено критичну важливість для функціонування цього ринку природно-географічної, науково-дослідної, виробничої, логістично-транспортної, інституційної та інформаційної інфраструктури та визначено ключові фактори її формування і розвитку: економічні (зростання попиту і пропозиції, вимогливості споживчих вподобань, поглиблення міжкраїнової виробничої кооперації, стандартизації якості, загострення конкуренції за глобальні водні і аквакультурні біоресурси); екологічні (посилення негативного впливу на аквасистему); технологічні (автоматизація рибної індустрії, інтернет-торгівля, інноватизація логістики і подовження термінів зберігання продукції); політичні (лібералізація внутрішнього спільного ринку при збереженні транскордонних бар'єрів і державного протекціонізму); інституційні (переважно наднаціональне регулювання рибальства і стану аквасистеми);

– оцінку невідповідності масштабів, динаміки і продуктивності рибного господарства України її наявному внутрішньому і зовнішньому потенціалу; визначено і охарактеризовано проблеми регресу галузі: об'єктивні (складність геополітичного і гео економічного позиціонування суверенної України і оцінки її водного і рибо ресурсного потенціалу, недостатня якість і темпи ринкового трансформування, перманентність кризових і форсмажорних впливів); переважно суб'єктивні (відсутність довготермінової стратегії розвитку національного рибо господарства і відповідних державних програм, застаріла система мікро- та макроуправління рибальством, корупційна тінізація;

відсутність стимулювання аквакультури); запропоновано комплекс заходів організаційно-кадрової модернізації національного рибного господарства, що забезпечать, з одного боку, послаблення державної регулятивно-контрольної і моніторингової функцій та їх професіоналізацію, а з іншого — суттєве збільшення виробництва продукції промислового рибальства і аквакультури при нарощуванні продуктивного потенціалу національних водних біоресурсів;

набули подальшого розвитку:

– оцінка ключових довготермінових кількісних і якісних трендів розвитку зовнішньої торгівлі продукцією рибальства України і ЄС з урахуванням секторальних особливостей, регуляторних норм та інструментів; виявлено критичні проблеми її недостатньої масштабності, динаміки та структурної збалансованості та обґрунтовано шляхи їх розв'язання насамперед для ефективного імпортозаміщення і нарощування українського експорту; аргументовано, що необхідність дотримання норм і стандартів ЄС стосовно сертифікованої легальності вилову риби, маркування рибопродуктів щодо якості, екологічності, безпеки споживання створює короткотермінові труднощі, однак у перспективі сприятиме зростанню внутрішньої і зовнішньої конкурентоспроможності українського рибальства і аквакультури;

– система моделей прогнозування промислового вилову риби і морепродуктів із новизною, яка полягає у поетапній кластеризації країн за показниками динаміки вилову риби із застосуванням інструментарію карт самоорганізації Кохонена, що надало можливість виокремити кластер країн, промисловий вилов риби яких подібний до України; на цій основі виявлено закономірності у динаміці вилову риби і морепродуктів, суттєві для адекватного прогнозування з метою підвищення обґрунтованості управлінських рішень у рибальському секторі.

Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості використання теоретичних положень висновків і рекомендацій сформульовані автором у дисертації, якості методологічної та інструментальної бази для розробки напрямів і ефективних механізмів розбудови рибогосподарського

комплексу України у руслі євроінтеграційної стратегії. Отримані наукові результати, висновки і рекомендації використано у роботі: Державного агентства рибного господарства України при запровадженні заходів його структурної модернізації (2019–2020 рр.), обґрунтуванні законодавчих і відомчих ініціатив стосовно розвитку рибного господарства і аквакультури України (2015–2021 рр.), оптимізації управлінської структури та підприємницької мережі (2020–2021 рр.) (довідка № 1-11-19/978-21 від 19.02.2021); Державного підприємства «Укрриба» (при трансформації його функції та організаційної структури, формування стратегії розвитку і ефективної бізнес-моделі функціонування, адаптованих до практик Європейського рибальського бізнесу (довідка № 04-13/4 від 18.02.2021); Асоціації «Укррибспілка» для надання пропозицій до проєктів Законів України «Про забезпечення простежуваності походження водних біоресурсів та продукції, виробленої з простежуваних видів водних біоресурсів», «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо спрощення умов ведення аквакультури)», «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо охорони водних біоресурсів та середовища їх існування» (довідка № 18-21 від 14.01.2021); ГО «Фундація сприяння Європейській інтеграції» в процесі проведення тренінгів, круглих столів та Zoom-конференцій для держслужбовців, стосовно структури ринку рибальства і морепродуктів ЄС, характеру та динаміки диверсифікації вилову риби, удосконалення спільних механізмів і інструментів регулювання, формулювання завдань конвергенції України та Європейського Союзу (довідка № 15 від 01.09.2020).

Наукові положення, висновки та матеріали дисертаційної роботи використовуються в навчальному процесі ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» при викладанні дисциплін бакалаврського та магістерського рівнів «Європейський бізнес» та «Європейське бізнес-середовище» на факультеті міжнародної економіки і менеджменту, проведенні тренінгів у межах міжнародного проєкту TEMPUS IV

«Розвиток та вдосконалення університетського управління в галузі міжнародних зв'язків» – UNIVIA 543893–TEMPUS–SMGR (довідка від 7 квітня 2021).

Особистий внесок здобувача. Усі результати, викладені у дисертаційній роботі та винесені на захист, одержані здобувачем самостійно і знайшли відображення у наукових публікаціях автора.

Апробація результатів дослідження. Основні положення і результати дисертаційної роботи доповідались й обговорювались на міжнародних науково-практичних конференціях, семінарах і тренінгах: Four years on: how have capital cities dealt with the crisis : collection of RSA Research Network Seminar proceedings ; (Kyiv 26th October, 2012); Тренінг «Інноваційний та інвестиційний розвиток Європейського Союзу» у межах Co-funded by the Lifelong Learning Programmer of the European Union (м. Київ, 5 квітня 2014 р.); III Міжнародна науково-практична конференція «Проблеми і тенденції розвитку сучасної економіки в умовах інтеграційних процесів: теоретичні та практичні аспекти» (м. Херсон, 11–12 жовтня 2018); Міжнародна науково-практична конференція «Соціально-трудова сфера в координатах нової економіки та глобальної соціо-економічної реальності: виклики, шляхи розвитку» (м. Київ, 11–12 листопада, 2020); Всеукраїнська науково-практична конференція «Судова влада в системі стримувань та противаг демократичного суспільства: компаративна теорія і практика» (м. Київ, 15 січня, 2021).

Публікації. За темою дослідження опубліковано самостійно і у співавторстві 13 наукових праць загальним обсягом 8,3 д.а., з яких особисто автору належить 4,2 д.а., у тому числі 1 колективна монографія, 1 стаття у періодичному науковому виданні іншої держави, яке входять до Організації економічного співробітництва та розвитку та/або Європейського Союзу, 4 статті у наукових виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України, 7 в інших виданнях.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг роботи становить 164 сторінки основного тексту. Робота містить 21 таблицю на 12

сторінках, 38 рисунків на 20 сторінках, 10 додатків на 25 сторінках. Список використаних джерел включає 201 найменування.

РОЗДІЛ 1

ПРИРОДНО-РЕСУРСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ РОЗВИТКУ ГЛОБАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

1.1. Ресурсне забезпечення економічного прогресу і глобальна продовольча проблема

Життєдіяльність людства завжди безпосередньо залежала від його здатності використовувати природні ресурси Землі. Їх наявність тривалий час забезпечувала багатство держав, а комбінація і пріоритетність відображали еволюцію економічних укладів і систем. Переважно на все більш інтенсивну експлуатацію природних ресурсів власне орієнтувався і науково-технологічний прогрес індустріального типу.

Оцінюючи сучасний ресурсний потенціал [20; 41; 78; 79; 86], дослідники наголошують, що ключове значення для життєдіяльності людини мають насамперед земельні, водні та лісові ресурси. Констатовано, що з 510 млн км² поверхні Землі суша становить меншу її частину – усього 149 млн км², у тому числі загальна площа світового земельного фонду – 134 млн км². Світові лісові ресурси характеризуються показниками лісової площі (розмір покритої лісами території), лісистості (відношення до площі лісів до загальної території країни) і запасами деревини. За останні 200 років у результаті антропогенної діяльності площа вкритих лісом земель у світі скоротилася практично вдвічі. До водних ресурсів належать здебільшого солоні води Світового океану. Прісні води становлять близько 2,5% гідросфери, при цьому велика їх частина – це льоди приполярних областей, так що для споживання й сільськогосподарських і промислових потреб людство може розпоряджатися лише 0,3% водних ресурсів Землі [41, с. 77–79].

На сьогодні попри революційні надбання науково-технологічного прогресу глобальний економічний розвиток супроводжується практично пропорційним динаміці ВВП зростанням попиту на природні ресурси. При цьому постійно зростаюча міжнародна торгівля й ресурсна транснаціоналізація бізнесу призвели до все більш нерівномірного міжкраїнового розподілу ренти від їх експлуатації,

зростання навантаження на локальні, регіональні, а згодом і світову екосистему та середовище людської життєдіяльності, що суперечило раціональному природокористуванню. На рівні сучасного розуміння проблеми це суперечить не тільки парадигмальним засадам сталого розвитку, але й безпосередньо стосується змін клімату, деградації земель, втрати прісної води, біорозмаїття.

У цьому контексті показовими є такі висновки «Прогнозної оцінки світового ресурсного потенціалу 2019»:

– використання природних біоресурсів виросло більше ніж втричі з 1970 р. і продовжує зростати;

– сучасні моделі використання природних ресурсів посилюють негативний вплив на навколишнє середовище і здоров'я людей;

– за відсутності негайних скоординованих заходів швидке зростання неефективного використання природних ресурсів стає несумісним із сталим розвитком [79, с. 8].

Особливо це стосується матеріальних ресурсів (металів, неметалічних мінеральних ресурсів, викопних видів палива, біомаси, водних та земельних ресурсів), річний обсяг видобутку яких виріс у 1970–2017 рр. з 27 млрд тонн до 92 млрд тонн і за оцінками продовжує зростати більш ніж на 3% щорічно (рис. 1.1).

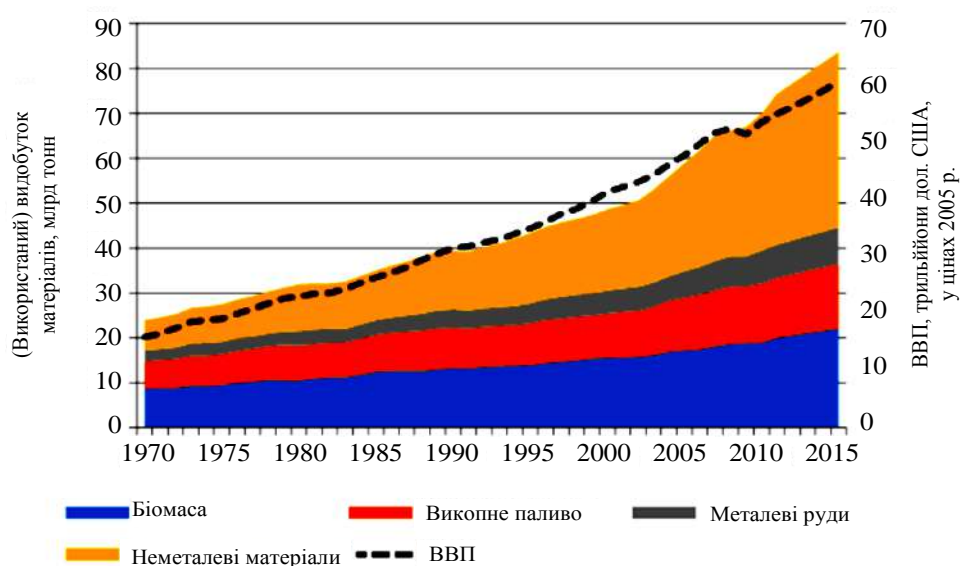

Рис. 1.1. Видобуток матеріалів у глобальному масштабі в мільярдах тонн та світовий ВВП у трильйонах доларів США у цінах 2005 року, 1970–2015 рр. [120, с. 14]

Як фундаментальний базис дослідження ролі природних ресурсів в економічному розвитку і зростанні запропоновано їх систематизацію, упорядковану відповідно до сучасних міждисциплінарних надбань за ознаками генезису, вичерпності, відновлюваності, а також господарського використання (рис. 1.2).

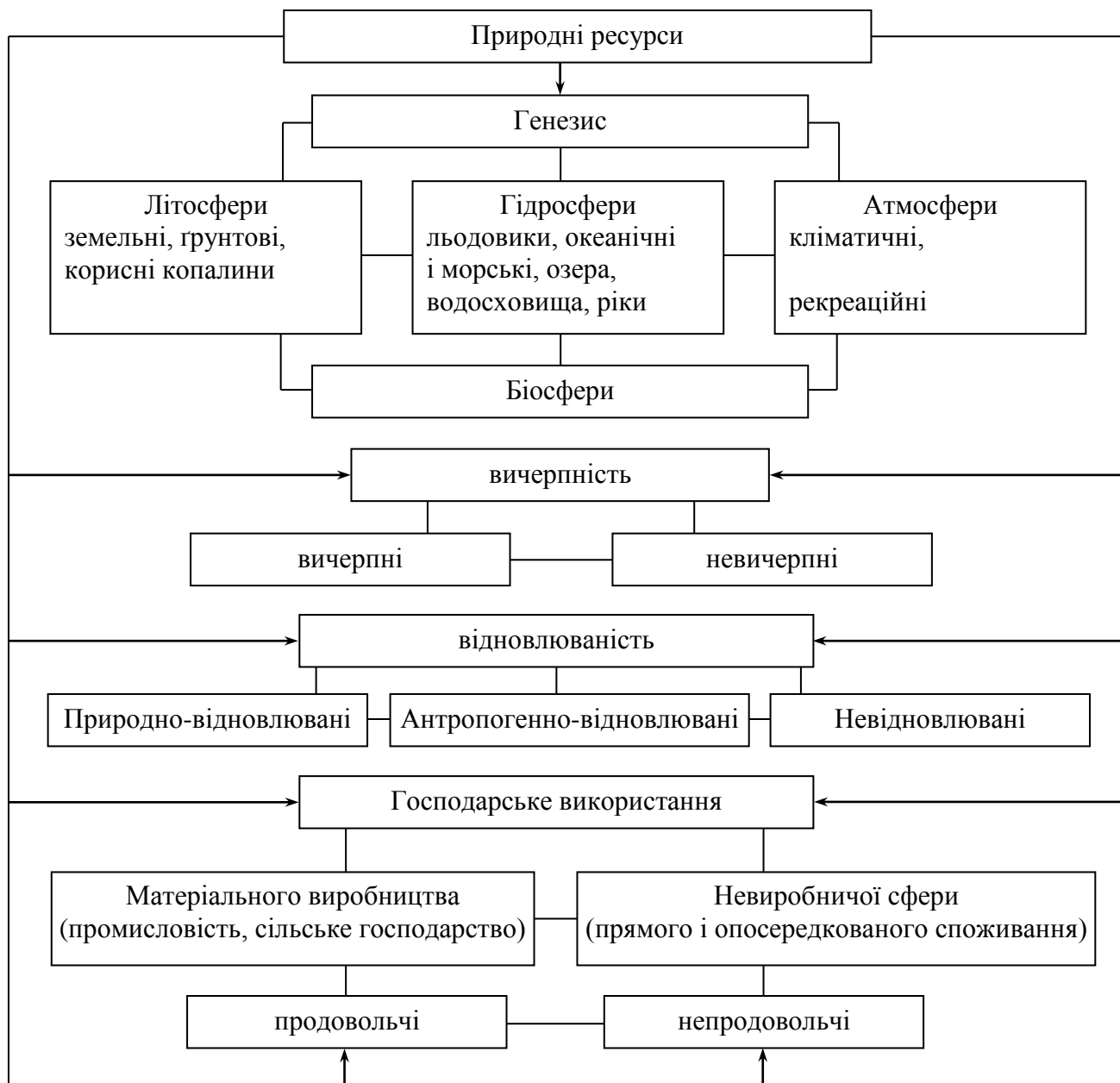

Рис. 1.2. Систематизація природних ресурсів

Джерело: розроблено автором з використанням матеріалів [19; 63; 78]

У планетарно-цивілізаційному контексті варто усвідомлювати, що все, пов'язане з водними ресурсами, залежить від Світового океану, який являє собою

безперервну оболонку Землі, яка оточує материки, острови, має спільність сольового складу, який коливається в межах 35–37% (у тропіках 39–42%). Він займає біля 70,8% поверхні планети Земля (північна частина 66%, а південна 81%), із територіальним розподілом між чотирма океанами: Тихим (50%); Атлантичним (25%); Індійським (21%); Північним Льодовитим (4%). Про потужний вплив на всі процеси планети Земля свідчить те, що середня глибина водної оболонки становить 3,7 км, а найглибша – 11 км [38, с. 217–218].

Таким чином, Світовий океан як цілісний планетарний природний об'єкт і частина гідросфери об'єктивно взаємодіє з атмосферою, літосферою та біосферою (див. рис. 2).

У контексті дослідження найбільш важливими в наведеній систематизації є групи відновлюваних та невідновлюваних ресурсів гідросфери (льодовики, океанічні, морські, озера, ріки, водосховища) та відповідної водної біосфери, а також продовольчі і непродовольчі ресурси з точки зору їх господарського використання.

Очевидно і вже загалом прийнято в сучасному дослідницькому середовищі [21; 41; 48; 50; 56; 136 та ін.], що в постіндустріальній знаннєвій економіці якісно видозмінюється структура ключових факторів виробництва, коли конкурентоспроможність мікро- і макроекономічних систем усе більш визначає не їх забезпеченість природними ресурсами, а здатність накопичувати й ефективно використовувати людський капітал з постійним генеруванням інновацій у глобальному інформаційному просторі.

Водночас природні ресурси і їх ринкова капіталізація залишаються об'єктивно необхідними в забезпеченні нормальної життєдіяльності всіх країн світу, а в багатьох випадках і єдиними чи вирішальними для економічного розвитку деяких з них.

У політекономічному плані важливо, на наш погляд, знаходити взаємозв'язки і баланси між природним і людським капіталом, ураховуючи їх структурну еволюцію під впливом насамперед науково-технологічних і глобальних трансформацій. (рис. 1.3).

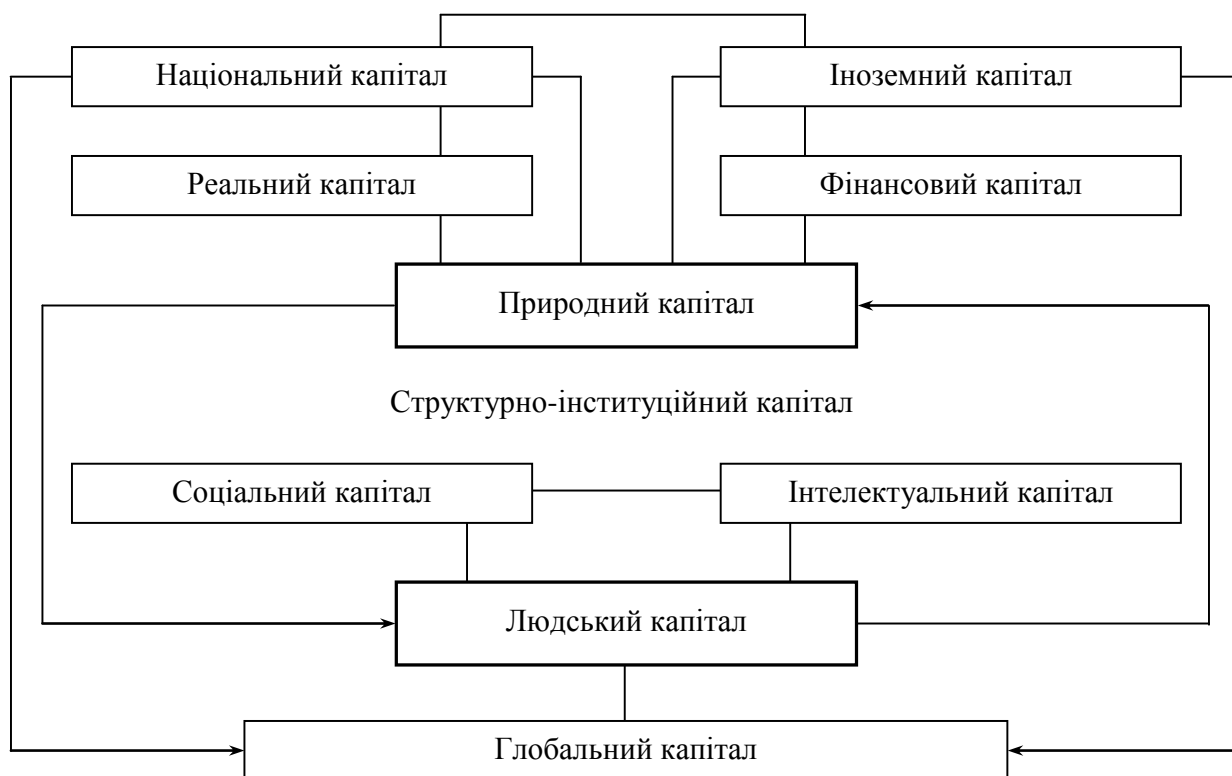

Рис. 1.3. Структурні взаємозв'язки природного і людського капіталу

Складено автором на основі [21, с. 142; 19, с. 206]

Принциповим є не стільки структуризація, наприклад, людського капіталу, яка має очевидний вже на сьогодні потенціал розвитку на мікро- і макрорівнях (інноваційний, цифровий, мережевий, креативний капітал), але й контурна композиція «національний капітал» – «іноземний капітал» – «глобальний капітал». Наголосимо, що це стосується умов накопичення й механізмів функціонування як людського, так і природного капіталів.

Характеризуючи вплив безпосереднього природного капіталу на економічне зростання, Т. Гилфасон робить ряд важливих висновків, акцентуючи увагу на такому:

- багаті ресурсами країни потерпають від рентоорієнтованої поведінки;
- природний капітал може витіснити як людський, так і соціальний капітал;
- наявність значних природних ресурсів демотивує збереження та інвестування;
- превалювання в національному багатстві природних ресурсів дестимулює фінансовий сектор;

– залежність від природних ресурсів обмежує іноземний капітал і експорт. [19, с. 205–208].

Варто наголосити, що домінантною у ХХІ с. стала парадигма сталого розвитку, легітимізована в академічному, експертному, а згодом і в політичному середовищах на конференції в Ріо-де-Жанейро (1992 р.).

Зважаючи на актуальність еколого- та соціо-орієнтованого розвитку для нашого дослідження, доцільно охарактеризувати його сучасну концептуальну ретроспективу. Так, вирішальне методологічне значення мала Доповідь Римського клубу «Межі зростання» (1972 р.). У 1970-і роки було запропоновано формулу впливу людського суспільства на навколишнє середовище ІРАТ учених П. Ерліха, Дж. Холдрена, Б. Компюнера:

Вплив (I) = Населення (P) × Добробут (A) × Технології (T) [120, с. 10].

У 1970-і – 1980-і роки генеруються концепція «Екологічного видобутку» (спрощено: Землі треба майже півтора року, щоб відновити те, що використовується за рік), концепція циркулярної економіки (економіка замкнутого циклу, безвідходна економіка), яка забезпечує зростання та зайнятість без негативного впливу на довкілля та біорозмаїття, вичерпання природних ресурсів. У понятійному апараті з'являється термін «Декаплінт» – здатність економіки зростати без відповідного збільшення використання ресурсів (межі джерел) та екологічного навантаження (межі поглинання): відносний (використати час до виникнення критичного обмеження ресурсів чи надмірного забруднення); абсолютний (забезпечення сталого розвитку) [120, с. 11].

Ресурсно-технологічний формат моделі сталого розвитку, актуальний для всіх без винятку сфер діяльності і секторів ринкової економіки, ілюструє рисунок 1.4, який відображає взаємозв'язок його базової тріади (економічний, екологічний і соціальний результати) із природними ресурсами, людськими ресурсами і технологіями, що мають гарантувати безпечність розвитку і умов людської життєдіяльності.

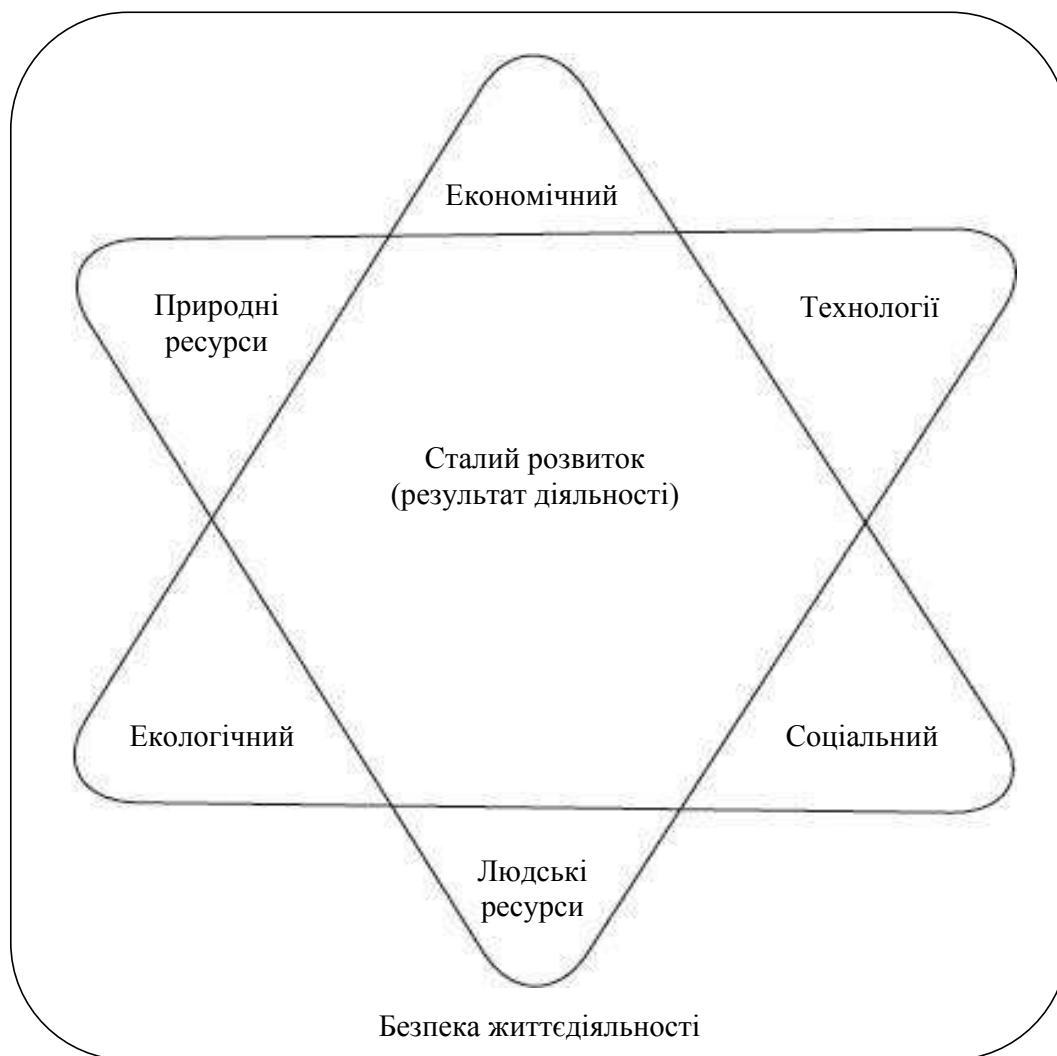

Рис. 1.4. Модель сталого розвитку в ресурсно-безпековому форматі

Джерело: розроблено автором.

Показово, що парадигма сталого розвитку стала домінуючою насамперед під загрозою невирішеності й поглиблення глобальних проблем людства. Так, найбільш актуальна для нашого дослідження продовольча проблема супроводжувала людство протягом усієї його історії, що зумовлювалось кліматичними, технологічними, економічними, часто політичними факторами за нерівномірного й асиметричного розподілу природних ресурсів і народонаселення. У процесі інтернаціоналізації, нерівномірного розвитку агробізнесу та асиметричної міжнародної спеціалізації, кооперації і міжнародної торгівлі та політичної, соціальної диспропорційності, морального регресу людської цивілізації ця проблема у XX ст. набула реального статусу глобальної [17].

Навіть у форматі надскладних глобальних проблем людства XXI ст., досліджених на фундаментальному рівні вітчизняними вченими [20; 31; 21], ресурсне забезпечення продовольством та освоєння Світового океану і пов'язані з ними проблеми зростання народонаселення, екології та здоров'я людини посідають чільні місця поряд із соціальною нерівномірністю та бідністю, інформатизацією, конфліктністю та безпечністю розвитку (рис. 1.5).

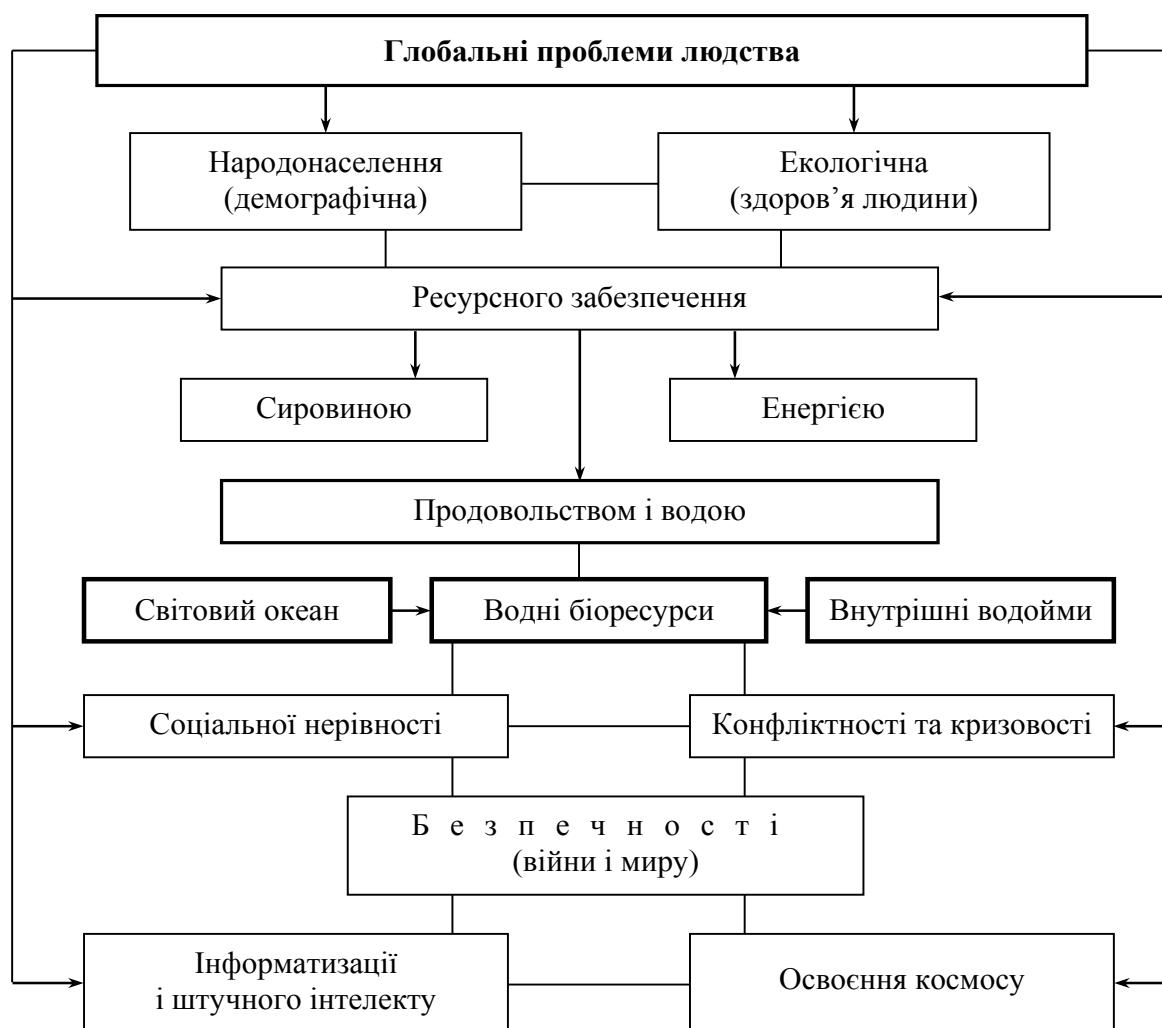

Рис. 1.5. Продовольче забезпечення людства у форматі глобальних проблем сучасності

Джерело: розроблено автором з використанням класифікаційного підходу [21, с. 154].

Серед ТОП-10 глобальних проблем майбутнього Г. Колодко позиціонує «Використання природних ресурсів і боротьбу за доступ до них» вище проблем

демографії, міграції, бідності і соціальної нерівності, можливостей загроз науково-технологічного прогресу, політичних конфліктів та війн [41].

У прогнозі глобальних трендів Національної Ради з розвідки США до 2030 р. [173] експерти, відзначаючи зростання населення Землі на 1,2 млрд чол., серед чотирьох базових технологій, що суттєво впливатимуть на економічний, соціальний й екологічний прогрес, також називають новітні інноваційні розробки для розв'язання саме продовольчої проблеми.

Експерти ФАО вважають, що саме сектор рибальства й аквакультури може мати найбільш вагоме значення за всіма аспектами вирішення глобальної продовольчої безпеки – наявність, доступ, використання, стабільність [94, с. 128], яка значно актуалізувалась останніми роками [130].

Серед глобально інституалізованих сімнадцяти цілей сталого розвитку (RIO, 2012) за їх важливістю дванадцяту позицію посідає «Забезпечення умов для сталого споживання та виробництва», а чотирнадцяту – «Стале споживання ресурсів океанів і морів». Основними критеріями сталості рибальства й аквакультури вважається здійснення науково обґрунтованої політики у сфері управління цим сектором, передбачувані і прозорі режими торгівлі рибою і морепродуктами на міжнародних ринках, досягнення яких регламентується Кодексом ведення відповідального рибальства, прийнятого урядами 170 країн-членів ФАО у 1995 р. [94, с. 2].

Задекларована мета Кодексу полягає в розширенні використання відповідальних практичних методів у секторі промислового рибальства й аквакультури на етапах від видобування до споживання із встановленням принципів рибальства й аквакультури і пов'язаною з ними діяльністю, а також норм поведінки для всіх зайнятих у секторі. Важливо, що в ньому визнані харчова, економічна, соціальна, екологічна й культурна важливість рибальства, а його охоплення є глобальним і стосується членів і нечленів ФАО, рибогосподарських підприємств, субрегіональних, регіональних і глобальних, урядових і неурядових організацій рибалок, підприємств з переробки і збуту риби й рибопродуктів та інших користувачів водного середовища у процесі добування,

переробки і збуту риби і рибопродуктів, промислових операцій, аквакультури, досліджень у сфері рибного господарства та інтеграції питань рибальства і аквакультури в управління прибережними районами [94, с. 93–94].

Кодекс має добровільний характер, хоча окремі розділи базуються на відповідних нормах міжнародного права. Крім цього, окремі аспекти рибальства регулюються Конвенцією ООН з морського права (1982 р.), Угодою ФАО про сприяння виконання риболовними суднами у відкритому морі міжнародних заходів із збереження живих ресурсів і управління ними (2003 р.), Угодою ООН з рибних запасів (1995 р.), Угодою ФАО про заходи держави порту з упередження, стримання і ліквідації.

Треба наголосити, що рибальство й аквакультура відіграють важливу роль у розв'язанні глобальної продовольчої проблеми, не тільки зважаючи на величезний і практично невичерпний (Світовий океан) ресурсний потенціал, але й на харчову якість рибопродукції. Як відомо, вона не належить до висококалорійних продуктів, будучи цінним джерелом високоякісних білків і незамінних амінокислот, омега-3, вітамінів А, D, С, мінералів (кальцій, цинк, йод, залізо). Споживання риби знижує ризики хронічних серцево-судинних захворювань, поліпшує материнське здоров'я під час вагітності, покращує фізичний і когнітивний розвиток в дитинстві [94, с. 135]. При цьому потрібно зважати на те, що харчові якості риби можуть як погіршуватись, так і покращуватись в процесі її зберігання, переробки і приготування [94, с. 61]. Загалом, за оцінками ФАО, у 2017 р. частка риби становила близько 17 % тваринного білка і 7 % усього спожитого білка в раціоні світового населення [94, с. 101].

Суттєве зростання чисельності населення планети, продовольча криза в країнах, що розвиваються, зміна клімату та забруднення Світового океану, активний розвиток рекреаційної сфери на узбережжі водойм, неефективно контрольоване браконьєрство тощо призвели до зниження сучасної продуктивності рибальства, скорочення запасів водних біоресурсів в акваторіях окремих держав і водночас зростання темпів неконтрольованого виловлювання риби в економічних зонах і територіальних водах багатьох держав світу. Таким

чином, гостро актуалізується проблема відновлення рибних запасів Світового океану, оскільки, за оцінками ФАО, у 2017 році до категорії експлуатованих з переловом було віднесено 34,2% рибних запасів Світового океану. При цьому перелов (скорочення рибних запасів внаслідок їх вилову до обсягів нижче рівня, здатного забезпечити їх максимально стійке відтворення) не тільки негативно впливає на біорозмаїття, але й зумовлює постійне скорочення обсягів вилову, що в перспективі призводить до негативних соціально-економічних наслідків, провокуючи безвідповідальне рибальство.

Водночас дослідники підраховали, що при відновленні біомаси експлуатованих з переловом запасів до оптимального рівня обсяг виробництва рибної продукції може зрости на 16,5 млн тон, а річний дохід – на 35 млн дол. США. Одночасно наголошено, що завдання 14.4 «Цілей сталого розвитку» припинити перелов морських рибних запасів до 2020 р. виконане не було і зроблено висновок, що для цього необхідний не тільки більш тривалий час, але й: тверда політична воля, особливо на національному рівні; нарощування інституційного й управлінського потенціалу, передача технологій і створення потенціалу з використання науково обґрунтованих передових методів управління; контроль за промисловими потужностями і інтенсивністю вилову в обсягах, які не знижують продуктивності ресурсів; зміни сприйняття споживачів за допомогою ринкових механізмів і просвітницьких заходів; вдосконалення глобальної системи моніторингу, яке допоможе надавати громадськості прозору і своєчасну інформацію [94, с. 53–54].

Щодо соціального складника сталого розвитку безпосередньо рибальства варто зазначити, що чисельність зайнятих у виробництві тільки первинної його продукції становить у 2018 р. близько 60 млн чол. [94, с. 128], тобто рибальський сектор забезпечує засобами для існування досить значну частину продуктивного населення. Одночасно загальновідомо, що саме рибалки є найбільш уразливими і мало захищеними державними соціальними програмами, що є наслідком, зокрема, ННН-промислів у середовищі малоїмущих верств сільського населення [94, с. 121–122].

Проблема соціально відповідального рибальства є, на наш погляд, предметом окремих досліджень, зокрема в більш широкому універсальному методологічному форматі, запропонованому українськими науковцями [95]. Соціальна відповідальність, з одного боку, ідентифікується на особистісному, корпоративному, інституціональному державному рівнях, а з іншого – охоплює всі сфери діяльності, зокрема економічну. О. Грішнова, характеризуючи екологічний напрям соціальної відповідальності, висвітлює його концептуальні витoki і нормативно-правову регламентацію. Конструктивним, зокрема, є виокремлення стимулюючої, компенсаційної та превентивної функцій екологічної відповідальності, науково і практично значущим – логіко-структурний аналіз її становлення із визначенням форм, типів та видів екологічної поведінки на основі узагальнення практик екологічно відповідального бізнесу і менеджменту [95, с. 189–228].

Поглиблене дослідження крос-культурних моделей та практик корпоративної відповідальності здійснила, зокрема, Л. Петрашко, акцентуючи увагу на трансформації домінуючих цінностей людського життя та їх імплементації у діяльність глобальних компаній [42]. Особливості інституційної інфраструктури глобальної екологізації міжнародної торговельно-маркетингової діяльності насамперед в країнах Європейського Союзу висвітлено у монографії Т. Оболенської, В. Чужикова, Т. Циганкової [29]. Комплексний підхід у вирішенні соціальних й екологічних проблем є найбільш ефективним, на думку О. Ольшанської, за умов формування національних агросоціальних систем [65], що є важливим для рибальства, зважаючи на його секторальну приналежність.

Попри бурхливий науково-технологічний прогрес у сфері агровиробництва, бажання й можливості транснаціональних корпорацій задовольнити глобальний попит на продовольство насамперед ГМО-продукцією, генерація підходів і засобів розв'язання проблеми глобальної продовольчої асиметрії (нерівномірна перенаселеність, нестача продовольства для 1 млрд людей, стихійні лиха, військові конфлікти, неадекватна політика урядів, усе частіші спалахи голоду) залишається критично важливим «питанням дня» для сучасного суспільства. Його вирішення можливе на принципах кооперації, солідарності, субсидіарності та сталості

розвитку й потребує політичної, інституціональної, організаційної та колосальної ресурсно-фінансової консолідації у якісно новій парадигмі глобального управління, що є вкрай актуальним і для глобального рибальства й аквакультури.

1.2. Рибальство в глобальній еко- і аквасистемі

Еволюція природничо-економічних систем, їх постійне функціонально-структурне оновлення під впливом науково-технологічного й організаційного прогресу та системні глобальні трансформації спричиняють, з одного боку, диференціацію наукового пошуку, наслідком чого стає поглиблене розмежування дослідницьких підходів, а з іншого — поглиблену дифузію фахових наук. Консолідоване взаємне доповнення й збагачення дослідних платформ стає все більше важливим аргументом об'єктивізації трендів розвитку економіки рибальства у форматах економіки океанів, морської економіки, блакитної економіки, біоекономіки, циркулярної економіки в парадигмі сталого розвитку.

Дослідження різноманітної системи рибальства в глобальному природному та продовольчому середовищі попри переважаючі селективні підходи має міжсистемний та міждисциплінарний характер і потребує застосування збалансованої методології. З огляду на це, S. Pascoe звертає увагу на зростаючу роль економіки в менеджменті морського довкілля у поєднанні із використанням переваг економічного аналізу [182]. Певною мірою з ним солідаризуються L. Anderson, який ретельно обґрунтовує власну точку зору стосовно методології рибної економіки, її структурної основи та методики дослідження руху створених товарів і грошей у цій надзвичайно складній і, подекуди, заплутаній сфері відтворення і споживання [138]. Найбільш повну аналітику стану світового рибальства й аквакультури щорічно надає ФАО, визначаючи не тільки основні тренди, а й проблеми та актуальні пріоритети [95] при певній суперечливій міжнародній і національній статистиці.

В організаційно-економічному аспекті рибальство вирізняється певними дефініціями, значна частина яких ще й досі має до кінця не встановлений алгоритм ідентифікації. Яскравим прикладом цього може слугувати рибний сектор (таку назву він отримав у ЄС), проте в США, Україні і цілому ряді інших країн він й досі ідентифікується як галузь. Натомість рибну індустрію треба розуміти як мегагалузь, яка охоплює цілу низку субсекторів, різнорівневих обробних підприємств, трансферів, створених кінцевих продуктів та сформованих корпоративних колабораціоністських відносин. Тобто йдеться про цілком зрозумілий, значно розширений формат рибальства як відповідний міжсекторальний (міжгалузевий) вид бізнесу.

Наведене вище актуалізувало науковий пошук у цій царині й дозволило запропонувати авторську таксономічну модель ідентифікації глобального рибальства (рис. 1.6), яка, на наш погляд, може слугувати методологічною основою визначення сутності низки взаємопов'язаних категорій і понять, а також розвитку теорії і практики державного та корпоративного управління у цій сфері підприємництва.

У вузькому розумінні безпосередньо первинну ресурсну базу глобального рибальства й аквакультури становлять океани і моря, внутрішні водойми і плантації аквакультури. У широкому розумінні масштаби і структура глобальних рибних ресурсів детермінуються земельними ресурсами, водними ресурсами і біоресурсами, а ресурси аквакультури (риба, ракоподібні, молюски, водорості тощо) також генетичними ресурсами та ресурсами кормовиробництва [165].

Технічну базу глобального рибальства й аквакультури становлять портова інфраструктура, плаваючі засоби та знаряддя вилову, гідроакустика і цифрові системи (наприклад АсФІС). Принагідно зазначимо, що рибальство, як і практично всі сучасні бізнес-системи, вступили в період динамічної цифровізації, що якісно видозмінює їх традиційні технологічні профілі. Навіть більше, саме від темпів цифрової трансформації рибальського бізнесу та особливо моніторингу і технологій регулювання та контролю залежить його еколого-економічна і соціальна ефективність, міжсекторальна внутрішня і глобальна конкурентоспроможність.

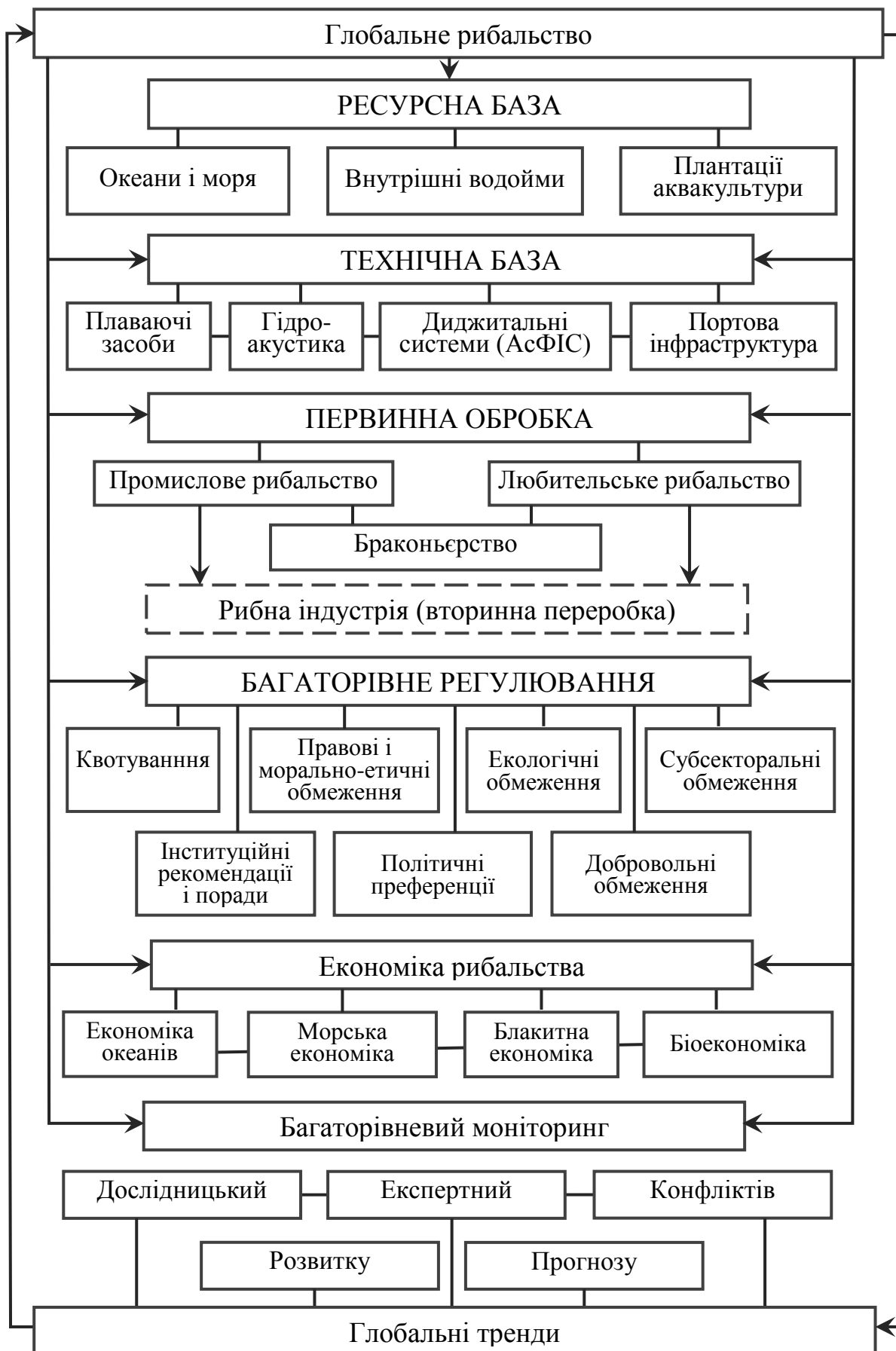

Рис. 1.6. Таксономічна модель ідентифікації глобального рибальства
Джерело: розроблено автором

Промислове й любительське рибальство, а також браконьєрство позиціонуються у виробничо-логістичних ланцюгах первинної, вторинної і подальших переробок продукції рибальства й аквакультури. Так формуються їх об'єктивно зумовлені взаємозв'язки із рибною індустрією.

Запропонована модель відображає сучасну практику застосування основних механізмів регулювання рибальства, основними з яких є: квотування (дозволені обсяги виловлювання за термінами та країнами); екологічні обмеження (забезпечення достатнього відтворення, стандартизована якість виловленої риби, уникнення забруднення відходами наявних водойм, пряма заборона інтенсивних методів виловлювання, токсикологічне і радіологічне вимірювання якості продуктів); правові та морально-етичні обмеження (охоплюють договірну базу, урахування інтересів місцевого населення, питома вага якого в структурі споживання окремих видів морських продуктів є визначальною); субсекторальна регуляторна основа (передбачає обмеження вилову окремих видів риб і моллюсків при можливому розширенні інших); інституційні рекомендації й поради глобальних і регіональних аналітичних та моніторингових місій (дослідницьких, експертних, розвитку, прогнозування, вирішення конфліктів); добровільні обмеження (учасники ринку самі вирішують, як потрібно ставитись до відтворення рибних ресурсів виходячи з конкретної ситуації в регіоні); політичні преференції (базуються на конвергенції позицій учасників переговорів щодо розподілу зон рибальства).

Як зазначено вище, економіка рибальства тісно взаємопов'язана, з одного боку, із економікою морів та океанів, а з іншого – з біоекономікою та блакитною економікою. У новітній парадигмі глобальної сталості тренди її подальшого розвитку формуються й досліджуються в концептуальних моделях циркулярної економіки. Крім того, на сьогодні все більше очевидно простежуються канали технологічно зумовленої взаємодії цих економік із цифровою та мережевою економіками, що якісно видозмінює методи мікро- і макроаналізу.

Очевидно, що глобальне рибальство й аквакультура, будучи не тільки особливо значущим з точки зору практично невичерпних ресурсів продовольчого

забезпечення людства, але й вкрай чутливим щодо природного довкілля і здоров'я людей, стає об'єктом моніторингу й посиленого контролю на локальному, національному, регіональному і глобальному рівнях. Цей компонент як вкрай важливий знайшов відображення в моделі глобального рибальства. При цьому, як правило, виокремлюють дослідницький, експертний, конфліктний моніторинги та моніторинг розвитку і прогнозування. Останній стає особливо вагомим не тільки в прогностичних оцінках потенціалу глобального рибальства й аквакультури в умовах постійно зростаючого народонаселення світу, але й стосовно впливу на нього глобальних змін клімату, техногенного навантаження на водну та біоекосистеми тощо.

Загалом, глобальний потенціал рибальства й аквакультури відображає кількісне та якісне оцінювання обсягів, видового складу, прогнозованого і критично допустимого виловлювання риби і моллюсків, споживчих морських рослин. Основою визначення його критичних обсягів може слугувати балансовий метод, який ураховує наявні об'єми, темпи вилову й відновлення, ступінь забруднення водойм і риби, природних і штучних втрат, вплив національних і міжнародних обмежувальних заходів та випадкових форс-мажорних явищ і процесів. За оцінками [94, с. 47], частка рибних запасів, що виловлюються в обсягах забезпечення біологічної сталості, скоротилася з 90% у 1974 р. до 65,8% у 2017 р. У 2018 р. було вироблено 179 млн тонн рибної продукції, з яких 88% було використано як продовольство [94, с. 60]. У регіональному зрізі спостерігається усталений тренд: якщо у 1961 р. 47% світового споживання риби припадало на Японію, Сполучені Штати Америки і Європу, то у 2017 р. воно становило близько 19%, тоді як в Азії – 71% (у порівнянні з 48% в 1961 р.). Особливо помітно зросла частка Китаю: у 1961 р. це було 10%, а у 2017 р. – уже 36%. У 2017 р. у Північну та Південну Америку постачалося 10% усієї харчової риби, в Африку – 8%, а в Океанію – менше 1%. Настільки значне зниження частки ринків розвинених країн стало результатом системних змін у рибній галузі. Серед них – зростаюча роль азійських країн у виробництві риби (зокрема за рахунок аквакультури), урбанізація і стрімке зростання населення в країнах з економікою, що формується,

і частки громадян, що належать до середнього класу і мають досить високі доходи, особливо в Азії [94, с. 70].

На сьогодні у світовій практиці превалює цілком обґрунтований, на наш погляд, підхід до оцінки зростаючих обсягів глобального вилову риби із відстежуванням глобальних тенденцій в усьому розмаїтті країнових, регіональних і глобальних регулюючих і дозвільних механізмів та інструментів управління. Це сповна стосується регулярних даних та аналітично-експертних поточних і прогнозних оцінок Продовольчої і сільськогосподарської організації ООН (ФАО), до компетенції якої належить світове рибальство й аквакультура (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

**Виробництво, використання і продаж продукції рибальства
й аквакультури (млн тонн, жива вага), 2018**

Роки	1986– 1995	1996– 2005	2006– 2015	2016	2017	2018
Виробництво:						
• у внутрішніх водоймах	6,4	8,3	10,6	11,4	11,9	12,0
• у морях	80,5	83,0	79,3	78,3	82,1	84,4
Промислове рибальство, разом	86,9	91,4	89,8	89,6	93,1	96,4
Аквакультура:						
• у внутрішніх водоймах	8,6	19,8	36,8	48,0	49,6	51,3
• у морях	6,3	14,4	22,8	28,5	30,0	30,8
Аквакультура, разом	14,9	34,2	59,7	76,5	79,5	82,1
Світове рибальство та аквакультура, разом	101,8	126,6	149,5	166,1	172,7	178,5

Джерело: [95, с. 3]

Як впливає з таблиці, вилов риби (враховується лише промислове рибальство) упродовж 1986—2018 рр. зріс в 1,1 раза, натомість аквакультури – у 5,5 разів. Разом це дає такі результати: якщо у 1986 р. сумарний вилов риби і аквакультури становив 101,8 млн тонн, то вже у 2018 р. — 178,5 (зростання в 1,75 раза). Показово, що в аквакультурі 39 країн було добуто більше водних біоресурсів, ніж у секторі традиційного рибальства [94, с. 23].

Варто зазначити, що чисельність населення планети зросла в 1,4 раза і на кінець 2018 р. становила 7,6 млрд осіб. Споживання на душу населення риби й аквакультур зросло з 13,4 кг (1986 р.) до 20,5 кг (2018 р.), при регіональній і країновій варіації від 1 кг до більш 100 кг [94, с. 23].

Обсяги і континентальна структура світового виробництва продукції рибальства й аквакультури наведено в таблиці 1.2.

Таблиця 1.2

Світове виробництво продукції рибальства й аквакультури за континентами
[195, с. 17]

Континент	Обсяг (1.000 тонн)	% рибальство	% аквакультура
Азія	155.005	32%	68%
Америка	24.462	84%	16%
Європа	18.183	83%	17%
Африка	12.408	81%	19%
Океанія	1.634	87%	13%
Усього	211.692	46%	54%

Як бачимо, при загальному превалюванні рибальства Азія більше орієнтована на аквакультуру. Вражаючі результати демонструє експорт риби, який у 2018 р. сягнув показника 164,1 млрд дол. США (зростання у 4,4 раза). При цьому варто зазначити, що і у 1986-му, і у 2018 р. питома вага експорту в загальному виробництві коливалась відповідно 34,3 % та 37,6 %.

Звичайно, що подібні статистичні дані визначають усереднені глобальні тенденції, утім на країновому рівні вони можуть суттєво різнитися, що доволі показово стосовно продукції морського рибальства демонструють дані таблиці 1.3.

Досить показовим є і ретроспективно зумовлений міжкраїновий тренд, коли у 1980-х рр. лідерами виробництва були Японія, США та Перу, а вже у 2018 р. перше місце посів Китай з його найбільшою часткою у світовому вилові риби — 15 %. Далі йдуть Перу, Індонезія (8 %), Російська Федерація, США (6 %) та практично рівноцінні Індія, В'єтнам, Японія, Норвегія.

Країни-лідери виробництва продукції морського рибальства

(млн т, жива вага), 2018 р. [94, с. 13]

Країни	Роки							Питома вага у загальному обсязі, 2018, %
	1980-ті	1990-ті	2000-ні	2015	2016	2017	2018	
Китай	3,82	9,96	12,43	14,39	13,78	13,19	12,68	15
Перу	4,14	8,10	8,07	4,79	3,77	4,13	7,15	8
Індонезія	1,74	3,03	4,37	6,22	6,11	6,13	6,71	8
РФ	1,51	4,72	3,20	4,17	4,47	4,59	4,84	6
США	4,53	5,15	4,75	5,02	4,88	5,02	4,72	6
Індія	1,69	2,20	2,95	3,50	3,71	3,94	3,62	4
В'єтнам	0,53	0,94	1,72	2,71	2,93	3,15	3,19	4
Японія	10,59	6,72	4,41	3,37	3,17	3,18	3,10	4
Норвегія	2,21	2,43	2,52	2,29	2,03	2,38	2,49	3

Варто зазначити, що представлені обсяги сучасного рибальства відображають подекуди суперечливий характер національної і міжнародної статистики. Так, за самооцінкою статистичні дані вилову риби ФАО можуть різнитися з національною статистикою, адже неоднаковими є підходи до верифікації отриманих числових результатів, рівнів закруглення тощо. Наприклад, за оцінками Б. Котенева, О. Булатова, А. Кровніна, російський вилов водних біологічних ресурсів (без урахування аквакультури і любительського рибальства) становив у 2018 р. 5 млн т., при цьому в економічній зоні РФ виловлювалося 76 % усіх продуктів, частка риби в економічних зонах іноземних держав становила 15,7 %, у відкритих районах океанів і морів — 5,3 % [44, с. 395].

Загалом варто зауважити, що вирішення проблем інтенсифікації рибальства та розвитку аквакультури завжди спиратиметься на наявну, часто нетранспарентну інформацію, збір, оброблення й узагальнення якої вочевидь потребують модернізації на цифровій основі. Яскравим прикладом таких новітніх підходів у формуванні сучасних інформаційних систем і платформ може слугувати так звана АСФА (ASFA, Aquatic Sciences and Fisheries Abstracts), яка, на думку дослідників С. Левашової, А. Глубокова,

Г. Золотухіна, сприяє: широкому інформаційному обміну у сфері біологічних досліджень; вивченню можливостей збереження та використання рибних ресурсів; щорічному поповненню бази даних; можливості швидкого і безоплатного отримання інформації online; набуттю високого ступеня доступності поточних даних [48].

Важливо також акцентувати на тому, що сучасним трендом розвитку рибальства в багатьох країнах є спроби об'єктивізувати його процеси, зробити їх прозорими для забезпечення не тільки ефективного вилову, а й необхідного рівня відтворення рибних ресурсів. Доволі корисною й показовою для розуміння нових тенденцій може вважатися, на наш погляд, політика рибальства в ЄС, що, як буде показано у розділі 2 дисертації, за всю історію існування інтеграційного угруповання пройшла широкомасштабну апробацію своєї сталості і вивірення механізмів та інструментів регулювання. Проте окремі дослідники ефективності цієї політики наводять свої аргументи на користь її постійної модернізації. Зокрема, у В. Ardy та Ali EL — Agraа йдеться про внутрішні квоти на рибальство, у т.ч. щодо країн, які не мають виходу до моря (Австрія, Словаччина, Угорщина, Чехія, Люксембург) [141, р. 413]. На більш ретельному дослідженні еволюції рибної політики наполягають Н. Wallace та W. Wallace [200, р. 348]. Характерно, що інтерес цих дослідників сконцентрований на неабиякому значенні розподілу зон вилову риби, показниках вилову, їх видовому складі, експортно-імпортних відносинах між основними гравцями глобального і європейського ринку, тобто є широкоформатним та універсальним.

Щорічні дослідження й аналітика ФАО значною мірою віддзеркалюють глобальну країнову різношвидкісність розвитку рибальства, що дозволяє експертам виокремити п'ять груп трендів динаміки вилову риби (табл. 1.4).

Варто зазначити, що пропоновані групи глобальної динаміки вилову риби, імовірноше, пов'язані не стільки з ресурсно-географічним потенціалом та масштабами споживання, скільки з мотиваціями і можливостями квотування, а також із застосуванням селективних механізмів та інструментів політики

рибальства. Так, країни ЄС переважно розміщені в групах зниження (Польща, Чехія), стабільного вилову (Фінляндія, Румунія) або «відсутності чіткої тенденції» (Німеччина). Аргументом на користь такого висновку є те, що це відбувається за умов, коли для світу характерним залишається подальше загальне зростання обсягів вилову риби.

Таблиця 1.4

Групування країн за глобальною динамікою вилову риби [94, с. 59]

Динаміка вилову, 2007–2016 роки	Кількість країн	Сумарний вилов, тонн	Питома вага, %	Країни зі значним впливом на динаміку в групі (>1 % сумарного вилову в групі)
Зростання вилову	37	6830955	58,7	Китай (34 %), Індія (21 %), Камбоджа (7 %), Індонезія (6 %), Нігерія, Російська Федерація, Мексика, Філіппіни, Кенія, Малаві, Пакистан, Чад, Мозамбік, Іран (Ісламська Республіка), Шрі-Ланка, Ефіопія, Конго
Зниження вилову	28	691672	5,9	Бразилія (33 %), Таїланд (27 %), В'єтнам (16 %), Туреччина, Мадагаскар, Японія, США, Перу, Польща, Чехія
Стабільний вилов	27	893401	7,7	Об'єднана Республіка Танзанія (35 %), Демократична Республіка Конго (26 %), Малі (11 %), Казахстан, Нігер, Фінляндія, Бенін, Венесуела (Боліварська Республіка), Ірак, Непал, Аргентина, Того, Румунія
Відсутність чіткої тенденції	17	1464573	12,6	Бангладеш (72 %), Єгипет (16 %), Замбія, Канада, Бурунді, Німеччина, Республіка Корея
Виключення з вибірки для аналізу	43	1756309	15,1	М'янма (50 %), Уганда (22 %), Гана (5 %), Лаоська Народна Демократична Республіка (4 %), Південний Судан, Сенегал, Судан, Центральноафриканська Республіка, Гвінея, Камерун, Колумбія, Парагвай, Зімбабве, Мавританія, Туркменістан, Папуа-Нова Гвінея, Габон

У цьому контексті варто зазначити, що важлива суперечність у поглядах багатьох науковців і фахівців полягала в розумінні ефективності квот не лише на

вилов риби, а й на її експорт. Водночас не можна ігнорувати те, що окремі держави потребували й значних обсягів імпорту й відповідної мотивації щодо його нарощування. Саме такі глобальні гравці, насамперед Китай і США, суттєво впливають як на внутрішній ринок рибальства, так і на глобальний (табл. 1.5).

Таблиця 1.5

**Провідні експортери й імпортери риби і рибопродуктів,
у ціновому вираженні, 2018 р. [94, с. 76]**

Країни-експортери	Питома вага, %	Країни-імпортери	Питома вага, %
Китай	14,0	США	14,0
Норвегія	7,0	Китай	9,0
В'єтнам	5,0	Японія	9,0
Індія	4,0	Іспанія	5,0
Чілі	4,0	Італія	4,0
США	4,0	Франція	4,0
Нідерланди	4,0	Німеччина	4,0
Таїланд	4,0	Республіка Корея	4,0
Канада	3,0	Швеція	3,0
РФ	3,0	Нідерланди	3,0
Решта	48,0		40,0

Проведений аналіз певною мірою підтверджує досить усталені тренди на глобальному ринку рибальства, які можна визначити так:

- по-перше, його розширення і диверсифікація, зумовлені як зростанням попиту на продукцію цієї групи товарів, так і постійним збільшенням пропозиції;
- по-друге, зумовленість лідерства країн, що розвиваються, їх великим попитом на відповідні продукти;
- по-третє, ефективне використання такими державами як США, Канада, РФ переваг свого географічного положення, зокрема вихід до трьох океанів (Північний Льодовитий, Атлантичний, Тихий);

- по-четверте, одночасна приналежність окремих країн до лідерів як експорту, так й імпорту (США, Нідерланди), що зумовлено політикою диверсифікації бізнесу і макроризиків;

- по-п'яте, нарощування країнами ЄС (за винятком Нідерландів) імпорту риби і рибопродуктів, коли їх сумарна питома вага перевищує показник США;

- по-шосте, відсутність сталості країнового лідерства в рибальстві, зважаючи на технологічний прогрес, політичні конфлікти, мінливі смаки споживачів, залежні від декларованої корисності рибних продуктів та відповідних рекламних акцій, що може суттєво впливати на структуру ринку.

Обмеженість і нерівномірний розподіл природних водних біоресурсів за умов прискореного зростання чисельності населення планети, збільшення цінової доступності продукції рибальства внаслідок технологічного прогресу призвели до поглиблення наявних та виникнення цілої низки нових суперечностей насамперед між:

- обсягами вилову риби і морепродуктів та зростаючими темпами його споживання;

- інтенсивним виловом риби і молюсків у межах і поза межами наявних морських економічних зон і їх біорозмаїттям;

- економічною ефективністю й екологічними наслідками безвідповідального рибальського промислу;

- технологічним прогресом і надмірною інтенсифікацією промислового вилову риби;

- надприбутковістю транснаціонального океанського рибного бізнесу й низькими соціальними стандартами життя рибалок малого, як правило, низькотехнологічного бізнесу.

У цьому плані особливої дослідницької уваги потребує розвиток аквакультури, що базується на технологіях штучного вирощування практично всіх видів водних біоресурсів у внутрішніх, прибережних і морських (марікультура) водоймах для ринкової реалізації відповідної харчової і нехарчової продукції. Супроводжуючи промислове і любительське рибальство,

вона поступово інтегрувалася не тільки у його структуру, але й у природне, економічне, соціальне й культурно-ментальне середовище. На сьогодні аквакультура являє собою складну і досить структуровану за ознаками категорій, типів, видів, споживчих призначень систему регульованого на національному, регіональному та глобальному рівнях рибальського підприємництва (рис. 1.7).

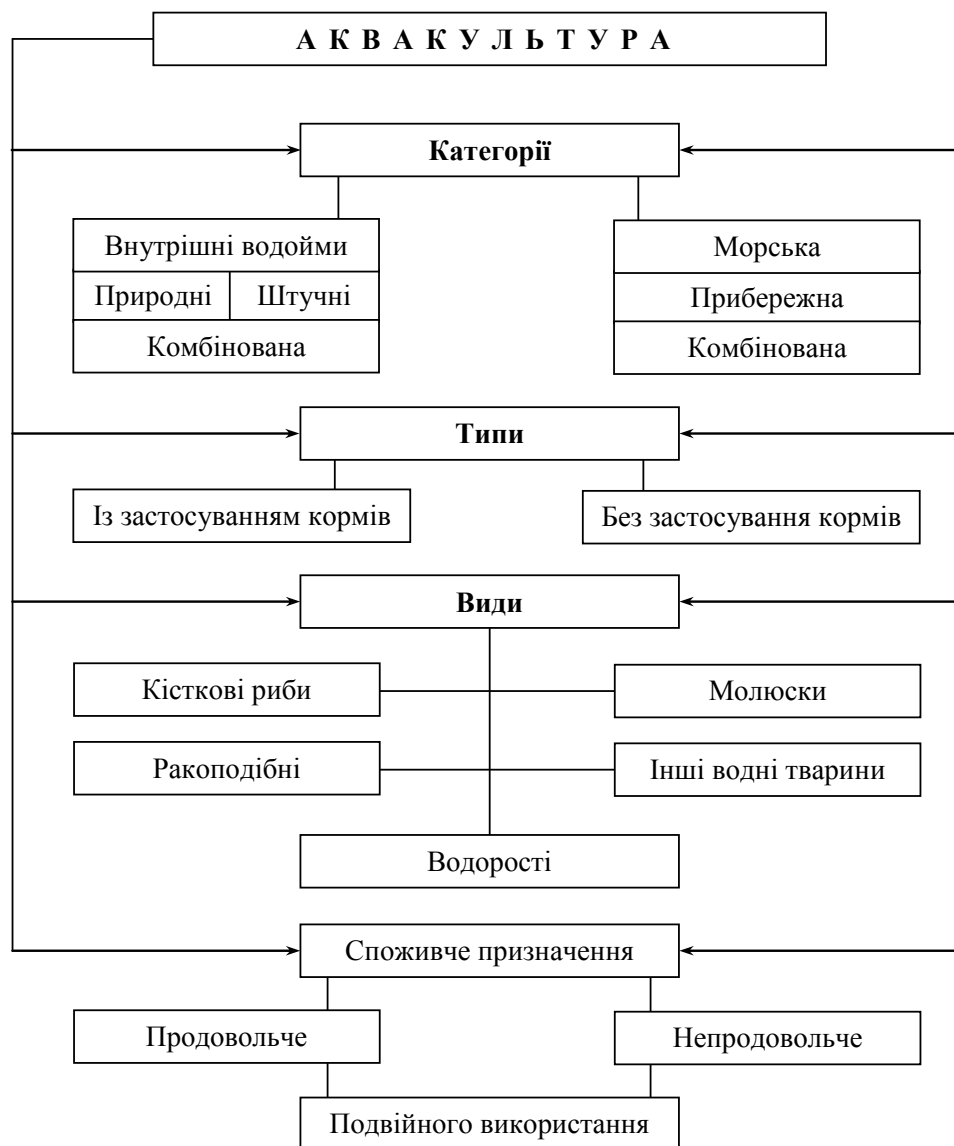

Рис. 1.7. Класифікаційна модель аквакультури

Джерело: розроблено автором.

Частка аквакультури у 2018 р. становила 46,0% всієї риби, яка постачалася на світові ринки, що на 25,7% більше відповідного показника у 2000 р., а її сукупний обсяг (без урахування Китаю) становив 29,7% у порівнянні з 12,7% у 2000 р. На континентальному рівні досягнуті такі показники: в Африці частка аквакультури

становила 17,9% загального обсягу виробництва риби, у Європі – 17%, у Північній та Південній Америці – 15,7%, в Океанії – 12,7%. Суттєво зросла частка аквакультурного сектору в сукупному виробництві риби в Азії (без урахування Китаю): якщо у 2000 р. вона становила 19,3%, то у 2018 р. – 42,0% [94, с. 6].

Згідно з аквакультурними даними світової статистики, які опубліковані ФАО, обсяг виробництва продукції аквакультури у світі у 2018 р. зріс до рекордного рівня – 114,5 млн т у живій вазі, що в цінах первісного продажу становило 263,6 млрд дол. США. Загальний обсяг виробництва складався з 82,1 млн тонн водних тварин (250,1 млрд дол. США), 32,4 млн т водоростей (13,3 млрд дол. США) і 26 000 т декоративних раковин і перлів (179 000 тис. дол. США).

Кількісна характеристика категорій та видів аквакультури за регіонами (континентами) світу представлена в таблиці 1.6, а за видами – у додатку А.

Таблиця 1.6

**Аквакультурне виробництво у розбивці
за категоріями, видами та континентами, 2018 р. [94, с. 26]**

Категорія	Африка	Північна та Південна Америка	Азія (без Кіпру)	Європа (включаючи Кіпр)	Океанія	Весь світ
Аквакультура по внутрішніх водоймах						
1. Кісткові риби	1 893	1 139	43 406	508	5	46 951
2. Ракоподібні	0	73	3 579	0	0	3 653
3. Молюски	207	207
4. Інші водяні тварини	...	1	528	0	...	528
Проміжний підсумок	1 893	1 213	47 719	508	6	51 339
Морська та прибережна аквакультура						
1. Кісткові риби	291	1 059	3 995	1 892	92	7 328
2. Ракоподібні	6	888	4 834	0	6	5 734
3. Молюски	6	640	15 876	680	102	17 304
4. Інші водяні тварини	0	...	387	3	0	390
Проміжний підсумок	302	2 587	25 093	2 575	200	30 756
Аквакультура, всього						
1. Кісткові риби	2 184	2 197	47 400	2 399	97	54 279
2. Ракоподібні	6	961	8 414	0	6	9 387
3. Молюски	6	640	16 083	680	102	17 511
4. Інші водяні тварини	0	1	915	3	0	919
Усього	2 196	3 799	72 812	3 083	205	82 095

Примітка: 0 = обсяг продукції не досягає 500 тонн... = виробництво не ведеться, або дані про виробництво відсутні.

Як бачимо, безперечним глобальним лідером виробництва продукції аквакультури став Китай (табл. 1.7), частка якого в загальному обсязі становить більше 90%.

Таблиця 1.7

Основні світові та регіональні виробники продукції аквакультури [94, с. 36]

	Виробництво, всього (тис. т, жива вага)
Китай	47 559,1
Чилі	1 266,1
Японія	642,9
Республіка Корея	568,4
Сполучені Штати Америки	468,2
Іспанія	347,8
Китайська провінція Тайвань	283,2
Канада	191,3
Франція	185,2
Італія	143,3
Нова Зеландія	104,5

Показовим є здійснений ФАО ретроспективний аналіз зростання споживання продуктів світової аквакультури (рис. 1.8).

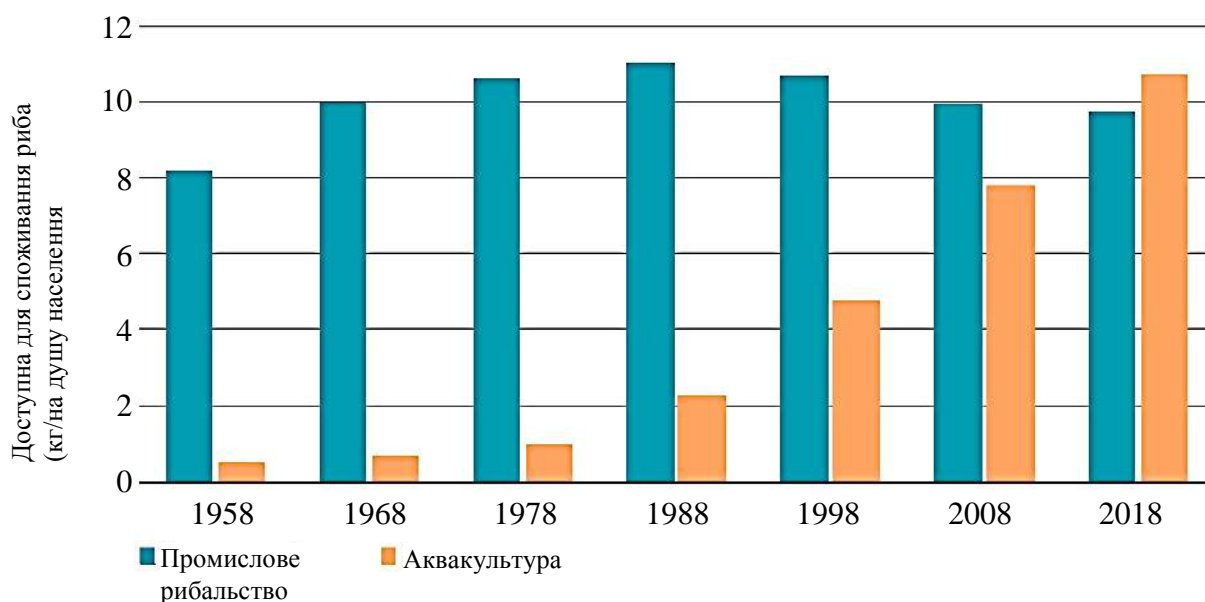

Рис. 1.8. Відносний вклад аквакультури і промислового рибальства в загальний обсяг виробництва доступної для споживання в їжу риби [94, с. 72]

Як бачимо, при постійному зростанні протягом 60-ти років його обсяг у 2018 р. перевищив обсяг промислового рибальства.

Загалом, у досить короткий історичний термін аквакультура стає основним джерелом споживання риби людиною. При цьому важливим висновком для подальшого дослідження аквакультурної індустрії є те, що в 1950 р. її продукція у складі раціону становила всього 4%, у 1980 р. – 9%, у 1990 р. – 19%, а у 2018 р. – уже 52%. Домінування продукції аквакультури на світових ринках риби і морських продуктів істотно змінює моделі збуту і споживання, а безпосередньо виробничі процеси контролюються більш ретельно, ніж у промисловому рибництві, що створює умови для ефективною вертикальної і горизонтальною інтеграції товаропровідних ланцюгів [94, с. 71–72]. Важливо також, що динамічне аквакультурне виробництво, використовуючи як природні (земельні, водні), так і штучні (семенні матеріали, корма, добрива) ресурси, сприяє розвитку суміжних виробництв і секторів, стимулюючи конкуренцію між ними, що сприяє загальному національному і глобальному соціально-економічному прогресу.

Складні у природно-географічному, кліматичному, технологічному, економічному, соціальному, екологічному й політичному аспектах світове рибальство й аквакультура мають ряд проблем, які не тільки не вирішуються, але й загострюються, суттєво впливаючи на їх масштаби, географічну і видову структури та ефективність.

Глобально значимою проблемою рибальства став розвиток браконьєрства, яке впродовж періоду 2015–2020 рр. набуло суттєвого поширення насамперед у країнах, що розвиваються. Дослідники цієї проблеми й експерти ФАО та інших профільних міжнародних організацій справедливо, на наш погляд, стверджують, що справа не тільки у слабкій інституційно-регулятивній базі, але й у тому, що для багатьох з них незаконний вилов риби виявився хіба що не єдиним засобом для виживання. Його економічні наслідки відчувають на собі фактично усі країни, адже жорстке адміністрування та контроль за квотами з боку США та ЄС у зоні їх економічних інтересів зазвичай наштовхується на «поблажливе» ставлення урядів країн Екваторіальною Африки та Північної Азії до надмірної і

практично не контрольованої експлуатації найбільш продуктивних ділянок Світового океану.

Потенційно катастрофічних масштабів негативного впливу набуває забруднення Світового океану мінеральними добривами, отрутохімікатами, пластиком, радіоактивними відходами, наслідками техногенних катастроф і випробуваннями ядерної зброї (Нова Земля (РФ), атол Муруроа (Французька Полінезія), масштабними трансконтинентальними інфраструктурними проектами на зразок «Північного потоку».

Важливим фактором глобального впливу на сучасний ринок рибальства є все більш відчутні практично на всіх континентах погодні і кліматичні зміни, насамперед підвищення температури (глобальне потепління) та екстремальні погодні явища. Зазначимо, що рибальство завжди було залежним від кліматичних умов і погоди, зважаючи на його сезонний характер. Проте на сьогодні мова вже йде про руйнування напрямів традиційної міграції риб і, як наслідок, загибелі деяких морських тварин, адже харчовий ланцюжок багатьох істот гідросфери планети виявився розірваним та дезорієнтованим, а відтак шанси повноцінного відновлення морських ресурсів невпинно зменшуються.

Загалом позитивну, але водночас і неоднозначну, а іноді й парадоксальну роль у сучасній моделі розвитку глобального рибальства відіграють новітні технології, які, з одного боку, зумовлюють високу продуктивність промислового і зростаючого аквакультурного субсектору економіки, але з іншого – сприяють вилову значно більшої маси риби і морепродуктів, що суттєво впливає на її відроджувальну спроможність. Відомо, що глибока технологічна модернізація рибальства у 1960–1970 рр. (помповий вилов, створення потужних сейнерів, рибопромислових баз тощо) призвела до катастрофічного зменшення всього рибного потенціалу. Водночас глобальне рибальство, в основі якого лежить вилов і первинна обробка риби та морепродуктів, зазвичай здійснювана із залученням сучасних (доступних) засобів вилову, очищення, збереження, транспортування та збуту відповідного типу харчових продуктів прямим і опосередкованим споживачам, має спиратися насамперед на наявність водних

басейнів – центрів відтворення природних ресурсів, що є далеко не у всіх країнах.

Нові технології, безумовно, сприяють зростанню ефективності рибного промислу й аквакультури. Серед них: інноваційні силові агрегати, модернізація конструкції корпусів суден, GPS, ехолоти, технології картирування морського дна, біологушки, супутниковий зв'язок з суднами, стратегії і технології аквакультури, мобільні і хмарні технології, ДНК-технології і генетичні профілі, великі дані і блокчейн, інтернет речей і штучний інтелект [94, с. 123, 126, 183].

З 2017 року надійною технологією оцінки параметрів у рибальстві вважається Автоматична ідентифікаційна система (AIC), за допомогою якої можна стежити за положенням більшості крупних риболовних суден світу (довжиною більше 24 м), особливо експедиційних флотів і суден із країн з високим і середнім рівнем доходу, які перебувають у відкритому морі. В умовах невизначеності і змін клімату систему можна буде використовувати в управлінні рибальством загалом, оскільки AIC і подібні їй технології зможуть забезпечувати моніторинг обсягу промислового вилову риби практично в реальному часі. Проте для цього необхідно удосконалити алгоритм використання систем у комплексі з додатковими джерелами даних, включаючи СМС і судові журнали, а також всеохоплюючою інформацією з біології видів, методів рибальства, фізичного середовища і умов в різних юрисдикціях [94, с. 185].

Особливої уваги, на наш погляд, заслуговує технологічний прогрес в аквакультурі. Зазначимо, що в цьому сегменті рибальства вже широко використовуються датчики збору оптичних (за допомогою відеокамер) і фізичних даних з метою моніторингу, наприклад, вирощення і здоров'я риб, оптимізації кормових режимів тощо. У секторі аквакультури важливу роль відіграють ДНК-технології, що використовуються для розведення риби і виявлення патогенних мікроорганізмів і застосовуються в системах раннього попередження. Крім того, ДНК можна використовувати для підтвердження справжності конкретних продуктів із збереженням даних у структурі на основі блокчейна [94, с. 186].

У більш широкому плані найбільш ефективним практично у всіх сучасних бізнесах є використання блокчейна як розподіленої бази даних із збереження впорядкованого ланцюжку блеків. Такого роду інформаційно-цифрові технології, що мають експонентний характер і тому характеризуються динамічною масштабізацією, активно впливають на стратегії та бізнес-моделі компаній.

Це у достатній мірі стає притаманним і рибальському бізнесу, який до останнього часу вважався консервативним, хоча справа, на наш погляд, була, передусім у недостатній поінформованості і комп'ютерній грамотності бізнесу, особливо, середнього і малого.

Разом із тим, саме технології блокчейна допомагають значно підвищити простежуваність, точність і підзвітність на всіх етапах виробничо-збутових ланцюгів у рибній індустрії, що у загальному вигляді відображає інформація табл. 1.8.

Можна із впевненістю стверджувати, що у контексті ключових глобальних науково-технологічних трендів, що в академічному середовищі асоціюються насамперед із пріоритетами технологічної революції 4.0 [192], очікується подальша цифрова трансформація виробничо-логістичних і управлінських технологій глобального рибальства, що стає все більш диджиталізованим. Це, в свою чергу, на якісно новому рівні дозволяє вирішувати його ключові, зокрема моніторингово-регулятивні та контрольні, завдання.

Виробничо-збутовий ланцюг риби з використанням блокчейна [94, с. 187]

Рибальська операція	Вивантаження	Переробне підприємство	Дистриб'ютор	Митні служби	Підприємство роздрібної торгівлі	Споживач
Капітан / шкіпер вносить у журнал дані по: основному промисловому району ФАО, видам, інформації про судна (прапор рибальського судна, його назва та ліцензія, порт приписки, номер Міжнародної морської організації (ІМО) і т.д.), методах лову, огляду протягом промислового рейсу тощо	Адміністрація порту здійснює введення даних про дату вивантаження, загальну вагу виллову, вводить і перевіряє дані торгового журналу судна та сертифікацію	Підприємство, яке знаходиться під державним наглядом, отримує дані про рибу, виробляє рибопродукти і наносить на упаковку QR-код	Зберігає і перевозить рибопродукти від постачальників в організації роздрібної торгівлі і ресторани, а також імпортерам	Якщо підприємство веде міжнародну торгівлю, воно отримує цифрові сертифікати	Здійснює прогнозування з використанням машинного навчання	Сканує QR-код за допомогою додатку
	Рибу мігять високочастотні ми чіпами	Завантажує дані про умови зберігання і переробки, дотримання вимог безпеки харчових продуктів, номері партії, сертифікати і QR-коди	Вводить дані про вивантаження і доставку, умови зберігання і транспортування, а також про міри по забезпеченню безпеки харчових продуктів і санітарно-гігієнічних мірах на складі і в транспортному засобі	Вводить дані про час зберігання, результати аналізів і митного оформлення	Відповідним чином адаптує вказівки і інформаційно-пояснювальні матеріали	Отримує повну інформацію про рибопродукт, наприклад про місце виллову, а також місяці і методи переробки і перевезення
Присвоює Універсальний унікальний ідентифікатор (UUID) у відповідності з Глобальним реєстром рибних запасів і рибальства (ГРРЗР)		Завантажує дані ДНК для підтвердження походження	Датчики передають у блокчейн інформацію про час, місце і умови	Дає дозвіл на ввезення продукції; митні збори встановлюються автоматично за допомогою смарт-контрактів	Завантажує дані про доставку, параметри товарно-матеріальних запасів і санітарно-гігієнічні міри	
					Створює додаток для кінцевих споживачів	
					Завантажує дані ДНК для підтвердження справжності	

Датчики передають у блокчейн інформацію про час, місце і умови

Разом із тим, цифрові технології є певним станом розвитку ІКТ, коли вже сьогодні як у теоретичному, так і дослідному та практичному планах актуалізуються на базі нових математичних обчислень квантові процесори та алгоритми штучного інтелекту.

Треба особливо наголосити на наявності й актуалізації складних проблем політичного врегулювання глобального рибальства, яке локалізується в межах територіальних вод, зон економічних інтересів, ділянок вільного доступу, аквакультурних плантацій, внутрішніх водойм і штучних басейнів. Серед нових проблем глобальний характер, на погляд більшості дослідників, мають:

– по-перше, конфлікт між США і Китаєм, що постійно провокується, не маючи адекватних заходів врегулювання;

– по-друге, непередбачуваність торгових відносин Великої Британії з ЄС-27 після Brexit.

У колі завдань нашого дослідження важливими є оцінки наслідків не тільки для європейського, але й глобального рибного ринку саме ситуації після Brexit, зважаючи на морський потенціал Великої Британії та її транснаціональне представництво в океанічних країнах. Jeremy Phillipson наголошує, що Brexit суттєво вплине на політичну географію європейського рибальства і є ключовим викликом стабільності спільного європейського рибного ринку і менеджменту, а також сталості рибальства і здоров'я морських екосистем [183].

У контексті можливого розбалансування Спільної політики рибальства Європейського Союзу стосовно формування наднаціонально регульованих марі-екосистем з переходом відповідних функцій на країновий рівень (Велика Британія) досліджуються проблемні питання Brexit у публікаціях Thomas Appleby і James Harrison [138]. Водночас Bertrand Le Gallic, Simon Mardle, Sébastien Metz аргументують, що рибна індустрія зацікавлена в стабільності і зростанні рибного ринку ЄС, використанні ресурсу ринку праці [176].

Зважаючи на досить усталені тренди останнього десятиліття, експерти ФАО прогнозують зростання глобальних обсягів виробництва продукції рибальства й

аквакультури у 2030 р до 204 млн т. (2018 р. – 179 млн т) [94, с. 164], хоча його темпи значно уповільняться (рис. 1.9)

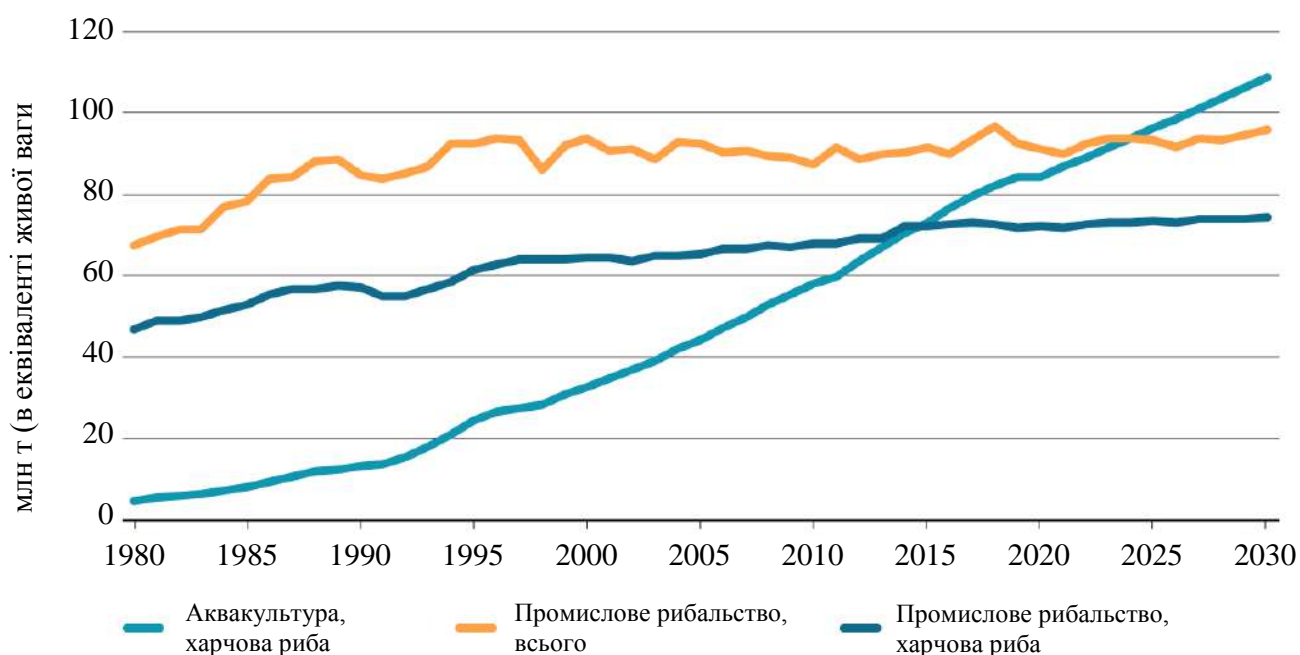

Рис. 1.9. Глобальний обсяг промислового рибальства й аквакультури [94]

Одночасно очікується:

– по-перше, більш повільні, однак достатні темпи росту світового виробництва аквакультури, що стабілізує її частку на глобальному ринку риби і морських продуктів;

– по-друге, суттєве збільшення пропозиції харчової риби, крім Африки.

При цьому зазначається, що на глобальні тренди може суттєво і неоднозначно вплинути рибальська політика Китаю [94, с. 173].

На сьогодні ґрунтовного аналізу і неупереджених прогностичних оцінок потребує також глобальна проблема пандемії COVID-19, яка може скорегувати будь-які традиційні економічні прогнози. Так, вже у продовольчому прогнозі ФАО (червень 2020 р.) відзначено, що багато невеликих аквакультурних господарств ЄС, Азії і США не відновлять роботу у 2021 році, а деякі з них будуть не здатні пережити тяжкі економічні наслідки пандемії. Крім того, у всьому світі ферми з вирощування

двостулкових моллюсків знижують обсяги виробництва, у результаті чого пропозиція буде набагато нижчою від норми. На глобальному ринку лосося, роздрібною торгівлі свіжим лососем і фореллю прогнозується падіння світового попиту мінімум на 15%, [113, с. 23]. На наш погляд, продовження пандемії і її наслідки матимуть для глобального рибальства значно більші масштаби, зумовлені очікуваною загальноекономічною кризою, що матиме системний характер, зачіпаючи інтереси малого і великого бізнесу, соціальну сферу, фінансування державних і міжнародних інфраструктурних та екологічних програм.

1.3. Формування системи управління глобальним рибальством

Формування і розвиток ефективного управління світовим рибальством і аквакультурою, еколого- і соціо-орієнтованого та відповідального менеджменту компаній рибної індустрії є вкрай актуальним і важливим завданням як у підвищенні його ефективності за рахунок інтенсифікації продуктивної і взаємовигідної багаторівневої міжнародної кооперації, торговельного, інвестиційного та інноваційного співробітництва, так і в розв'язанні глобальної продовольчої проблеми на загальновизнаних та імplementованих у міжнародне і національні законодавства принципах сталості.

З управлінської точки зору рибальство має досить виражену специфіку, зумовлену:

– по-перше, прямою залежністю від природно-кліматичних умов (рельєф дна, глибина, характер ґрунту, температура води), що робить специфічними структуру рибальства, технології й організацію рибної індустрії;

– по-друге, природно-географічною міжкраїноюю і міжрегіональною нерівномірністю розподілу водних біоресурсів, їх неконтрольованою рухливістю і сезонною концентрацією, що об'єктивно інтернаціоналізує рибну індустрію на мікро- та макроекономічному рівнях;

– по-третє, критичною наближеністю, з одного боку, до територіально локалізованої інфраструктури, а з іншого – до кінцевих споживачів, що робить пріоритетним інфраструктурно-логістичний компонент менеджменту;

– по-четверте, безпосереднім впливом на водну і біоекосистеми, що створює додаткові бар'єри входу на ринок й актуалізує прийняття глобальних управлінських рішень з відповідними процедурами їх виконання чи врахування.

Іншими словами, у рибальстві є очевидні особливості підприємницької мотивації, стратегічної поведінки великих (транснаціональних), середніх і малих (місцевих) легітимних суб'єктів ринку, розвитку їх організаційних структур, бізнес-моделей та екосистем, що формуються в середовищі досить жорстких інституційно-регулятивних політик та практик і мають багаторівневу конфігурацію.

Саме тому науковці, зокрема W. S. Mackenzie [178], наголошують на винятковій важливості секторального менеджменту в рибальстві, поглиблюючи аргументацію його специфіки і пропонуючи відповідний методологічний апарат. Водночас сучасний менеджмент глобального рибальства в теоретичному плані виглядає доволі диверсифікованим і представленим кількома фундаментальними напрямками: управління дослідженнями кліматичних змін та їх впливом на рибальство (M. Varange, T. Bahri [144]); розвиток моделей управління рибними ресурсами та утилізацією відходів (J. Torpe, R. L. Olsen [198]); моніторинг управління морськими екосистемами (M. Juan-Jorda, H. Murua [176], M. Sindair, G. Valdimarsson [193]); управління зеленими технологіями (F. Alkawili, M. Pateiro [137])

На наш погляд, насамперед варто враховувати те, що рибальство є елементом більш складної системи – рибного господарства, управління яким, базуючись на загальних і специфічних принципах і підходах, є об'єктивно багатофункціональним і міжсекторальними, оскільки стосується не тільки водних, але й біо- та земельних ресурсів, не тільки безпосередньо рибальського бізнесу, але й рибної індустрії із великою кількістю обслуговуючих і структурних

підприємницьких і сервісних, приватних і державних структур, не тільки промислового вилову, але й охорони та відтворення рибних ресурсів і аквасистем.

У такому складному і, що важливо, не завжди транспарентному внутрішньому і зовнішньому середовищах формуються системи менеджменту, які попри свою галузеву (секторальну) орієнтованість мають відповідати універсальним, насамперед глобальним трендам розвитку корпоративних виробничо-маркетингових структур.

У своїй еволюції управління рибальством пройшло декілька періодів, які загалом відповідають, з одного боку, стадіям розвитку технологічних і економічних систем, а з іншого – етапам інтернаціоналізації. Протягом останніх років під впливом науково-технологічних, економічних, екологічних, соціальних і глобальних факторів рибальство перебуває в періоді формування нових вартісних ланцюжків, у межах яких здійснюється вертикальна, а віднедавна – і горизонтальна виробничо-маркетингова інтеграція, керівним принципом якої є скорочення часових лагів руху риби і морепродуктів від моменту їх вилову до кінцевого споживання. Неабиякого значення набуває при цьому своєчасне замороження, в'ялення, консервування, копчення та інші види перероблення сировини (йдеться про другий і третій рівні застосування переробних технологій). Зазначимо, що саме така сукупність взаємопов'язаних субсекторів формує сучасну рибну індустрію.

Важливою ознакою розвитку цієї індустрії у XXI ст. стала її глобальна корпоративізація, що спричинило значні зміни у вертикальних і горизонтальних ланцюжках створення доданої вартості. При цьому глобальні гравці завжди намагаються перемістити ризики вилову на низовий, а розподіл доходів – на верхній рівень технологічних процесів. Водночас рибальські корпорації прагнуть повністю автоматизувати процеси рибної розвідки, переробки сировини, прагнуть перебрати на себе функції харчової промисловості.

У процесі глобальної корпоративізації, використовуючи природно-географічні та інноваційні конкурентні переваги, лідерами рибної промисловості стали [22]:

– Maruha Nichiro – Японія (одна з найбільших корпорацій із спеціалізацією на рибальстві і морському промислі, транспорті, логістиці, торгівлі продовольчими товарами, лізингу нерухомості, готельному бізнесі, виробництві і продажу packaging machines. Maruha Nichiro має 126 філій і 70 асоційованих компаній у Японії, США, Великій Британії, Китаї та інших країнах);

– Nippon Suisan Kaisha – Японія (світовий лідер у галузі рибальства, вирощування, купівлі, переробки і продажу морепродуктів. Діяльність здійснюється в декількох сегментах, включаючи виробництво і продаж продуктів тривалого зберігання, виробництво і продаж реагентів і ліків загального призначення, послуги холодного зберігання, заморозки та транспортування, ремонтні та інженерні послуги для суден, корми для домашніх тварин та засоби для догляду за ними тощо);

– Mowi – Норвегія (займається рибальством і морепродуктами. Основним напрямом діяльності компанії, яка зосереджена в Норвегії, Шотландії, Канаді, Фарерських островах, Ірландії і Чилі, є розведення риб, насамперед лосося. Mowi представляє більше 30% світового ринку лосося та форелі, що робить її однією з провідних компаній у світовій індустрії рибальства і морепродуктів);

– Mitsubishi Corporation – Японія (глобально інтегрована компанія з десятима бізнес-групами, які складаються з більш ніж 1400 дочірніх і залежних компаній у 90 країнах світу. Діяльність Mitsubishi в галузі морепродуктів здійснюється в рамках групи харчової промисловості, найбільш відомими дочірніми підприємствами якої є норвезька аквакультурна компанія Cermaq, британська компанія з переробки тунця Princes Group і японський оптовий торговець морепродуктами Toyo Reizo);

– Dongwon Enterprise – Південна Корея (продукція компанії включає сільськогосподарські і морські продукти, напої, молочні продукти, перероблене м'ясо, фаст-фуд, заморожені продукти та женьшень. Основним продуктом компанії на ранньому етапі були консерви з тунця, а потім компанія розширила свій бізнес на виробництво різноманітних продуктів харчування);

– Red Chamber Group – США (займається рибальством і морепродуктами, здебільшого їх імпортом, експортом і розповсюдженням. Компанія є одним з провідних світових постачальників креветок, сома, тріски, пікши, меч-риби, палтуса, окуня, минтая, лосося, гребінців, мідій, кальмарів і крабів-імітацій);

– Skretting – Нідерланди (світовий лідер у виробництві і постачанні кормів для аквакультури. Компанія пропонує продукти харчування, включаючи маточне поголів'я, морський інкубаторій, молодь, смолта, корма, а також раціони, які сприяють зміцненню здоров'я риб та креветок);

– Trident Sea Foods – США (керує мережею риболовецьких судів, переробних підприємств і є вертикально інтегрованим дистриб'ютором для збору, продажу своїх риболовних продуктів і послуг клієнтам по всьому світу. Провідний світовий постачальник морепродуктів, таких як морський окунь, тріска, краб, камбала, палтус, махи-мах, лосось, креветки, форель, риба-меч, тилапія та тунець).

Лідерами безпосередньо за обсягами вилову риби є тайландська Thai Union Group, норвезька Mowi, японська Mitsubishi Corporation, південнокорейська Dongwon Enterprise, американські Red Chamber Group та Trident Sea Foods, нідерландська Skretting.

Утім варто зазначити, що у зв'язку із повномасштабною реалізацією жорсткої політики регулювання рибальства в одних країнах за її відсутності в інших, процеси масштабізації, концентрації і диверсифікації вилову риби можуть суттєво корегувати позиції корпоративного лідерства. Не варто ігнорувати також політичні і форс-мажорні фактори впливу, що стають усе більш відчутними в нестабільному турбулентному середовищі. Загалом експерти ФАО прогнозують невизначеність ближчих перспектив розвитку світової рибної індустрії через коливання пропозиції, нестабільність цін, геоекономічну напруженість [94].

Водночас у найближчій перспективі на стратегії і бізнес-моделі суттєво вплинуть активні процеси конгломерації виробництва та випробування надійності нетипових для рибного бізнесу корпоративних структур, зокрема морських кластерів. Очевидно, що в такій специфічній підприємницькій сфері як

рибальство, універсальні кластерні теорії, ініціативи і політики [56, с. 186–204; 119, 133] матимуть певним чином модифікований характер [46], сприяючи загалом генеруванню кластерних синергетичних ефектів. Проте вже сьогодні, на наш погляд, можна спрогнозувати суттєву трансформацію структури глобального рибальського бізнесу, дискредитацію традиційних (міжкраїнових і міжкорпоративних) методів конкуренції, появу нових регулятивних політик та інструментів.

Транснаціоналізоване глобальне рибальство перебуває в пошуку відповідей на актуальні питання розвитку корпоративного управління, коли традиційні вертикально та горизонтально інтегровані структури почали суперечити сучасним вимогам гнучкості й мобільності. Відомий український дослідник багатонаціональних (транснаціональних) підприємств О. Рогач провів глибокий теоретичний аналіз причин та наслідків їх мережевізації [87, с. 575–583]. Зокрема він зазначає, що нові переваги мережовості полягають у такому:

- міжнародні фірми можуть позбавлятися своїх слабких і неконкурентоспроможних підрозділів. Замість них до ланцюжка створення вартості включаються нові високоефективні виробники-субконтрактори;

- це позбавляє окремі підрозділи спокуси використовувати трансфертні ціни та маніпулювати ними. Зовнішні партнери, що виробляють напівфабрикати за аутсорсинговими контрактами, наближають ціни на них до світових;

- включення до ланцюжків постачання інших споживачів посилює ефекти масштабу, оскільки збільшує попит, що може перевищувати внутрішні потреби БНП [87, с. 576].

Ці тренди поглиблено проаналізовано і підтверджено українською дослідницею Н. Черкас [121].

Важливим у контексті цифровізації міжнародного бізнесу і менеджменту є те, що багатонаціональне підприємство в мережевій архітектурі може контролювати основні потоки інформації, а можливість використання потужних пошукових систем Інтернету, застосування сервісів геолокації створює нове середовище комунікації споживачів з учасниками «глобальної фабрики».

Географічна відстань перестає бути критично важливим фактором ланцюжків постачань [87, с. 581]. Це, на наш погляд, вкрай важливо для багатонаціональних корпорацій рибної індустрії та їх менеджменту. Не менш важливим є висновок щодо нових можливостей залучення невеликих фірм до міжнародного виробництва, створювати альянси та конкурувати із традиційними великими БНП [87, с. 294].

Загалом О. Рогач на фундаментальному рівні обґрунтовує нові риси сучасних глобальних корпоративних стратегій: інтегровані мережі виробництва; нову філософію зростання фірми; гнучкість виробничої або маркетингової стратегії [87, с. 290].

Свій фундаментальний погляд на світ сучасного менеджменту – гнучкого та адаптованого до невизначених ситуацій і середовища загалом, демонструє А. Юрген, обґрунтовуючи власну модель менеджменту 3.0, базовану на шести поглядах (компонентах): додайте людям енергії; розширюйте повноваження команд; налаштуйте обмеження; розвивайте компетенції; вирощуйте структуру; поліпшуйте все [4, с. 399].

Свою специфіку, на наш погляд, матиме і домінуючий у висококонкурентному середовищі тренд креативізації менеджменту, особливо стосовно новітніх інструментів забезпечення глобального корпоративного лідерства.

У наших попередніх дослідженнях зазначено [70], що сучасні уявлення про феномен креативності взагалі та особливо його прояви в економічній і управлінських сферах лише формуються, відображаючи розмаїття підходів і поглядів. Передусім відзначимо, що творчість, з одного боку, є невіддільним компонентом життєдіяльності людини, найвищою формою її існування як учасника еволюції та коеволюції, а з іншого – специфічним процесом (видом) діяльності, суб'єкти якої спеціалізуються на задоволенні потреб і подоланні суперечностей економічної природи шляхом цілеспрямованих якісних змін.

У контексті проблематики глобального лідерства дедалі більшої значущості набувають не тільки досліджені раніше параметри людського розвитку,

інноваційності, наукомісткості економіки, технологічності, а й насамперед інтелектуально-креативного капіталу. Для демонстрації багатогранності і значущості в системі міжнародної аналітики було впроваджено Індекс креативності як уніфікований показник, який: ілюструє взаємодію різних чинників, що сприяють зростанню креативності; оцінює соціально-економічні та культурні умови, що сприяють чи перешкоджають зростанню креативності в макросистемі; вимірює креативну життєздатність суб'єктів глобальної економіки [73]. Основні компоненти індексу креативності інтегруються в концептуальній моделі результату креативності 5К (рис. 1.10), що забезпечується взаємодією структурного (інституціонального) капіталу; людського капіталу; соціального капіталу і культурного капіталу. Принциповим тут, на наш погляд, є розуміння системного результату креативності, який формується в поліцентричній капіталовіддачі.

Рис. 1.10. Цикл креативної діяльності в моделі 5К [70]

Показово, що специфіка творчої діяльності зумовлює тенденцію, коли більшу частину креативного сектору економіки становлять малі та середні фірми з високим потенціалом зростання, для яких не ефект масштабу, а взаємна співпраця і взаємообмін є найважливішим фактором конкурентного успіху.

На етапі зрілості креативної економіки так само важливою є здатність економічної системи створювати великі комерційні структури для забезпечення максимально ефективного взаємообміну знаннями, оригінальними ідеями, які можна перетворити, розширити, втілити у предмет комерції. На наш погляд, лише

в широкому форматі з належними умовами комерціалізації уможливорюється системний взаємообмін знаннями й уміннями. Як показує досвід успішних компаній, регіонів і країн, саме існування в креативному секторі економіки великих комерційних структур сприяє проведенню нових експериментів і впровадженню, проривних інновацій, найбільш ефективному використанню оригінальних ідей, ініційованих невеликими креативними фірмами. Це важливо для глобального рибальського бізнесу, що має переважно транснаціональну організацію.

Ключовими імперативами управління глобальними рибальськими корпоративними структурами, на наш погляд, можна вважати такі:

- по-перше, об'єктивну ієрархічність, зумовлену перевагами швидкого й ефективного трансферу технологій і спеціалізованої продукції;
- по-друге, локальну детермінованість із гіперконцентрацією аквакультурної сфери та запровадженням у них безвідходних технологій;
- по-третє, систематичність, яка передбачає розуміння переваг високоінтегрованої вертикальної і горизонтальної взаємодії між виробниками і споживачами;
- по-четверте, трендовість, під якою варто розуміти швидке реагування на новітні виклики глобалізації, зокрема мережевість і кластерність;
- по-п'яте, цифрову адаптивність з відповідною трансформацією виробничих та управлінських процесів (космічна розвідка, електронні бази даних, обмін комерційною інформацією, використання гідроакустичних технологій тощо);
- по-шосте, креативність задля досягнення ринкового успіху і регіонального глобального лідерства;
- по-сьоме, екологічність і соціальність у парадигмі сталого розвитку;
- по-восьме, транспарентність, яка до останнього часу не досягається через міжкраїнову статистичну несумісність, відсутність консолідованих національних політик боротьби із браконьєрством.

Узагальнення ключових універсальних глобальних трендів у сфері корпоративного управління та врахування секторальної специфіки дозволило запропонувати формат сучасної бізнес-моделі рибної індустрії (рис. 1.11).

Рис. 1.11. Формат корпоративної бізнес-моделі рибної індустрії

Джерело: розроблено автором.

У запропонованій структурній композиції ця модель сповна відповідає, на наш погляд, основним ідеям і принципам ініціативи «блакитного зростання», інституціонованої ФАО [112], з подальшим теоретичним обґрунтуванням, зокрема, С. Brugere, J. Aguilan-Manjarrez [144]. На сьогодні вона видається безальтернативною, з огляду на зміни клімату, глобальні загрози для водних екосистем, забруднення аквасередовища, надмірну інтенсифікацію промислового, любительського і, особливо, браконьєрського промислу. Доцільно зазначити, що продуктивне насамперед промислове рибальство в довгостроковій перспективі

неможливе без підтримки водного біорозмаїття, тому рибальський бізнес зацікавлений у подоланні тенденції вичерпання рибних запасів. Акцентовано на необхідності суттєвої зміни принципів, підходів та інструментів управління світовими морськими і прісноводними ресурсами з метою забезпечення рівноваги економічного зростання, соціального розвитку, продовольчої безпеки, сталого використання ресурсів водної біосфери.

Зрозуміло, що потрібні подальші поглиблені наукові міждисциплінарні обґрунтування цієї ініціативи, її концептуалізація й міжнародна легітимізація, упровадження в рибальські політики і бізнес-практики, а також формування глобальних платформ реалізації і моніторингу.

Висновки до розділу 1

1. Нерівномірно розподілені між країнами і регіонами світу природні ресурси відіграють практично незамінну роль у забезпеченні соціально-економічного розвитку, являючи основу матеріального виробництва, темпи зростання якого прямо корелюють із ресурсоспоживанням. Їх систематизацію доцільно здійснювати за ознаками генезису (літо-, атмо- і біосфери), вичерпності (витратні, невитратні), відновлюваності (природно- та агровідновлювані, невідновлювані); господарського використання (матеріального виробництва і нематеріальної сфери, продовольчі і непродовольчі).

2. Нова диспозиція факторного впливу на економічний розвиток і зростання обумовлює сутнісне переосмислення структурної композиції природного і людського (соціального й інтелектуального) та інституційно-структурного капіталу, зважаючи на їх взаємозв'язок, з одного боку, з реальним фінансовим і структурно-мережевим капіталом, а з іншого – із національним, іноземним та глобальним капіталом.

3. У форматі глобальних проблем людства XXI ст., зумовлених кліматичними, технологічними, економічними й політичними факторами за нерівномірного розподілу ресурсів і народонаселення, забезпечення продовольством та освоєння Світового океану й пов'язані з ним проблеми екології та здоров'я людини є найбільш важливими поряд із соціальною нерівністю і бідністю, інформаційною асиметрією, політичною конфліктністю і кризовістю розвитку.

4. Глобальному рибальству притаманна багатофункціональна сутність, яку через логічно впорядкований ряд категорій і понять відображає таксономічна модель його ідентифікації як системи, що включає ресурсну, технічну виробничо-технологічну бази, багаторівневе регулювання, моніторинг та прогнозування у взаємопов'язаних сегментах економіки рибальства, економіки морів і океанів, біоекономіки, а у перспективі – блакитної та циркулярної економік.

5. В умовах зростання попиту і пропозиції на продукцію водних біоресурсів, посилення інтернаціоналізації підприємницької діяльності та активної корпоративізації глобального рибальства надзвичайно важливим науковим та практично значущим завданням стає системне визначення критеріально-параметральних характеристик рибного потенціалу світової економіки, який характеризує сукупність наявних та перспективних рибних ресурсів, масштаби та темпи їх видобування і відновлення.

6. Зростання промислового вилову риби і морепродуктів, його безпосередній вплив на глобальну екосистему зумовлюють надзвичайну важливість наукового та практично значимого завдання визначення сутнісних, критеріально-параметральних характеристик аквакультури, оцінки її наявних та перспективних ресурсів, масштабів та темпів видобування і відновлення. Сучасна модель аквакультури як системи включає природно-ресурсний, науково-дослідницький, виробничо-технологічний та логістичний компоненти, багаторівневе регулювання, моніторинг та прогнозування у взаємопов'язаних сегментах економіки рибальства, економіки морів і океанів, біоекономіки, блакитної та циркулярної економік.

7. Еволюція методологічних підходів становлення і розвитку сучасних мікро-, макро- та глобальних систем управління рибальством зумовлена, з одного боку, його природно-географічною, інфраструктурно-логістичною та споживчою специфікою, а з іншого – диверсифікацією дослідницьких й управлінських підходів з акцентом на впливі кліматичних змін, моніторингу екосистем, безвідходних технологіях «блакитного зростання», креативності у прийнятті рішень.

8. Трансформація управління глобальним рибальством на корпоративному рівні визначається імперативами ієрархічності, локальної детермінованості, інтегративності, цифрової технологізації, соціальної відповідальності, громадської транспарентності у глобальному форматі сталого розвитку. Значною мірою розвиток менеджменту в індустрії рибальства, тренди, особливості та інтенсивність модифікації стратегій і трансформації бізнес-моделей визначає наявність потужних ТНК, які апробують мережеві форми організації бізнесу у форматі кластерних аквакультур.

9. У міждисциплінарному полі досліджень рибальства актуальними залишаються на мікрорівні – проблеми організації ефективного рибного бізнесу як потужних транснаціональних корпорацій, регіональних рибних кластерів та ресурсних центрів, так і локальних об'єднань малого та середнього бізнесу, рибальських кооперативів, спільних підприємств, а на макрорівні – моделі та інструменти регулювання і моніторингу економічних результатів цього виду підприємства, детінізації браконьєрських доходів, оптимізації податків у руслі стратегії випереджального розвитку аквакультури.

Основні результати розділу 1 опубліковано в наукових працях [52; 55; 58; 177].

РОЗДІЛ 2

ЄВРОПЕЙСЬКА МОДЕЛЬ ОРГАНІЗАЦІЇ І РЕГУЛЮВАННЯ РИБАЛЬСТВА

2.1. Становлення спільної політики ЄС у секторі рибальства

Інтеграційна модель Європейського Союзу перебуває у стані постійної оптимізації, адаптуючись до змін турбулентного глобального економічного, соціального і політичного середовища. Складність її сучасного розвитку полягає в необхідності постійного узгодження стратегічних національних інтересів країн-членів ЄС, що не завжди перебувають у полі спільної інтеграційної політики з традиційними новітніми геоekonomічними викликами і загрозами, у т. ч. через загострення глобальних проблем сучасності.

Протягом розширення складу країн-учасниць Європейського Союзу і поглиблення їх інтеграційних взаємозв'язків змінювався перелік політик, який під час підписання і ратифікації Римської угоди (1957) вважався його фундаторами не лише сталим, а й таким, що забезпечував подальший гармонійний розвиток усього співтовариства. Очевидно, що поетапне розширення складу країн-членів ЄС та масштабізація і поглиблення їх інтеграційної взаємодії потребували як кількісного, так і якісного структурно-змістовного оновлення спільних європейських політик.

При визначенні сутнісних основ тієї чи тієї політики зазвичай враховувалися її каркасні елементи, до яких належали:

– основоположні принципи, наявність профільних стратегій, гарантоване фінансування статутної діяльності впродовж визначеного терміну дії з можливістю його пролонгації;

– механізми та інструменти реалізації; моніторинг результатів, локальний (регіональний), національний та наднаціональні рівні ідентифікації активності;

– коло долучених осіб для здійснення наявних програм, грантів, платформ.

Важливим компонентом формування політики ЄС також вважалося поєднання так званих комплементарних інтересів регіонів, держав, міждержавних коаліцій, прикордонних територій тощо.

На відміну від тих політик, що були визначені як домінантні на початку створення ЄС (регіональна, аграрна, торговельна тощо), їх сучасні аналоги пройшли тривалий еволюційний шлях постійного вдосконалення та поетапної модернізації, а їх неконтактне наповнення постійно зазнавало численних корекцій, що були зумовлені розбіжністю поглядів науковців й управлінців на очікувані зміни. Відтак складалася парадоксальна ситуація, коли перелік політик, який пропонували до реалізації європейські органи управління, зокрема Європейська Комісія, Європейський Парламент, Рада ЄС та деякі інші інституції, зазнавав з кожним роком усе нових і нових модулаций. Проте така детермінація розуміння сутнісних змін ускладнювалася ще й іншими моментами. Йдеться, зокрема, про позиціонування відомих європейських і американських аналітиків, які у своїх працях доволі вільно оперували пропонованим списком політик і по-своєму інтерпретували не лише європейський пакет різнорівневих заходів, а й стратегії їх реалізації, що зазвичай вносило далеко не завжди слухні корекції до системного розуміння напрямків реалізації важливих трендів розвитку системних відносин у ЄС.

Ще й на сьогодні в академічному та експертному середовищі має місце вільна інтерпретація суті політик при чіткому прагматичному підході, коли йдеться про спільне фінансування заходів конвергенції. У таблиці 2.1 здійснено спробу узагальнення таких модифікацій назв політик, більшість з яких зазнавала постійних змін і не лише у назвах, а й у часі, селективному форматі та контентній стратифікації.

Класифікація політик ЄС

Nike Artic Frederick Nixon [1]	Nicholas Moussis [2]	Д. Дайнен [3]
<ul style="list-style-type: none"> • економічна; • розширення; • спільна аграрна; • конкуренції; • науки та технологій; • регіональна; • довкілля; • соціальна; • торговельна; • фіскальна; • безробіття; • зовнішньої допомоги. 	<ul style="list-style-type: none"> • горизонтальні політики: <ul style="list-style-type: none"> - регіонального розвитку; - соціального прогресу; - податкова; - конкуренції; - довкілля; • секторальні: <ul style="list-style-type: none"> - промислова і підприємницька; - дослідницька та технологій; - енергетична; - транспортна; - спільна аграрна; - рибальства; • політики щодо громадян: <ul style="list-style-type: none"> - захисту прав; - інформаційна, культурна, аудіовізуальна; - захисту прав споживачів; • зовнішні політики: <ul style="list-style-type: none"> - торговельна; - допомоги з розвитку; - зовнішніх відносин. 	<ul style="list-style-type: none"> • політика згуртування; • середземноморська; • сусідства; • зайнятості; • сприяння розвитку; • конкуренції; • промислова; • соціальна; • спільна аграрна; • торговельна.
Ольга Буторина [4]	Helen Wallace William Wallace [5]	Ali M. EL – Agraа [6]
<ul style="list-style-type: none"> • зовнішня політика; • політика безпеки; • співпраці в сфері внутрішніх справ; • сталого розвитку; • спільна аграрна; • регіональна; • соціальна; • конкурентна; • транспортна; • науково-технічна; • екологічна; • енергетична; • освіти та культури; • розширення ЄС; • розширення зони євро. 	<ul style="list-style-type: none"> • єдиного ринку; • конкуренції; • монетарна; • спільна аграрна; • бюджетна; • згуртування; • соціальна; • захисту довкілля; • біотехнологічна; • спільна рибальства; • торговельна; • допомоги країнам, що розвиваються; • розширення; • безпекова. 	<ul style="list-style-type: none"> • інтеграції єдиного європейського ринку: <ul style="list-style-type: none"> - конкуренції; - промислова; - гармонізації; - транспортна; - енергетична; - захисту довкілля; • структурної: <ul style="list-style-type: none"> - бюджетна; - спільна аграрна; - спільна рибальства; - соціальної та зайнятості; • зовнішні: <ul style="list-style-type: none"> - торговельна, спільна комерційна; - розширення.

Джерело: складено автором

Як видно з таблиці, в основу класифікацій політик ЄС було покладено декілька важливих принципів ідентифікації, що, власне кажучи, і робить їх політиками, зокрема:

- простого секторального складу, основу якого становив галузевий контент, який уже на початку XXI століття змінив назву на секторальний (N. Artis, F. Nixson [141]);

- блокових політик (горизонтальні, секторальні, політики щодо громадян, зовнішні), ідею існування такої градації відстоює Н. Мусис [61];

- традиційної і регіональної єдності (сусідства, Середземномор'я), на винятковій значущості яких наполягає Д. Дайнен [25];

- різновекторних політик, що охоплюють, окрім загальноприйнятих за О. Буториною [12] концепцій розширення ЄС та зони євро, безпекову, сталого розвитку, а також корекційну, додатковими трендами якої, за Н. Wallace та W. Wallace [199], мають стати біотехнологічна, згуртування, монетарна.

Свій підхід до розмежування політик запропонував відомий фахівець з європейської інтеграції А. EL – Agraа [135], виокремлюючи три додаткові групи політик (інтеграції єдиного європейського ринку, структурні, зовнішні). Водночас варто зауважити, що градація, яка була запропонована цим дослідником, містить, окрім традиційного секторального контенту, частину винятків, з-поміж яких виокремлюється політика гармонізації, захисту довкілля, розширення тощо.

З нашої точки зору, вважаючи на складність і динамічність процесу, цілком обґрунтованим може виглядати підхід, за яким кожний новий дослідник фокусуватиме свою активність на новітніх політиках, або на тих, які перебувають на стадії зародження чи формування. Яскравим прикладом може слугувати концепція N. Nugent [181], для якого важливим є власне не самі політики, а їх творення, або продукування. Відтак дослідник пропонує свій перелік політик: фундаментальні внутрішні, макроекономічні і фінансові, функціональні, секторальні (до яких автор, до речі, зараховує й рибну галузь, що є зрозумілим, а також суднобудівну промисловість [181, р. 350]).

Значно далі пішов Т. Vale [142], для якого головними у класифікації стали насамперед політичний стиль [142, р. 247–248], політична мережа [142, р. 84–85], «роблення політики» [142, р. 84–87]. Звичайно, у загальнометодологічному контексті цей список можна продовжити, хоча в контексті дослідження варто звернути увагу на повторюваність окремих політик, у яких чільне місце посідають аграрна і рибальства. До того ж, треба зазначити, що лише вони мають додаткове слово «спільна», що означає обов'язковий для всіх держав – учасниць ЄС режим виконання, який дозволяє вирізнити їх з-поміж інших політик, наприклад соціальних, основним ідентифікаційним рівнем яких є національний.

Додатковим визначальним і важливим для нас моментом варто вважати те, що рибальство, або Спільна рибна політика (CFP), представлено лише у трьох з шести пропонованих класифікацій. Вочевидь, це сталося насамперед тому, що тривалий час цей сектор національної економіки зараховували до аграрного, а відтак виходило, що Спільна аграрна політика (CAP) мала більш широкий інтегративний характер і, водночас, суворо регламентований формат фінансування спільних заходів.

Певної невизначеності CFP додає структура внутрішніх субполітик, що була запропоновано свого часу Європейським парламентом [162], яким їх було визначено лише сім – торговельна, економічна, аграрна, екологічна, зайнятості, безпеки, зовнішня. При цьому варто зауважити, що політика рибальства не згадується ні в аграрній, ні в екологічній, ні в будь-якій іншій політиці, що безпосередньо впливає з повноважень парламенту, проте не зовсім відповідає реальному місцю рибальства й очікуванням рибалок. Треба зазначити: подібні розбіжності можна ідентифікувати й на рівні інших органів ЄС (Європейська Комісія, Рада ЄС), що є ще одним доказом загальної «відомчої залежності» у цьому інтеграційному угрупованні.

У досліджуваній ідентифікації заслуговує на увагу також позиція такої великої аналітичної компанії як Deloitte. До політик ЄС її фахівці віднесли: кліматичну, молодіжну, підприємницьку, правосуддя, аграрну та рибну [156], яка, попри все, є важливим елементом, з одного боку, гармонізації національних

законодавств, з іншого – запорукою ефективної імплементації вже чинних директив, регламентів та інших документів ЄС. Зауважимо, що рибальство з багатьох причин не може бути інтерпретоване як самодостатня сфера, на що звертає увагу М. Glachant, виокремлюючи в політиці охорони довкілля ще й політику взаємодії [171, р. 188] та політику оцінювання [171, р. 49–51]. Відтак цілком зрозумілим виглядає висновок Т. Jeppesen [174] про необхідність регулювання довкілля у «федеральній системі» Європейського Союзу».

Варто зазначити, що найбільш динамічною і максимально реальною виглядає модель політики Європейської Комісії, де чітко визначені характер спільної політики рибальства, яку, без сумнівів, варто зарахувати до категорії «циркулярна економіка», оскільки можна констатувати, що метою політики рибальства є не тільки розвиток цього динамічного сектору, а й забезпечення біорозмаїття та гідного рівня життя для рибалок та їхніх угруповань. Разом з тим зазначається, що цей вид бізнесу має бути екологічним, економічним і соціально сталим, а також слугувати джерелом здорового харчування для громадян ЄС [159].

Зрозуміло, що поглиблене дослідження спільної політики рибальства передбачає ідентифікацію її місця в системі спільних інтеграційних політик Європейського Союзу. Загалом, за визначенням О. Дзяд, спільну політику ЄС можна визначити як «складний процес ідентифікації та визначення проблем, вироблення політики та прийняття рішень й імплементацій законодавчих актів, принципів, методів та інструментів їх реалізації, які впроваджуються спільними інститутами ЄС та державами-членами з метою досягнення визначених цілей і завдань» [27, с. 33]. При цьому, відповідно до класифікації, запропонованої відомим дослідником процесів європейської інтеграції Н. Муссісом, спільна політика ЄС у сфері рибальства належить до складу секторальних політик [180], які, на думку Л. Гонюкової, охоплюють окремі сфери економічного життя ЄС та кожної держави-члена спільноти. До їх складу на додаток до політики рибальства авторка відносить ще й спільну аграрну, енергетичну, транспортну, інноваційну, інформаційну та науково-технологічну політики ЄС [24, с. 15].

У цілому, як правильно зазначає О. Дзяд, секторальні політики разом із горизонтальними та зовнішніми політиками належать до групи вторинних політик інтеграційної спільноти, причому, якщо горизонтальні політики впливають на загальні умови економічного життя країн-членів, то секторальні забезпечують координацію регулювання окремих секторів економіки [27, с. 34]. Водночас базові (або фундаментальні) інтеграційні політики відображають основні етапи інтеграції та включають політику створення митного союзу, спільного ринку, економічного й валютного союзів. Фундаментальні політики поєднують національні інтереси усіх країн-членів ЄС, зафіксовані в установчих договорах, що ратифікуються на національному рівні.

Іншим важливим критерієм позиціювання політики рибальства в системі спільних політик ЄС є характеристика розподілу компетенцій у сфері прийняття нормативно-правових актів між владними інституціями національного та наднаціонального рівнів. За визначенням офіційного євроінтеграційного порталу України, компетенція ЄС – це «сукупність прав і повноважень, необхідних для реалізації мети, завдань і цілей Європейського Союзу [117]. Залежно від характеру обмеження суверенних повноважень країн-членів у ЄС прийнято виділяти три види компетенцій: виключні, спільні (конкуруючі) та допоміжні. У межах виключної компетенції офіційні наднаціональні інституції Європейського Союзу мають право ухвалювати нормативні акти, що є обов'язковими для країн-членів, тоді як інші можуть лише забезпечувати імплементацію відповідних приписів ЄС. До сфери виключної компетенції наднаціональних органів ЄС належать митний союз, захист конкуренції в межах спільного ринку, валютну політику в межах Єврозони, зовнішньоторговельну політику і, нарешті, збереження морських біологічних ресурсів у рамках спільної політики рибальства. Саме останній пункт робить політику рибальства унікальною в цьому аспекті, адже всі інші складники політики рибальства, як і більшості секторальних політик ЄС, належать до групи спільних (конкуруючих) компетенцій, що дозволяють державам-членам ЄС приймати рішення в певній сфері лише в тому разі, якщо наднаціональними інституціями в цій сфері ще не

було ухвалено правового акта. Згідно з допоміжною компетенцією інституції ЄС мають право здійснювати заходи координації дій держав-членів, спрямовані на підтримку або доповнення національних політик, але не можуть підміняти їх компетенцію. Проте до цієї групи компетенцій із секторальних політик віднесено лише промислову політику ЄС.

У контексті розуміння ставлення до рибальства й аквакультури при поглибленні секторальної взаємодії країн у Європейському Союзі важливою є етапізація формування розвитку й сучасної трансформації СПР.

Засади Спільної політики рибальства Європейського Союзу були закладені ще в Договорі про Європейське економічне співтовариство 1957 року. Її основною метою було забезпечення узгодженого рибальства та використання морських ресурсів, охорони морського довкілля, гарантування зайнятості рибалок і стабільності їх доходів [163]. Від початку політика ЄС у секторі рибальства була компонентом спільної аграрної політики, проте згодом поступово еволюціонувала в окремий напрямок секторальної політики. Починаючи з 1970-го року, відбувається активне формування правової основи функціонування спільного ринку продукції рибальства, а також створюється спеціальний структурний фонд для підтримки рибного господарства. Під час переговорів про приєднання до ЄЕС Великобританії, Ірландії та Данії у 1972 році державами-членами було погоджено передати управління своїми рибними ресурсами спільним інституціям Європейського Економічного Співтовариства. Національні права на виключний прибережний промисел у територіальних водах, що до цього моменту визначалися в межах 12 морських миль від узбережжя, були розширені через запровадження виключних (морських) економічних зон (ВЕЗ), які сягали вже 200 морських миль від узбережжя.

У 1983 році Регламентом (ЄЕС) № 170/83 [150] було запроваджено реформу СПР, яка передбачала закріплення зобов'язань спільноти щодо запровадження країнами-членами системи управління рибними ресурсами, дотримання ВЕЗ, квотування та встановлення максимально допустимих обсягів вилову (ТАС). Важливим кроком було запровадження принципу відносної

стабільності (relative stability), на основі якого здійснювався розподіл національних квот на вилов рибних ресурсів між державами-членами ЄС.

Наступним важливим етапом формування СПР стало впровадження в 1992 році критеріїв «інтенсивності риболовного промислу» (fishing effort) з метою відновлення та підтримання балансу між наявними водними біоресурсами та рибогосподарською діяльністю. З метою оптимізації співвідношення між наявними виробничими потужностями риболовного флоту ЄС та доступними обсягами водних біоресурсів Регламентом (ЄЕС) № 3760/92 було запроваджено ліцензування рибогосподарської діяльності в межах інтеграційної спільноти [154]. Основним інструментом, запропонованим для забезпечення вищезначеного балансу, було зменшення флоту Співтовариства та пом'якшення соціальних наслідків за допомогою структурних заходів. Проте запроваджені обмеження виявилися малоефективними, що призвело до регулярного перевищення обсягів вилову та виснаження рибних запасів співтовариства. Це спричинило формування наступного етапу реформування СПР на початку 2000-х років, коли основу оновленої політики склали три регламенти ЄС:

- Рамковий регламент (ЄС) № 2371/2002 про збереження та стале використання рибних ресурсів [149];
- Регламент (ЄС) № 2369/2002, що встановлює детальні правила та домовленості щодо структурної допомоги Співтовариства у секторі рибальства [7];
- Регламент (ЄС) № 2370/2002 про встановлення надзвичайних заходів Співтовариства щодо утилізації риболовних суден [148].

Важливим компонентом реформи СПР 2002 року було запровадження стратегічного підходу до управління водними біоресурсами, що базується на розробленні та імплементації багаторічних планів їх відновлення. Для забезпечення більш ефективного моніторингу ресурсів аквакультури у м. Віго (Іспанія) було засновано Європейське агентство з контролю за рибним господарством (EFCA). Реформою 2002 року також були розширені права

рибалок шляхом створення регіональних консультативних рад, до складу яких, окрім рибалок, увійшли споживачі, регіональні та національні органи влади, екологічні групи, науковці, а також представники інших секторів, пов'язаних з рибним господарством та аквакультурою.

У 2009 році Європейською комісією було започатковано громадські консультації щодо чергового етапу реформування СПР та запровадження нових принципів її функціонування. Сучасний режим функціонування європейського рибальства було запроваджено у травні 2013 року, правовою основою якого стала низка нормативних актів, наведених у таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

**Нормативно-правове забезпечення сучасної спільної політики ЄС
у секторі рибальства**

№ п/п	Нормативний акт	Характеристика
1	2	3
1	Regulation (EU) No 1380/2013 of the European Parliament and of the Council of 11 December 2013 on the Common Fisheries Policy, amending Council Regulations (EC) No 1954/2003 and (EC) No 1224/2009 and repealing Council Regulations (EC) No 2371/2002 and (EC) No 639/2004 and Council Decision 2004/585/EC	Регламент 1380/20136 (також відомий як «Основний регламент СПР») надає риболовним флотам усіх країн-членів ЄС вільний доступ до риболовлі у водах спільноти. Має на меті управління діяльністю риболовних флотів ЄС та збереження рибних запасів з метою забезпечення екологічної, соціальної та економічної сталості.
2	Regulation (EU) No 1379/2013 of the European Parliament and of the Council of 11 December 2013 on the common organisation of the markets in fishery and aquaculture products, amending Council Regulations (EC) No 1184/2006 and (EC) No 1224/2009 and repealing Council Regulation (EC) No 104/2000	Регламент 1379/20137 регулює ринок рибних продуктів та аквакультури ЄС, визначає роль організацій-виробників та їх асоціацій. Акт спрямований на досягнення екологічної стійкості та економічної життєздатності ринку рибних продуктів та аквакультури.
3	Regulation (EU) No 508/2014 of the European Parliament and of the Council of 15 May 2014 on the European Maritime and Fisheries Fund and repealing Council Regulations (EC) No 2328/2003, (EC) No 861/2006, (EC) No 1198/2006 and (EC) No 791/2007 and Regulation (EU) No 1255/2011 of the European Parliament and of the Council.	Згідно з Регламентом (EU) № 508/2014 створено важливий фінансовий інструмент СПР – Європейський морський та рибальський фонд (European Maritime and Fisheries Fund – EMFF).
4	Regulation (EU) No 2017/1004 of the European Parliament and of the Council of 17 May 2017 on the establishment of a Union framework for the collection, management and use of data in the fisheries sector and support for scientific advice regarding the common fisheries policy and repealing Council Regulation (EC) No 199/2008	Регламентом 2017/1004 запроваджено багаторічну програму ЄС зі збору та використання даних про риболовлю та аквакультуру з метою інформаційного забезпечення науково-дослідної діяльності у сфері СПР. Її основною метою є акумулювання даних про рибальство, управління базами даних та забезпечення інформаційної основи для надання консультацій та моніторингу СПР.

№ п/п	Нормативний акт	Характеристика
1	2	3
5	1) Council Regulation (EC) No 1224/2009 of 20 November 2009 establishing a Community control system for ensuring compliance with the rules of the common fisheries policy, repealing Regulations (EEC) No 2847/93, (EC) No 1627/94 and (EC) No 1966/2006; 2) Council Regulation (EC) No 1005/2008 of 29 September 2008 establishing a Community system to prevent, deter and eliminate illegal, unreported and unregulated fishing; 3) Council Regulation (EC) No 768/2005 of 26 April 2005 establishing a Community Fisheries Control Agency and amending Regulation (EEC) No 2847/93 establishing a control system applicable to the common fisheries policy; 4) Regulation (EU) No 2017/2403 of the European Parliament and of the Council of 12 December 2017 on the sustainable management of external fishing fleets	Система контролю ЄС за дотриманням правил СПР базується на таких основних Регламентах, а саме: – № 1224/2009 про контроль за рибним господарством та правила його впровадження; – № 1005/2008 про незаконний, непідконтрольний та нерегульований вилов риби; – № 768/2005 про створення Європейського агентства з контролю за рибальством (EFCA); – №1006/2017 про стале управління зовнішнім флотом, що має особливе значення для зовнішньоекономічного компонента СПР ЄС. Система контролю доповнюється також іншими заходами, такими як урахування розпоряджень регіональних організацій управління рибним господарством, розробка багаторічних планів та правил глибоководної діяльності.

Джерело: складено автором.

Таким чином, сучасна СПР своєю головною метою має забезпечення довгострокової екологічної сталості секторів рибальства та аквакультури і відповідності системи управління цілям економічної, соціальної політик та політики зайнятості. Найважливішими елементами СПР є:

— стратегічне управління водними екосистемами на основі розроблення довгострокових національних та регіональних планів, що враховують конкретні видові характеристики рибних ресурсів та аквакультури;

— запровадження для усіх рибних господарств ЄС принципу «максимально сталого вилову» (maximum sustainable yield – MSY), який, враховуючи міжнародні зобов'язання ЄС, що випливають з ухвал Саміту з питань сталого розвитку в Йоганнесбурзі (2002 року), мав бути запроваджений до 2015 року, але не пізніше 2020 року;

— запровадження нової політики утилізації рибних відходів (discard ban);

— приведення потужностей риболовного флоту країн-членів у відповідність до їх ресурсних можливостей за допомогою запровадження системи планування риболовної діяльності;

— подальша децентралізація управління рибним господарством шляхом делегування більшого обсягу повноважень на рівень риболовних громад;

— удосконалення управління спільним ринком рибних продуктів та аквакультури.

Сучасна СПР базується на таких універсальних *принципах*:

– *вільного доступу* всіх зареєстрованих у ЄС риболовецьких суден до акваторій та водних біоресурсів у межах усього інтеграційного блоку. Варто зауважити, що наразі існує низка тимчасових винятків з цього правила, проте термін їх дії завершиться до кінця 2022 року. Це обумовлює необхідність неухильного дотримання «*максимально сталого вилову*» (MSY) для збереження водних біоресурсів шляхом збалансування риболовецьких виробничих потужностей та ресурсних можливостей, що є одним із пріоритетних напрямків СПР. Критерії цього принципу ґрунтуються на науково обґрунтованих оцінках *обережності*, коли відсутність достатньої наукової інформації не може слугувати причиною для невжиття заходів із збереження відповідних видів риби та аквакультури.

Провідним інструментом імплементації згаданих принципів є щорічне квотування національних обсягів вилову більшості комерційних видів водних біоресурсів шляхом встановлення норм так званого загальнодопустимого вилову (total allowable catches – ТАС). При цьому наукове обґрунтування квот країн-членів ЄС забезпечується Міжнародною радою з вивчення моря (ICES) та Науково-технічним та економічним комітетом у секторі (STECF).

Загалом, система нормативно-правового забезпечення Спільної політики рибальства ЄС є досить широкою і складною внаслідок постійного як кількісного, так і якісного її оновлення. Ряд специфічних аспектів СПР ЄС регламентують акти вторинного законодавства (табл. 2.3)

Попри вагомості, на наш погляд, аргументи автономізації, достатньо показовим є те, що принципи спільної політики ЄС у секторі рибальства доволі часто перегукуються з відповідними засадами Спільної аграрної політики. Так, згідно з *принципом відносної стабільності* обсяги вилову риби розподіляються між державами-членами таким чином, щоб забезпечити стабільність їхньої

риболовецької діяльності. При цьому розрахунок дозволених країнових обсягів вилову риби базується на історичних рівнях вилову та вимагає підтримання фіксованого відсотка дозвленої риболовецької діяльності для основних комерційних видів риби та аквакультури для кожної держави-члена.

Таблиця 2.3

**Основні акти вторинного законодавства,
які регламентують сучасну морську та рибну політику ЄС [32, с. 199–200]**

№	Назва документа (мовою оригіналу)	Дата ухвалення	Основний зміст
1	Directive 92/43/EEC of 21 May 1992 on the conservation of natural habitats and of wild fauna and flora	21 травня 1992 р.	Охорона та збереження середовища поширення морських птахів, дикої фауни та флори
2	Directive 2000/60/EC of the European Parliament and of the Council of 23 October 2000 establishing a framework for Community action in the field of water policy	23 жовтня 2000 р.	Т. зв. «Рамкова водна директива», яка встановлює стандарти (загальні умови) для дій ЄС у сфері водної політики
3	Recommendation of the European Parliament and of the Council of 30 May 2002 concerning the implementation of Integrated Coastal Zone Management in Europe (2002/413/EC)	30 травня 2002 р.	Імплементация інтегрованого менеджменту прибережних морських зон у Європі
4	Directive 2006/7/EC of the European Parliament and of the Council of 15 February 2006 concerning the implementation of bathing water quality and repealing Directive 76/160/EEC	15 лютого 2006 р.	Менеджмент якості води, яка придатна для купання
5	Council Regulation (EC) № 708/2007 of 11 June 2007 concerning use of alien and locally absent species in aquaculture	11 червня 2007 р.	Використання чужорідних і локально відсутніх видів аквакультури
6	Directive of the European Parliament and of the Council 2008/56/EC of 17 June 2008 establishing a framework for Community action in the field of marine environmental policy (Marine Strategy Framework Directive)	17 червня 2008 р.	Стандарти (загальні умови) дій у сфері морської екологічної політики
7	Directive of the European Parliament and of the Council 2009/147/EC of 30 November 2009 on the conservation of wild birds	30 листопада 2009 р.	Охорона диких птахів, зокрема морських, і мігруючих птахів через морські простори
8	Commission Decision of 1 September 2010 on criteria and methodological standards on good environmental status of marine waters	1 вересня 2010 р.	Критерії і методичні стандарти щодо хорошого екологічного стану морської води
9	Regulation (EU) of the European Parliament and of the Council № 1380/2013 of 11 December 2013 on the Common Fisheries Policy	11 грудня 2013 р.	Правила організації та реалізації спільної рибної політики
10	Directive of the European Parliament and of the Council 2014/89/EU of 23 July 2014 establishing a framework for maritime spatial planning	23 липня 2014 р.	Стандарти (загальні умови) морського просторового планування

В інституційній структурі ЄС процеси реалізації СРП ЄС забезпечують Європейський парламент і Європейська рада, які ухвалюють спільні рішення в межах звичайної законодавчої процедури за поданням Європейської комісії, у якій відповідні виконавчі повноваження покладені на *Генеральний директорат з питань морських справ і рибальства*. Координує політику у сфері морських справ і рибальства Комісар з питань навколишнього середовища, океанів і рибальства [32, с. 197–198].

Інституційно ключовими акторами поряд із спеціально уповноваженими органами ЄС є також відповідні органи країн-членів угруповання, а також численні стейкхолдери в рибальському та суміжних з ним секторів європейської економіки. Крім того, ЄС має представницьку договірну практику з іншими країнами та їх регіональними об'єднаннями.

Таким чином, реалізація сучасної політики рибальства в ЄС має високо диверсифікований характер й об'єднує в собі зусилля локальних, національних і наднаціональних органів. З одного боку, йдеться про квотування, збереження морського біорозмаїття, виконання технічних форматів, правил глибоководного рибальства, а з іншого – має місце максимальне урахування багаторічних планів морської регіоналізації, утилізації відходів рибальства в морях за місцем оброблення і споживання, організацію ринків, доступ до акваторій, укладання контрактів і фінансування. Великого значення в сучасних умовах набуває аналіз реальних потужностей флоту, збір й оброблення інформації, консультування.

Найважливішими завданнями управління рибальством упродовж 2014–2020 рр. стали:

- забезпечення повномасштабного відтворення риби та аквакультури;
- отримання гарантованого довготермінового вилову;
- закладення основ стабільної прибутковості сектору;
- справедливий розподіл можливостей рибальства;
- збереження водних, насамперед морських ресурсів [160].

Одночасно посилюється і виокремлюється безпековий складник СРП насамперед у її морській компоненті, що важливо для запобігання ризикам

міжнародних суперечок і конфліктів, поширення зброї, тероризму, морського піратства, незаконної міграції, шкідливих викидів у море тощо. У відповідному «Плані дій щодо морської безпекової політики» Ради ЄС (2014 р.), низці подальших європейських ініціатив йдеться, по суті, про колективну систему безпеки із тісною взаємодією між країнами-учасницями і глобальними безпековими інститутами. Це особливо важливо в умовах посилення політичної конфронтації в Європі, відкритої воєнної російської агресії проти України, у тому числі в Чорноморсько-Азовському басейні.

2.2. Рибна індустрія в країнах Євросоюзу

У сучасних умовах регулювання вилову риби та морепродуктів надзвичайно важливим стає категоріальний апарат, який у досліджуваній темі в багатьох випадках ідентифікується дослідниками по-різному насамперед тому, що слово «industry» в англійській мові означає не лише промисловість, а й підприємництво. Відтак бізнес, який також традиційно диференціюється на малий, середній і великий, у Європейському Союзі має чіткі сутнісні ознаки і критерії виокремлення. Проте в сучасних умовах різного роду компанії-конкуренти рибного бізнесу можуть об'єднуватися на певному етапі технологічного процесу, використовуючи переваги спільного ринку (наприклад, експлуатація прибережної інфраструктури, кластеризація, оброблення, утилізація відходів). Крім того, варто враховувати існування багатьох асоціативних інституцій рибальства та численних громадських угруповань рибалок, які мають на меті відстоювати спільні права та інтереси. Якщо раніше заявлені процеси співробітництва інтерпретувалися як кооперація з її вертикальною і горизонтальною системою координат економічної активності, то в умовах сьогодення все частіше використовується термін «колаборація» з відповідними поліструктурними системами створення доданої

вартості, розгалуженим характером руху комерційної інформації, країною і корпоративною конкуренцією тощо.

Наведені та інші аргументи дозволяють по-новому поглянути на категорії «рибна галузь», «рибний сектор», «рибне господарство», які, на думку дослідників [91], є синонімами одного широкого поняття «рибна індустрія». Цей термін, з нашої точки зору, відображає специфічний вид підприємництва, у межах якого здійснюється розведення (аквакультура) та вилов риби і морепродуктів, їх оброблення, зберігання, заморожування, транспортування до споживача, утилізація відходів.

Важливо, що невід'ємним компонентом рибної індустрії є система дій регіонального, національного і міжнародного характеру щодо регулювання вилову і продукування, вплив якого на рибальство та його ринок у ЄС важко переоцінити.

Варто зазначити, що рибна індустрія Європейського Союзу зосереджена насамперед на морському промислі й аквакультурі, оскільки сучасна морська економічна зона ЄС становить понад 25 млн кв. км та є найбільшою колективною водногосподарською територією у світі. Берегова лінія Євросоюзу всемеро довша від протяжності узбережжя США й учетверо перевищує протяжність морських кордонів Росії. За офіційною міжнародною статистикою, понад 200 млн європейських громадян проживають у 22 країнах уздовж морської берегової лінії, що тягнеться від Балтійського узбережжя, Північно-Східної Атлантики до Середземного та Чорного морів. Тому європейські прибережні країни несуть відповідальність за економічно-господарський, екологічний і безпековий контроль над береговою лінією двох океанів і чотирьох морів загальною протяжністю понад 90 тис. км [32, с. 199].

За оцінками ФАО, у 1950–2018 рр. регіональна частка Європи в загальносвітовому обсязі виробництва продукції рибальства й аквакультури становила у середньому від 10% до 20%, зокрема у внутрішніх водоймах – 3%, водоймах аквакультури – близько 4% [94, с. 5, 20, 22].

Водночас у багатьох випадках вилов риби і морепродуктів для цілого ряду країн ЄС має хоча й визначальний, проте доволі неоднозначний, а іноді й суперечливий характер (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

СУМАРНИЙ ВИЛОВ РИБИ ДЕРЖАВАМИ – ЧЛЕНАМИ ЄС (2017)*

Назва країни	Загальний вилов, т	Відсоток у ЄС, %	Назва країни	Загальний вилов, т	Відсоток у ЄС, %
Іспанія	908162	16,73	Естонія	82684	1,52
Данія	904572	16,66	Греція	78289	1,44
Великобританія	723306	13,32	Литва	73236	1,35
Франція	530474	9,77	Хорватія	69934	1,29
Нідерланди	363097	6,69	Бельгія	24649	0,45
Німеччина	248179	4,57	Румунія	14998	0,28
Ірландія	246824	4,55	Болгарія	8559	0,16
Швеція	232632,8	4,29	Угорщина	5607	0,1
Польща	225225	4,15	Чехія	3557	0,07
Італія	196003	3,61	Мальта	2223	0,04
Фінляндія	190376	3,51	Словаччина	1870	0,03
Португалія	173602	3,20	Кіпр	1756	0,03
Латвія	118139	2,18	Австрія	350	0,01
			Σ	5428570	100

* – без Люксембургу і Словенії

Джерело: Eurostat [164]

Як випливає з таблиці, найбільший вилов риби в ЄС припадає якраз на ті держави, які мають широкий вихід до океану або до його морів (Іспанія, Данія, Великобританія, Франція, Нідерланди), сумарний промисел яких, за нашими розрахунками, становить 63,2% (2017). Природно, що країни, які такої переваги не мають, не могли розраховувати на надлишковий вилов риби, проте й вони як раніше, так і зараз мають свої квоти щодо використання рибних ресурсів ЄС (Австрія, Словаччина, Чехія, Угорщина, Люксембург). Треба також зауважити, що Велике Герцогство Люксембург у такому виді діяльності участі не бере, водночас питома вага такої балканської країни як Словенія є незначною (0,005%), що й спонукало Євростат виключити її з розрахунків. Доволі цікавими для компаративного аналізу є держави Балтії, які впевнено демонструють, попри їх маленьку площу і чисельність населення, не лише стійке внутрішнє споживання, а й значний експорт риби та морепродуктів у переважно переробленому вигляді, а

відтак – із значною доданою вартістю, що традиційно постачається на ринок СНД. Дещо іншим виглядає лідерство у виробництві аквакультури (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

ВИРОБНИЦТВО АКВАКУЛЬТУРИ В ДЕРЖАВАХ-ЧЛЕНАХ ЄС (2017)*

Країна	Ціни, у тис. євро	Питома вага, %	Обсяги, т	Обсяг, %	Ранг за ціною	Ранг за обсягом
Великобританія	1282725	25,36	222249	16,2	1	2
Франція	770814	15,24	189482	13,81	2	3
Іспанія	578253	11,43	314957	22,96	3	2
Греція	545689	10,79	125640	9,16	4	5
Італія	542709	10,73	156307	11,39	5	4
Ірландія	185017	3,66	43247	3,15	6	7
Мальта	180402	3,57	15721	1,15	7	14
Данія	114694	2,27	34850	2,54	8	9
Польща	105407	2,08	36506	2,66	9	8
Хорватія	100974	2,00	17114	1,25	10	13
Німеччина	99184	1,96	33784	2,46	11	10
Нідерланди	93587	1,85	51141	3,73	12	6
Португалія	83743	1,66	12553	0,91	13	19
Фінляндія	72010	1,42	14584	1,06	14	17
Чехія	56879	1,12	21685	1,58	15	11
Швеція	53692	1,06	14793	1,08	16	16
Угорщина	38799	0,77	18258	1,33	17	12
Кіпр	37724	0,75	7276	0,53	18	20
Болгарія	32806	0,65	15751	1,15	19	15
Румунія	32790	0,65	12798	0,93	20	18
Австрія	23375	0,46	3863	0,28	21	21
Литва	10624	0,21	3407	0,25	22	22
Словаччина	6112	0,12	2609	0,19	23	23
Словенія	4376	0,09	1684	0,12	24	24
Естонія	3717	0,07	870	0,06	25	25
Латвія	2235	0,04	808	0,06	26	26
Бельгія	683	0,01	75	0,01	27	27
Разом ЄС - 28	5059021	100	1372012	100	-	-

* – без Люксембургу

Джерело: [3] та власні розрахунки.

Як бачимо, відповідно до офіційної статистики за питоною вагою аквакультури можна виокремити три групи країн: 1) 10–30%; 2) 1–10%; 3) до 1%. При цьому очевидними лідерами аквакультурного бізнесу є Великобританія, Франція, Іспанія, Греція та Італія (сукупний показник – більше ніж 70%).

З огляду на прогресивні тренди глобального рибальства, важливим і показовим є те, що загалом розвиток аквакультури в регіоні Європи характеризується усталеною позитивною динамікою (рис. 2.1).

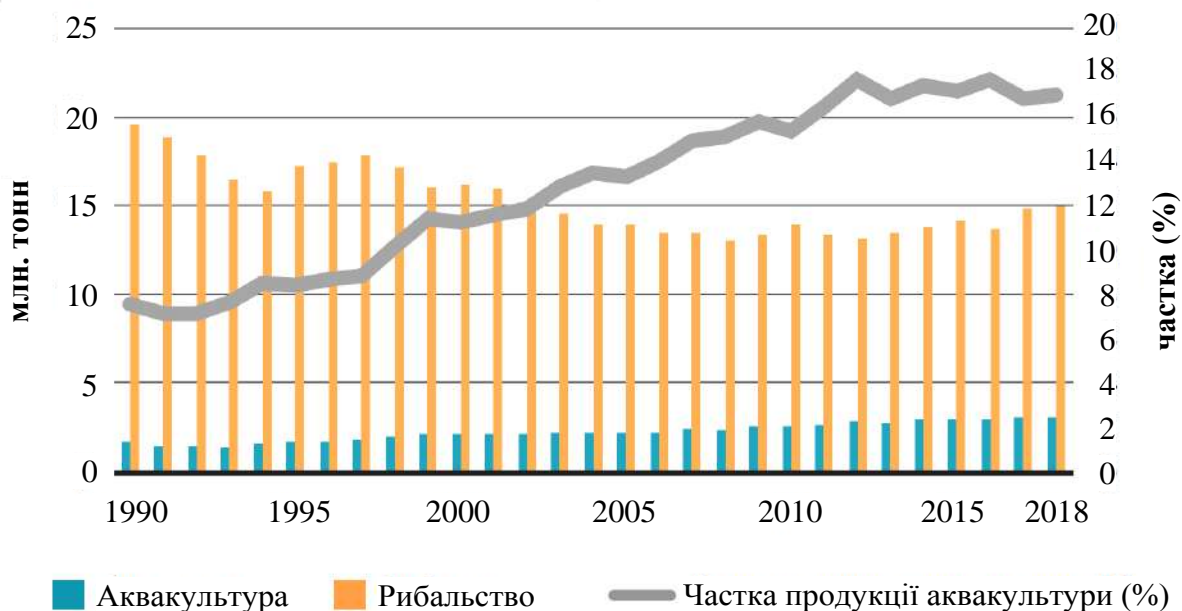

Рис. 2.1 Динаміка частки аквакультури в загальному обсязі рибальського виробництва в регіоні Європи [94, с. 24]

Доволі показовими виглядають дані ФАО стосовно внеску в цей прогресуючий сегмент рибної індустрії безпосередньо країн-членів Європейського Союзу (табл. 2.6).

Таблиця 2.6

Виробництво риби в аквакультурі Європи [94, с. 33]

Європа (включаючи Кіпр)	1 581,4 (6,49%)	2 052,6 (6,33%)	2 137,3 (4,82%)	2 527,0 (4,38%)	2 948,6 (4,05%)	3 082,6 (3,75%)
Норвегія	277,6 (1,14%)	491,3 (1,52%)	661,9 (1,49%)	1 019,8 (1,77%)	1 380,8 (1,90%)	1 354,9 (1,65%)
Країни-члени Європейського Союзу	1 182,6 (4,58%)	1 402,5 (4,33%)	1 272,4 (2,87%)	1 263,3 (2,19%)	1 263,7 (1,74%)	1 364,4 (1,66%)
Європа, інші країни	121,2 (0,50%)	158,7 (0,49%)	203,1 (0,46%)	243,9 (0,42%)	304,0 (0,42%)	363,2 (0,44%)
Океанія	94,2 (0,39%)	121,5 (0,37%)	151,5 (0,34%)	187,8 (0,33%)	178,5 (0,25%)	205,3 (0,25%)
Весь світ	24 382,5	32 417,7	44 298,0	57 743,9	72 771,3	82 095,1

У кількісному плані вражає той факт, що на сьогодні масштаби аквакультури лише Норвегії співставні із загальними за країнами ЄС, які становлять лише 2% світових.

З точки зору технічної бази та інфраструктури рибальства за доступною офіційною статистикою Євросоюз має понад 1,2 тис. торгових портів, близько 8,5 тис. суден, які ходять під прапорами країн ЄС, понад 4,3 тис. зареєстрованих судноплавних компаній. Це при тому, що близько 90% зовнішньої та 40% внутрішньої торгівлі ЄС забезпечується морським транспортом [32, с. 195]. Тому, на нашу думку, ідентифікація рибної індустрії ЄС є неможливою без оцінювання технічного стану сумарної потужності енергетичних установ рибного флоту, що забезпечують усі стадії технологічного процесу (табл. 2.7).

Таблиця 2.7

Потужність рибного флоту ЄС, 2019 р.

Довжина корабля	Кількість кораблів, шт.	Загальний тонаж, т	Потужність енергетичних установок, кв	Середній вік експлуатації
До 12 м	69480	174778	2484888	32,5
12 – 24	9,306	379159	1705293	31,0
>24	2467	996982	1875016	26,3
Разом	81253	1550919	6065198	29,9

Джерело: [164].

Як впливає з таблиці, рибний флот ЄС є, з одного боку, доволі великим, якщо аналізувати загальну кількість кораблів, що залучені до вилову риби (81,2 тис.), проте з іншого – технологічно диверсифікованим, адже питома вага плавзасобів довжиною понад 24 метри становить, за показником загального тонажу, – 64,2%, за потужністю енергетичних установок – 30,9%. Водночас великі спеціалізовані кораблі щодо вилову і первинної обробки сировини мають дещо нижчий середній вік експлуатації (26 років). З цього можна зробити висновок, що найбільш ризиковою може вважатися сфера дії дрібних рибалок. Водночас варто зауважити: подальше значне нарощування випуску потужних рибопереробних платформ може створювати реальну загрозу морському біорозмаїттю. У ЄС також існують численні країнові відмінності, які визначають конкурентоспроможність

не лише рибного комплексу цього угруповання, а й окремих держав-членів (табл. 2.8).

Таблиця 2.8

Країнова потужність флоту рибальства в ЄС (2019)

Країна	Кількість кораблів, шт	Відсоток, %	Тонаж	Відсоток, %	Енергетична потужність, кв	Відсоток, %
Бельгія	68	0,1	12914	0,8	42808	0,7
Болгарія	1842	2,3	6044	0,4	53703	0,9
Чехія	-	-	-	-	-	-
Данія	2082	2,6	71541	4,6	209335	3,5
Німеччина	1315	1,6	57732	3,7	129328	2,1
Естонія	1743	2,1	15715	1,0	46778	0,8
Ірландія	1924	2,4	61156	3,9	179462	3,0
Греція	14934	18,4	71104	4,6	426431	7,0
Іспанія	8886	10,9	332787	21,5	777264	12,8
Франція	6262	7,7	173974	11,2	960746	15,8
Хорватія	7605	9,4	44036	2,8	345090	5,7
Італія	12060	14,8	146271	9,4	930502	15,3
Кіпр	811	1,0	3712	0,2	38729	0,6
Латвія	670	0,8	17991	1,2	35737	0,6
Литва	139	0,2	40658	2,6	47300	0,8
Люксембург	-	-	-	-	-	-
Угорщина	-	-	-	-	-	-
Мальта	916	1,1	6502	0,4	72956	1,2
Нідерланди	731	0,9	99091	6,4	245470	4,0
Австрія	-	-	-	-	-	-
Польща	827	1,0	32326	2,1	80220	1,3
Португалія	7791	9,6	86945	5,6	344925	5,7
Румунія	165	0,2	1533	0,1	6350	0,1
Словенія	137	0,2	673	0,04	8801	0,1
Словаччина	-	-	-	-	-	-
Фінляндія	3201	3,9	15619	1,0	170547	2,8
Швеція	1211	1,5	24547	1,6	143753	2,4
Великобританія	5933	7,3	228047	14,7	768963	12,7
Разом ЄС	81253	100,0	1550919	100,0	6065198	100,0-

Джерело: [164].

З наведеної вище таблиці видно, що технологічний рівень у державах – членах ЄС є доволі різним. Теж саме можна сказати й про енергетичне оснащення кораблів, що здійснюють рибальство. Так, трійку лідерів щодо кількості судів очолюють середземноморські країни (Греція, Італія, Іспанія), проте за показником «загальний тонаж» попереду йдуть Іспанія, Великобританія, Франція, сумарна частка яких перевищує 47%. Доволі показовими є енергетичні потужності

рибальських суден, за допомогою яких здійснюється вилов і переробка риби й морепродуктів. Так, на Францію (лідер), Італію, Іспанію і Великобританію припадає 56,6% сумарного показника по ЄС. Варто також звернути увагу, що п'ять країн ЄС, які виключені зі списку рибовиробників (Австрія, Чехія, Люксембург, Словаччина, Угорщина), проте є повноцінними учасниками європейського ринку риби і морепродуктів.

Основною метою структурної політики ЄС у секторі рибальства є забезпечення фінансових заходів для реалізації СПР у сфері сталого розвитку рибного господарства та аквакультури, сприяння дотриманню рибалками вимог, що стосуються заборони неправомірної утилізації риби, безпеки риболовної діяльності, змін умов праці, розвитку портової інфраструктури та збору даних.

Провідним інструментом системи фінансового забезпечення спільної політики рибальства в ЄС спочатку (починаючи з 1970-го року) був Європейський фонд гарантування сільського господарства (European Agriculture Guidance Guarantee Fund – EAGGF), у межах якого відповідальним за фінансування СПР був керівний відділ з підтримки будівництва, модернізації, маркетингу та переробки в рибному секторі. У 1992 р. Радою ЄС було прийнято рішення про включення окремої мети Спільної політики рибальства до системи цілей структурних фондів ЄС — Мета 5 (а) (адаптація риболовних структур). Її інституційною основою став Фінансовий інструмент з управління рибальством (Financial Instrument for Fisheries Guidance – FIFG). У плановому фінансовому періоді ЄС на 2007-2013 роки цей інструмент було замінено на Європейський фонд рибного господарства (European Fisheries Fund – EFF), а зараз на період з 2014 по 2020 рік СПР фінансується новим Європейським фондом морського та рибного господарства (European Maritime and Fisheries Fund – EMFF) з бюджетом в обсязі 6,4 млрд євро.

Європейський фонд морського та рибного господарства є одним із п'яти структурно-інвестиційних фондів ЄС, мета якого полягає у сприянні сталій діяльності усього ланцюжка створення вартості в секторі рибальства та аквакультури, диверсифікації його економічної діяльності, створенню нових робочих місць, а також територіальній згуртованості. Фонд є частиною мети №2

структурної політики ЄС «Стале зростання та природні ресурси» та провідним фінансовим інструментом підтримки не лише Спільної політики рибацтва, але й інтегрованої морської політики ЄС. Окрім фінансування вищезазначених основних напрямків діяльності СПР (стале рибацтво та аквакультура, контрольні заходи, збір та обмін інформацією тощо), фонд також виділяє кошти на управління мореплавною та прибережною діяльністю, зокрема міжнародне управління, морські дослідження та просторове планування.

Бюджет EMFF на період 2014-2020 років, як зазначалося раніше, становить 6,4 млрд євро, управління 5,7 млрд євро (або 89 %) з яких здійснюється безпосередньо державами-членами. Кошти використовуються на зменшення негативного впливу рибацтва на морське середовище, сприяння спільному керівництву заповідними зонами, на підтримку дрібних риболовних промислів та інші потреби (рис. 2.2).

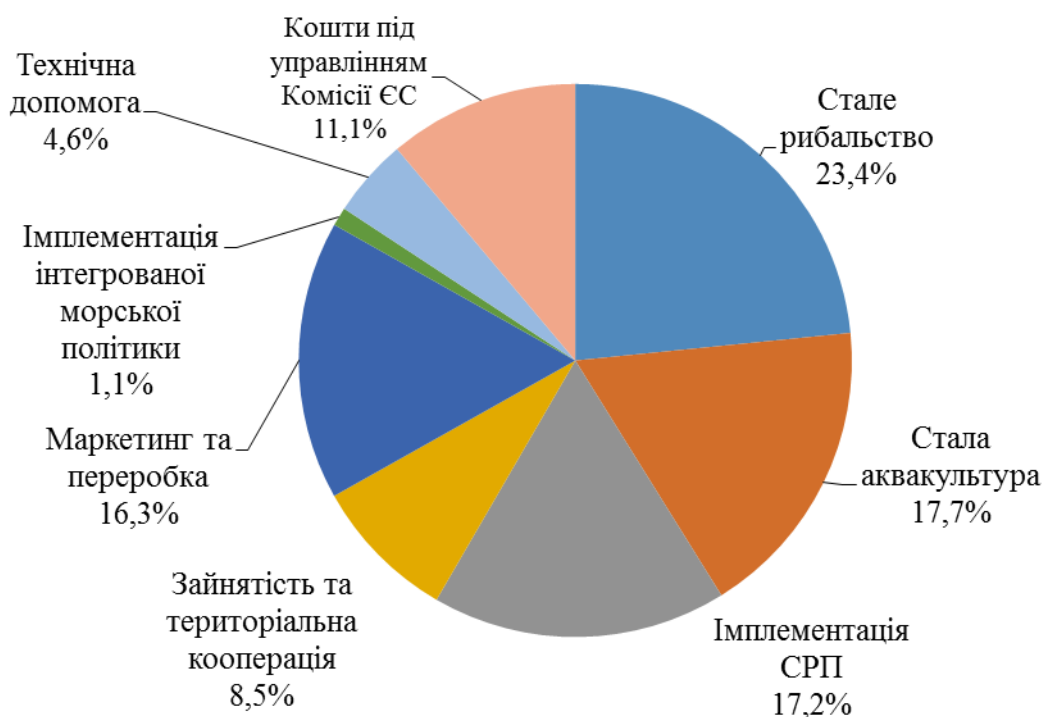

Рис. 2.2. Напрямки використання коштів Європейського фонду морського та рибного господарства

Джерело: складено автором на основі [161; 168].

Провідною статтею витрат фонду є фінансування за напрямком «Стале рибацтво» (1,5 млрд євро, що становить більше 23 % від його загального бюджету). Кошти спрямовуються на проекти, що сприяють досягненню балансу між

наявними природними рибними ресурсами та риболовецькими виробничими потужностями, здійсненню більш селективної риболовлі з меншими обсягами ненавмисного вилову. Якщо конкретніше, то проекти за цим напрямком включають, наприклад, інвестування в селективні знаряддя лову, які дозволяють мінімізувати викидання нецільової риби; упровадження заходів щодо збереження запасів водних біоресурсів, таких як періоди біологічного відпочинку; заморожування субсидій для операторів, які порушують правила СПР, та ін.

Аналогічно, за напрямком «Стала аквакультура» (1,1 млрд євро), фінансування спрямовується на підтримку конкурентоспроможності, якості, безпеки та екологічності європейського сектору рибальства. Інструментами підвищення конкурентоспроможності рибальства можуть бути, зокрема, такі як допомога на започаткування власного риболовного промислу для рибалок віком до 40 років, які мають принаймні п'ять років професійного досвіду в цьому секторі (обсягом до 75 тис. євро) для інвестування в судна довжиною до 12 м; інвестиції в модернізацію риболовних суден та заміну двигунів з метою зменшення їх потужності та викидів CO₂; підтримка інновацій (розроблення екологічно чистих суден), а також інвестиції в портову інфраструктуру.

Фінансові видатки за напрямком «Імплементация спільної рибогосподарської політики» покликані удосконалити процедури збору та аналізу даних про риболовну діяльність, підвищити ефективність моніторингу за дотриманням секторального законодавства, а також сприяти розвитку морських наукових досліджень.

Іншим важливим завданням СПР є поглиблення диверсифікації діяльності риболовецьких громад (наприклад, розвиток морського туризму, прямих продажів тощо), що підтримується за напрямком «Зайнятість та територіальна кооперація». Завдання щодо підвищення доданої вартості сектору рибальства, поліпшення організації ринку рибної продукції та аквакультури, а також забезпечення об'єктивного інформування споживачів реалізуються за напрямком «Маркетинг та переробка». Підтримка надається також для діяльності у сфері інтегрованої морської політики, яка включає насамперед морські наукові дослідження, планування господарської діяльності в морі, розвиток міжнародної співпраці в галузі управління

морськими басейнами та морського нагляду. 5,2 % бюджету витрачається на технічну допомогу державам-членам для реалізації усіх вищенаведених пріоритетів.

Європейська комісія безпосередньо керує рештою 11 % бюджету для підтримки спільних європейських проєктів, які спрямовані на регулювання мореплавства, господарської діяльності в морі та прибережних зонах, включаючи морське просторове планування, міжнародне морське співробітництво, обмін інформацією та найкращими практиками.

Проєкти фінансуються за принципом компліментарності, який передбачає поєднання наднаціональних джерел фінансування з національними в певних пропорціях. Розподіл видатків фонду між країнами-членами здійснюється пропорційно до потужностей їх рибальського сектору, що ідентифікується на основі таких критеріїв як рівень зайнятості, обсяги виробництва та розмір риболовного флоту. Уряди країн розробляють та подають на затвердження Європейській комісії оперативні програми, у яких деталізовані конкретні проєкти та напрямки розподілу фінансових ресурсів фонду.

З метою забезпечення сталості експлуатації водних біоресурсів у ЄС відбувається оптимізація співвідношення між риболовними потужностями та запасами рибних ресурсів. Головним чином цей баланс досягається, з одного боку, за рахунок збереження та примноження важливих рибних запасів унаслідок дотримання принципу «максимально сталого вилову», а з іншого — через зменшення потужності риболовного флоту ЄС. При цьому економічні показники більшості риболовних флотів ЄС останнім часом покращуються: валова додана вартість зросла з 3,7 млрд євро у 2014 році до 4,5 млрд євро у 2017 році, а валовий прибуток збільшився з 1,6 млрд євро до 2 млрд євро протягом аналогічного періоду.

Сталий характер рибальства в ЄС забезпечується також через розроблення та імплементацію багаторічних планів управління водними біоресурсами та планів відновлення рибних запасів. Багаторічні управлінські плани запроваджені для того, аби підтримувати обсяги запасів у безпечних біологічних межах для різних акваторій ЄС. У цих планах зафіксовано максимальні обсяги допустимого вилову та цілу низку технічних заходів з урахуванням особливостей кожного виду біоресурсів

та рибних господарств, під впливом яких вони перебувають, а також оцінено економічні наслідки таких заходів. Багаторічні плани відновлення рибних запасів стосуються насамперед тих їх видів, які перебувають під загрозою зникнення, та покликані забезпечити стале функціонування морських екосистем.

Важливим компонентом механізму спільної політики рибальства є розгалужена система контролю, ключовими функціями якої є забезпечення дотримання встановлених норм вилову риби, збір даних для здійснення ефективного управління рибальством, нагляд за виконанням відведених державам-членам та Європейській комісії повноважень, застосування встановлених норм, правил та санкцій за їх порушення до всіх рибних промислів у межах ЄС, а також забезпечення прозорості усього ланцюжка постачання – «від сітки до столу».

Основи сучасної системи контролю рибальства було закладено ще 2010 року. На сьогодні вона включає цілу низку елементів, зокрема:

- створення Спільної інспекційної структури (Joint Inspection Structure), об'єднання ресурсів ЄС та національних інспекцій для здійснення моніторингу риболовної діяльності через Європейську агенцію з контролю рибальства (EFCA);

- уточнення компетенцій суб'єктів та інших стейкхолдерів сектору рибальства (держави-члени несуть відповідальність за імплементацію правил СПР у своїх водах; Європейська комісія забезпечує виконання державами-членами своїх зобов'язань; усі учасники риболовної діяльності повинні відповідати вимогам національного законодавства на кожному етапі виробництва);

- забезпечення дотримання правил рибальства (Комісія складає Таблоїд відповідності СПР, що відображає рівень дотримання державами-членами взятих зобов'язань);

- проведення перевірок усіх ланок виробничого ланцюга сектору рибальства (риболовецькі судна не мають права виходити з порту без ліцензії на риболовлю; на кожен партію риби вимагається документальне підтвердження законності її вилову);

- застосування нових технологій моніторингу та контролю, зокрема електронної системи звітності (ERS), супутникової системи моніторингу суден

(VMS), системи автоматичної ідентифікації (AIS). Крім того, країни-члени зобов'язані обмінюватися даними про риболовецькі операції (риболовецький журнал, декларація про перевантаження або відвантаження риби).

Інституційно більшість контрольних функцій покладено на створену у 2005 році Європейську агенцію з контролю рибальства (European Fisheries Control Agency), місією якої є організація координації та співпраці між національними контрольними органами з метою забезпечення дотримання правил СПР. До компетенції агенції належать усі цільові риболовні судна довжиною більше ніж 12 м. Діяльність агенції фінансується за рахунок трьох джерел: бюджет ЄС, оплата послуг, що надаються державам-членам, а також дохід від публіцистичної й консалтингової діяльності самої агенції.

Більш детально сфера діяльності EFCA включає запровадження таких контрольних функцій та засобів:

- координація діяльності держав-членів ЄС у сфері контролю рибальства, зокрема через запровадження спільних регіональних планів розгортання (joint deployment plans), які сприяють економічно ефективному використанню людських та матеріальних ресурсів держав-членів;

- розроблення стратегій контролю за нелегальним виловом риби та неправомірною її утилізацією (discard ban control strategies), що реалізуються за допомогою регіональних спільних планів розгортання;

- запровадження ефективної системи обміну даними між державами-членами в реальному часі на основі сучасних ІКТ;

- надання консультативної підтримки державам-членам щодо застосування уніфікованих правил СПР на всій території й акваторії ЄС;

- запровадження спеціальних освітніх програм з підготовки фахівців рибоохоронних інспекцій держав-членів;

- сприяння обміну найкращими практиками тощо.

Крім того, у Європейському Союзі функціонує ряд контрольних підсистем нелегального непідзвітного непідконтрольного рибальства (IUU), сталого управління зовнішнім флотом (SMEFF), регіональна організація рибного

менеджменту (RFMO), програма управління регіонального рибальства у в Африці (PESCAO) [157].

З жовтня 2016 року інституційна модель спільної політики рибальства ЄС була доповнена обов'язковою співпрацею EFCA з Європейською прикордонною та береговою охороною (European Border and Coast Guard) [185] та з Європейською агенцією морської безпеки (European Maritime Safety Agency) з метою підвищення ефективності функцій берегової охорони. Європейська прикордонна і берегова охорона також забезпечує збір та обмін інформацією у сфері контролю риболовного сектору і виявлення забруднення водойм та дотримання норм мореплавства. Зі свого боку Європейська агенція морської безпеки на основі систем звітування суден та інших засобів спостереження надає цілий комплекс послуг (ідентифікація та відстеження суден, моніторинг пунктів відправлення, виявлення фактів незаконної, незареєстрованої та нерегульованої риболовлі) для Європейської прикордонної та берегової охорони та EFCA.

У 2018 р. Європейська комісія запропонувала трансформувати систему контролю рибальства у таких напрямках: реєстрація, ліцензування і моніторинг; збір даних про вилов і їх знаряддя; реєстрація засобів і маршрутів нерибальського спрямування. Пропозиції Комісії було заслухано й обговорено в Брюсселі (лютий 2020 р.), а в березні цього року презентовано пілотний проєкт ЄС з контролю рекреаційного рибальства [167].

З огляду на проведений аналіз, можна стверджувати, що сучасна рибна індустрія Євросоюзу визначається такими особливостями:

- по-перше, вона має системний поліструктурний характер, зумовлений наявністю прямих, опосередкованих міжсекторальних зв'язків, які впливають з технологічних стадій створення готового продукту і його просування до кінцевого споживача;
- по-друге, система відкритого регулювання в ЄС поклала край багатьом міжкраїновим конфліктам за акваторії морів і океанів за достатній /недостатній експорт/імпорт продукції рибальства;

- по-третє, зайнятість у субсекторах рибальства, аквакультури, переробного сектору має стабільний характер з деякою тенденцією розширення робочих місць у сфері аквакультури, зростаючі масштаби виробництва якої спостерігаються рік від року;

- по-четверте, у межах наявного ринку суттєво збільшується кількість кораблів, зростає енергетична потужність обладнання, збільшується кількість спеціалізованих угруповань щодо захисту інтересів насамперед малих і середніх продуцентів. Водночас термін експлуатації багатьох рибацьких катерів перевищує 30 років, а відтак потребує суттєвого оновлення й модернізації;

- по-п'яте, ринок рибальства, аквакультури та системи їх перероблення перебуває на стадії диверсифікації, а його інноваційний контент має фокусуватися на потребі в новому технологічному обладнанні, пакувальних машинах, складських приміщеннях, а також у банківських послугах, страхуванні, лізингу на цифровій основі.

2.3. Організація і функціонування ринку продукції рибальства ЄС

Протягом поетапного розширення й поглиблення макро- і мікроінтеграції реалізації політики в Європейському Союзі сформувався потужний ринок продуктів рибальства й аквакультури, тісно взаємопов'язаний із системою глобальних ринків насамперед природних аквабіоресурсів та продовольства (рис. 2.3).

Попит і пропозиція на цьому ринку особливо залежні від фундаментальних принципів функціонування, традицій споживання, локалізації інфраструктури, субсекторальні організації національного і наднаціонального регулювання. Валовим індикатором, який доволі симптоматично визначає його обсяги та динаміку, є витрати європейських споживачів на цей специфічний вид продуктів: 54 млрд євро у 2015 р. [90] і 56,6 млрд євро у 2019 р. [194, с. 39].

морях; б) відбивається в експортно-імпортних операціях; в) ідентифікується у внутрішніх водоймах. Разом ці сегменти ринку визначили відносну сталість попиту, загального та на душу населення, споживання і відповідний ціновий рівень продукції, що випускається (табл. 2.9).

Таблиця 2.9

**Загальне і подушне видиме споживання риби
за регіонами світу та категоріями країн, 2017 рік**

Регіон/категорія	Загальне споживання риби (млн т в еквіваленті живої ваги)	Споживання харчової риби на душу населення (кг на рік)
Весь світ	152,9	20,3
Весь світ (крім Китаю)	97,7	16,0
Африка	12,4	9,9
Північна Америка	8,1	22,4
Латинська Америка та Карибський басейн	6,7	10,5
Азія	108,7	24,1
Європа	16,1	21,6
Океанія	1,0	24,2
Розвинуті країни	31,0	24,4
Найменш розвинуті країни	12,4	12,6
Інші країни, що розвиваються	109,5	20,7
Країни з низьким рівнем доходів і дефіцитом продовольства	23,6	9,3

Джерело: [94, с. 70].

Загальна вартість торгівлі продукцією рибальства та аквакультури в ЄС у 2019 році, що включає як торговельні зв'язки між країнами-членами ЄС, так і з третіми країнами, становила 60,78 млрд євро. У реальному вираженні обсяг торгівлі зріс на 44 % протягом періоду з 2010 по 2019 рік [194, с. 57] (рис. 2.4).

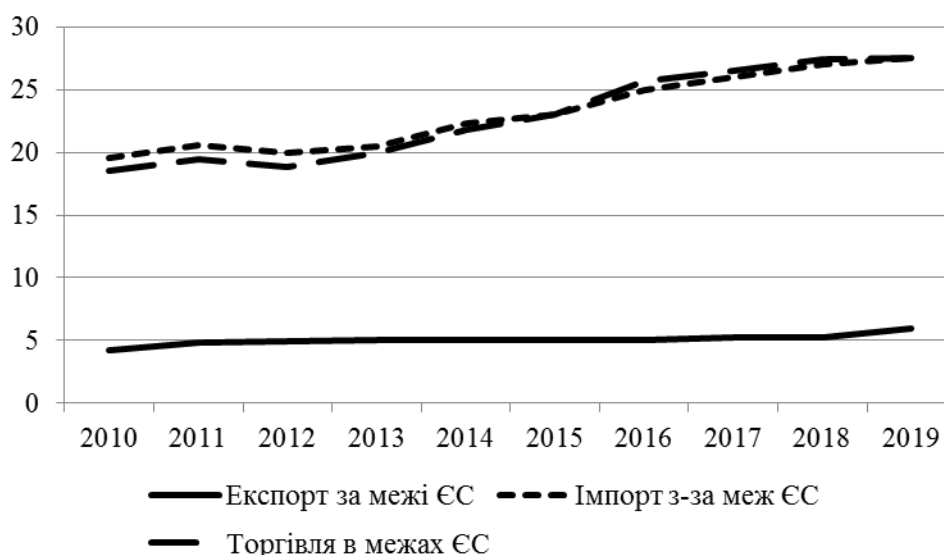

Рис. 2.4. Торговельні потоки продукції рибальства та аквакультури в ЄС, млрд євро у порівняних цінах 2015 року.

Джерело: складено автором на основі: [194, с. 57].

Водночас обсяг зовнішньої торгівлі ЄС продукцією рибальства та аквакультури з третіми країнами становив 33,37 млрд євро, а її фізичний обсяг – 8,55 млн тонн. Треба наголосити, що це робить ЄС другим найбільшим у світі торговцем цієї продукції після Китаю. При цьому частка імпорту в загальному товарообороті з третіми країнами становить близько 80% — 27,21 млрд євро та 6,34 млн тонн [194, с. 19]. Експорт з країн ЄС до третіх країн мав тенденцію до зростання, збільшившись за останнє десятиліття на 58%. Проте його обсяги значно поступаються імпорту, а отже, ЄС є чистим імпортером рибної продукції.

Важливим компонентом характеристики Європейського ринку рибальства і аквакультури є аналіз торгівлі між країнами-членами на внутрішньому ринку ЄС у 2019 р., обсяг якої становив 6,43 млн тонн, що у вартісному вимірі становить 27,41 млрд євро.

При цьому торговельні потоки мали яскраво виражену географічну структуру (рис. 2.6). Як бачимо, безперечними лідерами є Нідерланди, Швеція, Іспанія, Данія. Важливі позиції займають також Польща, Великобританія, Франція та Бельгія. Питома вага інших країн у внутрішньоєвропейському обміні становить до 9%. При цьому треба відзначити фактор товарної спеціалізації

експорту окремих країн до решти країн Європейського Союзу – північні держави-члени (основні точки входу норвезької продукції) експортували переважно лососевих до решти країн ЄС.

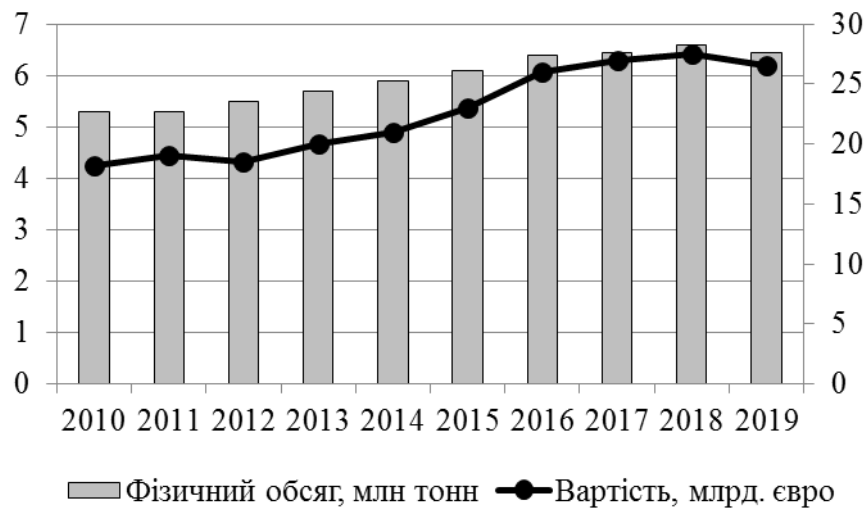

Рис. 2.5. Торгівля продукцією рибальства та аквакультурою в межах ЄС, у порівняних цінах 2015 року.

Джерело: складено автором на основі: [194, с. 73].

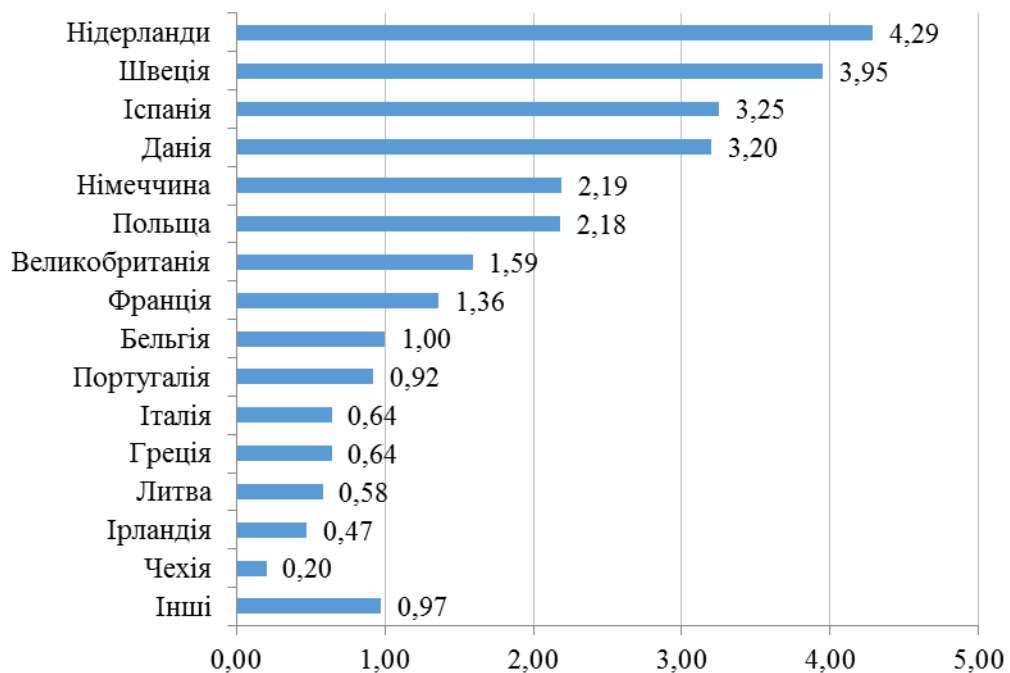

Рис. 2.6. Номінальні обсяги експорту продукції рибальства та аквакультури в межах ЄС у 2019 році, млрд євро

Джерело: складено на основі: [194, с. 75].

У цілому формування пропозиції рибної продукції на ринку ЄС включає внутрішнє виробництво та імпорт за вирахуванням експортних поставок до третіх

країн. Як видно з рисунку 2.7, баланс постачання продукції рибальства та аквакультури в ЄС у 2018 році з урахуванням усіх вищезазначених факторів становив 14,72 млн тонн в еквіваленті живої ваги, а її видиме споживання за вирахуванням експортних поставок до третіх країн становило 12,48 млн тонн [194, с. 26]. Переважну частку в товарній структурі видимого споживання становлять виловлені в дикому вигляді рибні продукти — 74 % від загального обсягу. При цьому, за даними на 2018 рік, пересічний громадянин ЄС споживає 24,36 кг риби та морепродуктів, з яких 18,09 кг становлять виловлена в дикому вигляді риба й морепродукти та 6,27 кг — аквакультура [194, с. 27].

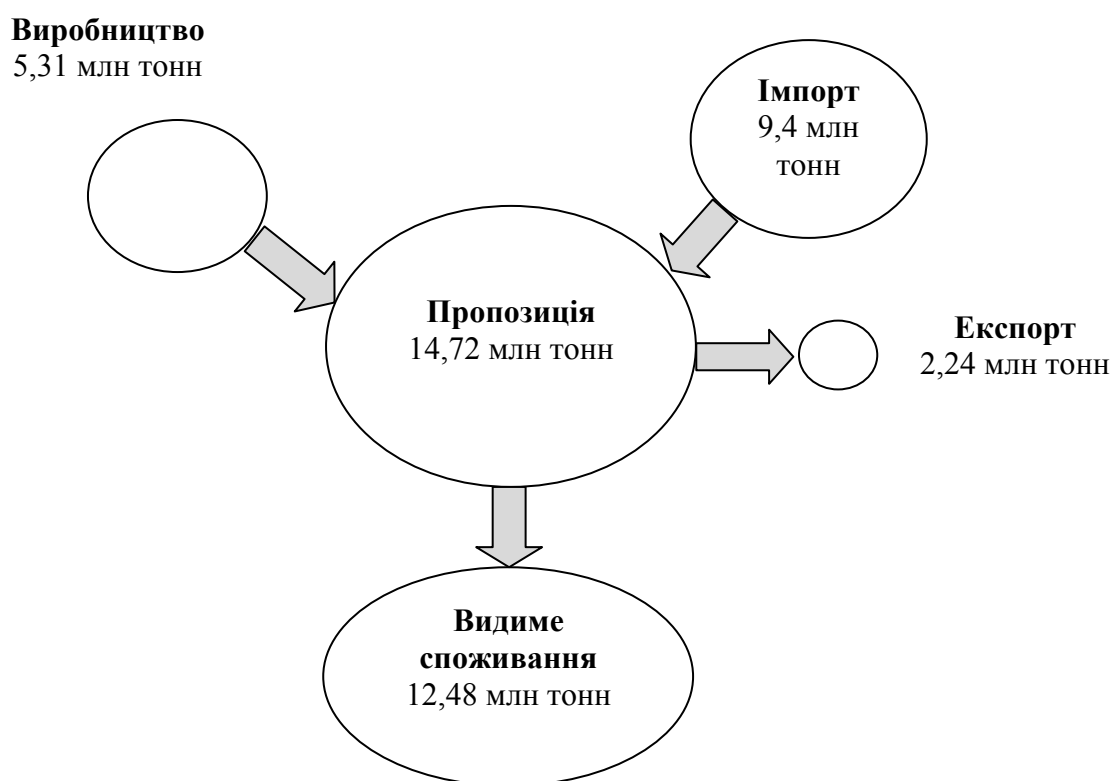

Рис. 2.7. Баланс постачання продукції рибальства та аквакультури на ринку ЄС, 2018 рік.

Джерело: [194, с. 26].

Як зазначалося вище, підтримувати доволі високий рівень споживання риби та морепродуктів ЄС вдається в основному за рахунок значних обсягів її імпорту з інших регіонів світу. При цьому найбільш популярними продуктами, що споживаються в ЄС, є тунець, лосось, тріска, минтай та креветки. Варто зауважити, що рівень самозабезпечення інтеграційної спільноти цією продукцією, що

визначається як відношення внутрішнього виробництва до внутрішнього споживання, становив лише 14 % у 2018 році [194, с. 28].

Саме імпортна залежність ЄС від постачання більшості видів рибної продукції робить внутрішній ринок цього інтеграційного угруповання одним з найбільш привабливих у світі. У 2019 році витрати домогосподарств ЄС на продукцію рибальства та аквакультури сягнули 56,6 млрд євро. Найбільший приріст споживчих витрат в абсолютних показниках зафіксувала Іспанія в розмірі 228 млн євро. Водночас Італія завжди була і залишається державою-членом з найвищим рівнем загальних витрат (рис. 2.8).

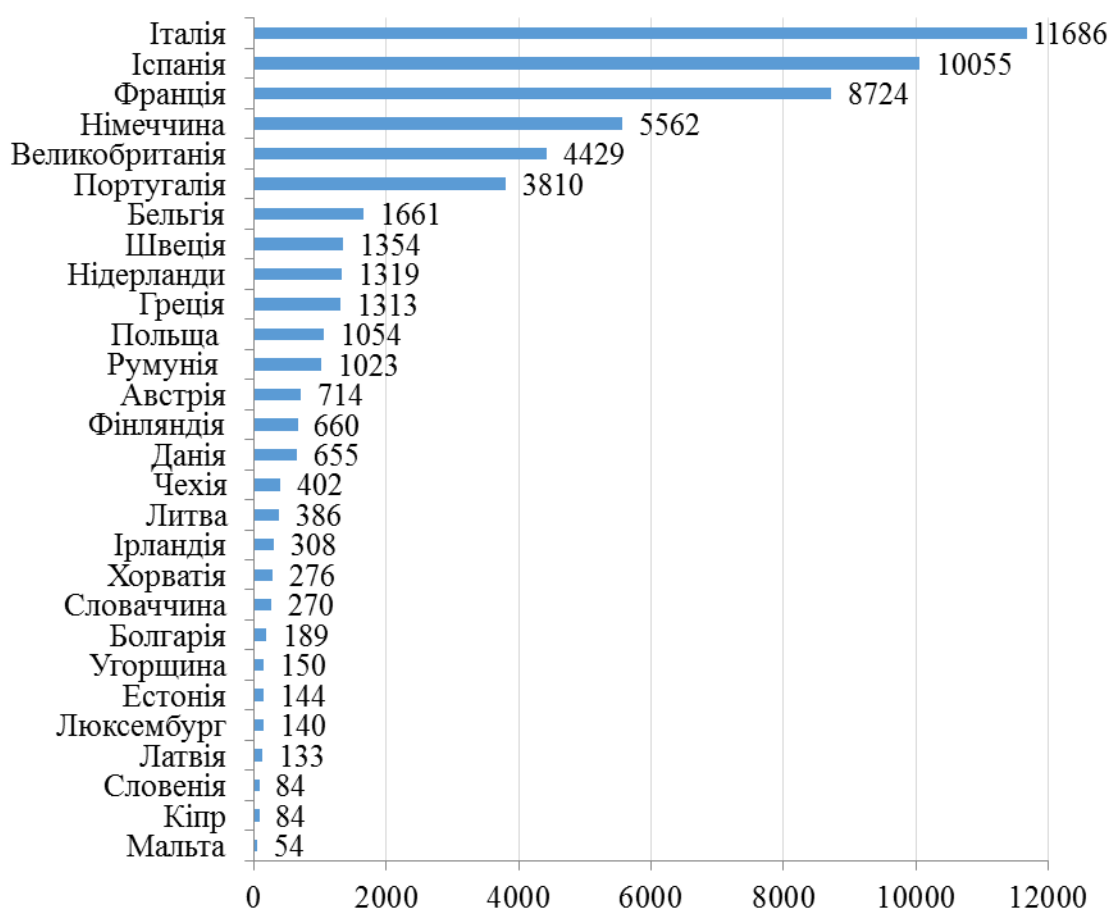

Рис. 2.8. Номінальні витрати домогосподарств країн ЄС на продукцію рибальства та аквакультури у 2019 році (за винятком недомашнього споживання), млн євро

Джерело: складено автором на основі: [194, с. 39].

Португалія характеризувалася найвищим рівнем витрат у розрахунку на душу населення. Варто зазначити, що у 2019 році обсяг витрат на споживання рибної

продукції приватними особами в Португалії (371 євро) більш ніж утричі перевищував середній показник по ЄС (110 євро) (рис. 2.9).

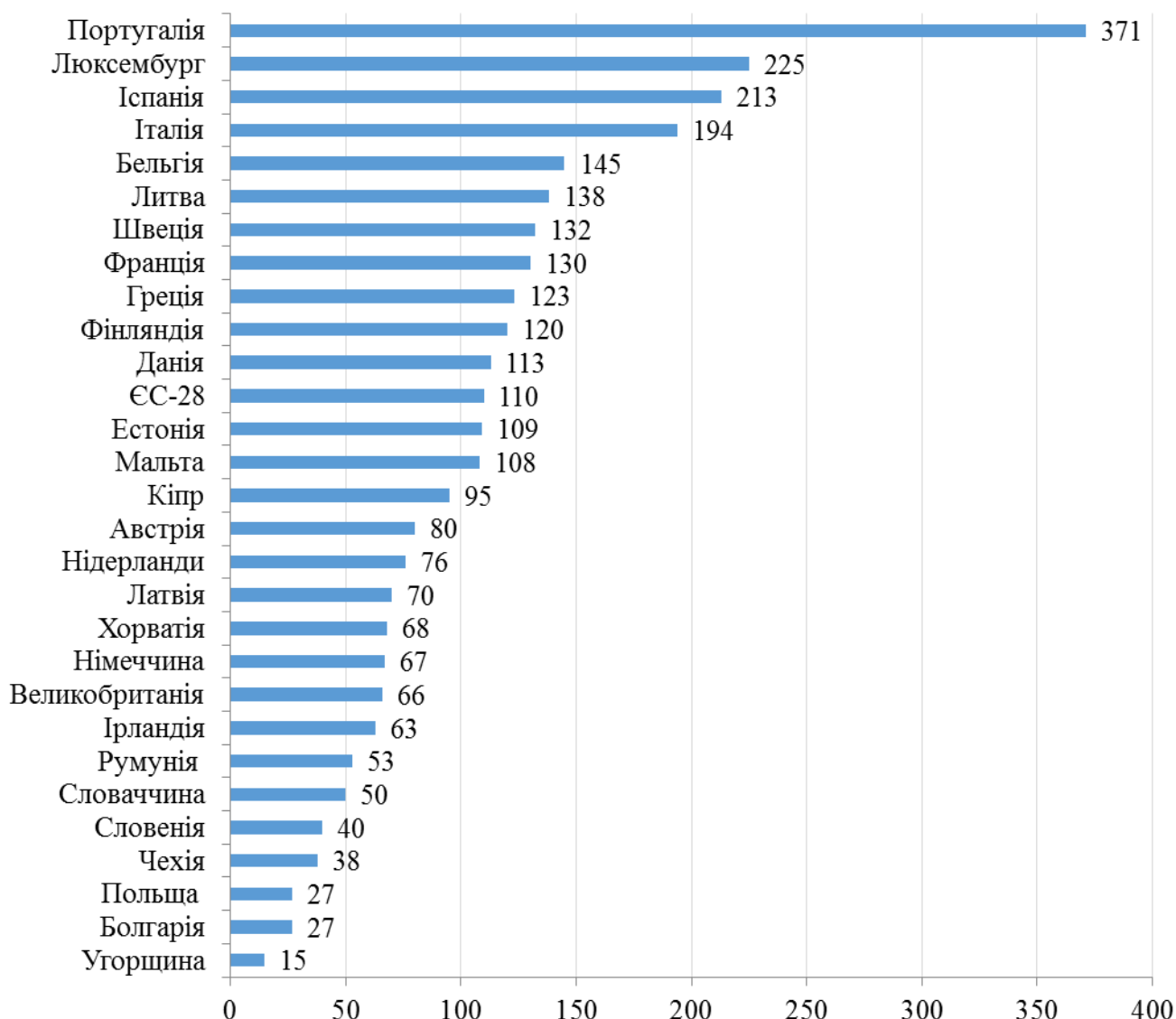

Рис. 2.9. Щорічні номінальні витрати домогосподарств країн ЄС на продукцію рибальства та аквакультури в розрахунку на душу населення у 2019 році (за винятком недомашнього споживання), євро

Джерело: складено автором на основі: [194, с. 40].

У більшості країн ЄС витрати на рибну продукцію становлять близько чверті від обсягу витрат на м'ясну продукцію. Водночас країнові сегменти європейського ринку продовольства доволі сильно відрізняються за своїми споживчими перевагами. Так, з-поміж усіх держав-членів спільноти найбільш

збалансованим співвідношення між двома аналізованими продовольчими категоріями було в Португалії, де у 2019 році витрати на рибну продукцію були майже на рівні з витратами на придбання м'яса. Водночас найбільший дисбаланс на користь споживання м'яса спостерігався в Угорщині та Румунії, де споживчі витрати на рибу були у 7-10 разів меншими від обсягів витрат на м'ясо. При цьому навіть серед трьох найбільших споживачів риби та морепродуктів — Італії, Іспанії та Франції — спостерігалися доволі різні закономірності споживчого попиту. Зокрема, в Італії обсяг витрат на споживання продукції рибальства та аквакультури був втричі меншим, ніж на м'ясо, в Іспанії — удвічі меншим, а у Франції — у чотири рази.

Протягом останнього десятиліття рівень споживчих цін на рибу та продукцію аквакультури в ЄС помірно зростав — у середньому на 3 % на рік. При цьому цінова динаміка на цю групу товарів перевищувала середньорічні темпи приросту цін на м'ясо та продукти харчування в цілому, які перебували на рівні 2% протягом аналізованого періоду. Якщо на початку десятиліття – у період з 2011 по 2013 рік – ціни на рибну продукцію, м'ясо та продовольство загалом зростали в Європі приблизно однаковими темпами, то, починаючи уже з 2014 року, тенденції ціноутворення в цих сегментах різко змінилися. Відтоді розпочався період стрімкого зростання цін на ринку харчової продукції ЄС, що особливо відчутно проявилось в сегменті продукції рибальства та аквакультури: у 2019 році рівень цін перевищив своє значення 2013 року на 14 %. Головним чинником зростання цін стала зміна цінової політики зарубіжних постачальників, оскільки попит ЄС забезпечується переважно за рахунок імпорту. Протягом того само періоду зростали також ціни на м'ясо та харчові продукти загалом, але значно нижчими темпами.

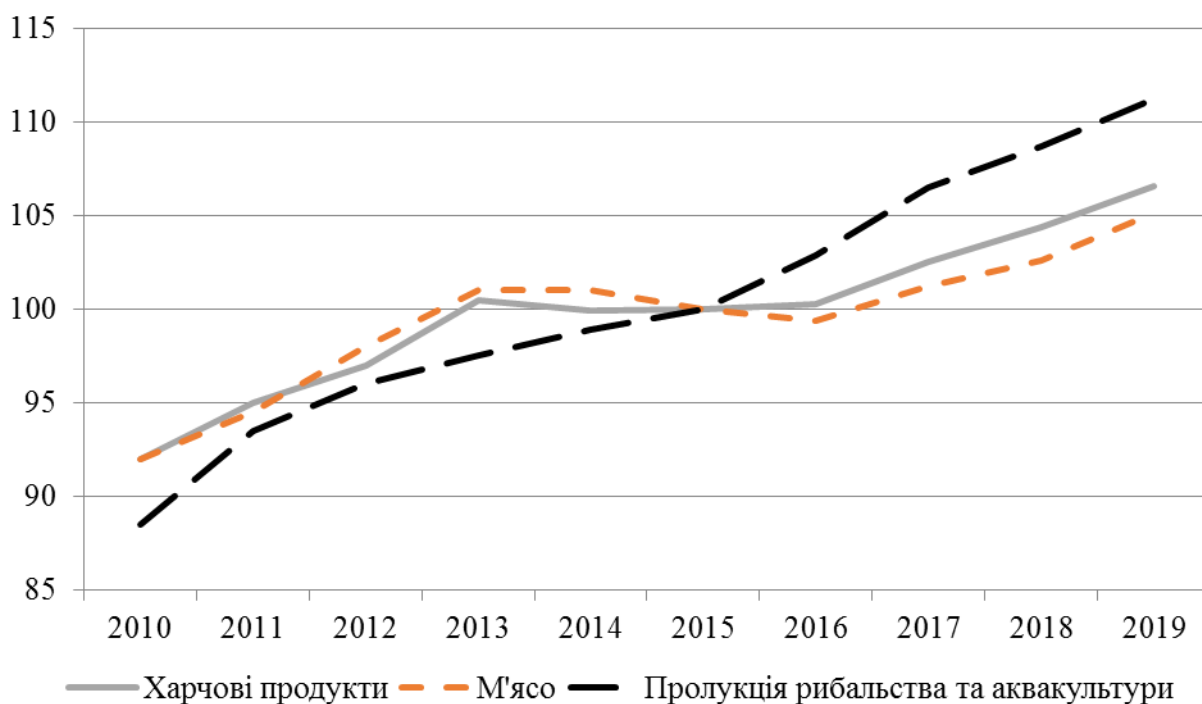

Рис. 2.10. Динаміка індексів споживчих цін (2015=100)

Джерело: складено автором на основі: [194, с. 42; 173].

Загалом, за даними Євростату, у структурі споживчого кошику домогосподарств ЄС продукція рибальства та аквакультури займає близько 1 %, тобто в чотири рази менше порівняно із витратами на м'ясо. Як видно з таблиці 2.10, у структурі споживання рибної продукції провідне місце належить свіжій та охолодженій рибі. Водночас у 2019 році лише категорія замороженої риби характеризувалася приростом частки споживання переважно за рахунок приросту споживчого попиту в Угорщині, Словаччині та Мальті. При цьому в Угорщині, Німеччині, Данії, Польщі та Люксембурзі відбулося зменшення частки споживання свіжих та охолоджених рибних продуктів [194, с. 75].

Більш поглиблений аналіз видової структури торгівлі рибою на внутрішньому ринку ЄС свідчить про переважання групи лососевих, на продаж яких припадало 15% фізичного обсягу (майже 1 мільйон тонн) та 30% від загальної вартості (7,87 млрд євро) внутрішніх поставок рибної продукції в ЄС у 2019 році. Серед групи лососевих, до яких також належать форель і ціла низка інших підвидів, лосось

становить 91% від загальної кількості та 94% від загальної вартості експортних поставок у межах ЄС.

Таблиця 2.10

**Позиціонування продукції рибальства та аквакультури в структурі
споживчих витрат європейських домогосподарств**

Категорія	2018	2019
ХАРЧОВІ ПРОДУКТИ	14,069%	13,672%
У тому числі: м'ясо	3,364%	3,253%
Продукція рибальства та аквакультури, у т.ч. :	0,859%	0,832%
<i>Свіжа або охолоджена</i>	47%	47%
<i>Заморожена</i>	19%	20%
<i>Сушена, копчена або солена</i>	10%	9%
<i>Інша оброблена</i>	24%	24%
Інші харчові продукти	9,846%	9,587%
ІНШІ ТОВАРИ ТА ПОСЛУГИ	85,931%	86,328%
УСІ ТОВАРИ ТА ПОСЛУГИ	100 %	100 %

Джерело: складено автором на основі: [194, с. 43].

Згідно з даними Eurostat-COMEXT більше 80% експорту лосося в ЄС забезпечили чотири країни: Швеція – 505,6 тис. тонн (50%), Данія – 161,9 тис. тонн (16%), Польща – 96 тис. тонн (10%) та Великобританія – 63,3 тис. тонн (6%). Особливу нішу займає Польща з розвиненим копильним виробництвом, яка переважно постачає на ринок ЄС копчений лосось норвезького походження та меншою мірою – свіжу продукцію. З іншого боку, експорт з інших держав-членів майже повністю складається зі свіжих рибних продуктів [194, с. 76].

Другу позицію в товарній структурі внутрішньої торгівлі рибною продукцією в ЄС у 2019 році посіла придонна риба, досягнувши свого 10-річного піку в обсязі 3,78 млрд євро. Провідним видом придонної риби, що виробляється та споживається в межах ЄС, є тріска, якої у 2019 році було реалізовано 393 тис. тонн загальною вартістю 2,29 млрд євро. Дві третини від загального обсягу виробництва європейської тріски припадало на Нідерланди – 143,3 тис. тонн на суму 705 млн євро. При цьому Іспанія стала основним ринком ЄС для голландського експорту замороженої тріски. Данія та Швеція також є провідними постачальниками тріски: у 2019 році вони експортували 73 тис. тонн та 56,8 тис. тонн відповідно. Франція та Нідерланди є основними ринками ЄС для данського експорту тріски, переважно

свіжої, тоді як тріска зі Швеції в основному призначена для Португалії і продається переважно в сушеному та засоленому вигляді.

Особливу та високодинамічну нішу на ринку ЄС становлять органічні продукти рибальства та аквакультури. За даними Євростату, загальне виробництво органічних водних організмів в ЄС у 2018 році становило 69 тис. тонн. У провідних досліджуваних країнах ЄС – Німеччині, Іспанії, Франції, Італії та Великобританії – 46,5 тис. тонн необробленої продукції рибальства та аквакультури, спожитих у 2019 році, було отримано з органічного виробництва, що на 20% більше порівняно з 2015 роком [194, с. 53]. Провідними споживачами органічної рибної продукції в ЄС в абсолютному вимірі є Великобританія та Німеччина, проте в усіх обстежених країнах 2019 рік став рекордним за обсягами споживання органіки за останні п'ять років. Так, порівняно з 2015 роком, найбільш суттєве зростання на 48% було зафіксоване у Франції, тоді як у Німеччині – на 21%, в Італії – на 18%, в Іспанії – на 15%, у Великобританії – на 13%.

Провідним видом органічної риби, що виробляється та споживається в ЄС, є лосось, виробництво якого досягло надзвичайно високої динаміки в межах спільноти. Основними виробниками органічного лосося є Ірландія та Великобританія (Шотландія та Північна Ірландія). Уся продукція, призначена для європейського споживача, вирощується відповідно до стандартів органічної сертифікації, а її експорт спрямовується як на європейський ринок (90 %), так і до Північної Америки (7 %) та країн Близького та Далекого Сходу (3 %).

Водночас чітко визначити характер ринку, його тренди і структуру можна, дослідивши особливості споживання аквакультури, які доцільно ідентифікувати як на рівні грошових надходжень, так і сумарних виловів (обсягів) за допомогою кореляції рангів Спірмена (R) (табл. 2.11).

$$R = 1 - 6 \frac{\sum d^2}{n(n^2 - 1)}, \quad (1)$$

де

n – кількість ранжованих ознак (27 країн ЄС);

d – різниця між рангами;

d^2 – сума квадратів.

Підставивши числові значення у формулу Спірмена, отримуємо:

$$R = 1 - 6 \frac{216}{27(729-1)} = 0,934.$$

Таблиця 2.11

Дослідження кореляційного зв'язку між загальними ціною (x) і обсягами (y) виробництва аквакультури в державах ЄС (2017)

Країна	x,	y,	(x - y)	(x - y) ²
Великобританія	1	2	1	1
Франція	2	3	1	1
Іспанія	3	1	2	4
Греція	4	5	1	1
Італія	5	4	1	1
Ірландія	6	7	1	1
Мальта	7	14	7	49
Данія	8	9	1	1
Польща	9	8	1	1
Хорватія	10	13	3	9
Німеччина	11	10	1	1
Нідерланди	12	6	6	36
Португалія	13	19	6	36
Фінляндія	14	17	3	9
Чехія	15	11	4	16
Швеція	16	16	0	0
Угорщина	17	12	5	25
Кіпр	18	20	2	4
Болгарія	19	15	4	16
Румунія	20	18	2	4
Австрія	21	21	0	0
Литва	22	22	0	0
Словаччина	23	23	0	0
Словенія	24	24	0	0
Естонія	25	25	0	0
Латвія	26	26	0	0
Бельгія	27	27	0	0
Разом ЄС - 28	-	-	Σ	216

* – без Люксембургу

Проведені розрахунки демонструють наявність доволі тісного зв'язку між грошовою масою, що надійшла в оплату за рибу і морепродукти, і обсягами виловленого. Тобто аквапідприємства в умовах регульованого ринку ЄС є

своєрідним імітатором коливання цін та обсягів риби й морепродуктів, що постачаються на європейський ринок. Як показали обчислення, тіснота зв'язків (x , y) є надзвичайно високою, що робить коливання в механізмі вилову (збір врожаю) дієвим задля підтримки сталих цін на цю продукцію.

Доволі показовим є те, що в питомій вазі харчових продуктів рибна продукція (перероблена) у структурі валової доданої вартості становить 2,1%), а в числі зайнятих – за даними X.Gellynck, W.Verbeke, J.Viaene – 3,3% [170]. Наведені показники фактично залишаються незмінними упродовж доволі тривалого відрізка часу (починаючи з 1997 р.). Проте говорити про завершену конгломерацію ринку рибальства в ЄС поки що зарано, адже своєрідний ранговий контраст за показниками x і y поки що залишається доволі значним для таких країн як Мальта, Нідерланди, Португалія і деяких інших, сукупне споживання аквакультури в яких регулюється не лише зовнішніми факторами, а й цілою низкою внутрішніх (культура споживання, традиції, преференції приготування тощо). Не менш важливим є й те, що у штучних водоймах та на окремих ділянках акваторії морів намагаються розводити дорогі породи риб (сьомга, форель), а не ті, які не передбачають значних інвестиційних витрат (оселедці).

Важливим завданням оптимізації ринку рибальства в ЄС є створення раціональної структури використання робочої сили. Доцільно зазначити, що число зайнятих в рибальстві й аквакультурі європейського регіону становило у 2018 р. 402 тис. чол. проти 476 тис. чол. у 1995 р., з яких у рибальстві – 272 тис. чол. (проти 378 тис. чол. у 1995 р.) і аквакультурі – 129 тис. чол. (проти 98 тис. чол. у 1995 р.) [94, с. 37]. Щодо безпосередньо ЄС важливо, на наш погляд, оцінити ситуацію у трудовому сегменті ринку рибальства, починаючи від вилову, спроектованих обсягів аквакультури й закінчуючи процесом здійснення глибокої переробки і відвантаження готової продукції споживачам (табл. 2.12).

З таблиці видно, що фактично в усіх країнах ЄС зайнятість є вищою на стадії переробки, адже саме на цьому етапі створюється більша частина валової доданої вартості. Також варто зауважити, що цілком очікуваним є лідерство у

рибальстві Іспанії, Греції, Італії; у галузі аквакультур – Франції, Іспанії, Польщі; у переробній сфері – Іспанії, Великобританії, Польщі. При цьому виходить, що кожна з країн – членів Євросоюзу обирає для себе свою модель розвитку, проте дотримується Європейської моделі регулювання. Відтак дедалі все більш очевидними стають своєрідні прориви окремих країн у сфері аквакультур, а також генетичних технологій, які здатні суттєво змінити структуру споживання, а отже, і весь європейський ринок.

Таблиця 2.12

Зайняті в субсекторах рибальства в ЄС

Країна	Зайняті в рибальстві, осіб, 2017	Зайняті в аквакультурі, осіб, 2016	Переробка, осіб, 2017
Бельгія	214	3	1373
Болгарія	716	923	1490
Чехія	-	904	741
Данія	1644	366	3153
Німеччина	1207	983	5885
Естонія	460	34	1348
Ірландія	2608	1027	3138
Греція	20542	3482	2130
Іспанія	29203	6534	19826
Франція	6623	8837	11021
Хорватія	1665	1625	1672
Італія	20268	3289	4568
Кіпр	689	459	14
Латвія	326	169	3125
Литва	348	301	3744
Люксембург	-	-	-
Угорщина	-	1274	14
Мальта	719	256	72
Нідерланди	1723	206	2227
Австрія	-	171	117
Польща	2484	5256	17578
Португалія	7823	829	7415
Румунія	60	2912	1006
Словенія	63	20	130
Словаччина	-	385	569
Фінляндія	271	341	760
Швеція	793	295	1591
Великобританія	7358	2802	19118

Джерело: [164]

Для ефективного функціонування європейського ринку продукції рибальства й аквакультури, зважаючи на його багатоаспектну специфіку, критичного значення набуває інфраструктура, яка традиційно включала обладнання (для розведення риби і морепродуктів, холодильне й морозильне, електронавігаційне, технологічне, ваговимірвальне, складське, торгове, пакувальне), послуги (суднобудування і судноремонт, зв'язок, банківські, лізингові, страхування, освітні, наукові), виставкову діяльність, яка в сучасному ЄС є важливим фактором підвищення конкурентоспроможності виробництва.

Надзвичайно важливим також є функціонування розширеної інфраструктури ринку рибальства й аквакультури в ЄС. Зважаючи на його багатоаспектну й різнофункціональну структурно-організаційну специфіку, доцільно, на наш погляд, виокремити природно-географічний, науково-дослідний, виробничий, логістично-транспортний, інституційний та інформаційний компоненти. Враховуючи природно-географічні умови, потенціал виробництва і споживання, внутрішньої і міжнародної торгівлі продукцією європейської рибної індустрії, можна визначитися з ключовими факторами поетапного формування, розвитку та сучасної трансформації інфраструктури ринку продукції рибальства й аквакультури ЄС, серед яких доцільно, на наш погляд, виокремити:

– економічні (постійне зростання попиту і пропозиції на рибо- та морепродукцію і селективність вибору та підвищення вимогливості споживачів; розширення масштабів та поглиблення внутрішньої міжкраїнової виробничої та логістичної кооперації; обов'язкова й жорстка стандартизація якості; загострення конкуренції за глобальні водні й аквакультурні біоресурси);

– екологічні (посилення техногенного навантаження на європейську аквасистему; вплив глобальної зміни клімату, звуження природного середовища здорової життєдіяльності);

– технологічні (автоматизація рибної індустрії стосовно вилову і переробки; випереджальний розвиток інтернет-торгівлі і маркетингу; інноватизація логістики, подовження термінів і зміна умов зберігання продукції);

– політико-інституційні (лібералізація внутрішнього спільного ринку рибальства при збереженні зовнішніх транскордонних бар'єрів і державного протекціонізму; виключно наднаціональне регулювання рибальства і стану аквасистеми).

Важливо зазначити, що європейський ринок продукції рибальства й аквакультури є глибоко мікро- та макроінтегрованим у глобальний, а отже, його інфраструктура є частиною глобальної інфраструктури. Глобальна інфраструктура також покликана забезпечувати ефективне функціонування всіх секторів економіки і попереджувати насамперед глобальні проблеми розвитку [109, с. 125]. Їх локалізація (зокрема глобальної продовольчої проблеми) навіть у форматі Євросоюзу може призвести до глобального інфраструктурного розриву. На цьому в більш широкому, але актуальному для нашого дослідження контексті глобальної інфраструктури аграрного ринку аргументовано наголошують українські вчені Я. Столярчук, Д. Ільницький, Д. Войчак [109, с. 127–131].

Загалом інфраструктура аграрного і зокрема рибопродовольчого ринку Європейського Союзу для забезпечення її глобальної конкурентоспроможності має базуватися на принципах не тільки економічної, технологічної й організаційної інноваційності та соціальної інклюзивності, але й екологічності. Цьому сприятиме розвиток євроініціатив Комісії ЄС у межах Програми ресурсоефективності (2011 р.), орієнтованих на становлення циркулярної економіки (2015 р.).

Висновки до розділу 2

1. В Європейському Союзі сформувалася унікальна у світі система прийняття рішень, із комплексом секторальних, горизонтальних та зовнішніх політик, що дозволяють у різних пропорціях розподілити законотворчі повноваження між владними інститутами національного та наднаціонального

рівнів. Спільна політика рибальства, що посідає особливе місце в європейській економіці, тісно взаємодіючи з екологічною, регіональною, соціальною, науково-технологічною, підприємницькою і транспортною політиками, сформувалася поетапно і перебуває в процесі сучасної трансформації. Її принципами є вільний доступ, максимально сталий розвиток, обережність, відносна стабільність, громадська транспарентність.

2. Основними складниками і водночас пріоритетами у спільній політиці рибальства ЄС є: управління і контроль за рибальством, переслідування незаконного вилову риби, розвиток аквакультури, міжнародне співробітництво, організація ефективного секторального ринку, моніторинг рибальства в Чорному, Середземному, Балтійському та Північному морях, контроль за державною допомогою. Великого значення надають у ЄС також вузькомасштабному рибальству та комерційному компоненту цього доволі специфічного виду бізнесу, адже рибалки мають забезпечувати соціальний стан своїх сімей.

3. В інституціалізованій моделі ЄС стосовно рибальства й аквакультури розподіл компетенцій у сфері прийняття нормативно-правових актів між владними інституціями здійснюється на користь наднаціонального рівня, що формує унікальну систему регулювання рибальського сектору та систему його фінансового забезпечення через Європейський фонд гарантування сільського господарства (з 1970 р.), Європейський фонд рибного господарства (2007–2019 рр.), Європейський фонд морського та рибного господарства (2014–2020 рр.) з бюджетом у 6,4 млрд євро.

4. Рибна індустрія ЄС є специфічним видом підприємництва, де реалізується вилов риби й аквакультура, їх оброблення, зберігання, транспортування до споживача та утилізація відходів. Вона зосереджена насамперед у морському промислі та аквакультурі із сумарним виловом 5,4 млн тонн, у тому числі Іспанія, Данія, Великобританія, Франція, Нідерланди – більше 60%. Лідерами аквакультурної індустрії ЄС є Великобританія, Франція, Іспанія, Греція, Італія – до 80%. Загалом рибна індустрія ЄС характеризується

поліструктурністю, відкритим регулюванням, соціально-трудовою стабільністю, технологічною потужністю, диверсифікаційною інноваційністю.

5. Ефективність управління рибною індустрією ЄС є критично важливою, зважаючи на його значення в розв'язанні проблеми забезпечення ринку високоякісними харчовими продуктами. Воно має міжсекторальну специфіку та різноманітність регулювання суб'єктів бізнесу на локальному, корпоративному, національному, регіональному та наднаціональному рівнях. Трансформація систем менеджменту та бізнес-моделей великих корпоративних структур європейської рибної індустрії визначається імперативами ієрархічності, локальної детермінованості, інтегративності, цифрової технологізації, соціальної відповідальності у форматі безальтернативної стратегії сталого розвитку Європейського Союзу.

6. Протягом розширення й поглиблення європейської інтеграції пройшов становлення і функціонує ринок продукції рибальства й аквакультури, на якому формується попит і пропозиція на рибопродукцію, здійснюється купівлі-продаж рибної групи товарів із сукупними інституційно-інфраструктурними регуляторними механізмами отримання комерційної вигоди та правилами додержання європейських та міжнародних зобов'язань щодо вилову риби, експортно-імпортних операцій тощо.

7. Конфігурація моделі європейського ринку продукції рибальства й аквакультури відображає, по-перше, інтегративні взаємозв'язки між країнами-членами ЄС у межах спільного ринку, по-друге – сегментно детерміновану його взаємодію з ринками продовольства, природних аквабіоресурсів, землі, праці, фінансів, інновацій. Це зумовлює специфіку формування й розвитку природно-географічної, науково-дослідної, виробничої, логістично-транспортної та інформаційної інфраструктури ринку, яка також є невід'ємним складником глобальної інфраструктури.

Основні результати розділу 2 опубліковано в наукових працях [52, 53, 54, 177].

РОЗДІЛ 3

КОНВЕРГЕНЦІЯ РИНКІВ ПРОДУКЦІЇ РИБАЛЬСТВА І АКВАКУЛЬТУРИ УКРАЇНИ І ЄС

3.1. Потенціал рибальства і аквакультури України

Рибальство будь-якої країни залежить насамперед від фізико-географічного потенціалу її водних ресурсів. Стосовно України цей потенціал є порівняно незначним, оскільки поверхневі водні об'єкти (водойми та водотоки) України вкривають 24.1 тис. кв. км, що становить 4,0% загальної території (603,7 тис. кв. км) держави.

Проте за природно-географічним і кліматичним розмаїттям та ресурсними умовами рибогосподарський комплекс (РГК) України має багато в чому нереалізований і навіть унікальний потенціал у розв'язанні проблеми продовольчої самодостатності, здорового харчування й безпеки свого населення, а також нарощуванні національного експортного потенціалу за рахунок реалізації конкурентних переваг у цьому сегменті глобального ринку. Про це свідчить диверсифікована структура національного водного фонду, у якій представлені практично всі сегменти водних ресурсів (рис. 3.1). Землями водного фонду є ті, що зайняті: морями, річками, озерами, водосховищами, 152 іншими водоймами, болотами, а також островами; прибережними захисними смугами вздовж морів, річок та навколо водойм; гідротехнічними, іншими водогосподарськими спорудами та каналами, а також землі, виділені під смуги відведення для них; береговими смугами водних шляхів.

Очевидно, що з точки зору розвитку рибальства й аквакультури для України вирішальне значення має ресурс поверхневих водойм.

На території України налічується близько 20 тис. озер, які займають 0,3% території країни, у тому числі понад 7 тис. з площею від 0,1 кв. км і більше 43 – з

площею від 10 кв. км і більше. Великі озера розташовані в пониззях Дунаю та на узбережжі Чорного моря (Сасик, Ялпуг, Катлабуг, Кагул, Китай); у басейні Західного Бугу – Світязь, з гірських озер найбільше – Синевір. На території Івано-Франківської області нараховується 154 невеликих озера (327,3 га), які розташовані в заплавах великих і середніх річок Прикарпаття, Опілля, Придністров'я.

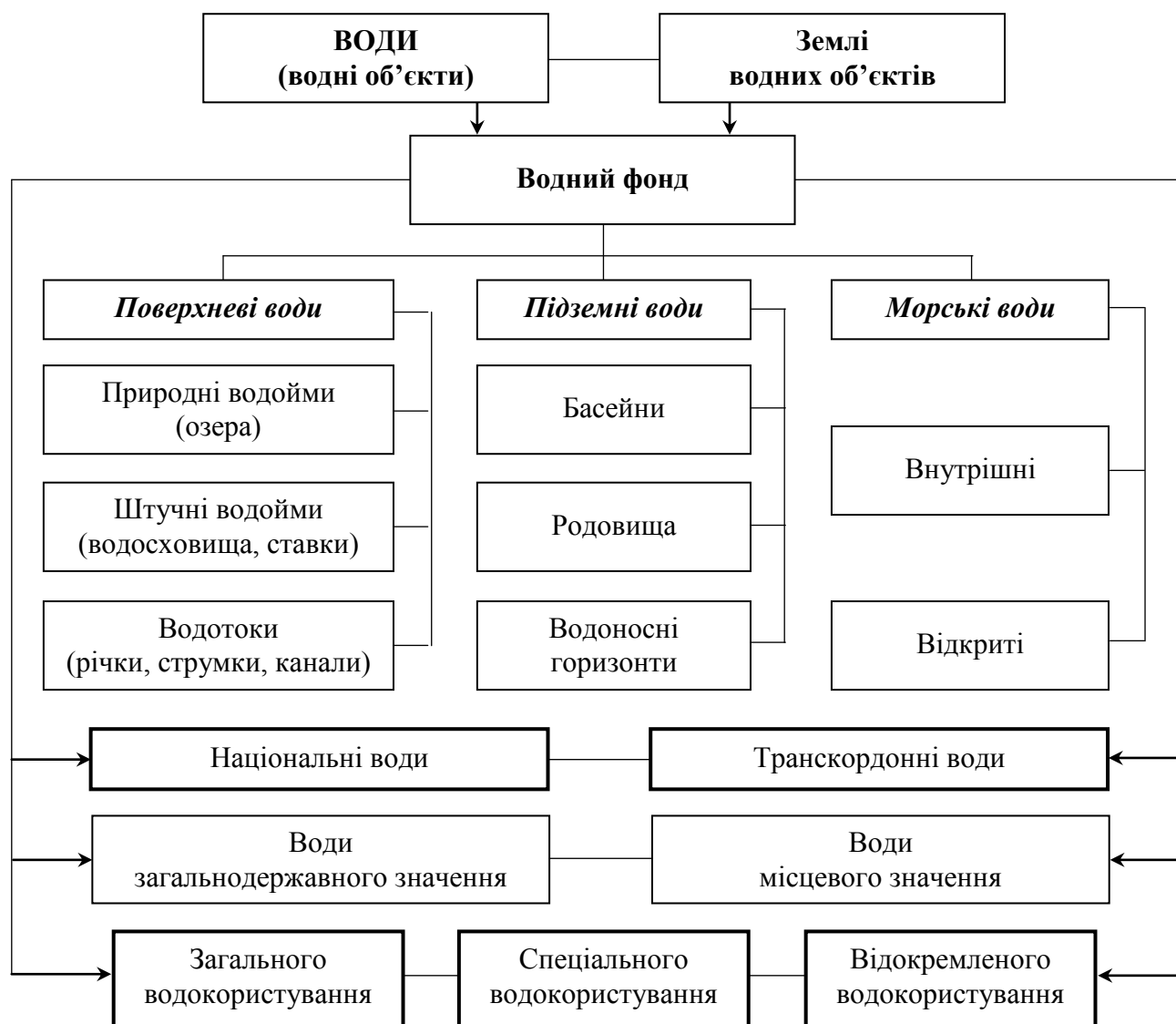

Рис. 3.1. Структура водного фонду України [1; 2]

На території України функціонують 1160 водосховищ загальним об'ємом понад 55 млрд куб. м. До найбільш великих водосховищ на території України належать: дніпровський каскад водосховищ (Київське, Канівське, Кременчуцьке,

Кам'янське, Дніпровське, Каховське); Дністровське водосховище на р. Дністер; Краснооскільське на р. Оскіль; Печенізьке на р. Сіверський Донець; Карачунівське на р. Інгулець. У межах Івано-Франківської області налічується 3 водосховища (Бурштинське, Чечвинське, Княгининське) загальною площею 1631,2 га. Крім того, збудовано 28 тис. ставків, тобто штучно створених водойм місткістю не більше 1 млн куб. м.

Україна має внутрішнє (Азовське) і відкрите (Чорне) моря. Територіальні води України в Чорному морі становлять 24850 кв. км, а площа шельфу – близько 57% загальної довжини Чорноморського шельфу. У межах України розташовані 14 основних лиманів і естуаріїв загальною площею 1,952 тис. кв. км, 8 заток площею 1,77 тис. кв. км, 19 приморських водно-болотних угідь загальною площею 635 тис. га.

До поверхневих водостоків належать річки, струмки і канали. Згідно зі статтею 79 Водного кодексу України, залежно від водозбірної площі басейну 154 річки поділяються на великі (понад 50 тис. кв. км), середні (від 2 до 50 тис. кв. км), малі (до 2 тис. кв. км). В Україні налічується 63119 річок, у тому числі великих – 9 (Дунай, Тиса, Дністер, Південний Буг, Дніпро, Прип'ять, Десна, Сіверський Донець, Західний Буг), середніх – 81 і малих – 63029. Гідрографічна сітка Івано-Франківської області представлена 8321 річкою, з яких великих – 1 (Дністер), середніх – 3 (Прут, Черемош, Бистриця), малих – 8317. За висновками вчених, зробленими на основі багаторічних спостережень, потенційні ресурси річкових вод поступово зменшуються і на сьогодні становлять 209,8 куб. м, з яких лише 25% формується в межах території України. Решта надходить із Росії, Білорусі та Румунії. В Україні вже зникло більше 20 тис. малих річок [38, с. 247].

У межах території України збудовано 7 великих каналів довжиною 1021 км з подачею по них 1000 куб м води за секунду, 10 водоводів великого діаметру, якими вода надходить у маловодні регіони України.

Невід'ємним складником водного фонду України є підземні водні об'єкти – водоносні горизонти, басейни підземних вод; родовища підземних вод; природний вихід підземних вод. В Україні розвідано і затверджено 371 родовище

підземних вод, яке включає 977 ділянок. Сумарні розвідані експлуатаційні запаси підземних вод становлять 5,7 млрд куб. м за рік (15,7 млн куб. м за добу), або 26% прогнозних ресурсів підземних вод [38, с. 254].

Стосовно режимів водокористування загалом і рибальства зокрема важливе значення має виокремлення у водному фонді, по-перше, національних і транскордонних вод, по-друге, вод загальнодержавного та місцевого значення.

ВКУ до водних об'єктів загальнодержавного значення відносить: внутрішні морські води та територіальне море; підземні води, які є джерелом централізованого водопостачання; поверхневі води (озера, водосховища, річки, канали), що знаходяться і використовуються на території більш як однієї області, а також їх притоки всіх порядків; водні об'єкти в межах територій природно-заповідного фонду загальнодержавного значення, а також віднесені до категорії лікувальних. До водних об'єктів місцевого значення належать: поверхневі води, що знаходяться і використовуються в межах однієї області і які не віднесені до водних об'єктів загальнодержавного значення; підземні води, 153 які не можуть бути джерелом централізованого водопостачання (ст. 5).

Як справедливо узагальнює вітчизняний учений Б. Панасюк, Україна з наявними водними ресурсами має дві основні проблеми: перша – внесок природи (зменшення площі водозбору, про що свідчить зниження об'єму поверхневих вод у часи весняного водопілля, зникнення значної кількості річок за попередній відомий історичний період та явного усихання сучасних малих річок), друга – внесок людини (висока забрудненість прісної води за рахунок промислових, сільськогосподарських і комунальних скидів, а також повернення трьох чвертей спожитої води назад у водні об'єкти забрудненою) [38, с. 252–253]. Зрозуміло, що це безпосередньо впливає на національний потенціал рибальства й аквакультури.

Рибогосподарський комплекс безпосередньо й опосередковано інтегрує вилов і переробку риби, відтворення й охорону рибних запасів, розведення та товарне вирощування риби, селекційно-племінну роботу, забезпечення Д і Р, систему підготовки і підвищення кваліфікації кадрів, безпекові аспекти мореплавства тощо. Його сучасну структуру представлено на рис. 3.2.

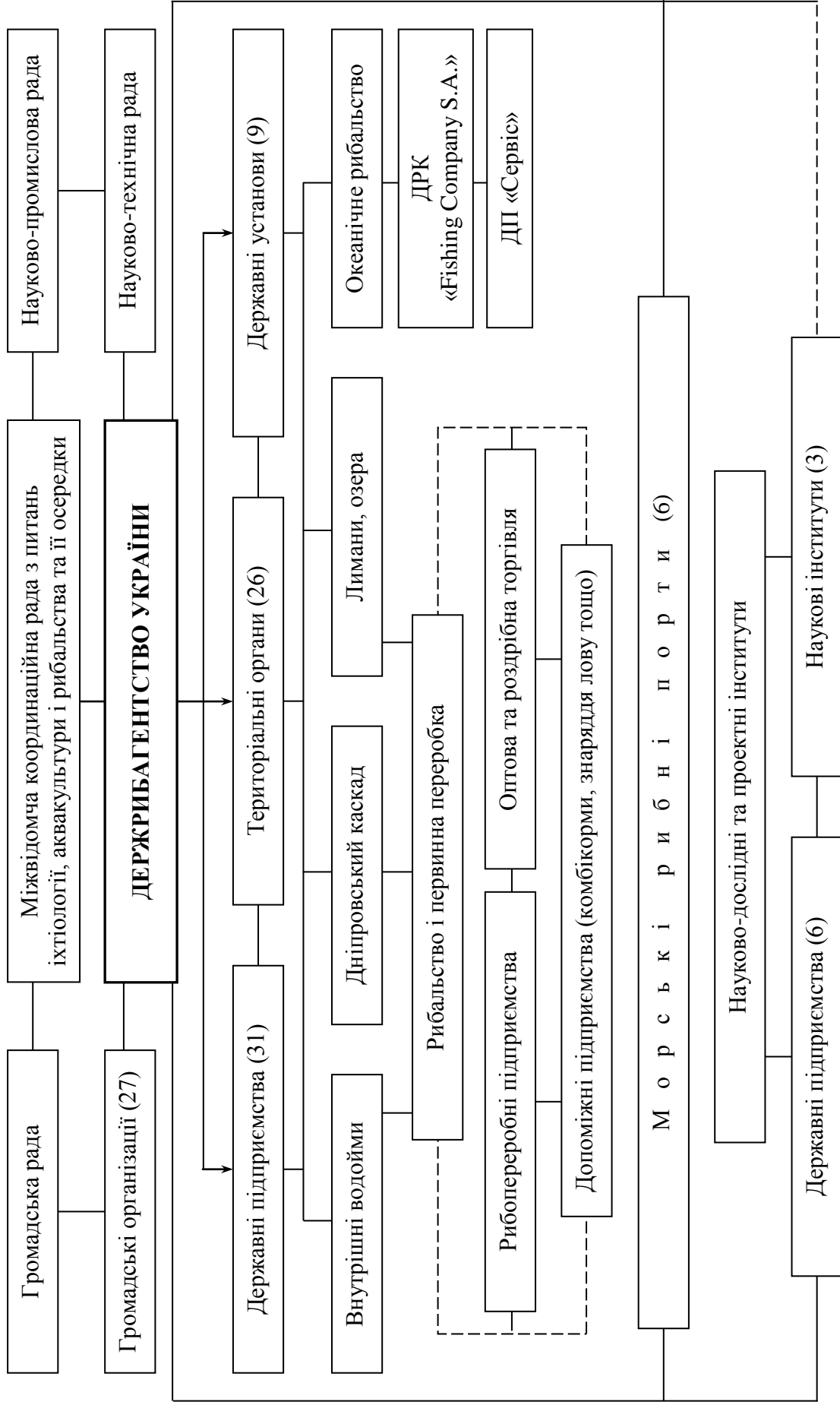

Рис. 3.2. Структура рибогосподарського комплексу України (2020 р)

Джерело: складено автором.

Центральне місце в організаційній структурі РГК посідає Державне агентство з рибного господарства України (Держрибагентство), що має територіальні органи у всіх областях України, а також Азовське і Чорноморське басейнові управління.

До сфери управління Держрибагентства належать 40 державних підприємств, установ та організацій (додаток В), у т.ч. 15 підприємств промислового рибальства та аквакультури, 6 рибних портів, 6 науково-дослідних та проектних інститутів.

Безпосередньо аквакультурою займаються державні підприємства: Іркліївський риборозплідник (Черкаська обл.) та Погребищенське районне державно-кооперативне сільськогосподарське об'єднання з рибництва «Погребищерибгосп» (Вінницька обл.), де розмір державної частки становить 100% і 65,5% відповідно. Для цілей аквакультури на договірних засадах використовуються також гідротехнічні споруди ДП «Укрриба», які розташовані у всіх регіонах України на площі понад 40 тис. га.

На території АР Крим залишаються 6 державних підприємств, які належать Україні: ЖУ «Кримський риборозплідник»; ДП «Служба капітана Керченського морського рибного порту»; Керченський державний морський технологічний університет; ДП «Севастопольський центр південного науково-дослідного інституту морського рибного господарства та океанографії – СНТІ»; «Укррибфлот»; ДП «Севастопольське управління океанічного риболовства». ДП «Севастопольський морський рибний порт», ДП «Керченський морський рибний порт», ДП «Науково-виробниче підприємство «Керчмолюск» і ДП «Південний науково-дослідний інститут морського рибного господарства та океанографії» перереєстровані на материковій частині України, але їх державне майно перебуває на території АР Крим.

Підприємства й установи Держрибагентства співпрацюють із підприємствами рибопереробки, оптової і роздрібною торгівлі, допоміжними підприємствами, а також науково-дослідними інститутами рибного господарства НААН України, рибного господарства та екології моря.

За даними Держрибагентства, на кінець 2019 р. у Державному судовому реєстрі України зареєстровано 114 суден флоту рибної промисловості, що підлягають нагляду класифікаційного товариства (з двигуном 55 кВт і більше). Зареєстровано та здійснюють промисел 7763 риболовні судна, що не підлягають нагляду класифікаційного товариства (з двигуном менше 55 кВт). У виключних (морських) економічних зонах інших держав та відкритому морі здійснюють промисел 6 суден флоту рибної промисловості, а в Азово-Чорноморському басейні – 65 суден рибного флоту.

Охорону водних біоресурсів у регіонах України забезпечують понад 500 державних інспекторів територіальних органів Державного агентства рибного господарства України за активної співпраці з територіальними підрозділами Державної прикордонної служби України, МВС, СБУ, органів прокуратури, Мінприроди (Мінекоенерго) та громадськістю. Так, у 2019 році органами рибоохорони проведено 13 889 рибоохоронних рейдів та викрито 46 805 правопорушень. На порушників накладено 5,9 млн грн штрафів, однак загальна сума збитків, завданих рибному господарству, становить 39,9 млн грн. На розгляд судових інстанцій передано 17 160 адміністративних справ для прийняття рішення: з них 258 судами надіслано до правоохоронних органів для відкриття кримінальних проваджень. Крім того, державними інспекторами Управління оперативного реагування «Рибоохоронний патруль» викрито 114 порушень правил рибальства і складено 92 протоколи про адміністративні правопорушення. Постійно вживаються заходи щодо посилення інформаційно-роз'яснювальної діяльності з профілактики та попередження порушень природоохоронного законодавства, незаконного добування водних біоресурсів.

Безпека мореплавства забезпечується шляхом здійснення державного нагляду за безпекою мореплавства суден флоту рибної промисловості, контролю за виконанням міжнародних договорів (угод) та національного законодавства з питань безпеки мореплавства, включаючи реєстрацію суден, технічний нагляд за суднами та огляд місць їх базування, перевірку відповідності систем управління безпекою компаній вимогам Міжнародного кодексу з управління безпечною

експлуатацією суден і попередженням забруднення 1993 року, контролю в морських рибних портах, організації розслідування та аналізу аварійних подій із суднами тощо.

Стосовно власного видобутку риби, то з ряду об'єктивних і суб'єктивних причин в останні 20 років він постійно знижувався. Так, за даними Асоціації українських імпортерів риби і морепродуктів, у 1997 р. було добуто 420 000 т риби (42 000 т – внутрішні водойми, 30 000 т – морська економічна зона України, 346 000 т – у морських економічних зонах інших країн, 1835 т – у відкритому морі), у 2013 р. – 225 000 т, у 2014–2017 рр. – 90 000 т [64, с. 5/14]. Водночас треба врахувати обсяги неконтрольованого, непідзвітного рибальства (браконьєрства), що оцінюється експертами у 80 000–120 000 т.

Обсяги та динаміку добування водних біоресурсів у 2016–2020 рр. за регіонами аквакультури, внутрішніми водними об'єктами, зонами Азовського та Чорного морів, Антарктичної частини Атлантики представлено на рис. 3.3.

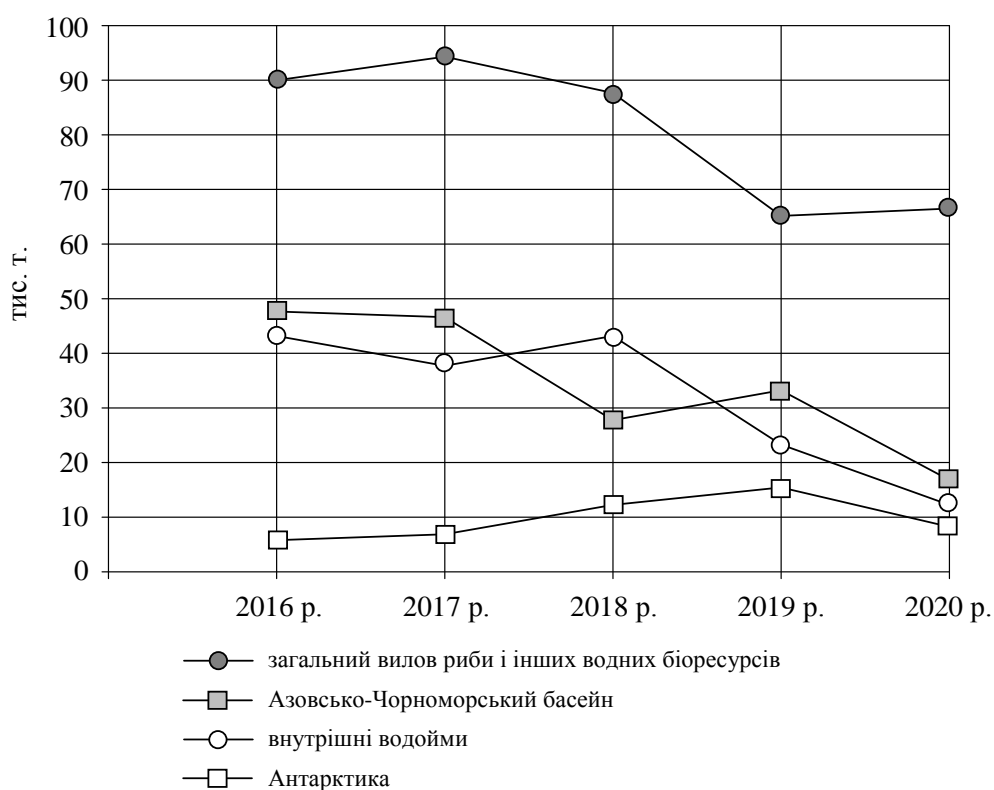

Рис. 3.3. Тренди загального вилову риби і продуктів аквакультури України [81; 82; 83; 84; 85]

Офіційні дані Держстату України з розподілом на рибу та інші водні біоресурси у 2018 р. наведено в табл. 3.1.

Таблиця 3.1

Добування водних біоресурсів за рибальськими регіонами промислу¹

Регіони	2019 р.	
	обсяг, т	структура, %
	Водні біоресурси	
Усі регіони промислу	92682,0	100,0
Аквакультура	12675,4	13,7
Внутрішні водні об'єкти	22928,7	24,7
Зона Азовського моря	15082,9	16,3
Зона Чорного Моря	к	к
Антарктична частина Атлантики	к	к
	Риба	
Усі регіони промислу	58095,8	100,0
Аквакультура	12667,1	21,8
Внутрішні водні об'єкти	22595,1	38,9
Зона Азовського моря	15063,7	25,9
Зона Чорного Моря	7769,3	13,7
Антарктична частина Атлантики	–	–
	Інші водні біоресурси	
Усі регіони промислу	34586,2	100,0
Аквакультура	7,7	0,0
Внутрішні водні об'єкти	333,6	1,0
Зона Азовського моря	19,2	0,1
Зона Чорного Моря	к	к
Антарктична частина Атлантики	к	к

У додатках Г, Д, Е наведено офіційну інформацію стосовно видової, регіональної та за знаряддям лову структур добування водних біоресурсів.

За даними Держрибагентства України, у 2019 році 428 користувачів водних біоресурсів здійснювали свою діяльність, пов'язану з виловом водних біоресурсів у рибогосподарських водних об'єктах загальнодержавного значення, на яких затверджені ліміти та прогнози допустимого спеціального використання водних біоресурсів. Зазначеними користувачами в рибогосподарських водних об'єктах та

¹ Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

Символ (к) – дані не оприлюднюються з метою забезпечення виконання вимог Закону України «Про державну статистику» щодо конфіденційності статистичної інформації.

Примітка. Тут і далі дані наведено за підприємствами, основний вид економічної діяльності яких згідно з КВЕД належить до розділу 03 «Рибне господарство» секції А «Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство» (у 2018 році – за підприємствами, основний або другорядний вид економічної діяльності яких належав до коду 03 секції А за КВЕД).

на континентальному шельфі України у 2019 році виловлено 51,5 тис. т водних біоресурсів, що на 2,2% більше від показника 2018 року, з них:

– 16,1 тис. т виловлено в Азовському морі, що менше минулорічних даних на 24,8% (21,3 тис. т);

– 14,1 тис. т виловлено в Чорному морі, що показало зростання на 64% (8,6 тис. т) у порівнянні з 2018 роком;

– 21,3 тис. т виловлено у внутрішніх водоймах, що також вказує на незначне зростання на 4,3% (20,4 тис. т).

На промисел бичка, тюльки, шпрота, хамси та рапани в Азово-Чорноморському басейні припадає понад 90% усього вилову. Спостерігалось збільшення вилову таких видів водних біоресурсів: рапани, креветки, оселедець, ставрида, барабуля, калкан, атерина, личинки хірономід, гамарида тощо. Водночас відбулося зменшення вилову тюльки, бичка, хамси, мідій, шпроту, піленгаса.

Нарощено промисловий вилов прісноводних риб: судака, карася, тюльки (верховодки), ляща, плітки, краснопірки, щуки, окуня, плоскирки, лина. У внутрішніх водоймах, проте, відбулося зменшення вилову тарані, білизни, чехоні, коропа, рослиноїдних видів риб, синця. У річці Дунай виловлено 561,4 т риби, що у порівнянні з 2018 роком більше у два рази (254,4 т). За рахунок традиційного виду прохідної риби – оселедця, якого виловлено 393,4 т (проти 126,6 т), що становить 70% від загального вилову в р. Дунай.

Вилов водних біоресурсів у пониззі р. Дністер з лиманом та Кучурганським водосховищем збільшився майже на 26% і становив 2 581,8 тонн. Основна частина вилову – карась сріблястий (2 067,3 т), лящ (169,6 т), плоскирка (72,9 т), окунь (50,8 т).

Вилов водних біоресурсів у Дніпровсько-Бузькій естуарній системі становив 3 885,3 тонн, що на 8% менше, ніж у 2018 році. Основну частку вилову становила тюлька – 3 051,1 тонн (79% від загального вилову Дніпровсько-Бузької естуарної системи).

У водосховищах Дніпра загальний обсяг вилову водних біоресурсів становив 13 959,8 тонн, що на 6% більше, ніж за аналогічний період 2018 року. Переважно здійснювався промисел карася сріблястого (4 530,7 тонн), ляща (2 625,8 тонн), плітки (2 417,3 тонн), плоскирки (1 124,6 тонн), рослиноїдних видів риби (820,3 тонн) та судака звичайного (568 тонн).

Україна є членом міжнародної організації CCAMLR (Комісія зі збереження морських живих ресурсів Антарктики), у районі дії якої проводиться вилов риби та інших водних біоресурсів суднами під державним прапором України. У 2019 році в зазначеному регіоні добуто 22,4 тис. тонн водних біоресурсів, що перевищило показник 2018 року на 48,7% (15,1 тис. тонн).

За даними територіальних органів Держрибагентства, в умовах аквакультури у 2019 році рибогосподарську діяльність здійснювали близько 3,6 тис. суб'єктів господарювання. Загалом вирощено 18,6 тис. тонн товарної продукції аквакультури, у тому числі: у ставах – 16 391 тонн, у садках – 22,2 тонн, у басейнах – 583,5 тонн, в акваріумах – 117,3 тонн, в інших водних об'єктах – 1489,9 тонн. Виловлено 14 959 тонн товарної продукції аквакультури: у ставах – 13 544 тонн, у садках – 21,4 тонни, у басейнах – 527,5 тонн, в акваріумах – 117,3 тонн, в інших водних об'єктах – 749,6 тонн.

На озерах і водосховищах (їх частинах) України працюють спеціальні товарні рибні господарства (СТРГ), що поєднують елементи аквакультури і промислового вилову. У 2019 році на загальній площі 147,5 тис. га водного дзеркала діяли 433 СТРГ, з яких вилов проводили лише 324. Усього у 2019 році в режимі СТРГ добуто майже 8,3 тис. тонн водних біоресурсів, що на 14,7% більше ніж у 2018 році. Протягом 2019 року скасовано 125 Режимів СТРГ, при цьому 55 – за поданням територіальних органів Держрибагентства за невиконання вимог Режимів СТРГ.

В умовах збільшення антропогенного навантаження на шляхи міграції риб та погіршення умов їх природного нересту зростаючого значення для відновлення рибних запасів у водоймах набуває штучне відтворення цінних представників іхтіофауни. У 2019 р. вселено 45,7 млн екз. молоді проти 46,2 млн екз. у 2018 р.

[84] та 44,6 млн екз. у 2017 р. [83]. Найбільші масштаби зариблення водойм забезпечуються державними рибовідтворювальними комплексами Держрибагентства. За його даними, у 2019 р. вони випустили у водойми загальнодержавного значення понад 15,6 млн екз. водних біоресурсів, з яких: 7,2 млн екз. рослинної риб та 8,4 млн екз. сазана (коропа) і аборигенних (1,6 млн екз. стерляді, 174 тис. екз. лососевих та 3,2 млн екз. хижих).

Діяльність державних рибовідтворювальних комплексів у 2019 р. характеризують такі дані:

– Херсонський виробничо-експериментальний завод по розведенню молоді частикових риб: випущено водних біоресурсів 7,7 млн екз., з них 6,7 млн екз. рослинної риб і коропа та 1 млн екз. щуки;

– Новокаховський рибоводний завод частикових риб: 4,9 млн екз., з них 2,7 млн екз. – рослинної риб і коропа, 2,2 млн екз. – щуки, сома та судака;

– Виробничо-експериментальний Дніпровський осетровий рибовідтворювальний завод ім. академіка С. Т. Артющика: 2,8 млн екз., з них 1,6 млн екз. – стерляді й осетра російського, 1,2 млн екз. – рослинної риб і коропа;

– Рибоводний форелевий завод «Лопушино» (дунайський лосось, райдужна і струмкова форель) для випуску в гірські річки Чернівецької та Івано-Франківської областей.

У 2019 р. тривала практика розширення географії зариблення за рахунок: Київського, Канівського, Кременчуцького, Каховського, Кам'янського (зариблено вперше за останні роки), Дністровського, Житомирського (зариблено вперше за останні роки), Дніпровського водосховищ; Дністровсько-Бузької естуарної системи; річок Десна, Сейм, Шостка, Псел, Південний Буг, Чайка, Рось, Тясмин, Серет, Черемош, Прут, Рибниця, Глухець, Піха, Озірний, Дніпро (понижся). Зариблення здійснюється і користувачами та громадськими організаціями, за рахунок компенсаційних коштів та благодійних внесків (3,3 млн екз.), а також 288

підприємствами, що працюють у режимі СТРГ (26,7 млн екз.). Загалом у 2019 р. у водойми України вселено 45,7 млн екз. молоді риби.

На підвищення якості об'єктів аквакультури і створення національного генетичного фонду рибоводних біоресурсів зорієнтована селекція в рибництві. У 2019 році у межах бюджетної програми «Селекція у рибному господарстві та відтворення водних біоресурсів у внутрішніх водоймах та Азово-Чорноморському басейні» за напрямом селекція у рибному господарстві працювало 7 підприємств, що забезпечили вирощування, збереження та утримання племінних (генетичних) ресурсів вітчизняного походження в кількості 78,4 тис. екз. та проведення експертної оцінки їх продуктивності та якості, здійснення генетичних досліджень.

Крім того, селекційно-генетична діяльність є невід'ємним елементом технологічних процесів розвитку аквакультури, тому вона має стати пріоритетом у державних і приватних Д і Р рибного господарства України.

З точки зору національної продовольчої самодостатності варто акцентувати увагу на масштабах і структурі вітчизняного ринку риби й рибопродуктів.

За офіційними статистичними даними, загальний обсяг виробництва товарно-харчової рибної продукції в Україні у 2019 році становив 67,8 тис. тонн, із них 33,3 тис. тонн (49%) виробництво рибних консервів.

Усталене зростання виробництва рибної продукції спостерігається за такими товарними позиціями: філе рибне та м'ясо риби інше (перероблене або неперероблене на фарш), свіжі чи охолоджені; філе рибне заморожене; філе рибне в'ялене, солоне чи у розсолі (крім копченого); оселедці солоні; лосось тихоокеанський, атлантичний та дунайський копчений (включаючи філе лосося, крім риб'ячих голів, хвостів та черевець); продукти готові й консерви з оселедця, цілі чи шматочками, в оцті, олії, маринаді, томаті (крім фаршу та готових страв із риби).

Характерно, що виробництво продовольчої рибної продукції здійснюється переважно з імпортованої мороженої риби (або філе): оселедця, скумбрії, сардини, кільки, шпрот, вітчизняний асортимент включає: рибу сушену, в'ялену чи копчену (морська: бичок, тюлька, хамса та шпрот; прісноводна: лящ, плітка, плоскирка та ін.). При цьому вітчизняна риба на споживчому ринку України

здебільшого користується попитом у свіжому або свіжомороженому вигляді (без переробки).

Тобто позитивний тренд підвищення споживання риби та рибопродукції (555 тис. тонн, або 12,9 кг на душу населення у 2019 р. проти 497 тис. тонн, або 11,8 кг у 2018 р.) забезпечується переважно імпортом, а не власним видобутком та переробкою, що при незначних обсягах експорту свідчить про недостатню реалізованість національного водного біоресурсного потенціалу. Для його нарощування потрібне солідне цілеспрямоване фінансування з диверсифікованих джерел. На сьогодні Держрибагентство фінансується державою у розмірі 419 174,1 тис. грн (2019 р.) за програмами: «Керівництво та управління у сфері рибного господарства» (327 053,7 тис. грн.); «Організація діяльності рибовідтворювальних комплексів та інших бюджетних установ у сфері рибного господарства» (79 189,7 тис. грн); «Прикладні науково-технічні розробки, виконання робіт за державними замовленнями у сфері рибного господарства» (2 100,0 тис. грн); «Селекція у рибному господарстві та відтворення водних біоресурсів у внутрішніх водоймах та Азово-Чорноморському басейні» (6 030,7 тис. грн); «Міжнародна діяльність у галузі рибного господарства» (4 800,0 тис. грн).

Оскільки лєвова частка державного фінансування йде на заробітну плату з нарахуваннями, оплату комунальних послуг та енергоносіїв, розвиток аквакультури, охорони та відтворення водних біоресурсів, регулювання рибальства, безпеки мореплавства суден флоту тощо залишається недофінансованим.

Відносно незначними і, як правило, непрозорими є внутрішні і, особливо, іноземні інвестиції у вітчизняний рибогосподарський комплекс.

За таких умов інвестиційним акселератором зростання рибної галузі України може, на наш погляд, стати активне й широке державно-приватне партнерство [89, с. 87–107], доцільність якого зумовлена:

1) недостатнім державним фінансуванням програм розвитку, у т. ч. тих, що сприяють активізації економічного зростання в сільських районах [80];

2) неспроможністю територіальних громад самостійно фінансувати проекти розвитку територій через їх дотаційність, нестачу фінансових ресурсів, недостатній фаховий рівень кадрового потенціалу;

3) зношеністю та нерозвиненістю інфраструктури як вагомим чинником незадовільної інвестиційної привабливості периферійних територій України та низького рівня підприємницької активності [63];

4) загостренням екологічних проблем периферійних територій і потребою нагального вирішення проблем забруднення водних басейнів, джерел питної води, що ланцюговою реакцією загрожує рекреаційному потенціалу як окремих територій України, так і ближнього зарубіжжя [93].

Незважаючи на низку ініціатив Кабінету Міністрів України та органів місцевої влади, серед яких Національні проекти «Якісна вода», «Водопостачання та водовідведення», масштабні проекти стосовно розвитку інфраструктури рибальств та аквакультури не ініціюються або не знаходять належної підтримки.

Водночас українські фахівці наголошують, що розширення дії ДПП на рибне господарство не суперечить Закону України «Про державно-приватне партнерство» (2010 р.) [12, с. 259]. У комплексному дослідженні, виконаному під керівництвом Вдовенка Н. М., висвітлено зарубіжний досвід ДПП і запропоновано процедури реалізації його механізмів у рибному господарстві України [12, с. 239–265].

Загальні причини низької активності задіяння потенціалу внутрішнього й міжнародного інвестування проектів ДПП у розв'язанні, зокрема, проблем рибальства та розвитку його регіональної інфраструктури можна ідентифікувати так:

– *по-перше*, недовіра визначених законодавством механізмів ДПП внаслідок постійних змін, які вносяться до нормативно-правових актів та не дозволяють потенційним інвесторам чітко визначити свої позиції та гарантії щодо участі в інвестиційних проектах, а також недовіра організаційно-економічних механізмів їх реалізації;

– *по-друге*, непрозорість процедур, недостатня відкритість конкурентного середовища під час проведення відбору потенційних партнерів ДПП, а також тривалість та складність погодження проектної документації, що супроводжує реалізацію проєктів;

– *по-третьє*, недостатня активність та компетентність службовців регіональних органів влади та територіальних структур Держрибагентства щодо активізації ДПП;

– *по-четверте*, прояви корупції в органах державної та регіональної влади, дозвільних та регулятивних службах, діяльність яких пов'язана з укладенням угод ДПП;

– *по-п'яте*, недостатня ефективність чинних в Україні угод ДПП через невиконання партнерами своїх зобов'язань, а також відсутність дієвих прикладів ДПП у реформуванні рибної галузі;

– *по-шосте*, поширеність серед потенційних інвесторів стереотипу ненадійності партнерського співробітництва з державними структурами, зокрема Держрибагентством, через його багаторічний негативний імідж;

– *по-сьоме*, низький рівень мотивації потенційних інвесторів до вкладання коштів у об'єкти, розміщені на конфліктних територіях та чітко не демаркованих аквазонах.

Пріоритетними в найближчій перспективі мають стати, на наш погляд, проєкти ДПП, орієнтовані на: модернізацію морських рибних портів; відновлення та меліорацію природних нерестовищ; розвиток аквакультури; створення оптових ринків продукції рибальства й аквакультури; розвиток експорту та імпортозаміщення.

Вважаємо, що саме через механізми ДПП уможлиблюється «Зелений шлях» національного розвитку, що передбачає активне сприяння досягненню цілей сталого розвитку з боку держави і бізнесу та формування свідомого суспільства [71], що особливо важливо в такій вагомій і водночас соціально чутливій галузі, як рибальство й аквакультура.

У більш широкому контексті нереалізованість потенціалу рибальства й аквакультури, на нашу думку, зумовлена дією ряду факторів. Серед об'єктивних варто визначити такі з них, як:

- складнощі геополітичного та гео економічного позиціонування України як суверенної держави та відповідної оцінки її водно- і риборесурсного потенціалу, особливо в межах територіальних морів, їх виключних економічних зон, континентальних шельфів тощо;

- загальні проблеми масштабів, темпів і якості ринкової трансформації командно-адміністративної економіки, деструктивні процеси приватизації і корпоратизації із превалюванням корупційних схем при збереженні природних монополій і відсутності ринків землі та водних ресурсів;

- правовий нігілізм населення через неналежний державний контроль за ринками, ресурсокористуванням і природозбереженням за відсутності дієвого моніторингу з боку інститутів громадянського суспільства та споживчої культури;

- перманентність впливу глобальних, регіональних і національних криз і форс-мажорів насамперед через анексію Російською Федерацією Криму, воєнних дій на окремих територіях Донецької і Луганської областей.

Серед критичних, переважно суб'єктивно зумовлених проблем безпосередньо рибного господарства України, на наш погляд, варто визначити такі.

По-перше, відсутність єдиної дієвої довготермінової стратегії розвитку та комплексного (міжвідомчого) підходу, зокрема стосовно основних правових і організаційних засад простежуваності походження водних біоресурсів та їх видобування.

По-друге, неналежне фінансування державними програмами розвитку, багаторічна відсутність форм державної підтримки суб'єктів господарювання галузі.

По-третє, неефективна застаріла система організації та управління рибальством як на макрорівні (відсутність належної координації між центральними органами виконавчої влади, які реалізують державну політику у сфері рибного господарства та рибної промисловості, нестабільна відомча

підпорядкованість), так і на мікрорівні (неоптимальна структура державних підприємств, нетранспарентність оренди, акціонування і приватизації, офшоризація).

По-четверте, низький рівень рибоохоронної роботи та відповідальності за порушення правил використання водних біоресурсів за наявності незаконного, непідзвітного та нерегульованого рибальства, коли фактичне тіньове рибальство за деякими видами водних біоресурсів та водними об'єктами становить до 60–80% від офіційного вилову.

По-п'яте, непродуктивна кадрова політика стосовно державного топ-менеджменту із частою зміною керівників і заступників та ігноруванням критеріїв профільності освіти, наявних компетентностей, позитивного досвіду та ефективності попередньої роботи, реформаторсько-креативних мотивацій і якостей.

Так, одним із очевидних негативних організаційних факторів, що вплинув на рибну індустрію, була некомпетентність та неоперативність Держрибагентства, яке станом на середину липня 2019 р. не замовило виконання наукових робіт щодо визначення стану запасів водних біоресурсів та їх ефективного використання у водоймах загальнодержавного значення, що поставило під загрозу здійснення промислового рибальства та виконання міжнародних договорів України. Несвоєчасно здійснювався розподіл лімітів спеціального використання водних біоресурсів на квоти добування. Рибалки із запізненням у понад 2 місяці розпочали промисел, що призвело до катастрофічного критичного ставлення до влади суб'єктів господарювання, особливо південних регіонів. Це спричинило недоотримання вилову в сотні тонн рибної продукції, фінансової і соціальної напруженості.

Переоцінки потребує внутрішній і зовнішній водний біоресурсний потенціал України, враховуючи нові технологічні можливості розвитку аквакультури в руслі циркулярної економіки, базованої на правилах, нормах і стандартах Європейського Союзу.

3.2. Імплементация європейських норм і стандартів в рибному господарстві України

Водночас з відсутністю довготермінової стратегії розвитку, гальмуванням організаційно-структурного оновлення, неналежним державним фінансуванням цільових програм відтворення й охорони рибних ресурсів і стимулюванням аквакультури, нерозвиненістю державно-приватного партнерства в цій сфері суттєві бар'єри для прогресу галузі існують через недосконалість нормативно-правової бази, насамперед низьких темпів імплементации правил і стандартів Європейського Союзу.

Згідно з Угодою про асоціацію співпраця здійснюється шляхом, по-перше, зміни нормативних актів України відповідно до аналогічних ЄС, по-друге, організаційної співпраці між державними, місцевими і недержавними органами щодо обміну найкращими практиками у сфері рибальства і морської політики та запровадження в Україні схем контролю у сфері рибальства, аналогічних до тих, що діють у ЄС. Таким чином, в Україні виникають зобов'язання щодо імплементации законодавчих і регуляторних норм Спільної рибогосподарської політики ЄС у національну практику ведення рибальства й аквакультури [30, с. 257].

Варто зазначити, що останніми роками Держрибагентство інтенсифікувало нормативно-правову роботу. Лише у 2019 році воно виступило розробником 4 прийнятих постанов Кабінету Міністрів України, 1 розпорядження Кабінету Міністрів України, 11 наказів Міністерства аграрної політики та продовольства України, зареєстрованих в установленому законодавством порядку, серед них: постанови Кабінету Міністрів України: «Про внесення змін до Положення про Державне агентство рибного господарства України»; «Про внесення зміни до Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для здійснення заходів щодо селекції у рибному господарстві та відтворення водних біоресурсів у внутрішніх водоймах та Азово-Чорноморському басейні»; «Про реалізацію експериментального проекту із запровадження порядку здійснення

штучного розведення, вирощування водних біоресурсів та їх використання у спеціальних товарних рибних господарств та проведення аукціонів з продажу режимів рибогосподарської експлуатації водного об'єкта шляхом електронних торгів»; «Про реалізацію експериментального проекту із запровадження проведення аукціонів з продажу права на укладення договорів на право спеціального використання водних біоресурсів у рибогосподарських водних об'єктах (їх частинах) шляхом електронних торгів»; накази Міністерства аграрної політики та продовольства України («Про затвердження квот добування водних біоресурсів загальнодержавного значення в рибогосподарських водних об'єктах (їх частинах) (крім Азовського моря із затоками) у 2019 році», «Про затвердження режимів рибальства в басейні Чорного моря та рибогосподарських водних об'єктах України у 2019 році», «Про затвердження квот добування водних біоресурсів загальнодержавного значення в Азовському морі із затоками у 2019 році», «Про затвердження лімітів та прогнозів допустимого спеціального використання водних біоресурсів загальнодержавного значення в Азовському морі із затоками на 2019 рік», «Про затвердження Режиму рибальства в басейні Азовського моря з усіма затоками, гирлами та лиманами у 2019 році», «Про внесення змін до Типового таблиця забезпечення постачання суден флоту рибної промисловості»), також Держрибагентство доопрацьовує проекти нормативно-правових актів, зареєстровані у Верховній Раді України, внесені на розгляд Уряду, чи тих, що перебувають на реєстрації в Міністерстві юстиції України та погоджуються зацікавленими центральними органами виконавчої влади.

На наш погляд, у контексті логічної законодавчо-нормативної впорядкованості необхідно насамперед прийняти «Стратегію розвитку господарства водних біоресурсів України на період до 2030 р.» (скоригувавши назву «рибне господарство» на «господарство водних біоресурсів»), розвинувши на основі глибоких наукових обґрунтувань відповідну Стратегію, розроблену на період до 2025 р.) з метою: забезпечення сталого розвитку галузі та інтегрованих з нею виробництв, сервісів, інфраструктур; суттєве збільшення споживання вітчизняної риби, переважно аквакультурної продукції за рахунок нарощування

власного виробництва та оптимізації імпорту; різке підвищення внутрішньої і міжнародної конкурентоспроможності суб'єктів рибного бізнесу відповідно до критеріїв і параметрів ринку ЄС.

У максимально короткий термін потрібно прийняти Закони України «Про забезпечення простежуваності походження водних біоресурсів та продукції, виробленої з простежуваних видів водних біоресурсів» (розроблено відповідно до статті 410 Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, ратифікованої Законом України від 16.09.2014 № 1678-VII, з метою забезпечення сталого управління водними біоресурсами); «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо спрощення умов ведення аквакультури)» з метою спрощення процедури отримання в користування на умовах оренди частини рибогосподарських водних об'єктів; «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо охорони водних біоресурсів та середовища їх існування» з метою посилення відповідальності за порушення правил використання риби та інших водних біоресурсів шляхом створення ефективного механізму припинення масового порушення вимог законодавства у цій сфері.

Водночас актуальними для інтенсифікації національного рибного бізнесу є зміни до Закону України «Про оренду державного та комунального майна» із дозволом оренди і приватизації гідротехнічних споруд рибогосподарських підприємств аквакультури у сфері управління ДП «Укрриба», що було заборонено Законом України від 03.10.2019 № 157-IX «Про оренду державного та комунального майна», введеного в дію 01.02.2020. Вкрай важливим є запровадження прямої державної підтримки суб'єктів аквакультури, особливо малих і середніх у вигляді повернення частини коштів за одиницю вирощеної риби продукції, що має бути передбачено спеціальними нормами Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України».

Актуальними залишаються проєкт Указу Президента України «Про приєднання України до Угоди про заходи держави порту з недопущення, стримування та ліквідації незаконного, непізвітного та нерегульованого рибальства» та проєкти постанов Кабінету Міністрів України: «Про внесення

зміни до пункту 45 Порядку здійснення спеціального використання водних біоресурсів у внутрішніх рибогосподарських водних об'єктах (їх частинах), внутрішніх морських водах, територіальному морі, виключній (морській) економічній зоні та на континентальному шельфі України»; «Про надання товариству з обмеженою відповідальністю «Марикультура» в користування на умовах оренди акваторії (водного простору) територіального моря України для цілей аквакультури (марикультури)», а також проекти наказів Міністерства енергетики та захисту довкілля України: «Про затвердження уніфікованої форми акта, що складається за результатами проведення планового (позапланового) заходу державного нагляду (контролю) щодо дотримання суб'єктом господарювання вимог законодавства у сфері безпеки мореплавства суден флоту рибної промисловості»; «Про затвердження уніфікованої форми акта, що складається за результатами проведення планового (позапланового) заходу державного нагляду (контролю) щодо дотримання суб'єктом господарювання вимог законодавства при провадженні господарської діяльності з промислового вилову водних біоресурсів за межами юрисдикції України»; «Про внесення змін до Порядку проведення рибоохоронних рейдів»; «Про затвердження Порядку штучного розведення (відтворення), вирощування водних біоресурсів та їх використання»; «Про затвердження Правил промислового рибальства в басейнах Азовського моря, Чорного моря та у внутрішніх рибогосподарських водних об'єктах (їх частинах)»; «Про затвердження Порядку організації та проведення особистого прийому громадян у Державному агентстві рибного господарства України та його територіальних органах»; «Про затвердження Режиму рибальства в басейні Чорного моря у 2020 році»; «Про затвердження Правил любительського і спортивного рибальства»; «Про визнання такими, що втратив чинність, наказу Державного комітету рибного господарства України від 15 січня 2008 року № 4»; «Про затвердження Положення про функціональну підсистему запобігання і реагування на надзвичайні ситуації у сфері рибного господарства єдиної державної системи цивільного захисту»; «Про внесення змін до наказу Міністерства аграрної політики та продовольства України від 12 грудня 2018 року

№ 592»; «Про затвердження Методики розрахунку збитків, які можуть бути завдані або завдаються водними біоресурсами при плануванні та проведенні різних видів робіт на рибогосподарських водних об'єктах (їх частинах)» тощо.

Дослідники зазначають, що імплементація норм і стандартів ЄС у рибальстві, з одного боку, потребуватиме збільшення державних витрат у сфері рибного господарства та морської політики через необхідність забезпечення належних і стабільних умов виконання гармонізованого законодавства, а з іншого – сприятиме зростанню обсягів двосторонньої «Україна – ЄС» торгівлі рибною продукцією завдяки лібералізації [30, с. 258–259].

У цілому євроорієнтоване оновлення законодавства і нормативної бази: по-перше, дозволить наблизити та частково адаптувати національні правові норми відповідно до вимог ЄС; по-друге, посилить відповідальність за порушення правил використання об'єктів тваринного світу та забезпечить попереджувальні заходи ефективної боротьби з незаконним, непідзвітним та нерегульованим рибальством; по-третє, нівелює на законодавчому рівні корупційний складник під час прийняття рішень щодо управління та регулювання рибальства, виведе роботу галузі з тіні, яка оцінюється мінімум як половина вилову та виробництва продукції.

Складність імплементаційних заходів полягає в тому, що паралельно із змінами законодавства у сфері рибальства й аквакультури потрібно модернізувати законодавче регулювання конкуренції, оподаткування, обліку й аудиту тощо.

Українські дослідники й експерти [12, 30] справедливо, на наш погляд, наголошують, що в умовах дії повної та всеохопної зони вільної торгівлі між Україною та Європейським Союзом на основі використання основних принципів оновленої європейської Спільної рибної політики коригуванню підлягають не тільки рибна політика та законодавство України, але й система управління національним рибним господарством та корпоративні бізнес-моделі рибної індустрії в напрямках: по-перше, аквакультурної пріоритетності й ефективності; по-друге, відкритості і транспарентності; по-третє, соціальної відповідальності й некорупційності.

Державне агентство рибного господарства України має визначену у 2016 р. структуру, що затверджується щорічно (рис. 3.4).

Рис. 3.4. Структура Державного агентства рибного господарства України (затверджена наказом від 14.03.2019 р. № 105)

Поряд із нагальними змінами профільного законодавства, де має чітко визначатися статусність, підпорядкованість і загальна структура, на наш погляд, актуальною є організаційно-кадрова модернізація галузі та Держрибагентства, а саме:

- зміна штатно-функціональної структури Державної агенції рибного господарства та оптимізація її територіальних органів;
- передача функцій державного нагляду та контролю (планові та позапланові перевірки суб'єктів господарювання) до екологічної інспекції, залишивши рибоохоронні функції оперативного реагування для запобігання монополізації сфери охорони і збереження рибних ресурсів;
- передача частини державних підприємств, у т.ч. офшоризованих океанічних суден, до сфери ФДМ з ціллю приватизації, об'єднання чи ліквідації окремих ДП;
- тотальна переатестація вищого і середнього менеджменту галузі;
- створення Центру розвитку аквакультури як платформи з обміну інформацією, упровадження ресурсоощадних технологій, навчання фахівців та популяризації екологічно й соціально відповідальної діяльності.

Організаційно-кадрова оптимізація, зокрема штатної чисельності апарату Державного агентства рибного господарства України та його територіальних органів, а також професіоналізація менеджменту державних підприємств, створить більш дієву систему управління рибною галуззю відповідно до європейського досвіду урядування, що дозволить: по-перше, посилити контрольні-моніторингові функції та підвищити якісні і кількісні показники роботи органу, по-друге, повернути довіру до Держрибагентства та рибоохоронного патруля, а загалом – довіру до влади.

Інституційно-кадрові зміни в Держрибагентстві дадуть можливість, за нашими оцінками, протягом декількох років:

- збільшити продуктивний потенціал водних біоресурсів у водоймах країни;
- ефективно використовувати водні об'єкти для ведення рибогосподарської діяльності;

– використовувати екологічно збалансовані методи виробництва продукції рибного господарства (поступовий перехід від промислового рибальства на внутрішніх водоймах до аквакультури);

– як мінімум подвоїти виробництво продукції аквакультури та промислового рибальства;

– збільшити надходження на ринок України доступної та якісної вітчизняної продукції (білкова та жирова продукція тваринного походження);

– підвищити зайнятість населення (переважно сільського);

– збільшити податкові і штрафні надходження до бюджету;

– послабити імпортозалежність галузі і наростити її експортний потенціал та валютні надходження.

Забезпеченню відкритості, транспарентності й антикорупційності Держрибагентства сприяють такі заходи:

– по-перше, на вакантні посади керівників територіальних органів рибоохорони проводяться прозорі та відкриті конкурси. У 2019 р. проведено 69 конкурсів на зайняття вакантних посад державної служби: 49 – до апарату Держрибагентства, 20 – до його територіальних органів;

– по-друге, сформовано Громадську раду (наказ Державного агентства рибного господарства України від 24 травня 2019 року № 229 «Про затвердження складу Громадської ради при Державному агентстві рибного господарства України»), результати засідань якої розміщуються на офіційному вебсайті Держрибагентства;

– по-третє, відповідно до вимог Закону України «Про доступ до публічної інформації» до Держрибагентства надходять запити на отримання публічної інформації, з них отримано: електронною поштою – 125, поштою – 50, особисто – 5. Отримано запитів від фізичних осіб – 98, юридичних осіб – 78, від ЗМІ – 4. Запитувана інформація стосувалася роботи Держрибагентства – 84, статистичної інформації – 24, науково-технічної інформації – 11, правових питань – 8, фізичних осіб – 6, стану довкілля – 2, довідково-енциклопедичного характеру – 1, інших

видів інформації – 44. Усі отримані запити на інформацію розглянуто у встановлений законодавством строк;

– по-четверте, відповідно до Закону України «Про звернення громадян» Держрибагентство працювало із зверненнями громадян, з них: заяви (клопотання) – 121, скарги – 82, пропозиції (зауваження) – 9. Зазначені запити отримано через органи влади вищого рівня – 117, з урядової «гарячої лінії» – 95, поштою – 73, електронною поштою – 15, передано особисто – 5, від інших органів, установ, організацій – 2. Усі отримані звернення розглянуті в межах компетенції та у встановлений законодавством строк;

– по-п'яте, у режимі консультування громадян та фіксації звернень щодо правопорушень у сфері рибного господарства у 26 територіальних управліннях Держрибагентства функціонують телефонні «гарячі лінії». Так, протягом 2019 року на телефонні «гарячі» лінії рибоохоронних патрулів та Кіровоградрибоохорони надійшло понад 4 тис. звернень, за результатами яких викрито близько 1200 правопорушень. Також працює всеукраїнська безкоштовна «гаряча» лінія: 0 (800) 50-52-50. За цим номером телефону впродовж звітнього року звернулися 236 громадян з різних областей України;

– по-шосте, налагоджено взаємодію із пресою. У 2019 р. опрацьовано близько 50 запитів засобів масової інформації, керівництвом Держрибагентства надано понад 20 коментарів та інтерв'ю;

– по-сьоме, Держрибагентством розширюється участь у масштабних професійно-іміджевих заходах: виставка «Агро-2019», виставка «Риболовля. Полювання. Туризм», а також спільно з ТОВ «Євроіндекс» організовано першу міжнародну виставку – форум рибної індустрії та риболовного хобі «Fish Business Ukraine 2019»;

– по-восьме, забезпечено роботу офіційного вебсайту Держрибагентства (www.darg.gov.ua), де опубліковано понад 900 матеріалів. Проводиться активна робота над оновленням інформації в соціальних мережах. На офіційній сторінці Держрибагентства у Facebook, яка налічує близько 24 тис. підписників,

опубліковано понад 1 тис. тематичних матеріалів, постійно ведеться комунікація з користувачами мережі.

Водночас актуальною з точки зору незадіяних ресурсів громадянського суспільства для сталого розвитку рибальства й аквакультури в Україні залишається, на наш погляд, взаємодія з його інституціями, перелік яких є достатньо представницьким: Асоціація «Укррибспілка»; Об'єднання рибницьких господарств внутрішніх водойм України «УКРРИБГОСП»; Громадянська організація «Аквакультура України»; Всеукраїнський благодійний фонд «Громада рибалок України»; Одеська обласна організація профспілки працівників рибного господарства України; Громадська організація «Національне екологічне бюро»; Благодійний фонд «Сокіл»; Асоціація «Українська аквакультурна спільнота»; Громадська організація «За ефективне і безпечне природокористування»; Громадська спілка «Міжрегіональний центр розвитку аквакультури України»; Громадська організація «Еко-Кінбурн»; Всеукраїнська громадська організація «Федерація працівників рибної галузі України»; Громадська організація «Мисливсько-рибальський клуб «Карпатське братство Діани»; Громадська спілка «Український інноваційний кластер рибної індустрії»; Громадська спілка «Рибалки півдня України»; Всеукраїнська громадська організація «Громада рибалок України»; Громадська спілка «Федерація роботодавців та підприємців рибогосподарської галузі України»; Громадська організація «Риба Полтавщини»; Миколаївська громадська організація «Міжрегіональна спілка рибогосподарських об'єднань та підприємств «Південьрибцентр»; Громадська організація «Інститут рекреації»; Громадська організація «Спілка ветеранів рибного господарства України»; Громадська організація «протидія корупції та моніторинг екології «Скеля»; Громадська організація «Захист води і риби»; Всеукраїнська громадська організація «Асоціація рибалок України»; Громадська організація «Рибалки Дністра та Дністровського лиману»; Громадська організація «Червонооскільська промислова ліга»; Громадська спілка «Перша рибна біржа».

Загалом системне оновлення законодавства, що регламентує питання організації й регулювання рибальства, модернізація державних контрольних-

моніторингових функцій перебувають у руслі його сталого розвитку з переходом від рибного промислу до аквакультури, наближує національні правила і норми до європейських, формує умови конкурентоспроможного розвитку галузі та її детінізації щодо незаконного, непідзвітного й нерегульованого рибальства, створює бар'єри для реалізації корупційних схем.

3.3. Розвиток експортного рибогосподарського потенціалу України

Об'єктивно інтернаціональний характер рибальства й аквакультури зумовлює необхідність міжнародної спеціалізації, кооперації і торгівлі у цій сфері. Постійно зростаюче споживання риби у світі, лібералізація міжнародної торгівлі, розвиток технологій переробки, перевезення, зберігання рибопродукції призвели до суттєвого подовження виробничо-збутових ланцюгів. На сьогодні, як правило, продукт виробляється в одній країні, перероблюється та споживається в інших. Тобто функціонує, по суті, глобальний ринок риби й рибопродуктів. У цьому контексті показово, що останніми десятиліттями міжнародна торгівля продукцією рибальства й аквакультури постійно зростає досить значними темпами. Так, світовий обсяг її експорту, що становив у 1970-і роки 17,3 млн тонн, зростав на 3% щорічно [94, с. 74].

За даними Держстату України, експорт риби, рибної продукції та інших водних біоресурсів у 2019 році становив 11,8 тис. тонн на загальну суму 46,4 млн дол. США. При цьому близько 37% експортних поставок здійснено до країн Європи (Данія, Німеччина, Франція, Литва та інші), 29% – до країн Азії (Туреччина, Корея, Грузія та інші), 30% – до країн СНД (Молдова, Азербайджан, Білорусь та інші).

Україною здебільшого експортується риба готова або консервована (сардини, сардинела, кілька або шпроти), свіже, охолоджене або заморожене рибне

філе та інше м'ясо риб (лосось, тріска, судак), готові продукти із сурмі (крабові палички).

У 2019 році імпорт риби, рибної продукції та інших водних біоресурсів в Україну становив 399,1 тис. тонн, або 753,2 млн дол. США, у т. ч. з Ісландії, Норвегії та Естонії (45,2%). Поставки у великих обсягах імпортової рибопродукції здійснюються з США, Латвії, Канади, Іспанії, Китаю та Великобританії. Показово, що близько 80–90% обсягу імпорту припадає на види риб, до яких Україна не має доступу і що видобуваються виключно у морських економічних зонах інших держав. В основному до України імпортується риба морожена або її філе, що становить 80% від імпорту. Зазначена продукція здебільшого проходить переробку на рибних підприємствах України.

Ураховуючи наявний потенціал та в руслі євроінтеграційної стратегії України, особливо актуалізуються її експортні поставки у країни Європи з природним дефіцитом рибопродуктів із одночасною раціоналізацією імпорту.

Варто наголосити, що в Європейському регіоні спостерігалася постійна висока динаміка експорту/імпорту продукції рибальства й аквакультури (рис. 3.5).

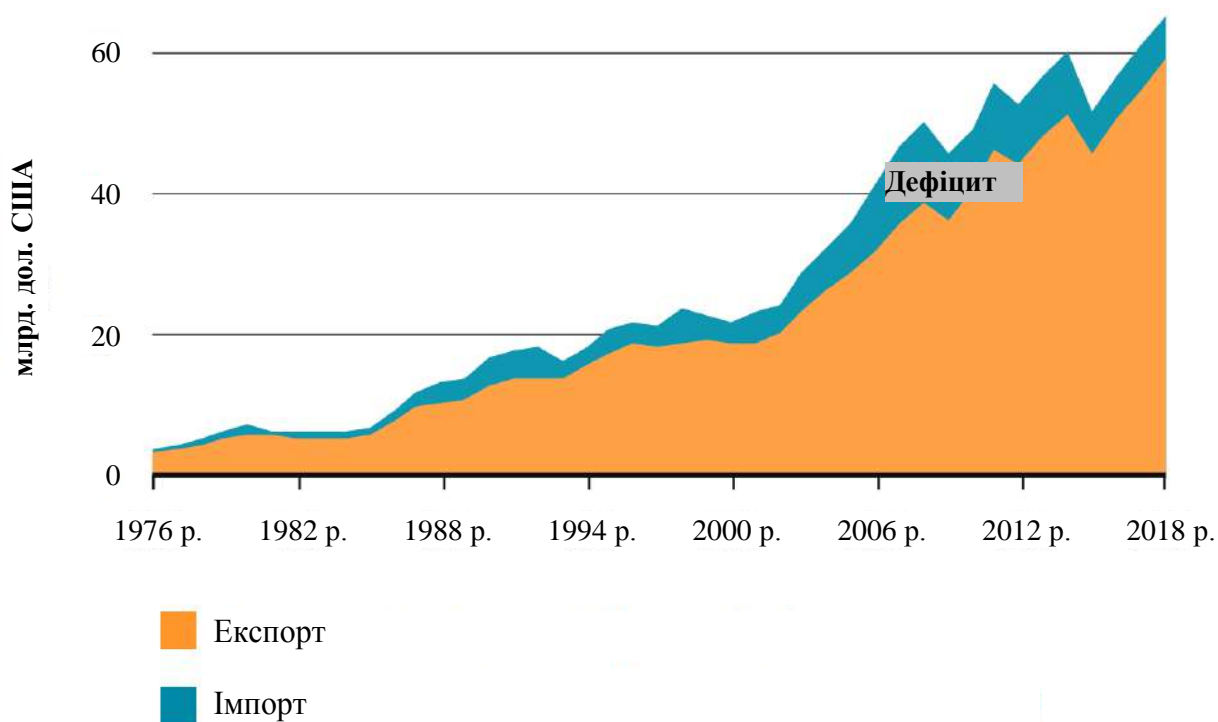

Рис. 3.5. Зовнішня торгівля продукцією рибальства й аквакультури у Європейському регіоні [94, с. 81]

Водночас показово, що лише Європа і Північна Америка мають на сьогодні дефіцит торгового балансу серед регіонів світу.

Стан, структурна динаміка та регулювання зовнішньої торгівлі продукцією рибальства України з країнами Європейського Союзу розглядаються у працях Н. Вдовенко, С. Нерпія, В. П'ятницького, М. Хеллера та інших науковців і практиків та відображаються в національній і європейській статистиці.

Наразі внутрішньогалузева торгівля між Україною та ЄС у межах групи І «Живі тварини; продукти тваринного походження» за товарною підгрупою 03 «Риба і ракоподібні, молюски та інші водяні безхребетні» характеризується невизначеними обсягами та нестійкою динамікою (рис. 3.6). Україна традиційно має від'ємне сальдо торгівлі з ЄС за цією товарною категорією, яке у 2018 році становило 78,4 млн дол. США. При цьому обсяг експорту до ЄС становив 18,6 млн дол. США, а імпорту – 97 млн дол. США.

Стрімке падіння обсягів торгівлі з 2014 року було обумовлене погіршенням загального середовища економічної діяльності в Україні через воєнні дії на території нашої держави, проте вже з 2016 року динаміка експортно-імпортних операцій набула позитивного значення, хоча у 2018 році обсяг імпорту продукції рибальства так і не досягнув передкризового рівня 2013 року.

Водночас у 2017–2018 роках спостерігалось значне зростання обсягів експортних поставок продукції рибальства з України до ЄС, що майже втричі перевищили рівень 2013 року. Такий стрімкий приріст експорту продукції вітчизняного рибальства можна пояснити не лише стабілізацією військово-політичної ситуації в країні, але й здобуттям переваг від набуття чинності Поглибленою та всеохоплюючою угодою про вільну торгівлю між Україною та ЄС (ПВЗВТ), згідно з якою ставки імпортного мита на найбільш популярні статті українського експорту продукції рибальства до ЄС були негайно зменшені з 7,5-15 % до 0 % [118, с. 256].

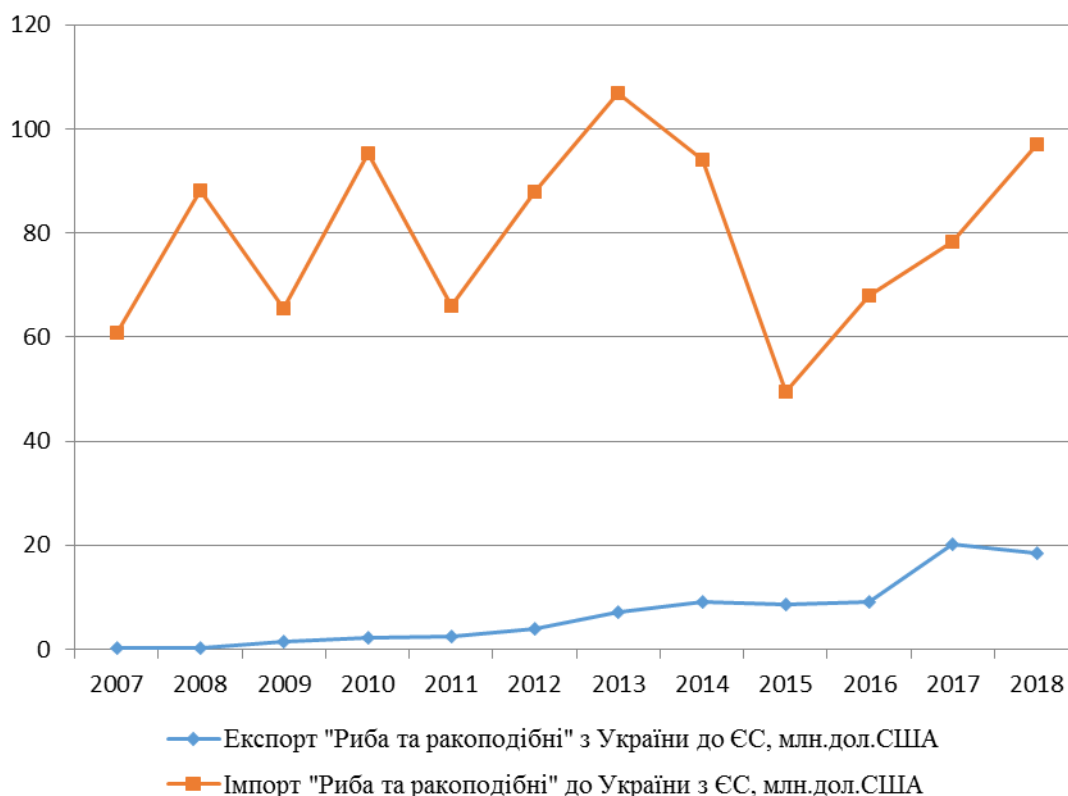

Рис. 3.6. Динаміка експортно-імпортних операцій між Україною та ЄС за товарною підгрупою 03 «Риба і ракоподібні, молюски та інші водяні безхребетні», млн. дол. США

Джерело: складено автором за [96; 97; 98; 99; 100; 101; 102; 103; 104; 105; 106].

Питома вага продукції рибальства в структурі товарного імпорту України з ЄС протягом періоду з 2007 по 2018 рік коливалася в межах від 0,26 % до 0,50 % (рис. 3.7). У структурі товарного експорту діапазон коливань частки товарної підгрупи 03 «Риба і ракоподібні, молюски та інші водяні безхребетні» перебував у межах від його мінімального значення 0,001 % від загального обсягу товарного експорту з України до ЄС у 2008 році до максимального його значення 0,115 % у 2017 році, що, незважаючи на кількарізове зростання обсягів вітчизняного експорту за цією товарною категорією, усе ще залишається доволі скромним результатом.

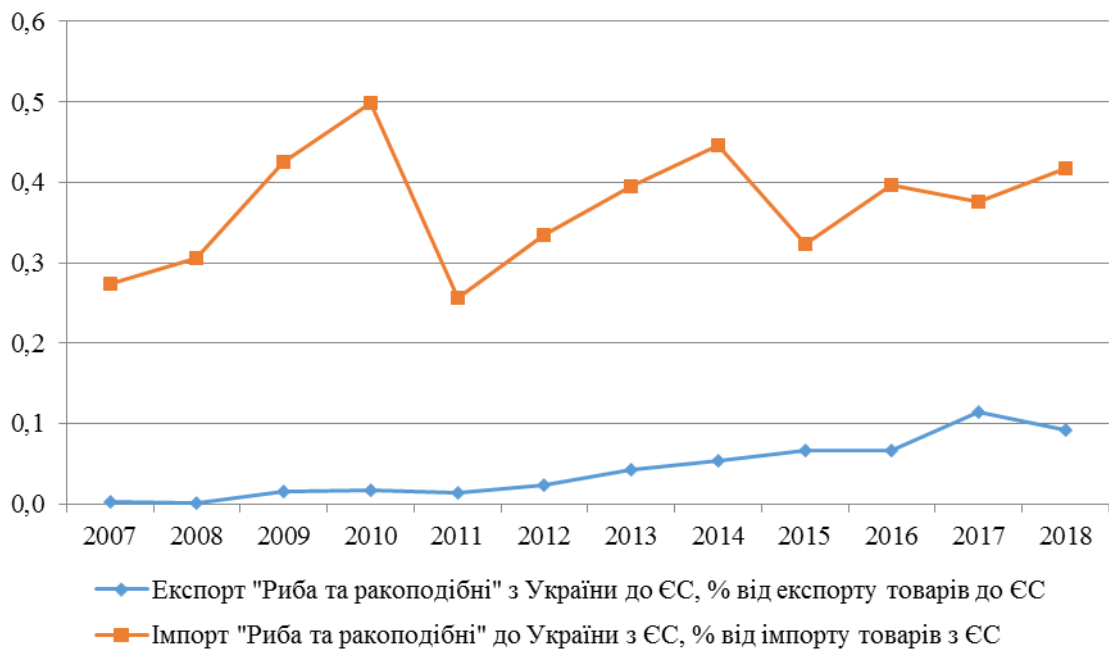

Рис. 3.7. Динаміка частки зовнішньої торгівлі України з ЄС за товарною підгрупою 03 «Риба і ракоподібні, молюски та інші водяні безхребетні», %

Джерело: складено автором за [96; 97; 98; 99; 100; 101; 102; 103; 104; 105; 106].

Країновий аналіз зовнішньої торгівлі продукцією рибальства України з ЄС дозволив ідентифікувати два типи європейських держав-партнерів за характером комерційної взаємодії з нашою країною. Перша група включає більшість країн ЄС, з якими Україна має від'ємне сальдо торгівлі продукцією рибальства (рис. 3.8).

Як випливає з рисунку 3.8, провідними постачальниками продукції рибальства до України з ЄС є Великобританія, Іспанія, Естонія, Данія, Італія та Ірландія, які разом забезпечували 78,7 % загального імпорту до України риби та ракоподібних з ЄС у 2018 році. При цьому на особливу увагу заслуговує торговельна співпраця нашої країни з Данією, адже обсяги експорту продукції українського рибальства зросли з нульових значень у 2008-2011 роках до 6 млн дол. США, майже зрівнявшись з обсягами імпорту цієї продукції з Данії.

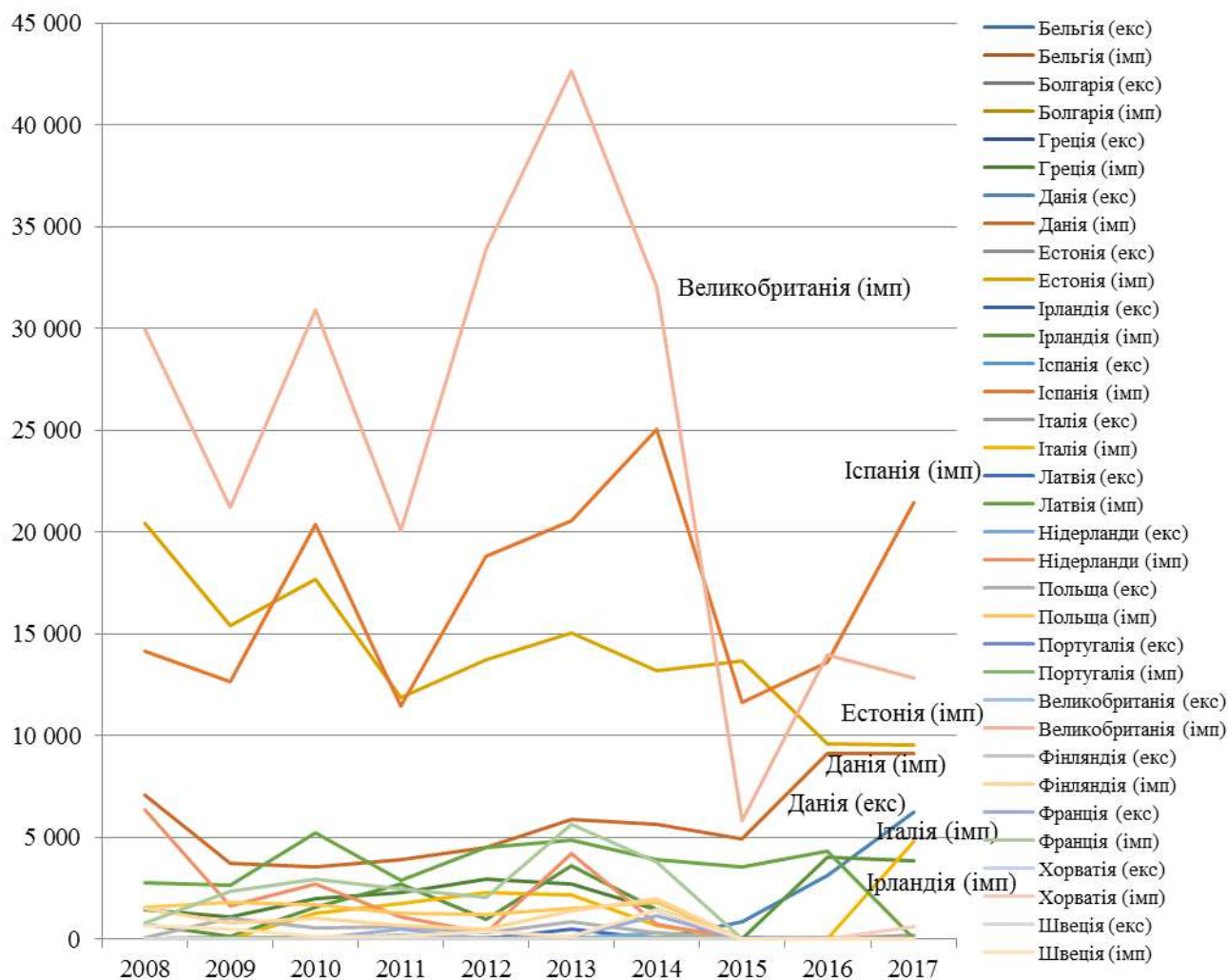

Рис. 3.8. Динаміка обсягів торгівлі між Україною та деякими країнами ЄС за товарною групою 03 «Риба і ракоподібні, молюски та інші водяні безхребетні», тис. дол. США

Примітка: позначення (екс) та (імп) у дужках біля назви країни означають відповідно експорт з України та імпорт до України з відповідної країни-члена ЄС

Джерело: складено автором за [96; 97; 98; 99; 100; 101; 102; 103; 104; 105; 106].

До другого типу європейських торговельних партнерів України належать усього п'ять країн-членів ЄС (Литва, Німеччина, Румунія, Словаччина та Чехія), з якими наша держава частіше мала позитивне сальдо торгівлі продукцією рибальства (рис. 3.9).

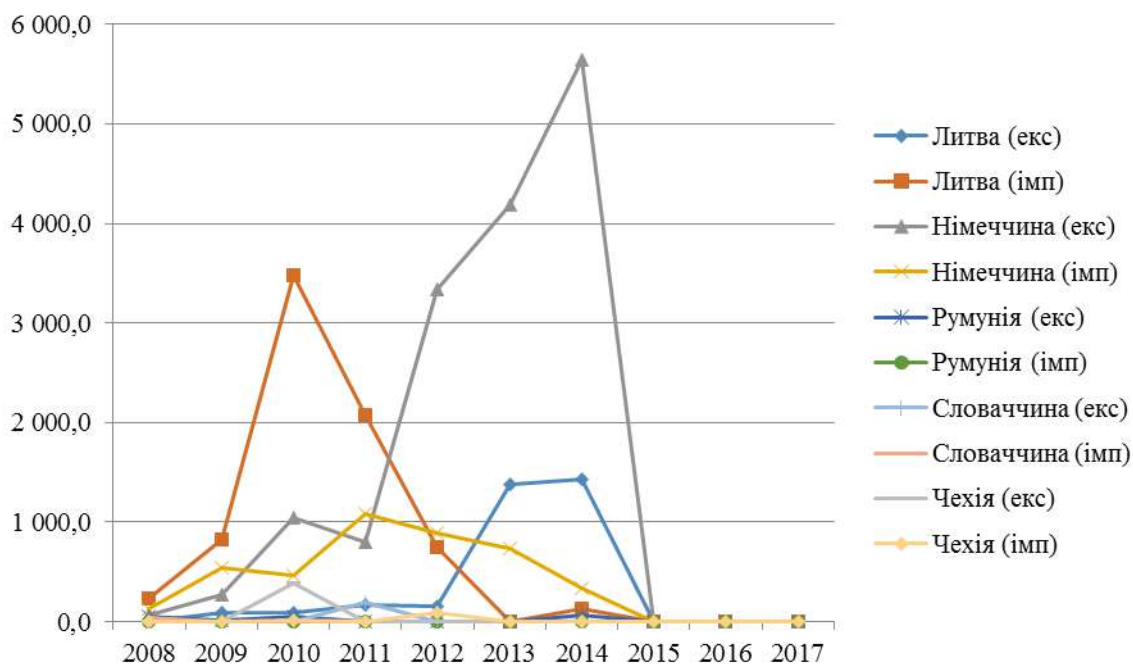

Рис. 3.9. Динаміка торгівлі між Україною та деякими країнами ЄС за товарною групою 03 «Риба і ракоподібні, молюски та інші водяні безхребетні», тис. дол. США

Примітка: позначення (екс) та (імп) у дужках біля назви країни означають відповідно експорт з України та імпорту до України з відповідної країни-члена ЄС

Джерело: складено автором за [96; 97; 98; 99; 100; 101; 102; 103; 104; 105; 106].

Як випливає з рисунку 3.9, динаміка експортних поставок продукції вітчизняного рибальства до європейських країн була вкрай нестабільною протягом періоду з 2008 по 2017 рік. Якщо у 2010 році безумовним лідером імпорту української риби була Литва, то протягом 2012–2014 років провідне місце посідала Німеччина, тоді як експортні поставки до Литви набули нульових значень. Водночас у 2018 році фактично монопольним імпортером української риби несподівано стала Данія, яка тривалий час була одним з провідних постачальників продукції рибальства з ЄС до України.

Зовнішньоекономічна діяльність вітчизняної галузі рибальства перебуває на етапі становлення в новому форматі міжнародної кооперації і співробітництва, про що свідчить не лише нестійка динаміка обсягів та швидкозмінна географічна структура торгівлі, але й динаміка товарної структури експорту. Провідні позиції у складі українського експорту товарної підгрупи 03 «Риба і ракоподібні, молюски та

інші водяні безхребетні» традиційно належить підкатегорії 304 «Філе рибне та інше м'ясо риб», частка якої в експортних поставках України до ЄС скоротилася з 97,1% у 2012–2014 роках до 86,6% у 2018 році. При цьому в межах цієї товарної позиції провідне місце належить виду продукції, ідентифікованому на рівні шестизначного коду 030486 – «Філе рибне та інше м'ясо риб (включаючи фарш), свіже, заморожене». Водночас за період з 2012 по 2018 рік відбулося різке зростання таких позицій вітчизняного експорту до ЄС, як «Риба морожена» – з 0,8% у 2012–2014 роках до 5,5% у 2018 році та «Риба сушена, солена, копчена» – з 1,1% до 7,1% відповідно. За товарною категорією 307 «Молюски» протягом аналізованого періоду відбувся майже восьмикратний приріст обсягів експорту у вартісному вираженні (з 17 тис. євро до 130 тис. євро), а частка цієї категорії в експорті рибної продукції збільшилася з 0,3% у 2012 році до 0,7% у 2018 році [13, с. 256].

Аналізуючи детермінанти зовнішньої торгівлі вітчизняною продукцією рибальства, варто зазначити, що важливим стимулом її зростання з моменту набуття чинності ПВЗВТ між Україною та ЄС 1 січня 2016 року було встановлення нульової ставки мита на експорт до ЄС за більшістю популярних позицій товарної підгрупи 03 «Риба і ракоподібні, молюски та інші водяні безхребетні». Водночас Угодою з ЄС передбачено цілу низку нормативних вимог, правил і стандартів, дотримання яких є обов'язковим при постачанні продукції рибальства на ринок інтеграційного угруповання (додаток Б)

Так, зокрема, контролю підлягають:

– наявний у рибній продукції рівень вмісту забруднень (важких металів, діоксинів і подібних до діоксинів ПХБ та ПАВ, афлатоксинів, меламіну, мінеральних масел, пентахлорфенолу тощо);

– залишкова концентрація в продукції рибальства активних фармакологічних речовин, що не повинна перевищувати дозволenu максимальну залишкову концентрацію;

– відповідність рибопродуктів як призначених для людського споживання, так і для інших потреб, вимогам ЄС щодо захисту здоров'я людей і тварин, якщо ці продукти вироблені в третіх країнах;

– простежуваність, відповідність і відповідальність щодо харчових продуктів і кормів, які повинні належним чином маркуватися та ідентифікуватися за допомогою відповідних документів, сертифікатів чи інших відомостей про продукцію;

– легальність вилову риби, що базується на відповідній системі сертифікації в ЄС;

– маркування рибних харчових продуктів, що вимагає обов'язкового вказування на етикетці інформації про енергетичну цінність, вміст жирів, насичених жирних кислот, вуглеводів, цукру, білків і солі, антиоксиданти, консерванти, барвники, ароматизатори тощо;

– відповідність ринковим стандартам ЄС щодо класифікації за категоріями свіжості, розміру чи ваги, а також упаковки, презентації та маркування тощо.

Загалом високий рівень культури споживачів, їх зростаюча вимогливість із недовірою до товарів з третіх країн, необхідність дотримання численних норм та вимог ЄС щодо експорту продукції рибальства на спільний внутрішній ринок інтеграційної спільноти створює певні труднощі для вітчизняних експортерів, як правило, у короткостроковому періоді. При виході на Європейський ринок українські експортери мають чітко розуміти і враховувати чинні явні і приховані торговельні бар'єри, для чого потрібен професійний зовнішній консалтинг [3].

Необхідною умовою для налагодження стабільних експортних поставок є досконале й комплексне дослідження ринку і його сегментація, оскільки для Євросоюзу притаманні міжкраїнова і міжрегіональна різниця в рівнях і якості життя, неоднорідність споживчих традицій і культур. Успішні бізнес-практики свідчать, що здебільшого необхідна адаптація продукту до певного цільового ринку, оскільки найбільш затребуваною на сьогодні є вироблена чи перероблена українськими компаніями продукція з імпортованої сировини. Так, один з лідерів українського експорту рибної і аквакультурної продукції в країни ЄС (Німеччина, Польща, Нідерланди, Литва, Латвія, Угорщина та ін.) компанія Klion Group (Запоріжжя) пропонує широкий асортимент, основу якого становлять пресерви з оселедця, скумбрії, лосося та інших видів риби; пресерви з морепродуктів в олії та розсолі; пробійна ікра, лососева ікра; ікра в соусі, пасти з криля та ікри; рибні

фарши, бургери та інші напівфабрикати; широкий асортимент в'яленої риби тощо. При цьому партнерами-поставниками є компанії Норвегії, Шотландії, Іспанії, Ісландії, США, Канади, Естонії [134, с. 2/4].

У стратегічній перспективі здатність успішно працювати на ринку ЄС сприятиме зростанню міжнародної конкурентоспроможності українського рибальства й аквакультури загалом через удосконалення внутрішніх ринкових і технічних стандартів для рибної продукції, поліпшення її якості, екологічності, безпеки споживання та простежуваності її походження. Очевидно, що переваги від інституційної адаптації вітчизняного рибальства до стандартів ЄС під час розширення двосторонньої співпраці в цій сфері будуть поширюватися і на українських споживачів.

Важливу роль у розвитку вітчизняного рибальства й аквакультури та його ефективної інтернаціоналізації відіграє широке міжнародне співробітництво в цій сфері.

Відповідно до Постанови Кабінету міністрів України від 13 вересня 2002 року № 1371 «Про порядок участі центральних органів виконавчої влади у діяльності міжнародних організацій, членом яких є Україна» Держрибагентство визначено відповідальним за співробітництво з міжнародними організаціями: Організацією з рибальства у північно-західній частині Атлантичного океану (НАФО), Комісією по збереженню морських живих ресурсів Антарктики (ККАМЛР) (у 2018–2019 рр. до промислу допущено 6 українських суден: 5 суден, що здійснюють вилов риб роду іклячів, 1 судно – антарктичного криля). Змішаною комісією із застосування Угоди про рибальство у водах Дунаю. Стратегія Євросоюзу для Дунайського регіону передбачає:

– поліпшення транспортних й енергетичних взаємозв'язків (поліпшення доступу та мобільності, інтеграцію енергетичних систем, збільшення енергоефективності та поширення відновлювальних джерел енергії, розвиток культурних, туристичних й особистісних зв'язків);

– захист довкілля (відновлення та підтримка якості води, контроль екологічних ризиків, збереження різноманітності біологічних видів і ландшафтів, відновлення і контроль якості повітря та ґрунту);

– посилення соціально-економічного та людського розвитку (розвиток інтелектуального суспільства, підтримка конкурентоспроможності підприємств на Єдиному ринку, розвиток людського капіталу макрорегіону, побудова відкритого регіону, розвиток туризму та дунайської культури);

– поліпшення систем управління (зміцнення інституційних спроможностей і співробітництва, розв’язання питань безпеки й організованої злочинності) [114, с. 259].

На мікроекономічному рівні внаслідок імплементації Стратегії Євросоюзу для Дунайського регіону Україна очікує:

– підвищення конкурентоспроможності українських виробників внаслідок зростання ефективності виробництва та якості інфраструктури;

– диверсифікацію залучених ресурсів внаслідок створення сприятливих умов для інвестування;

– розвитку малого та середнього бізнесу внаслідок поліпшення умов ведення бізнесу [114, с. 259–260].

Загалом співпраця орієнтована на сприяння сталому розвитку р. Дунай через узгодження політик і гармонізацію нормативної бази на двосторонньому та міжнародному рівнях.

У 2019 р. забезпечено участь співробітників Держрибагентства та науково-дослідних установ у 26 заходах, серед яких: семінар Генеральної комісії з питань рибальства у Середземномор’ї з визначення віку чорноморських риб (м. Трабзон, Турецька Республіка); Робоча зустріч з представниками Державної інспекції охорони тваринного та рослинного світу при Президентові Республіки Білорусь, Департаменту охорони навколишнього середовища при Міністерстві навколишнього середовища Литовської Республіки та Інспекції навколишнього середовища Литовської Республіки (м. Мінськ, Республіка Білорусь); 13-та сесія Комітету з дотримання Генеральної Комісії з питань рибальства у Середземномор’ї (м. Тирана, Республіка Албанія); семінар з нарощування потенціалу Комісії зі збереження морських живих ресурсів Антарктики (ККАМЛР) (м. Кейптаун, Південно-Африканська Республіка); 2-ге засідання Технічної робочої групи (TWG-IE2) з питань обміну інформацією щодо угоди про заходи держави порту з

недопущення, стримування та ліквідації незаконного, непідзвітного та нерегульованого рибальства, а також 5-е засідання відкритої неформальної технічної та консультативної робочої групи Глобального реєстру (GRWG5) (м. Сеул, Республіка Корея); конференція щодо спільного морського порядку денного для Чорного моря (м. Бухарест, Румунія); семінар щодо «Стимулювання соціального розвитку для майбутнього дрібномасштабного рибальства у Середземному та Чорному морях» (м. Марракеш, Королівство Марокко); конференція Високого рівня щодо ініціатив у рамках Medfish4Ever та пов'язані з нею заходи (м. Марракеш, Королівство Марокко); засідання робочої групи BlackSea4Fish (ГКРС) з бенчмарку математичних моделей для оцінки стану запасу чорноморського калкана (м. Бургас, Республіка Болгарія); зустрічі з представниками Регіонального офісу для Європи та Центральної Азії Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (ФАО); засідання Одинадцятої сесії Науково-консультативного комітету з питань аквакультури Генеральної комісії з питань рибальства у Середземномор'ї (CAQ) (м. Малага, Королівство Іспанія); семінар для України з питань сприяння розвитку блакитній економіці за допомогою інтегрованого прибережного управління» (м. Сямень, провінція Фуцзянь, Китайська Народна Республіка); міністерська конференція Міжнародної морської організації з питань незаконного, непідзвітного та нерегульованого рибальства (м. Торремолінос, Королівство Іспанія); міжнародний симпозіум ФАО з питань сталого розвитку рибальства, а також зміцнення взаємозв'язку науки і політики (м. Рим, Італійська Республіка); 17-та сесія Підкомітету з питань торгівлі рибою Комітету з рибного господарства ФАО (м. Віго, Королівство Іспанія) та ін.

Характерним є зростаючий інтерес та інтенсифікація міжнародного співробітництва у сфері розвитку аквакультури:

- регіональний тренінг SACFish «Генетичні ресурси риб: практичне навчання молекулярним методам» (м. Трабзон, Турецька Республіка);
- науково-практичний семінар «Вивчення європейського досвіду ведення традиційної аквакультури на прикладі Румунії» (м. Ясси, Румунія);
- семінар з керівних принципів підтримки соціальної прийнятності для сталого розвитку аквакультури, організований Науково-консультативним

комітетом з аквакультури (CAQ) Генеральної Комісії з питань рибальства у Середземномор'ї (ГКРС) (м. Монастир, Туніська Республіка);

– тренінг з патології молюсків Чорного моря в рамках створеного Демонстраційного центру аквакультури (м. Констанца, Румунія);

– демонстраційний тренінг із сучасних методів вирощування лососевих риб у системах замкненого водопостачання (RAS) Генеральної комісії з питань рибальства у Середземномор'ї (м. Трабзон, Турецька Республіка);

– регіональна конференція «Аквакультура сьогодні і завтра. Розкриття потенціалу» (м. Верона, Італійська Республіка);

– регіональний семінар «Аквакультура ставків, інтенсивне рибництво, штучне відтворення, генетика та селекція риб, збереження генетичних ресурсів» (м. Воднани, Чеська Республіка).

Водночас, зважаючи на глобальний характер проблем рибальства й аквакультури, соціально-економічну й екологічну його чутливість, а також пряму залежність від геополітичних факторів, міжнародне співробітництво у цій сфері потребує відповідної координації в локальних, регіональних, глобальних, урядових і міжурядових форматах, корпоративної і громадської консолідації для забезпечення реальної сталості розвитку.

3.4. Система моделей прогнозування видобутку продукції рибного господарства

Одним з ключових завдань дослідження розвитку рибальства й аквакультури в секторальній структурі економіки є передбачення обсягів промислового вилову риби й морепродуктів майбутніх періодів, що може слугувати підґрунтям для прийняття виважених управлінських рішень у цій галузі. З метою побудови прогнозних моделей може бути застосований широкий набір математичних методів і моделей – від класичних економетричних моделей до методів машинного навчання, штучного інтелекту і т.п. Вибір найбільш

відповідного поставленому завданню математичного інструментарію залежатиме від наявних для аналізу статистичних даних.

Так, при прогнозуванні видобутку продукції рибного господарства за окремою країною постає ряд питань, пов'язаних з обмеженістю рядів даних для виявлення функціональних залежностей обсягів виробництва від факторів впливу (багатофакторне прогнозування) або апроксимації цього показника в динаміці (однофакторне прогнозування).

Наприклад, на офіційному сайті Державного агентства рибного господарства України [https://darg.gov.ua/_informacija_pro_obsjagi_0_0_0_10811_1.html] інформація про обсяги вилову за видами риб за водоймами, адміністративними одиницями, річковими басейнами наявна лише за останні чотири роки. Звісно, що побудова однофакторної моделі як функції наступного значення часового ряду від його попередніх значень на рядах такої довжини не є можливою (а тим більше перевірка таких моделей на тестових даних), адже кількість спостережень має бути більшою (бажано принаймні втричі) за кількість параметрів моделі.

Для побудови багатофакторної моделі проблема з нестачею даних стає ще більш критичною. Адже водночас з малим обсягом спостережень відсутні дані за показниками впливу з боку держави на розвиток рибальства та іншими значущими факторами, як можна бачити з переліку реєстрів, підвідомчих Державному агентству рибного господарства України [https://darg.gov.ua/_rejeestr_naboriv_daniv_shcho_0_0_0_10809_1.html].

Подібна ситуація зі статистичними даними в галузі рибного господарства притаманна й іншим країнам. За таких умов виникає потреба в пошуку джерел інформації з більшою кількістю спостережень за широким набором показників у сфері рибальства та аквакультури. Найбільш повну базу таких даних за всіма країнами світу адмініструє ФАО, на офіційному сайті якої у відкритому доступі є, зокрема, інформація щодо державних витрат у галузі рибальства [<http://www.fao.org/faostat/ru/#data/IG>], балансу товарної торгівлі за агрегованими показниками рибної продукції [<http://www.fao.org/faostat/ru/#data/BL>], постачання продовольства за основними продуктами рибного господарства

[<http://www.fao.org/faostat/ru/#data/CL>] тощо. Щоправда, зазначені дані наразі відкрито лише до 2013 року, але для наукового дослідження із пошуку закономірностей вилову риби від низки значущих факторів цього більш ніж достатньо.

Для побудови однофакторної моделі прогнозування обсягів промислового вилову риби і морепродуктів скористаємося даними ФАО щодо видобутку рибної продукції (риби, ракоподібних, молюсків тощо) за країнами та регіонами протягом 2005-2014 рр. [<http://www.fao.org/fishery/docs/STAT/summary/a2.pdf>], які наведено у Додатку Ж.

Оскільки дані щодо вилову риби і морепродуктів наявні лише в річному форматі, то це унеможлиблює виявляти сезонності, як й інші циклічності, зважаючи на короткі часові ряди (усього 10 спостережень з 2005 по 2014 рр.). Відповідно для однофакторного прогнозування видобутку рибної продукції (на основі попередніх значень прогнозованого показника) можна або будувати лінії трендів (що надто усереднює прогноз та призводить до суттєвого зростання помилки прогнозування), або здійснювати моделювання наступного значення часового ряду як функцію від кількох попередніх спостережень.

Проте десяти спостережень занадто мало для виявлення яких-небудь закономірностей, якщо будувати таку модель для окремої країни. Отже, постає питання задача розширення кількості спостережень з метою побудови адекватної моделі прогнозування видобутку рибної продукції наступного періоду на основі його попередніх значень. Це можна зробити, якщо будувати прогнозну модель не тільки на даних однієї країни, але й низки інших країн. Однак тут постає проблема суттєвої відмінності стану рибного господарства та закономірностей його розвитку в різних країнах. Наприклад, не можна побудувати єдину адекватну модель на одній базі даних щодо видобутку рибної продукції за такими країнами як, скажімо, Китай, Ліхтенштейн та Україна. Очевидно, що ці країни мають суттєві відмінності в розвитку рибного господарства і для них необхідно будувати різні моделі.

Тому виникає потреба у формуванні однорідних наборів даних для побудови прогнозних моделей за різними країнами. Наприклад, для

прогнозування обсягів промислового вилову риби й морепродуктів в Україні необхідно сформувати базу даних за іншими країнами, стан і розвиток рибного господарства яких є подібним. З цією метою здійснимо сегментування країн на основі показників видобутку рибної продукції протягом 2005–2014 рр. Країни, які потраплять в один сегмент (кластер) з Україною, будуть включені до вибірки для побудови відповідної прогнозовної моделі.

З огляду на завдання цього дослідження для кластеризації країн за показниками видобутку продукції галузі рибного господарства застосовано інструментарій карт самоорганізації Кохонена [175], які до вирішення задач зменшення розмірності у складних наборах даних та формування однорідних груп досліджуваних об'єктів додатково надають зручний інструмент візуального аналізу результатів кластеризації.

Результатом побудови карти Кохонена є візуальне представлення двовимірної гексагональної решітки нейронів, які відображають організаційну структуру країн світу за показниками розвитку рибного господарства, утворюючи кластери країн, що за динамікою промислового вилову риби і морепродуктів схожі між собою (рис. 3.10).

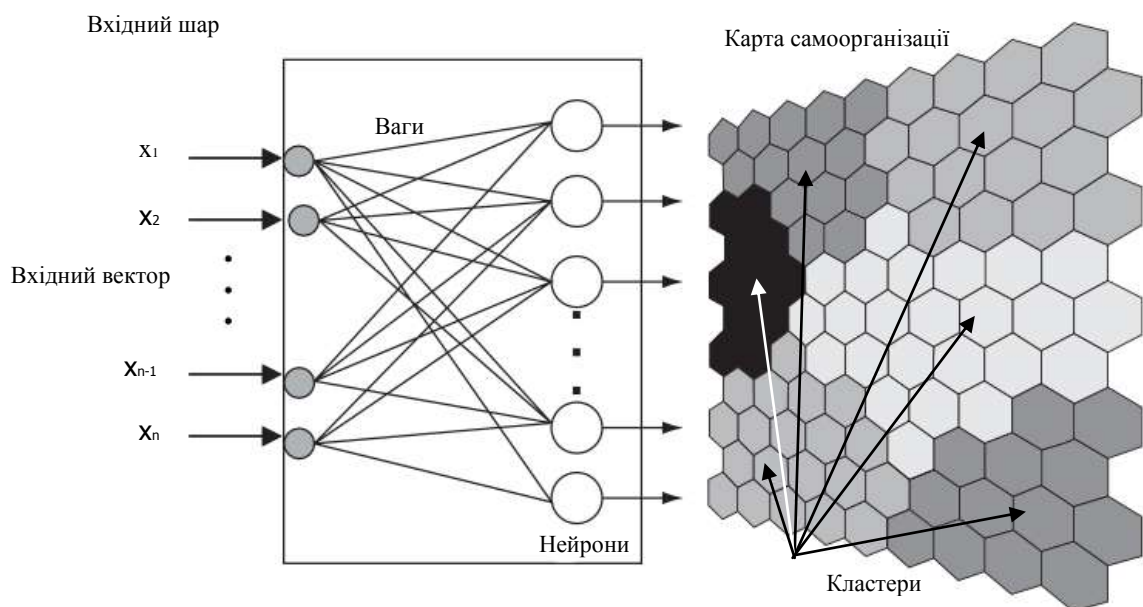

Рис. 3.10. Візуальне представлення карти Кохонена з формуванням кластерів

Джерело: [51]

Для побудови карт самоорганізації Кохонена в нашому дослідженні застосовано програмний пакет Deductor Studio Academic. При побудові карти необхідно визначити її оптимальну розмірність, що реалізується експериментально на основі статистичних даних щодо досліджуваних об'єктів. Розмірність карти самоорганізації (кількість нейронів) обиралася з низки варіантів за критерієм середньозваженої помилки квантування, що відображає середню відстань між поданим на входи карти прикладом та параметрами вузлів решітки карти Кохонена.

У результаті проведених численних експериментів було визначено найбільш відповідну даній задачі структуру карти самоорганізації країн світу за показниками динаміки видобутку продукції галузі рибного господарства, що являє собою гексагональну решітку розмірністю 16 на 12 нейронів (див. рис. 3.11). Кластеризація відбулась за 5000 епох навчання. Початкова ініціалізація карти здійснювалась випадковими значеннями. Функція визначення сусідства нейронів для процедури кооперації – Гаусова.

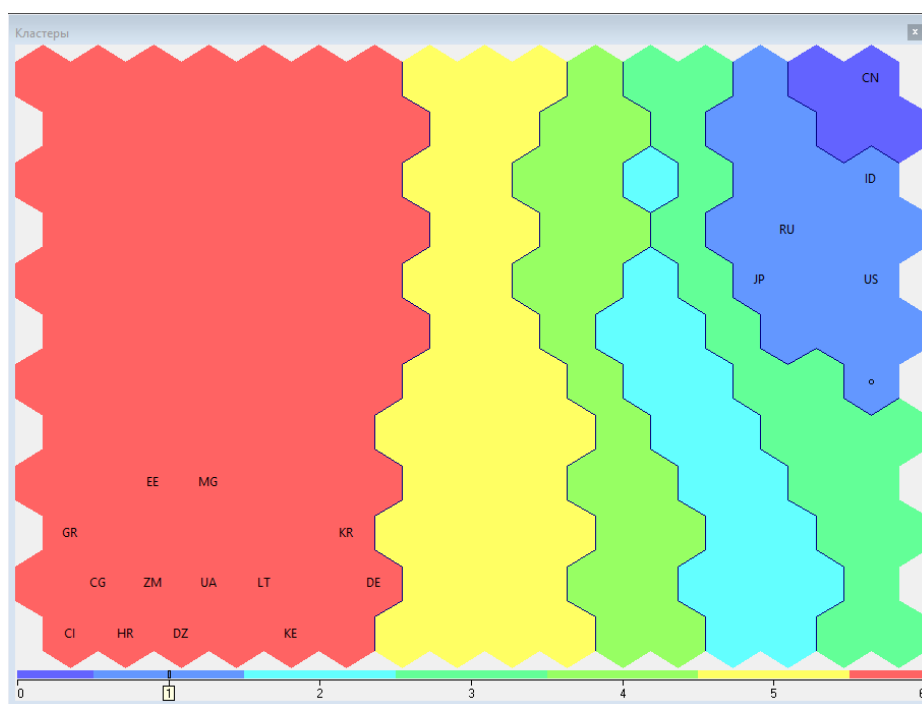

Рис. 3.11. Результат кластеризації всіх країн світу на карті самоорганізації на основі видобутку продукції рибного господарства протягом 2005–2014 рр.

Джерело: розраховано автором

У результаті застосування процедури кластеризації країни світу було розподілено між сімома кластерами. Кожен кластер виділений своїм кольором, який відповідає певному номеру, що можна бачити на рис. 3.11 на шкалі під картою Кохонена.

До нульового кластеру потрапив тільки Китай, який позначено у правому верхньому кутку карти на рис. 3.11 та наведено у табл. 3.1 Додатку 3. Таку відособленість Китаю можна пояснити його суттєвою відмінністю від інших країн за показниками промислового вилову риби й морепродуктів, що можна бачити за даними табл. Ж.1 Додатку Ж.

До першого кластеру потрапили такі найбільші за виловом риби й морепродуктів країни, такі як США, Індонезія, Японія, Російська Федерація та ін. (повний перелік країн у кожному кластері наведено в табл. 3.1 Додатку 3).

Україна потрапила до шостого кластеру разом із 188 іншими країнами. Це найбільший кластер як за кількістю країн, так і за площею на карті самоорганізації. Причому до цього кластеру потрапили країни, що найбільше відрізняються від Китаю (оскільки кластер розміщений з протилежного боку карти), тобто тут країни з найменшими показниками видобутку продукції рибного господарства. Варто зауважити, що сюди потрапили як країни без виходу до моря, такі як Ліхтенштейн, Малі, Узбекистан, так і морські держави, такі як Австралія, Італія, Португалія, Німеччина, Хорватія, Швеція тощо. Відповідно однорідності даних з вилову риби за країнами цього кластеру не було отримано, що поки не дозволяє сформувати коректну навчальну вибірку для побудови моделі, яку можна застосувати для прогнозування видобутку рибної продукції України.

Спроби експериментально досягти більш раціонального поділу на країни, щоб шостий кластер був поділений на менші кластери, більш однорідні за складом країн, не дали результату. При збільшенні кількості кластерів на карті саморганізації або при зміні її структури відбувалося ділення інших п'яти кластерів на ще дрібніші, але шостий кластер залишався практично в тих самих межах. Це пов'язано із суттєвими відмінностями в обсягах вилову риби й морепродуктів у країнах із значними обсягами виробництва галузі рибного

господарства від країн з відносно невеликими масштабами рибної промисловості, через що останні практично зливалися на карті з країнами, де рибне господарство практично відсутнє. Це можна бачити на топологічних площинах за різними роками на рис. 3.12.

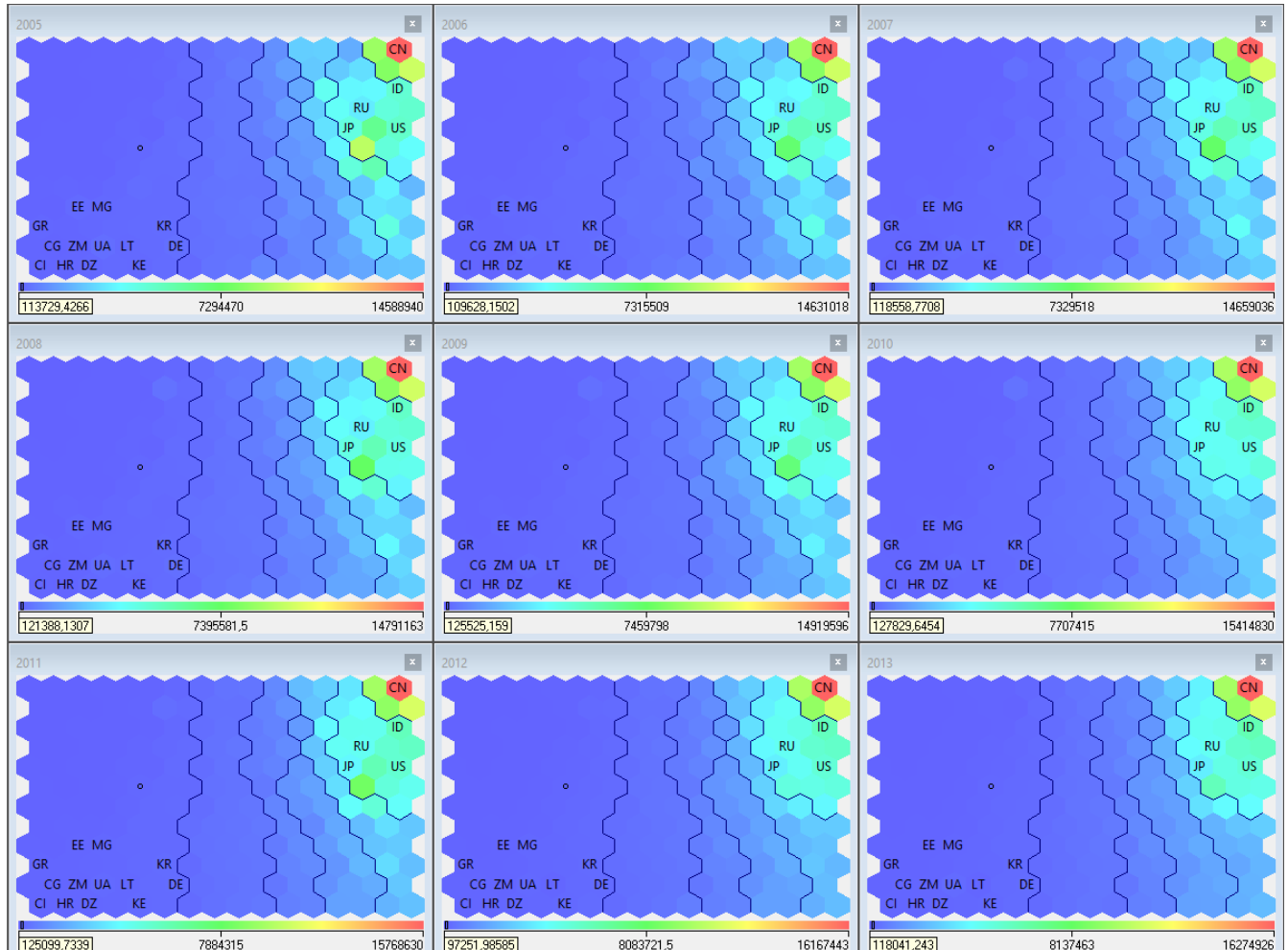

Рис. 3.12. Топологічні площини карти в розрізі років за всіма країнами світу

Джерело: розраховано автором

У такій ситуації було прийнято рішення відокремити країни шостого кластеру та здійснити побудову нової карти Кохонена тільки для них. З цією метою було застосовані ті самі дані щодо видобутку продукції рибного господарства протягом 2005–2014 рр. [http://www.fao.org/fishery/docs/STAT/summary/a2.pdf]. У результаті такої

кластеризації було отримано нову карту Кохонена, яку наведено на рис. 3.13. Повний перелік країн за кластерами на цій карті зведений до табл. 3.2 Додатку 3.

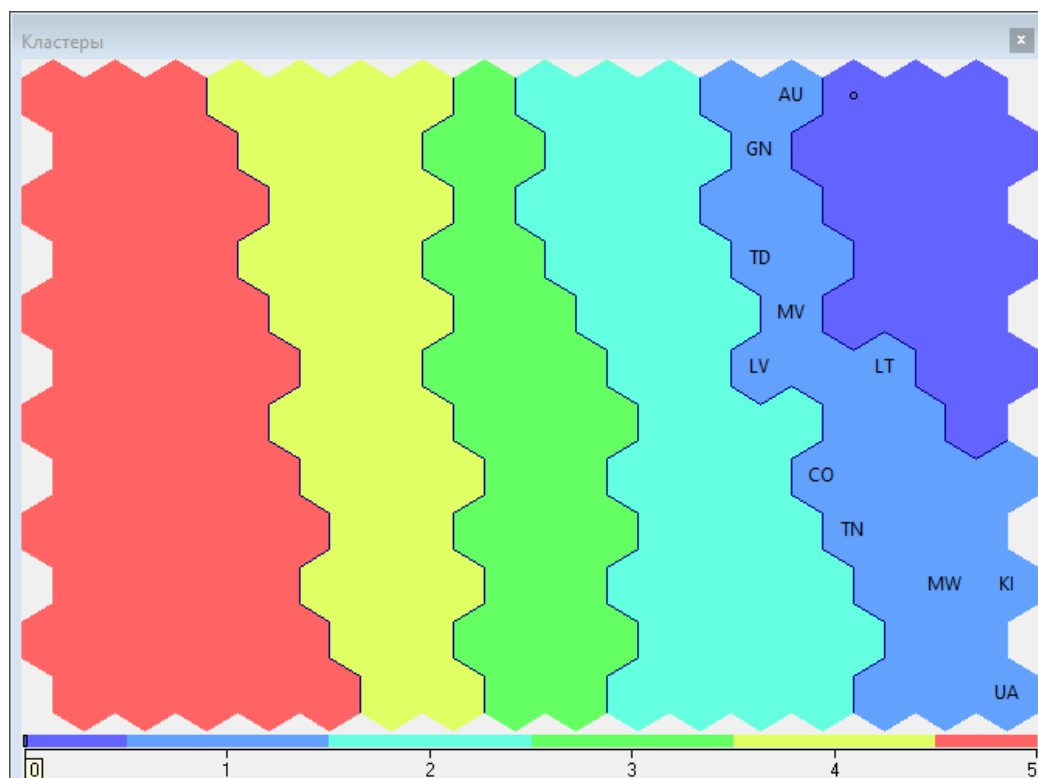

Рис. 3.13. Результат кластеризації країн шостого кластеру карти верхнього рівня на основі видобутку продукції рибного господарства протягом 2005–2014 рр.

Джерело: розраховано автором

Як можна бачити на рис. 3.14, за топологічними площинами цієї карти самоорганізації, побудованої для країн шостого кластеру карти верхнього рівня, різні кластери суттєво відрізняються один від одного по всіх роках, крім того, всередині цих кластерів спостерігається досить висока однорідність.

На карті Кохонена, побудованій за даними видобутку продукції рибного господарства протягом 2005–2014 рр. країн шостого кластеру карти верхнього рівня, Україна потрапила до першого кластеру, зайнявши правий нижній кут карти (див. рис. 3.13). Повний перелік країн цього кластеру такий: Австралія, Чад, Колумбія, Гвінея, Кірібаті, Латвія, Литва, Малаві, Мальдіви, Туніс та Україна (див. табл. 3.2 Додатку 3). Отже, за даними країн цього кластеру побудуємо

модель прогнозування видобутку рибної продукції, яку можна буде застосувати для України.

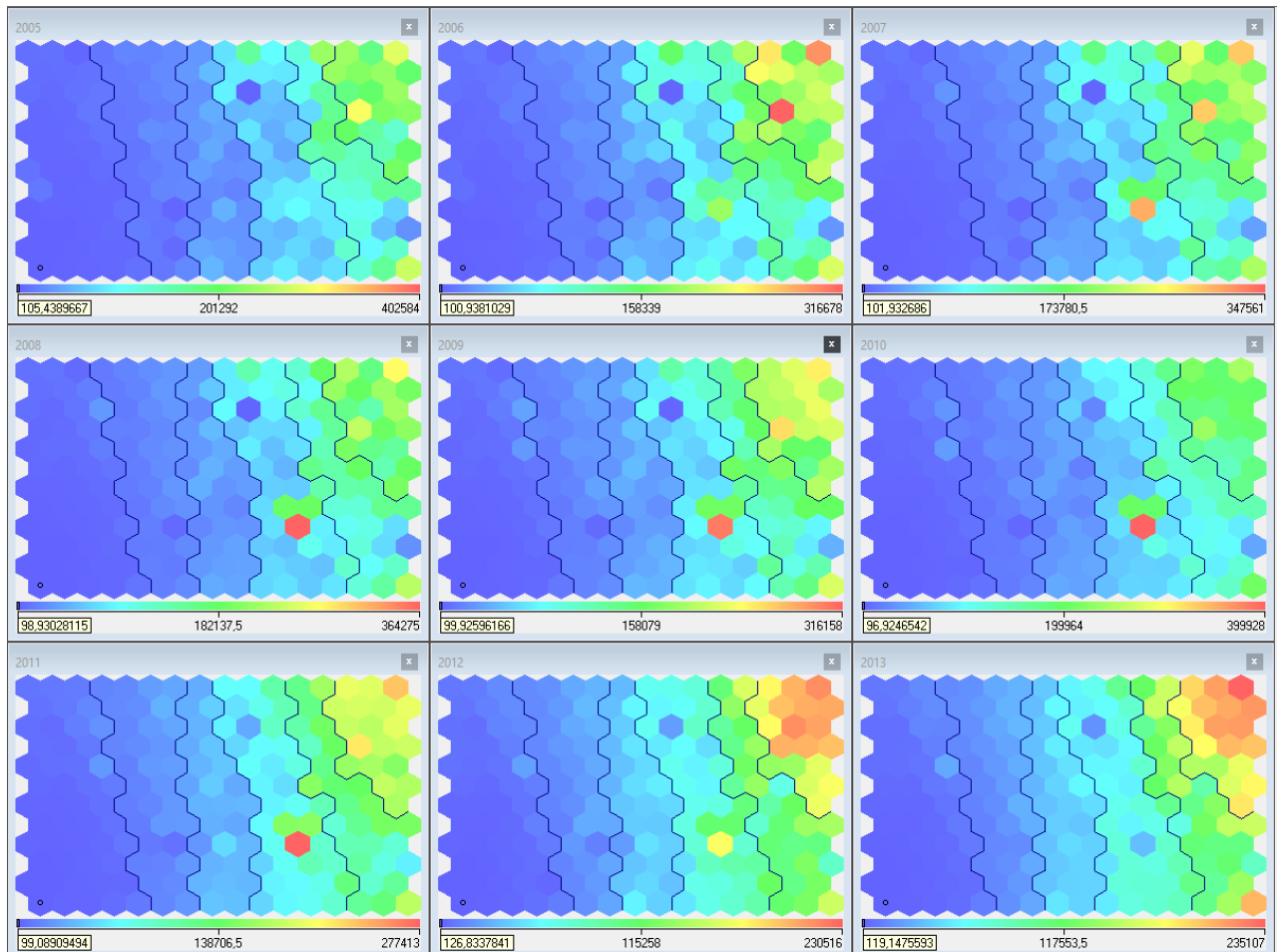

Рис. 3.14. Топологічні площини карти Кохонена в розрізі років за країнами шостого кластеру карти верхнього рівня

Джерело: розраховано автором

З метою побудови однофакторної прогнозної моделі навчальну вибірку сформуємо на даних 10 країн: Австралія, Чад, Колумбія, Гвінея, Кірибаті, Латвія, Литва, Малаві, Мальдіви, Туніс, які потрапили разом з Україною до одного кластеру, а тестування моделі будемо проводити вже на даних вилову риби по Україні. При цьому важливо забезпечити співставність даних за різними країнами, адже обсяги виробництва продукції рибного господарства в різних країн навіть одного кластеру можуть відрізнятися на порядок. У такому разі доречно будувати модель не на абсолютних значеннях промислового вилову риби і морепродуктів, а на щорічних відносних змінах цього показника.

Оскільки в цьому дослідженні вихідні дані щодо абсолютних значень видобутку продукції рибного господарства наявні за 10 років – 2005–2014 рр., то ми можемо отримати 9 щорічних відносних змін за кожною країною – 2006 до 2005 року, 2007 до 2006 року і т.д. до 2014 до 2013 року (див. табл. Ж.2 додатку Ж).

При побудові однофакторної прогнозної моделі необхідно визначитись із глибиною часового ряду, який подається на її входи для отримання прогнозу обсягу промислового вилову риби і морепродуктів наступного періоду. Залежно від цієї глибини буде формуватися навчальна вибірка. Так, якщо за глибину ряду прийняти три роки, то за кожною країною до навчальної вибірки можна буде взяти 6 записів: перший буде складатися з трьох відносних змін обсягів вилову риби і морепродуктів за 2006 до 2005 року, 2007 до 2006 року та 2008 до 2007 року, які подаються на входи моделі, а на вихід дається відносна зміна цього показника 2009 до 2008 року; у другому записі дані за цією країною зсуваються на один рік, так що на входи моделі будуть подані відносні зміни 2007 до 2006 року, 2008 до 2007 року та 2009 до 2008 року, а виходом буде відносна зміна вилову риби 2010 до 2009 року і так далі до прогнозування зміни 2014 до 2013 року в шостому записі за цією країною. Так само утворюються по шість записів за кожною з десяти країн кластеру для формування навчальної вибірки (усього 60 спостережень) та шість записів за Україною для проведення тестування побудованої таким чином моделі.

Потім глибину часового ряду розширюємо до 4 років відносних змін, так що за кожною країною буде сформовано по 5 записів (у такому разі навчальна вибірка скорочується до 50 записів та 5 спостережень для тестування). Далі формуємо навчальну вибірку з 40 записів за глибиною ряду у 5 років та 30 записів за глибиною ряду 6 років. Далі збільшувати глибину часового ряду недоречно, оскільки обсяг навчальної вибірки стає надто малим для проведення оптимізації прогнозної моделі.

Усі побудовані таким чином моделі виявились незначущими – найкращий результат продемонструвала модель з глибиною ряду 5 років, але навіть для неї

коефіцієнт детермінації становив 0,068, а F-критерій 0,49, що свідчить про її неадекватність. На рис. 3.15 наведено реальні відносні зміни обсягів промислового вилову риби і морепродуктів за країнами одного з Україною кластеру, а також їх прогнозування на основі моделі з глибиною ряду 5 років. На цьому рисунку перші 40 точок відображають відносні зміни обсягів вилову риби за країнами з навчальної вибірки (тобто це результат моделювання на тих даних, на яких модель навчалась), а останні чотири точки – це прогноз відносних змін для України (ці дані не входили до навчальної вибірки).

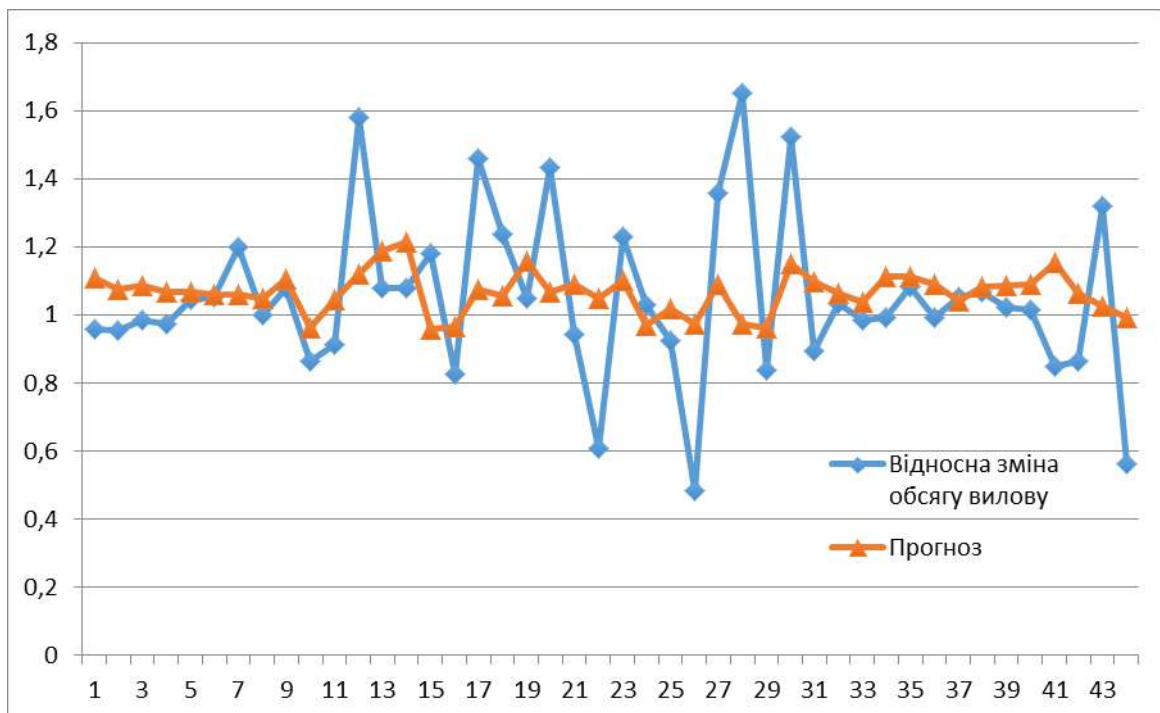

Рис. 3.15. Прогнозування відносних змін обсягів промислового вилову риби і морепродуктів за країнами одного з Україною кластеру

Джерело: розраховано автором

Як можна бачити з рис. 3.15, отриманий прогноз відносних змін обсягів промислового вилову риби й морепродуктів не відповідає реальним даним, тому такі моделі не є придатними для практичного застосування. Відповідно спробуємо побудувати модель прогнозування обсягів вилову риби в абсолютному вираженні.

За аналогією з найкращою моделлю прогнозування відносних змін обсягів вилову риби сформуємо навчальну вибірку для глибини ряду 5 років. Оскільки абсолютні значення обсягів вилову є за 10 роками, то до навчальної вибірки буде

відібрано по 5 спостережень за кожною країною (усього 50 записів) і відповідно 5 записів по Україні для тестування. У результаті було отримано модель такого вигляду:

$$y_{t+1} = 38870 + 0,03y_t - 0,02y_{t-1} + 0,04y_{t-2} + 0,02y_{t-3} + 0,6y_{t-4}, \quad (3.1)$$

де y_t – обсяг промислового вилову риби і морепродуктів у t -му періоді.

Коефіцієнт детермінації такої моделі сягнув 0,6, а F-критерій – 13,3, що вказує на значущість моделі. Про врахування основних закономірностей обсягів промислового вилову риби і морепродуктів від попередніх значень цього показника можна зробити висновок і на основі рис. 3.16 (тут перші 50 точок вказують на відтворення даних з навчальної вибірки, а останні 5 – прогноз для України).

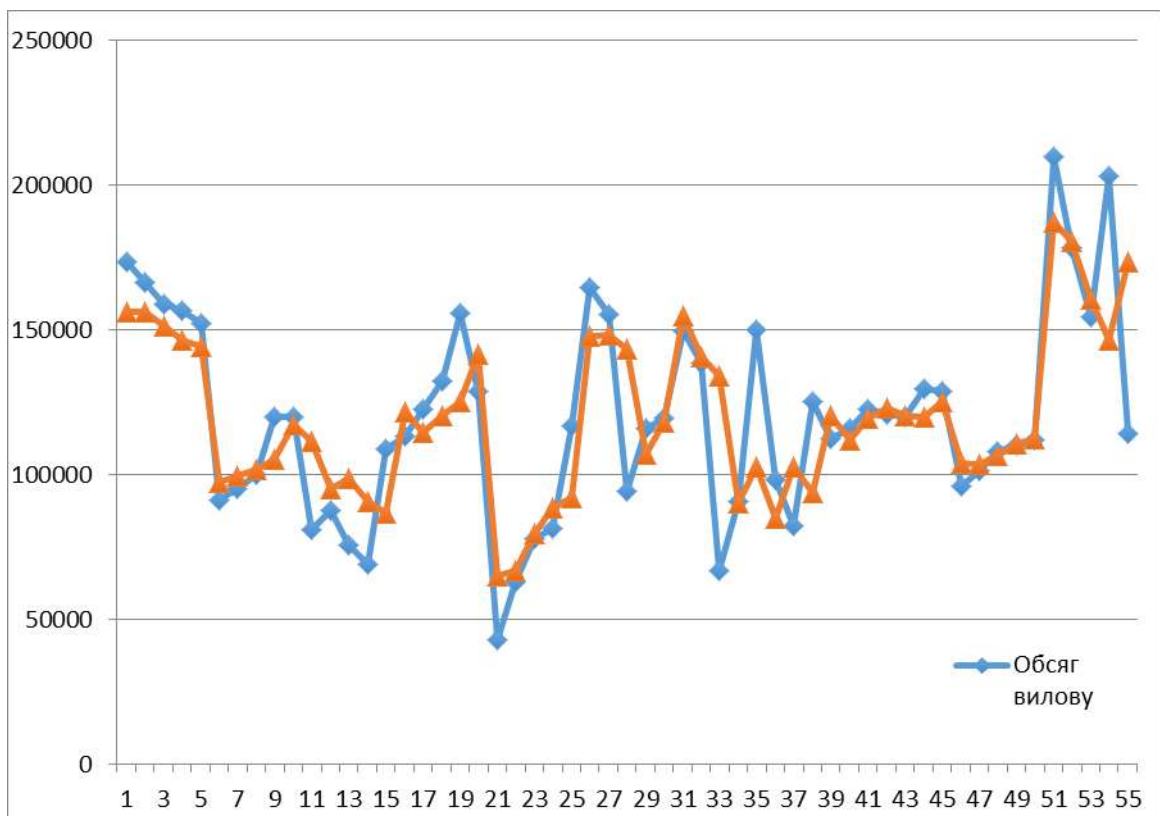

Рис. 3.16. Прогнозування абсолютних значень обсягів промислового вилову риби і морепродуктів за країнами одного з Україною кластеру

Джерело: розраховано автором

Отриманий прогноз та показники якості моделі вказують на доцільність застосування запропонованого кількарівневого підходу до побудови прогнозних моделей у результаті кластеризації країн світу та формування однорідних навчальних вибірок з метою прогнозування обсягів промислового вилову риби і морепродуктів.

Висновки до розділу 3

1. За природним внутрішнім і міжнародно-географічним потенціалом рибне господарство України як важливий компонент аграрного сектору її економіки має відігравати важливу роль у продовольчому забезпеченні населення унікальним компонентом харчування, нарощуванні експортних можливостей при одночасному вирішенні соціальних й екологічних проблем. Водночас недостатніми залишаються оцінки наявного й перспективного потенціалу рибної індустрії України, що дезорієнтує й дестимулює розвиток національного рибного господарства та його акваінфраструктури.

2. З точки зору розвитку рибальства й аквакультури для України вирішальне значення має її водний ресурс. Структуру національного водного фонду становлять поверхневі води (природні і штучні водойми та водотоки), внутрішні і відкриті морські води, підземні води (басейни, родовища, водоносні горизонти). Виділяються також національні та транскордонні води, води загальнодержавного та місцевого значення, води загального, спеціального та відокремленого користування.

3. Вилов і первинну обробку риби, відтворення й охорону рибних запасів, розведення і товарне вирощування риби, селекційно-племінну й науково-дослідну роботу забезпечує рибогосподарський комплекс України, що має досить складні організаційно-економічну структуру. Центральне місце в ньому посідає Держрибагентство України, що має очевидні проблеми ефективного

функціонування через нестабільність інституційно-секторального підпорядкування та внутрішньої організаційно-кадрової невпорядкованості.

4. Останніми роками спостерігається постійне падіння вилову водних біоресурсів ув Чорному і Азовському морях та внутрішніх водоймах України, ігнорується функція відтворення й охорони рибних запасів, вкрай низькими темпами розвивається аквакультура. Чітко не сформульованими й дещо розмитими залишаються цілі і пріоритети внутрішньої і, особливо, міжнародної риболовної політики, що зумовлено як суб'єктивними, так і об'єктивними, у т. ч. форс-мажорними факторами.

5. Необхідною і вкрай важливою передумовою структурного оновлення, модернізації та інтенсивного розвитку рибного господарства України є впровадження норм Європейського Союзу в чинне національне законодавство, що суттєво активізувалося з набуттям у 2016 р. чинності ПВЗВТ між Україною і ЄС. Попри певний прогрес подальша гармонізація українських норм і стандартів з європейськими залишається актуальною насамперед стосовно державного регулювання, адміністрування й детінізації рибного господарства, його екологізації та розвитку аквакультури. Перспективною для України є стратегія «блакитного зростання» зв її інтеграції у європейський аквакультурний простір.

6. Стратегічно важливим завданням для України є нарощування експортного потенціалу національного рибного господарства та суттєве збільшення валютних надходжень насамперед від поставки продукції рибальства у європейські країни із дефіцитом водних біоресурсів. Водночас необхідно послабити переважно суб'єктивно обумовлену імпортозалежність щодо забезпечення внутрішнього продовольчого ринку. У найближчій перспективі ці завдання можливо вирішити, сконцентрувавши фінансові й організаційні ресурси на розширенні асортименту рибопродукції насамперед внутрішніх аквасистем.

7. Важливим компонентом дослідження розвитку сектору рибальства й аквакультури є прогнозування видобутку його продукції. З урахуванням наявності достовірних статистичних даних адекватним є прогнозування на основі однофакторної моделі часових рядів на основі регулярних даних ФАО з

поетапним кластерним сегментуванням країн світу, використовуючи інструментарій карт самоорганізації Кохонена. Результати такого прогнозування дозволять позиціонувати Україну в кластері схожих за масштабами та динамікою вилову риби країн і слугувати інформацією для прийняття більш обґрунтованих управлінських рішень.

Основні результати розділу 3 опубліковано в наукових працях [54; 58; 60; 177].

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано нове вирішення наукового завдання системної трансформації рибальства й аквакультури під впливом глобальних імперативів у парадигмі сталого розвитку, ефективної Спільної політики рибальства ЄС, обґрунтування напрямів технологічної та організаційно-структурної модернізації європейської рибної індустрії, що дало змогу сформулювати такі висновки.

1. Глобальний економічний розвиток супроводжується постійним зростанням попиту на природні ресурси, а сучасні моделі їх використання посиляють до критичного рівня негативний індустріальний вплив на екосистему і здоров'я людей, що стає несумісним із сталим розвитком. Водночас ринкова капіталізація природних ресурсів залишається об'єктивно необхідною в забезпеченні життєдіяльності збільшуваного населення світу. Гострою і вкрай актуальною є глобальна продовольча проблема, у розв'язанні якої вагоме і зростаюче значення має сектор рибальства й аквакультури, що базується на величезному потенціалі аквабіоресурсів.

2. Важлива роль рибальства зумовлена, з одного боку, його функціями в забезпеченні населення продовольством, відтворенні акваресурсів та соціальною значимістю, а з іншого — унікальною специфікою (пряма залежність від природно-кліматичних умов, мало контрольована рухливість ресурсів, їх географічно детермінована нерівномірність, інфраструктурна та ринкова споживча залежність). На розвиток сучасного глобального рибальства впливають як традиційні природно-географічні і кліматичні, так і новітні технологічні й організаційні фактори. Їх взаємодія зумовлює ключові тренди і пропорції попиту і пропозиції на ринку риби та рибної продукції, формує напрями модернізації його інфраструктури та конфігурацію регулювання. За таких умов потрібна реальна оцінка потенціалу глобального рибальства з урахуванням, з одного боку, ресурсу аквакультури, а з іншого — проблем забруднення водного середовища та масштабного браконьєрства.

3. Становлення і розвиток управління світовими акваресурсами, еколого- і соціо-орієнтованого та відповідального менеджменту рибної індустрії є вкрай актуальним завданням у розв'язанні глобальної продовольчої проблеми, інтенсифікації продуктивної і взаємовигідної міжнародної кооперації у парадигмі сталого розвитку. Його методологічною основою може слугувати авторська таксономічна модель глобального рибальства з ідентифікацією ресурсної і технічної бази, технологій первинної обробки й рибної індустрії багаторівневого регулювання відносин в економіці рибальства, тісно пов'язаного з економікою морів та океанів, блакитною та біоекономікою, системний моніторинг стану та перспектив розвитку.

4. Європейському Союзу, що займає ключові позиції на глобальному ринку риби і морепродуктів, притаманна унікальна система наднаціонального регулювання рибальського сектору. Поетапно сформована під час розширення та поглиблення інтеграції Спільна політика рибальства посідає особливе місце в європейській економіці, тісно взаємодіючи з екологічною, регіональною, соціальною, науково-технологічною, підприємницькою і транспортною політиками. Виконуючи управлінсько-контрольні функції та сприяючи розвитку аквакультури, організації ефективного секторального ринку, міжнародному співробітництву, вона зазнає сучасної трансформації на принципах вільного доступу, максимального сталого розвитку, обережності, стабільності, громадської транспарентності.

5. Сучасна європейська рибна індустрія має системний поліструктурний характер, інтегруючи специфічні взаємопов'язані види підприємництва з вилову й розведення риби і морепродуктів, їх оброблення, зберігання, транспортування до споживача, утилізації відходів. Трансформацію систем менеджменту та бізнес-моделей великих корпоративних структур європейської рибної індустрії визначають імперативи ієрархічності, локальної детермінованості, інтегративності, цифрової технологізації, соціальної відповідальності у форматі безальтернативної стратегії сталого розвитку Європейського Союзу.

6. У Європейському Союзі функціонує найбільший у світі ринок продукції рибальства й аквакультури, конфігурація якого відображає, з одного боку,

інтегративні міжкраїнові в межах СРП і глобальні взаємозв'язки, а з іншого – сегментно детерміновану взаємодію з ринками продовольства, природних аквабіоресурсів, землі, праці, фінансів, інновацій. У руслі глобального тренду розвитку рибальства в ЄС сформувалися і функціонують традиційний (75%) та аквакультурний (25%) ринки. Витрати європейських споживачів на рибні та морські продукти сягають 60 млрд євро щорічно при значній країновій диференціації попиту. Підтримку високого рівня споживання риби та морепродуктів у ЄС забезпечує їх імпорт, що становить близько 70% загальної пропозиції.

7. За природно-географічним і кліматичним розмаїттям та ресурсними умовами рибогосподарський комплекс України має значний нереалізований потенціал у розв'язанні проблеми продовольчої самодостатності, здорового і безпечного харчування свого населення. Натомість в останні 20 років власний видобуток риби постійно знижується, що зумовлено рядом внутрішніх і зовнішніх об'єктивних та суб'єктивних проблем, зокрема зростанням неконтрольованого невідповідного рибальства, неефективним управлінням і корупцією в галузі. Потрібна їй системна модернізація під час пришвидшення конвергенції ринків продукції рибальства й аквакультури України і ЄС. Для обґрунтування ефективних управлінських рішень необхідним є прогнозування обсягів вилову риби із застосуванням економетричної моделі кількарівневої кластеризації країн.

8. Цілеспрямований розвиток зовнішньої торгівлі України з ЄС продукцією рибальства потребує реалізації системи заходів з експорто орієнтованого та імпортозаміщувального розширення асортименту рибної продукції та кардинального підвищення її якості відповідно до європейських стандартів, що також можливо за рахунок інтенсифікації міжнародного науково-технологічного співробітництва для прискореної модернізації вітчизняної рибної індустрії, її інфраструктури і логістики. У більш широкому контексті необхідне відновлення потенціалу рибних ресурсів, що можливо за умов інституційно-регулятивної модернізації галузі, її технологічного оновлення в контексті екологізації та ресурсоефективності в концепті «блакитного зростання».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Водний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/213/95-%D0%B2%D1%80#Text>. (дата звернення: 05.12.2020).
2. Земельний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text>. (дата звернення: 07.11.2020).
3. Активізація експортної діяльності підприємств України: недоторговані ринки та торгівельні бар'єри / М. Ю. Серпухов, Н. А. Дехтяр, О. В. Мазоренко, І. В. Волошан, Н. В. Проскуріна, А. В. Зосімова, О. В. Гаврильченко, К. В. Тимошенко, В. О. Письмак; за заг. ред. М. Ю. Серпухова. Харків: Видавництво «Лідер», 2019, 216 с.
4. Аппело Юрген. Менеджмент 3.0. Agile-менеджмент. Ліденрство та управління командами / пер. з англ. Г. Якубовська. Харків: Вид-во «Ранок»: Фабула, 2019. 432 с.
5. Белошапка В. А. Результативное управление стратегическим процессом. *Актуальні проблеми економіки*. 2012. № 9(135). С. 107–114.
6. Белошапка В. А., Нудьга И. Н. Управленческая результативность: системный взгляд на работу и развитие менеджеров / под ред. В. А. Белошапки. К.Ж Агентство «Стандарт», 2007. 270 с.
7. Білорус О. Новий тоталітаризм глобальних корпорацій – зростаюча загроза безпеці розвитку у ХХ столітті. *Економічний часопис ХХІ*. 2004. № 9. С. 3–7.
8. Білорус О. Г. Глобалізація та безпека розвитку: монографія / О. Г. Білорус, Д. Г. Лук'яненко та ін. К: КНЕУ, 2001. 733 с.
9. Білорус О. Г. Глобальна перспектива і сталий розвиток: системні маркетингові дослідження: монографія / О. Г. Білорус, Ю. М. Мацейко. К.: МАУП, 2005. 492 с.
10. Белошапка В. КРМ: культура результативного менеджменту. К.: Компас, 2014. 256 с.

11. Богерук А. К., Луканова И. А. Мировая аквакультура: опыт для России. М.: Росинформагротех, 2010. 364 с.
12. Буторина О. Европейская интеграция. М.: Издательский Дом «Деловая литература», 2011. 720 с.
13. Вдовенко Н. М. Формування та функціонування Спільної рибної політики Європейського союзу та шляхи її реалізації в Україні: монографія / за ред. д.е.н., проф. Вдовенко Н. М. Київ: Видавничий дім «Кондор», 2018. 476 с.
14. Вдовенко Н. М. Державне регулювання розвитку аквакультури в Україні: Монографія. К.: Вітас ЛТД, 2013. 464 с.
15. Вдовенко Н. М., Давиденко Н. М., Гечбаия Б. Н. Фінансова діяльність рибогосподарських підприємств: підручник. К.: Кондор-Видавництво, 2015. 538 с.
16. Вдовенко Н. М., Кваша С. М. Рекомендації щодо можливості функціонування механізму державно-приватного партнерства у рибній галузі. К.: Вітас ЛТД, 2013. 70 с.
17. Вдовенко Н. М. Регулювання розвитку аквакультури у штучних водоймах України: монографія. К.: Основа, 2011. 368 с.
18. Власов В. І. Глобальна продовольча проблема. К.: Інститут аграрної економіки, 2001. 506 с.
19. Гилфасон Г. Мировая экономика природных ресурсов и экономический рост. *Экономический журнал ВШЭ*, 2018, № 2, с. 201–216.
20. Глобалізація і безпека розвитку: кол. моногр. / керівник авт. кол. і наук. ред. О. Г. Білорус; НАН України, Ін-т світ. Економіки і міжнар. Відносин, Київ. нац. екон. ун-т, Міжнар. ін-т глобалістики. К.: КНЕУ, 2001. 733 с.
21. Глобальна економіка: навч. посіб. / Д. Г. Лук'яненко, А. М. Поручник, Т. В. Квльченко, Н. М. Рябець, І. В. Тимків та ін.; за заг. ред. д.е.н., проф. Д. Г. Лук'яненка. К.: КНЕУ, 2017. 168 с.
22. Глобальний конкурентний простір: монографія / кер. авт. кол. О. Г. Білорус. К.: КНЕУ, 2007. 680 с.

23. Глобальный информационный бюллетень о рыбной промышленности 2020: 10 крупнейших рыболовных компаний в мире. № 7(10), Июль 2020. ФГБУ «НЦБРП». 35 с.

24. Глосарій термінів політики, що базується на доказах / за ред. Л. Гонюкової, О. Кілієвич, М. ван ден Муйзенберг, М. Чулаєвської. URL: https://eu-ua.org/sites/default/files/inline/files/glossary_ebppm.pdf. (дата звернення: 16.02.2021).

25. Дайнен Д. Дедалі міцніший союз. Курс європейської інтеграції / переклад з англ. К.: «К. І.С.», 2006. 693 с.

26. Дейнека Т. А. Соціально-економічні суперечності процесу глобалізації суспільства (політико-економічний аналіз): монографія / Т. А. Дейнека. Київ: КНЕУ, 2018. 512 с.

27. Дзяд О.В. Про сутність та класифікацію європейських інтеграційних політик: методологічний аспект. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Світове господарство і міжнародні економічні відносини»*. 2011. Вип. 2(10/2). С. 31–39.

28. Друкер Питер Ф. Менеджмент. Вызовы XXI века / Питер Ф. Друкер : Пер. с англ. М.: Изд-во Манн, Иванов и Фербер, 2012. 256 с.

29. Екологізація міжнародної торговельно-маркетингової діяльності: кол. моногр. / за наук. ред. проф. Т. Оболенської. К.: КНЕУ, 2018. 264 с.

30. Економічна асоціація України з Європейським Союзом: кол. моногр. / за ред. О. І. Шниркова, В. І. Муравйова. К.: ВПЦ «Київський університет», 2015. 415 с.

31. Економічна інтеграція і глобальні проблеми сучасності: навч. посіб. / Д. Г. Лук'яненко. К.: КНЕУ, 2005. 203 с.

32. Європейський Союз: навч. посіб. / за ред. А. О. Бояра, С. В. Федонюка. Київ: ФОП Маслаков. 2020. 600 с.

33. Інформаційно-аналітичні матеріали щодо стану економічних показників рибного господарства України та ЄС / Шарило Ю. Є., Вдовенко Н. М., Павленко М. М., Федоренко М. о., Шепелєв С. С., Деренько О. О. К.: НУБіП України. 2017. 33 с.

34. IPCC. 2013. Кліматичні зміни 2013: фізична основа. Праці Робочої групи I П'ятого звіту міжнародної групи експертів з оцінки змін клімату.

T.F. Stocker, D. Qin, G.-K. Plattner, M. Tignor, S.K. Allen, J., Boschung, A., Nauels, Y., Xia, V., Bex and P.M. Midgley, eds. Cambridge, UK, and New York, Cambridge University Press. 1535 p.

35. Кальченко Т. В. Глобальна економіка: методологія системних досліджень: монографія / Т. В. Кальченко. К.: КНЕУ, 2006. 248 с.

36. Кваша С. М., Вдовенко Н. М. Рекомендації щодо можливості функціонування механізму державно-приватного партнерства у рибній галузі. К.: Вітас ЛТД, 2013. 70 с.

37. Ким В. Чан. Стратегия голубого океана. Как найти или создать рынок, свободный от других игроков / пер с англ. И. Ющенко. М.: Манн, Иванов и Фербер, 2012. 304 с.

38. Клімат. Економіка. Людина : вибір. тв. Т. 9 / Б. Я. Панасюк. Ніжин : ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф». 2015. 360 с.

39. Козловський С. В. Забезпечення стійкості та розвитку сучасних економічних систем: монографія. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. 554 с.

40. Колодко Г. В. Куда идет мир: политэкономия будущего. М.: Магистр, 2014. 544 с.

41. Конкурентна платформа економічної самодостатності України у глобальному світі: монографія / А. М. Поручник, Д. Г. Лук'яненко, Я. М. Столярчук та ін. К.: КНЕУ, 2020. 296 с.

42. Корпоративна відповідальність: крос-культурні моделі та бізнес-практики: монографія / Л. П. Петрашко. Київ: КНЕУ, 2013. 344 с.

43. Корпоративні стратегії у глобальному нафтогазовому бізнесі : навч. посіб. / Є. Г. Панченко, О. А. Швидкий, Д. І. Кір'яков, О. Д. Лук'яненко. К.: КНЕУ, 2013. 96 с.

44. Котенев Б., Булатов О., Кровнин А. Перспективы отечественного рыболовства до 2035 года в условиях меняющегося климата. *Вопросы рыболовства*. 2019. Т. 20. С. 395–435.

45. Котлер Ф. Хаотика: управління та маркетинг в епоху турбулентності / Ф. Котлер, Дж. А. Касліоне / пер. з англ. під ред. Т. В. Співаковської, С. В. Співаковського. К.: Хімджест, ПЛАСКЕ, 2009. 208 с.

46. Кулявець В. Г. Диверсифікація кластерної моделі харчової промисловості в ЄС [Текст]: Автореф. дис. ... канд. екон. Наук: 08.00.02 «Світове господарство і міжнародні економічні відносини». К.: Нац. авіац. ун-т, 2011. 21 с.

47. Левашова С., Глубоков А., Золотухин Г. Международная информационная система по водным наукам и рыболовству – АСФИС/АСФА. Труды Всероссийского научно-исследовательского института рыбного хозяйства и океанографии. 2018. Т. 174. С. 198–202.

48. Лі, К.-Ф. Наддержави штучного інтелекту: Китай, Кремнієва долина і новий світовий лад / пер. з англ. В. Пунька. Київ: Форс Україна, 2020. 304 с.

49. Ліщинська В. В. Взаємозв'язок бізнес-моделі та конкурентної стратегії підприємства. *Стратегія економічного розвитку України*. 2012. № 30. С. 159–165.

50. Лук'яненко Д. Г. Імплементация парадигмы экономики знаний у стратегии национального экономического. *Міжнародна економічна політика*. 2013. № 19. С. 5–26.

51. Лук'яненко О. Д., Мірошніченко І. В. Комплекс моделей оцінювання інвестиційного потенціалу України. Нейро-нечіткі технології моделювання в економіці. 2016. № 5. С. 93-122. URL: http://nfmete.com/assets/journal/5/Lukianenko_Miroshnuchenko.pdf. (дата звернення: 24.05.2017).

52. Лук'яненко О. Д. Потенціал рибальства в глобальній економіці / *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2020. № 4, Т. 2. С. 7–12.

53. Лук'яненко О. Д. Трансформація політики ЄС в секторі рибальства. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2019. № 4. Т. 3. С. 17–24.

54. Лук'яненко Олександр. Розвиток зовнішньої торгівлі продукцією рибальства України з ЄС. *Ринок цінних паперів України*. 2019. № 1–2. С. 71–79.

55. Лук'яненко Олександр. Управлінські імперативи глобального рибальства. *Ринок цінних паперів України*. 2018. № 5–6, С. 61–67.

56. Лук'яненко О. Д. Інноваційні фактори глобальної конкурентоспроможності : монографія / О. Д. Лук'яненко. К.: КНЕУ, 2015. 304 с.

57. Лук'яненко О. Д. Новітні прояви глобальної продовольчої проблеми / Проблеми і тенденції розвитку сучасної економіки в умовах інтеграційних

процесів: теоретичні та практичні аспекти: матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції, Херсон, 11–12 жовтня 2018 р. Упоряд. К. Мельникова. Херсон, вид-во ФОП Вишемирський В. С., 2018. С. 28

58. Лук'яненко О. Д. Нормативно-правові механізми розвитку рибальства і аквакультури в Україні. Судова влада в системі стримувань та противаг демократичного суспільства: компаративна теорія і практика: матер. Всеукр. наук.-практ. конф.; 15 січня 2021 р. С. 117–118.

59. Лук'яненко О. Д. Організаційно-кадровий потенціал розвитку рибного господарства України. Соціально-трудова сфера в координатах нової економіки та глобальної соціо-економічної реальності: виклики, шляхи розвитку: зб. тез доповідей учасників Міжнар. наук.-практ. конф.; 11–12 лист. Київ: КНЕУ. 2021. С. 360–362

60. Мацусита К. Миссия бизнеса: 3-е изд. М.: Альпина Паблишер, 2014. 189 с.

61. Мусис Н. Усе про спільні політики Європейського Союзу / переклад з англ. К.: «К. І.С.», 2005. 466 с.

62. Назарчук З. Т. Інфраструктурний комплекс західного регіону України: стан і перспективи URL: http://lvivforum.com.ua/presentation/Nazarchuk_tezy.pdf. (дата звернення: 18.02.2019).

63. Оберле Б., Бринджезу С., Хетфілд-Доддс С., Хеллвег С., Хайнц Шандл К., Клемент Д., Прогнозная оценка мирового ресурсного потенциала 2019. URL: http://wedocs.unep.org/handle/GRO_2019_SPM_RU. (дата звернення: 16.01.2020).

64. Обзор рыбного рынка Украины с 2017 г. URL: <https://unifsa.ua/ru/news/news-of-ukraine/review-of-the-fish-market-of-ukraine-for-2017>. (дата звернення: 21.03.2020).

65. Ольшанська О. В. Агросоціальна система України: монографія. К.: КНЕУ, 2013. 336 с.

66. Омельченко В.Я. Інвестиційна політика ASEAN на рубежі XX–XXI століть в умовах посилення глобальних інтеграційних процесів. *Збірник наукових праць*

Черкаського державного технологічного університету. Серія «Економічні науки». Вип. 50. Черкаси: вид-во ЧДТЕУ, 2018. С. 55–61.

67. Орехова Т.В. Вплив транскордонних злиттів і поглинань на конкурентне середовище. *Збірник наукових праць «Економіка і організація управління».* 2017. №1. С. 21–28.

68. Орехова Т.В. Імперативи взаємовпливу інвестування та процесу транскордонних злиттів і поглинань. *Міжнародні відносини. сер. економічні науки.* 2017. №10. URL: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/ec_n/article/view/3491/316. (дата звернення: 12.02.2018).

69. Панченко Є. Г., Петрашко Л. П. Корпоративна культура у європейському бізнес-середовищі. Спільний європейський економічний простір: гармонізація міжрегіональних суперечностей: монографія / за заг. ред. Д. Г. Лук'яненка, В. І. Чужикова. К.: КНЕУ, 2007. 544 с.

70. Парадигма креативного менеджменту в глобальній економіці: кол. моногр. / за заг. ред. д.е.н., проф. Д. Г. Лук'яненка. К.: КНЕУ, 2016. 231 с.

71. Пильтяй О. Foresight for sustainable development and public private partnerships. Презентація. Український центр сприяння розвитку ППП. Київ, 2011.

72. Післякризовий розвиток економіки України: засади стратегії модернізації / Я. А. Жаліло, Д. С. Покришка, Я. В. Белінська, Я. В. Бережний та ін. К.: НІСД, 2012. 144 с.

73. Полякова Ю. В. Впровадження європейських принципів інноваційної діяльності: досвід для України. *Вісник ЛКА.* Вип. 34. 2011. С. 217–233.

74. Портер М. Международная конкуренция. М.: Международные отношения, 1993. 896 с.

75. Поручник А. М. Національний інтерес України: економічна самодостатність у глобальному вимірі: монографія. К.: КНЕУ, 2008. 352 с.

76. Практикум з проведення тренінгів з європейської інтеграції (тренінг «Підготовка фахівців з європейської інтеграції») / за ред. В. І. Чужикова. Київ: КНЕУ, 2014. 224 с.

77. Прахалад К. Пространство бизнес-инноваций: создание ценности совместно с потребителем / К. Прахалад, М. С. Кришнан: пер. с англ. М.: Альпина Паблишер: Издательство Юрайт, 2012. 252 с.

78. Природные ресурсы мира. Практикум. URL: <http://window.edu.ru/catalog/pdf2txt/054/63054/33175>. (дата звернення: 10.11.2017).

79. Прогнозная оценка мирового ресурсного потенциала 2019. URL: http://wedocs.unep.org/handle/GRO_2019_SPM_RU. (дата звернення: 18.03.2020).

80. Про результати аудиту виконання заходів державної цільової Програми розвитку українського села на період до 2015 року: Бюлетень за матеріалами Звіту про результати аудиту виконання заходів Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року / Відповідальні за випуск: Шулежко М.Я., Шах Г.А. Київ: Рахункова палата України, 2013. 31 с.

81. Публічний звіт про роботу Державного агентства рибного господарства України у 2016 році. URL: https://darg.gov.ua/_publichniy_zvit_pro_robotu_0_0_0_3421_1.html. (дата звернення: 20.01.2017).

82. Публічний звіт Державного агентства рибного господарства України за 2017 рік. URL: https://darg.gov.ua/_publichniy_zvit_derzhavnogo_0_0_0_5513_1.html. (дата звернення: 14.03.2018).

83. Публічний звіт Державного агентства рибного господарства України за 2018 рік. URL: https://darg.gov.ua/_publichniy_zvit_derzhavnogo_0_0_0_8359_1.html. (дата звернення: 11.02.2019).

84. Публічний звіт Державного агентства рибного господарства України за 2019 рік. URL: https://darg.gov.ua/_publichniy_zvit_derzhavnogo_0_0_0_9463_1.html. (дата звернення: 26.04.2020).

85. Публічний звіт голови Державного агентства рибного господарства України Ганни Шишман за 2020 рік. URL: https://darg.gov.ua/_publichniy_zvit_golovi_0_0_0_10694_1.html. (дата звернення: 28.01.2021).

86. Ресурси та моделі глобального економічного розвитку: монографія / за заг. ред. докторів екон. наук, професорів Д. Г. Лук'яненка, А. М. Поручника. К.: КНЕУ, 2011. 703 с.

87. Рогач О. Теорії міжнародного бізнесу: підручник для студентів економічних спеціальностей вищих навчальних закладів. К.: ВПЦ «Київський університет», 2018. 687 с.

88. Розвиток маркетингу в умовах інформатизації суспільства: монографія / за наук. ред. к.е.н., проф. В. П. Пилипчука. К.: КНЕУ, 2019. 464 с.

89. Руденко-Сударєва Л. В., Мозковий О. М., Пашинська К. С., Прилипко С. І., Лук'яненко О. Д. Результативність міжнародного інвестування проектів державно-приватного партнерства: наук.-метод. вид. Київ: КНЕУ, 2017. 109 с.

90. СБЕР Про. URL: <https://sber.pro/publication/12-iinlia-den-rubaka-podborka-interesnyh-faktov-i-publikatsii-po-teme>. (дата звернення: 21.06.2020).

91. Синонимы к слову рыбная промышленность. Подбор синонимов онлайн URL: www.isynonym.ru/ru/rybnana-promyshlennost. (дата звернення: 19.05.2020).

92. Скаврон Б. Гори сміття. *Галицький кореспондент* від 29.08.2013. URL: <http://www.gk-press.if.ua/node/5224>. (дата звернення: 24.03.2016).

93. Состояние мирового рыболовства и аквакультуры 2016. Вклад в обеспечение всеобщей продовольственной безопасности и питания. ФАО, 2016. Рим. 216 с.

94. Состояние мирового рыболовства и аквакультуры. Меры по повышению устойчивости 2020. Рим: Продовольственная и сельскохозяйственная Организация Объединенных Наций. Рим: ФАО. 2020. 207 с. URL: <http://www.fao.org/3/ca9229ru/CA9229RU.pdf>. (дата звернення: 23.01.2021).

95. Соціальна відповідальність: теорія і практика розвитку: кол. моногр. / за наук. ред. д-ра екон. наук, проф. А. М. Колота. К.: КНЕУ, 2012, 501 с.

96. Співробітництво між Україною та країнами ЄС у 2008 році: статистичний збірник / Відповідальний за випуск А. О. Фризоренко. К.: Державний комітет статистики України, 2009, 259 с.

97. Співробітництво між Україною та країнами ЄС у 2009 році: статистичний збірник / Відповідальний за випуск А. О. Фризоренко. К.: Державний комітет статистики України, 2010, 256 с.

98. Співробітництво між Україною та країнами ЄС у 2010 році: статистичний збірник / Відповідальний за випуск А. О. Фризоренко. К.: Державний комітет статистики України, 2011, 240 с.

99. Співробітництво між Україною та країнами ЄС у 2011 році: статистичний збірник / Відповідальний за випуск А. О. Фризоренко. К.: Державна служба статистики України, 2012, 241 с.

100. Співробітництво між Україною та країнами ЄС у 2012 році: статистичний збірник / Відповідальний за випуск А. О. Фризоренко. К.: Державна служба статистики України, 2013, 228 с.

101. Співробітництво між Україною та країнами ЄС у 2013 році: статистичний збірник / Відповідальний за випуск А. О. Фризоренко. К.: Державна служба статистики України, 2014, 207 с.

102. Співробітництво між Україною та країнами ЄС у 2014 році: статистичний збірник / Відповідальний за випуск А. О. Фризоренко. К.: Державна служба статистики України, 2015, 269 с.

103. Співробітництво між Україною та країнами ЄС у 2015 році: статистичний збірник / Відповідальний за випуск А. О. Фризоренко. К.: Державна служба статистики України, 2016, 194 с.

104. Співробітництво між Україною та країнами ЄС у 2016 році: статистичний збірник / Відповідальний за випуск А. О. Фризоренко. К.: Державна служба статистики України, 2017, 186 с.

105. Співробітництво між Україною та країнами ЄС у 2017 році: статистичний збірник / Відповідальний за випуск А. О. Фризоренко. К.: Державна служба статистики України, 2018, 181 с.

106. Співробітництво між Україною та країнами ЄС у 2018 році: статистичний збірник / Відповідальний за випуск А. О. Фризоренко. К.: Державна служба статистики України, 2019, 72 с.

107. Спільний європейський економічний простір: гармонізація мегарегіональних суперечностей монографія / за заг. ред. Д. Г. Лук'яненка, В. І. Чужикова. К.: КНЕУ, 2007. 544 с.

108. Срничек Н. Капитализм платформ [Текст] / пер. с англ. и науч. ред. М. Добряковой; Нац. исслед. ун-т «Высшая школа экономики». М.: Изд. дом Высшей школы экономики, 2019. 128 с.
109. Столярчук Я., Ільницький Д., Войчак Д. Глобальний інфраструктурний розрив в теорії і реаліях агробізнесу України. Міжнародна економічна політика. 2019. № 2(31). С. 120–146.
110. Технологічна модернізація в європейській економіці: монографія / О. С. Бурміч, О. Д. Лук'яненко, Є. Г. Панченко, В. І. Чужиков. К.: КНЕУ, 2013. 266 с.
111. Управління міжнародною конкурентоспроможністю в умовах глобалізації економічного розвитку: монографія. У 2 т. Т. I / за заг. ред. Д. Г. Лук'яненка, А. М. Поручника. К.: КНЕУ, 2006. 816 с.
112. ФАО. 2020e. «Голубой рост». URL: www.fao.org/fisheries/blue-growth/ru/. (дата звернення: 12.11.2020).
113. ФГБУ «НЦБРП» Информационный бюллетень. № 8(11), август 2020. URL: [https://fishquality.ru/assets/files/Documents%20on%20activities/Other/Информационный%20бюллетень/2020/Информационный%20бюллетень%20№%2011%20\(август%202020\).pdf](https://fishquality.ru/assets/files/Documents%20on%20activities/Other/Информационный%20бюллетень/2020/Информационный%20бюллетень%20№%2011%20(август%202020).pdf). (дата звернення: 14.09.2020).
114. Фесенко О. О. Євроінтеграція України у секторі рибальства та аквакультури: можливі варіанти, загрози і переваги. *Економічний часопис*. – XXI. 2013. № 9–10(1) С. 83–86.
115. Финкельштейн С. Стратегия прорва / пер. с англ. Репецкой О. В. К.: Companion Group, 2007. 336 с.
116. Філіпенко А. С. Міжнародні економічні відносини: політика: підручник. К.: ВПЦ «Київський університет», 2015. 431 с.
117. Характеристика права ЄС: Євроінтеграційний портал. URL: <http://eu-ua.org/kharakterystyka-prava-yes>. (дата звернення: 05.05.2018).
118. Хеллер М., Нерпій С., Пятницький В. Енциклопедія з експортування в ЄС на засадах ПВЗВТ. Харроу, Великобританія: СТА Economic & Export Analysts Ltd, 2016. 899 с.

119. Хмара М. П. Розвиток високотехнологічних кластерів у Європейському Союзі [Текст]: Автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.02. К., Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 2010. 21 с.

120. Циркулярна економіка та переваги для суспільства Явні перемоги в області робочих місць та клімату в економіці, заснованій на відновлюваній енергії та ресурсоефективності Дослідження стосовно Чеської Республіки та Польщі. 54 с. URL: <http://www.clubofrome.org.ua/wp-content/uploads/2017/08/The-Circular-Economy-CoR-UA-2.pdf>. (дата звернення: 24.11.2017).

121. Черкас Н. І. Глобальні ланцюги вартості в економічному зростанні: монографія. Львів: СПОЛОМ, 2018. 388 с.

122. Чужиков В. та ін. Регіональна політика Європейського Союзу: підручник / за ред. Віктора Чужикова. К.: КНЕУ, 2016. 495с.

123. Чужиков В. И., О. Д. Лукьяненко. Кластерная политика Европейского Союза. *Экономика Украины*. 2013. № 2. С. 81–92.

124. Чужиков В., Лещенко К. Екологічна парадигма в системі міжнародних економічних координат. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2016. Вип. 18. Частина 2. С. 15–19.

125. Чужиков В., Федірко О. Асиметрії економічного розвитку прикордонних регіонів України та ЄС в умовах формування економіки знань. *Науковий вісник Одеського національного економічного університету. Науки: економіка, політологія, історія*. 2016. №6 (238). С. 147–160.

126. Чужиков В.І. Зона вільної торгівлі України та ЄС: аналіз потенційних наслідків. *Стратегічні пріоритети. Серія: Економіка*. 2016. № 1. С. 106–111.

127. Чужиков В.І. Креативізація підприємницької активності в ЄС. Сучасні підходи до управління підприємством: Збірник тез доповідей VII Всеукраїнської науково-практичної конференції 28 квітня 2016 р. К.: Вид-во «Політехніка», 2016. С. 45.

128. Шарило Ю. Є. Позичування вітчизняної аквакультури в умовах євроінтеграції. *Завдання рибогосподарської науки щодо вирішення нагальних проблем розвитку прісноводної та морської аквакультури України: матеріали*

наук.-практ. Семінару, (Київ, 05 червня 2015 року під час виставки «Fish Expo – 2014»). К.: НТУУ КПІ ВПІ ВПК Політехніка, 2015. 110 с.

129. Шарило Ю. Є., Рибальченко К. О., Державне регулювання аквакультури у контексті світового досвіду. *Materialy X mezinarodni vedecko-praktika conference «Nauka i inowacja-2014»*, Наука и инновации 07–15 октября 2014 г. Польша, Przemysł, 07–15 października, 2014. V. 3. Ekonomiczne nauki: Przemysł. Nauka a studia, 2014. С. 90–92.

130. Шаульська Л. В. Економічна безпека аграрної галузі в умовах інституційних трансформацій: монографія. Л. Шаульська, С. Козловський, В. Козловський, Г. Мазур, Є. Жураківський. Вінниця: ТОВ «Твори», 2019. С. 254.

131. Шаульська Л. В. Людські ресурси нової економіки: ключові компоненти та ефективність регулювання. Економіка і організація управління: Збірник наукових праць. Вінниця: ДонНУ, 2018. № 4(32). С. 7–16.

132. Шаульська Л. В. Моделювання світової динаміки економічної циклічності. Збірник наукових праць Донецького державного університету управління. Серія «Економіка». 2018. Вип. 308. С. 46–54.

133. Щепкова И. В. Кластерная политика как инструмент повышения конкурентоспособности региона. *Вестник Балтийского федерального университета им. И. Канта*. 2012. Вып. 3. С. 125–129.

134. Экспорт рыбных продуктов в Европу: многолетняя история запорожского производителя рыбы и морепродуктов. 2018. С. 2/4. URL: <https://euukrainescoop.net/2018/10/16/экспорт-рыбных-продуктов-в-европу-мно/>. (дата звернення: 14.05.2019).

135. Agraа А. The European Union. Economics and Policies. Cambridge: University Press, 2007. 603 p.

136. Al Khawli, F., Pateiro, M., Dominguez, R., Lorenzo, J.M., Gullón, P., Kousoulaki, K., Ferrer, E., Berrada, H. & Barda, F.J. 2019 Innovative green technologies of intensification for valorization of seafood and their by-products. *Marine Drugs*, 17:689. URL: www.mdpi.com/1660-3397/17/12/689/html. (дата звернення: 17.05.2020).

137. Anderson L. Fisheries Economics. Vol. 1 Routledge. 2002.
138. Appleby Thomas, Harrison James. Journal of Environmental Law. 2019. Vol. 31, Issue 3, P. 443–464. URL: <https://doi.org/10.1093/jel/eqy027>. (дата звернення: 18.03.2020).
139. Aquaculture Technical Paper No. 627. Rome, FAO. 628 pp. URL: www.fao.org/3/i9705en/i9705en.pdf. (дата звернення: 28.01.2019).
140. Ardy B., EL – Agraа A. The Common Fisheries Policy. The European Union, Economics and Policies. Ed by Ali M. EL – Agraа. Cambridge: Cambridge University Press, 2007 p. 411–420.
141. Artis M., Nixson F. The Economics of the European Union. Policy and Analysis. Oxford: University Press, 2001. 426 p.
142. Bale T. European Politics. A comparative introduction. London: Palgrave macmillan, 2008. 404 p.
143. Barange, M., Bahri, T., Beveridge, M.C.M., Cochrane, K.L., Funge-Smith, S. & Poulain, F., eds. (2018). Impacts of climate change on fisheries and aquaculture: synthesis of current knowledge, adaptation and mitigation options. FAO Fisheries and Aquaculture Technical Paper No. 627. Rome, FAO. 628 pp. URL: www.fao.org/3/i9705en/i9705en.pdf. (дата звернення: 28.01.2019).
144. Brugère, C., Aguilar-Manjarrez, J., Beveridge, M.C.M. & Soto, D. 2018. The ecosystem approach to aquaculture 10 years on – a critical review and consideration of its future role in blue growth. *Reviews in Aquaculture*, 11:493–514.
145. Chuzhykov V. Multi-structuring of localities in the global economy. 4th International Scientific-Practical Conference “Modern technologies, Socio-economic development problems and ways of solving them”. 24 June, 2018. Batumi: BNTU, 2018. P.5–6.
146. Chuzhykov V., Chuzhykov A. Comparative analysis of regional dynamics of Ukraine and Georgia. Strategic priorities for developing Ukraine and Georgia: innovation and partnership. Under ed. D.G. Lukianenko and T. Beridze. Batumi: BNTU, 2018. P.11–28.

147. Chuzykov V., Tsygankova T., Obolenska T. Polystructural Model of the EU environmental policy: an economic approach. *Actual Problems of Economics*. 2015. №3 (165). P.203–209.

148. Council Regulation (EC) № 2370/2002 of 20 December 2002 establishing an emergency Community measure for scrapping fishing vessels. OJ L 358, 31.12.2002, p. 57–58.

149. Council Regulation (EC) № 2371/2002 of 20 December 2002 on the conservation and sustainable exploitation of fisheries resources under the Common Fisheries Policy. OJ L 358, 31.12.2002, p. 59–80.

150. Council Regulation (EC) № 768/2005 of 26 April 2005 establishing a Community Fisheries Control Agency and amending Regulation (EEC) No 2847/93 establishing a control system applicable to the common fisheries policy. OJ L 128, 21.5.2005, p. 1–14.

151. Council Regulation (EC) № 1005/2008 of 29 September 2008 establishing a Community system to prevent, deter and eliminate illegal, unreported and unregulated fishing, amending Regulations (EEC) No 2847/93, (EC) No 1936/2001 and (EC) No 601/2004 and repealing Regulations (EC) No 1093/94 and (EC) No 1447/1999/ OJ L 286, 29.10.2008, p. 1–32.

152. Council Regulation (EC) № 1224/2009 of 20 November 2009 establishing a Community control system for ensuring compliance with the rules of the common fisheries policy, amending Regulations (EC) No 847/96, (EC) No 2371/2002, (EC) No 811/2004, (EC) No 768/2005, (EC) No 2115/2005, (EC) No 2166/2005, (EC) No 388/2006, (EC) No 509/2007, (EC) No 676/2007, (EC) No 1098/2007, (EC) No 1300/2008, (EC) No 1342/2008 and repealing Regulations (EEC) No 2847/93, (EC) No 1627/94 and (EC) No 1966/2006. OJ L 343, 22.12.2009, p. 1–50.

153. Council Regulation (EC) № 2369/2002 of 20 December 2002 amending Regulation (EC) No 2792/1999 laying down the detailed rules and arrangements regarding Community structural assistance in the fisheries sector. OJ L 358, 31.12.2002, p. 49–56.

154. Council Regulation (EEC) № 3760/92 of 20 December 1992 establishing a Community system for fisheries and aquaculture. OJ L 389, 31.12.1992, p. 1–14.

155. Dabbadie, L., Aguilar-Manjarrez, J., Beveridge, M.C.M., Bueno, P.B., Ross, L.G & Soto, D. 2018 Effect of climate change on aquaculture drivers, impacts and policies. In M. Barange, T. Bahri, M.C.M. Beveridge, K.L. Cochrane, S. Funge-Smith, & F. Poulain, eds. (2018). Impacts of climate change on fisheries and aquaculture: synthesis of current knowledge, adaptation and mitigation options. FAO Fisheries and Aquaculture Technical Paper No. 627. Rome, FAO. 628 pp. URL: www.fao.org/3/i9705en/i9705en.pdf. (дата звернення: 25.03.2019).
156. De Loite. URL: www.2.deloitte.com/be/en/pages-secter/articles/EU-policies.html. (дата звернення: 20.03.2021).
157. EU fisheries control system: URL: https://ec.europa.eu/oceans-and-fisheries/rules/enforcing-rules/eu-fisheries-control-system_en. (дата звернення: 19.02.2021).
158. EU: Sustainable Tools for the World's Largest Seafood Market. URL: https://balticcluster.pl/wp-content/uploads/2013/10/European-Maritime-and-Fisheries-Fund-2015-market-facts_en.pdf. (дата звернення: 20.04.2019).
159. European Commission. Common Fisheries Policy. URL: https://europa.eu/fisheries/cfp/fishing_ales_en. (дата звернення: 07.04.2019).
160. European Commission. Fisheries management URL: https://europa.eu/fisheries/cfp/fishing_ales_en. (дата звернення: 05.09.2019).
161. European Maritime and Fisheries Fund (EMFF). European Commission. URL: https://ec.europa.eu/fisheries/cfp/emff_en. (дата звернення: 05.05.2018).
162. European Parliament. URL: www.europarlamenti.info/en/values-and-objectives/policies. (дата звернення: 05.05.2018).
163. Fact Sheets on the European Union. The Common Fisheries Policy: origins and development. URL: <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/114/the-common-fisheries-policy-origins-and-development> (дата звернення: 05.05.2018).
164. Facts and Figures on the Common Fisheries Policy. Basic statistical data – 2020 edition. Brussels: European Commission, 2020. 21 p.
165. FAO Fisheries & Aquaculture – Ресурси рыбного хозяйства. URL: www.fao.org/fishery/resources/ru Продовольственная и сельскохозяйственная организация Объединенных наций. (дата звернення: 20.12.2020).

166. Fisher policy. URL: <https://europeangreens.eu/content/fisheries-policy>. (дата звернення: 07.12.2020).

167. Fisheries control. URL: <https://www.eaa-europe.org/topics/fisheries-control/>. (дата звернення: 07.12.2020).

168. Fisheries structural assistance: Fact Sheets on the European Union. URL: <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/117/fisheries-structural-assistance>. (дата звернення: 05.05.2018).

169. Four years on: how have capital cities dealt with the crisis : collection of RSA Research Network Seminar proceedings ; 26th October, 2012. Professor V. I. Chuzhykov (Ed). Kyiv : KNEU, 2013. 88 p.

170. GellynckX., Verbeke W., Viaene J. Food processing. Industries in Europe. Competition, Trends and Policy Issues. Ed. By Peter Johnson. Cheltenham: Edward Elgar, 2003. 426p.

171. Glachant M. Implementing European Environmental Policy. The impacts of Directives in the Member State. Cheltenham: Edward Elgar, 2001. 203 p.

172. Global Trends 2030: Alternative Worlds. Publication of the National Intelligence Council. December 2012. 160 p. URL: <https://globaltrends2030.files.wordpress.com/2012/11/global-trends-2030-november2012.pdf>. (дата звернення: 04.10.2017).

173. Harmonised index of consumer prices (HICP) (prc_hicp): Reference Metadata in Euro SDMX Metadata Structure (ESMS). Compiling agency: Eurostat, the statistical office of the European Union. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/cache/metadata/en/prc_hicp_esms.htm (дата звернення: 12.03.2021).

174. Juan-Jordá, M.J., Murua, H., Arrizabalaga, H., Dulvy, N.K. & Restrepo, V. 2018. report card on ecosystem-based fisheries management in tuna regional fisheries management organizations. *Fish and Fisheries*, 19(2): 321–339.

175. Kohonen T. Self-organizing maps. 3d ed. New-York: Springer, 2001. 501 p.

176. Le Gallic Bertrand, Mardle Simon, Metz Sébastien. Le Brexit et la pêche: une question d'attentes contradictoires. *EuroChoices*. 2018. Vol. 17, Issue 2. p. 30–37.

URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/1746-692X.12200>. (дата звернення: 12.02.2019).

177. Lukyanenko A. Global Motivations and Aquaculture Development Trends. *Green, Blue & Digital Economy Journal*, 2020. Vol. 1. No. 2. P. 132-139.

178. Mackenzie W. C. 1992. An introduction to the economics of fisheries management. URL: www.Fao.org/3/T0506E/T0506EDOhtm#Тос/. (дата звернення: 16.04.2019).

179. Matviychuk-Soskina N., Krysovaty A., Zvarych I., Ivashchuk I. «Sea star wasting syndrome» or alterglobalization, inclusiveness and circular economy: priorities of the plan «B» for the planet. *Economic Annals-XXI*. Vol. 179, № 9–10. 2019. P. 4–21.

180. Moussis N. Access to European Union: law, economics, policies: the ultimate textbook on the European Union. N. Moussis. 19th updated edition. Rixensart: EUROCONFIDENTIEL, 2011. 550 p.

181. Nugent N. The Government and Politics of the European Union / 7-th Edition. London: Palgrave macmillan, 2010. 486 p.

182. Pascoe S. Economics, fisheries, and marine environment. *ISES, journal of marine science*. 63:1-3 (2006).

183. Phillipson J., Symes D., A sea of troubles?: Brexit and the fisheries question. *Marine Policy*. 2018. Vol. 90. P. 168–173. URL: <https://doi.org/10.1016/j.marpol.2017.12.016>. (дата звернення: 14.03.2019).

184. Porter M. E. The Competitive Advantage of Nations / M. Porter. London; New York: Macmillan, 1990. 855 p.

185. Regulation (EU) № 2016/1624 of the European Parliament and of the Council of 14 September 2016 on the European Border and Coast Guard and amending Regulation (EU) 2016/399 of the European Parliament and of the Council and repealing Regulation (EC) No 863/2007 of the European Parliament and of the Council, Council Regulation (EC) No 2007/2004 and Council Decision 2005/267/EC. OJ L 251, 16.9.2016, p. 1–76.

186. Regulation (EU) № 1379/2013 of the European Parliament and of the Council of 11 December 2013 on the common organisation of the markets in fishery

and aquaculture products, amending Council Regulation (EC) No 1184/2006 and (EC) No 1224/2009 and repealing Council Regulation (EC) No 104/2000. OJ L 354, 28.12.2013, p. 1–21

187. Regulation (EU) № 1380/2013 of the European Parliament and of the Council of 11 December 2013 on the Common Fisheries Policy, amending Council Regulation (EC) No 1954/2003 and (EC) No 1224/2009 and repealing Council Regulation (EC) No 2371/2002 and (EC) No 639/2004 and Council Decision 2004/585/EC. OJ L 354, 28.12.2013, p. 22–61.

188. Regulation (EU) № 2017/1004 of the European Parliament and of the Council of 17 May 2017 on the establishment of a Union framework for the collection, management and use of data in the fisheries sector and support for scientific advice regarding the common fisheries sector and support for scientific advice regarding the common fisheries policy and repealing Council regulation (EC) No 199/2008. OJ L 157, 20.6.2017, p. 1–21.

189. Regulation (EU) № 2017/2403 of the European Parliament and of the Council of 12 December 2017 on the sustainable management of external fishing fleets, and repealing Council Regulation (EC) No 1006/2008. OJ L 347, 28.12.2017, p. 81–104.

190. Regulation (EU) № 508/2014 of the European Parliament and of the Council of 15 May 2014 on the European Maritime and Fisheries Fund and repealing Council Regulations (EC) No 2328/2003, (EC) No 861/2006, (EC) No 1198/2006 and (EC) No 791/2007 and Regulation (EU) No 1255/2011 of the European Parliament and of the Council. OJ L 149, 20.5.2014, p. 1–66.

191. Reznikova N., Zvarych I., Shnyrkov O. Global circular e-chain in overcoming the global waste. *Procedia Environmental Science, Engineering and Management*. Vol. 6, Issue 4. 2019. P. 641–647.

192. Schweb, K., Devis, N. 2018. Технологии четвертой промышленной революции [Shaping the Fourth Industrial Revolution]. Moscow, LitRes, 410 p.

193. Sinclair, M. & Valdimarsson, G. 2003. Responsible fisheries in the marine ecosystem. Wallingford, UK, CAB International. 448 pp.

194. The EU fish market. 2020 Edition. EUMOFA, Directorate-General for Maritime Affairs and Fisheries. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2020. 101 p.

195. The European Maritime And Fisheries Fund 2014–2020: URL: https://ec.europa.eu/oceans-and-fisheries/system/files/2016-09/2015-cfp-funding_en.pdf. (дата звернення: 13.02.2021).

196. The International Dimensions of the EU Common Fisheries Policy URL: https://ec.europa.eu/oceans-and-fisheries/system/files/2021-03/2015-cfp-international_en.pdf. (дата звернення: 03.04.2021).

197. The new Common Fisheries Policy: sustainability in depth: URL: https://ec.europa.eu/oceans-and-fisheries/system/files/2016-09/2015-cfp-management_en_0.pdf. (дата звернення: 06.07.2018).

198. Toppe, J., Olsen, R.L., Reñarubia, O.R. & James, D.G. 2018. Production and utilization of fish silage. A manual on how to turn fish waste into profit and a valuable feed ingredient or fertilizer. Rome, FAO. 30 pp. URL: www.fao.org/documents/card/en/c/19606EN. (дата звернення: 19.04.2019).

199. Wallace H., Wallace W. Policy – Making in the European Union /Fourth Edition. Oxford: University Press, 2004. 610 p.

200. Wallace H., Wallace W., Leguesne Ch. The Common Fisheries Policy. Policy – Making in the European Union. Ed by Helen Wallace, William Wallace. Oxford: University Press, 2008 P. 345–372.

201. Офіційний сайт Державної служби статистики України URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2017/rg/rg_u/arh_dvbr_reg_u.html. (дата звернення: 04.09.2020).

ДОДАТКИ

Додаток А

Види, вироблені у світовій аквакультурі в самих великих обсягах

	2010 р.	2012 р.	2014 р. (тис. т)	2016 р.	2018 р.	Частка на 2018 р. (%)
Кісткові риби						
Білий амур, <i>Ctenopharyngodon idellus</i>	4 213,1	4 590,9	5 039,8	5 444,5	5 704,0	10,5
Товстолобик білий, <i>Hypophthalmichthys molitrix</i>	3 972,0	3 863,8	4 575,4	4 717,0	4 788,5	8,8
Тиляпія нільська, <i>Oreochromis niloticus</i>	2 657,7	3 342,2	3 758,4	4 165,0	4 525,4	8,3
Сазан, <i>Cyprinus carpio</i>	3 331,0	3 493,9	3 866,3	4 054,7	4 189,5	7,7
Товстолобик строкатий, <i>Hypophthalmichthys nobilis</i>	2 496,9	2 646,4	2 957,6	3 161,5	3 143,7	5,8
Катля, <i>Catla catla</i>	2 526,4	2 260,6	2 269,4	2 509,4	3 041,3	5,6
<i>Carassius</i> spp.	2 137,8	2 232,6	2 511,9	2 726,7	2 772,3	5,1
Прісноводні кісткові риби неі ¹ , <i>Osteichthyes</i>	1 355,9	1 857,4	1 983,5	2 582,0	2 545,1	4,7
Лосось атлантичний, <i>Salmo salar</i>	1 437,1	2 074,4	2 348,1	2 247,3	2 435,9	4,5
Пангасіус великоокий, <i>Pangasianodon hypophthalmus</i>	1 749,4	1 985,4	2 036,8	2 191,7	2 359,5	4,3
Роху, <i>Labeo rohita</i>	1 133,2	1 566,0	1 670,2	1 842,7	2 016,8	3,7
Ханос, <i>Chanos chanos</i>	808,6	943,3	1 041,4	1 194,8	1 327,2	2,4
Соми кларієві неі, <i>Clarias</i> spp.	343,3	540,8	867,0	961,7	1 245,3	2,3
Тиляпії неі, <i>Oreochromis</i> (=Tilapia) spp	472,5	693,4	960,8	972,6	1 030,0	1,9
Микижа, <i>Oncorhynchus mykiss</i>	752,4	882,1	794,9	832,1	848,1	1,6
Лящ учанський, <i>Megalobrama amblycephala</i>	629,2	642,8	710,3	858,4	783,5	1,4
Кісткові риби морські інші, <i>Osteichthyes</i>	467	567,2	661,0	688,3	767,5	1,4
Амур чорний, <i>Mylopharyngodon piceus</i>	7	450,9	505,7	680,0	691,5	1,3
Карпові інші, <i>Cyprinidae</i>	409,5	601,1	628,0	596,1	654,1	1,2
Косатка-скрипун, <i>Pelteobagrus fulvidraco</i>	639,8	233,7	302,7	434,4	509,6	0,9
Кісткові риби інші	177,8	6 869,3	7 730,0	8 217,1	8 900,2	16,4
Кісткові риби, всього	6 033,9	42 338,2	47 219,1	51 078,0	54 279,0	100
Ракоподібні						
Креветка білонога, <i>Penaeus vannamei</i>	2,648,5	3 144,9	3 595,7	4 126,0	4 966,2	52,9

	2010 р.	2012 р.	2014 р. (тис. тон)	2016 р.	2018 р.	Частка на 2018 р. (%)
Рак болотяний червоний, <i>Procambarus clarkii</i>	596,3	548,7	659,3	894,7	1 711,3	18,2
Краб китайський мохнаторукий, <i>Eriocheir sinensis</i>	572,4	650,7	722,7	748,8	757,0	8,1
Креветка гігантська тигрова, <i>Penaeus monodon</i>	562,9	669,3	701,8	705,9	750,6	8,0
Креветка східна річкова, <i>Macrobrachium nipponense</i>	193,1	200,0	204,1	245,0	237,1	2,5
Креветка гігантська прісноводна, <i>Macrobrachium rosenbergii</i>	217,7	216,2	233,7	238,4	234,4	2,5
Ракоподібні інші	687,9	586,1	631,1	717,3	729,9	7,8
Ракоподібні всього	5 478,8	6 016,0	6 748,3	7 676,1	9 386,5	100
Молюски						
Устриці неї, <i>Crassostrea</i> spp.	3 570,7	3 807,4	4 181,6	4 690,8	5 171,1	29,5
Венерупис філіппінський, <i>Ruditapes philippinarum</i>	3 500,2	3 618,7	3 838,6	4 175,8	4 139,2	23,6
Гребінці морські неї, Pectinidae	1 366,6	1 360,9	1 576,5	1 849,9	1 918,0	11,0
Мідії морські неї, Mytilidae	871,4	937,1	992,9	1 085,4	1 205,1	6,9
Молюски морські неї, Mollusca	556,3	993,9	1 035,4	1 118,1	1 056,4	6,0
Молюск-черенок, <i>Sinonovacula constricta</i>	693,3	690,4	752,0	799,3	852,9	4,9
Устриця гігантська, <i>Crassostrea gigas</i>	640,7	609,1	623,6	573,8	643,5	3,7
Кривавий молюск, <i>Anadara granosa</i>	456,7	378,2	434,2	430,4	433,4	2,5
Мідія чилійська, <i>Mytilus chilensis</i>	221,5	244,1	238,1	300,6	365,6	2,1
Інші молюски	1 850,8	1 706,7	2 035,0	1 816,0	1 725,8	9,9
Молюски, всього	13 728,3	14 346,7	15 707,8	16 840,1	17 510,9	100
Інші тварини						
Черепаша далекосхідна, <i>Trionyx sinensis</i>	261,1	306,3	313,6	335,4	320,9	34,9
Трепанг далекосхідний, <i>Apostichopus japonicus</i>	126,6	163,9	193,0	204,7	176,8	19,2
Безхребетні водяні неї, Invertebrata	215,5	118,4	103,6	88,0	120,9	13,2
Жаби, <i>Rana</i> spp	79,6	78,2	87,9	90,7	107,3	11,7
Інші різні тварини	109,1	112,3	132,7	190,8	192,7	21,0
Інші тварини, усього	791,8	779,2	830,7	909,6	918,6	100

1 неї = не включені в інші групи – усі випадки.

Джерело: [94, с. 30–31]

Нормативне регулювання експорту товарів підгрупи 03 «Риба і ракоподібні, молюски та інші водяні безхребетні» до ЄС згідно з ПВЗВТ

№ п/п	Вид контролю	Основні вимоги	Базові законодавчі інструменти
1.	Контроль забруднення харчових продуктів	<p>- харчові продукти, у яких вміст забруднювачів перевищує дозволені законодавством ЄС максимальні рівні, не допускаються на ринок ЄС;</p> <p>- не допускається перевищення забруднювачами встановлених норм;</p> <p>- встановлено максимальний вміст різних важких металів, діоксинів і подібних до діоксинів ПХБ та ПАВ у рибі, ракоподібних, двостулкових молюсках та копченій рибі;</p> <p>- для харчових продуктів, імпортованих з третіх країн, встановлено спеціальні заходи контролю забруднювачів (афлатоксинів, меламіну, мінеральних масел, пентахлорфенолу та діоксинів).</p>	<p>- Council Regulation (EEC) No 315/93 of 8 February 1993 laying down Community procedures for contaminants in food (OJ L-37 13/02/1993) (CELEX 31993R0315);</p> <p>- Regulation (EC) № 1881/2006 of 19 December 2006 setting maximum levels for certain contaminants in foodstuffs (OJ L-364 20/12/2006) (CELEX 32006R1881) та ін.</p>
2.	Контроль залишків ветеринарних ліків у тваринах і тваринних продуктах, призначених для людського споживання (тільки для аквакультури)	<p>Продукти тваринного походження не допускаються на ринок ЄС, якщо:</p> <p>- у них залишкова концентрація активних фармакологічних речовин перевищує дозволена максимальну залишкову концентрацію (Maximum Residue Limits – MRLs);</p> <p>- у них міститься залишкова концентрація активних фармакологічних речовин, для яких дозволена максимальна залишкова концентрація в ЄС не встановлено;</p> <p>- у них міститься залишкова концентрація активних фармакологічних речовин, заборонених до використання в ЄС для тварин харчового призначення і їх концентрація перевищує мінімальну граничну норму (Minimum Required Performance Limit - MRPL), якщо її встановлено (наприклад, для хлорамфенікола або нітрофуранів);</p> <p>- вони отримані від тварин, у яких були використані стильбени або тиреостатики для будь-яких потреб, бета-агоністи (стероїдні гормони) для прискорення росту, естрадіол для терапевтичних чи зоотехнічних потреб.</p> <p>Треті країни, що бажають експортувати в ЄС харчі тваринного походження, повинні подати в служби Комісії річний план моніторингу вмісту залишків у цих продуктах, після затвердження якого країна потрапляє до переліку в документі, що містить список дозволених залишків.</p>	<p>- Commission Regulation (EU) No 37/2010 of 22 December 2009 on pharmacologically active substances and their classification regarding maximum residue limits in foodstuff of animal origin (OJ L-15 20/01/2010) (CELEX 32010R0037);</p> <p>- Council Directive 96/22/EC of 29 April 1996 concerning the prohibition on the use in stock farming of certain substances having a hormonal or thyrostatic action and of beta-agonists, and repealing Directives 81/602/ EEC, 88/146/EEC and 88/299/EEC (OJ L-15 20/01/2010) (CELEX 31996L0022)</p> <p>- Commission Decision 2011/163/EU of 16 March 2011 on the approval of plans submitted by third countries in accordance with Article 29 of Council Directive 96/23/EC (OJ L-70 17/03/2011) (CELEX 32011D0163)</p> <p>- Commission Regulation (EC) No 136/2004 of 22 January 2004 laying down procedures for veterinary checks at Community border inspection posts on products imported from third countries (OJ L-21 28/01/2004) (CELEX 32004R0136) та ін.</p>

№ п/п	Вид контролю	Основні вимоги	Базові законодавчі інструменти
3.	Контроль за рибопродуктами, призначеними для людського споживання	<p>- Генеральний директорат Європейської Комісії з охорони здоров'я та захисту прав споживачів (DG SANCO) оцінює відповідність третіх країн до вимог ЄС щодо здоров'я людей і тварин. Перевірка на місці експертів Управління харчових продуктів і ветеринарії є умовою внесення країни до переліку схвалених країн щодо конкретного виду тварин, що публікується в Офіційному журналі ЄС;</p> <p>- партію повинен супроводжувати ветеринарний сертифікат, підписаний уповноваженим ветеринаром компетентного органу третьої країни-експортера, що засвідчує, що ці тварини придатні для експорту в ЄС;</p> <p>- після прибуття партії товару супровідні сертифікати мають бути перевірені ветеринарною службою.</p>	<p>- Fresh fishery products landed in the EU directly from a fishing vessel flying the flag of a third country are subject to a different scheme of health control laid down in Annex III of Regulation (EC) No854/2004 of the European Parliament and of the Council (OJ L-226 25/06/2004) (CELEX 32004R0854);</p> <p>- Council Directive 2006/88/EC on animal health requirements for aquaculture animals and products thereof, and on the prevention and control of certain diseases in aquatic animals (OJ L-328 24/11/2006) (CELEX 32006L0088);</p> <p>- Commission Decision 2010/221/EU of 15 April 2010 approving national measures for limiting the impact of certain diseases in aquaculture animals and wild aquatic animals in accordance with Article 43 of Council Directive 2006/88/EC (OJ L-98 20/04/2010) (CELEX 32010D0221) та ін.</p>
4.	Контроль за рибопродуктами, не призначеними для людського споживання	<p>- Генеральний директорат Європейської комісії з охорони здоров'я та захисту прав споживачів (DG SANCO) застосовує процедуру оцінювання відповідності третьої країни до вимог ЄС, після чого додає її до списку схвалених країн, що публікують в Офіційному журналі ЄС;</p> <p>- партію повинен супроводжувати ветеринарний сертифікат, підписаний уповноваженим ветеринаром компетентного органу третьої країни;</p> <p>- після прибуття партії товару супровідні сертифікати мають бути перевірені ветеринарною службою, а результати інспекції відображаються в загальному ветеринарному документі доступу (Common Veterinary Entry Document, CVED Animals).</p>	<p>-General requirements for feed hygiene according to Regulation (EC) No 183/2005 of the European Parliament and of the Council of 12 January 2005 laying down requirements for feed hygiene (OJ L-35 08/02/2005) (CELEX 32005R0183);</p> <p>- Council Directive 2006/88/EC of 24 October 2006 on animal health requirements for aquaculture animals and products thereof, and on the prevention and control of certain diseases in aquatic animals. (OJ L-328 24/11/2006) (CELEX 32006L0088);</p> <p>- Regulation (EU) 2017/625 of the European Parliament and of the Council of 15 March 2017 on official controls and other official activities performed to ensure the application of food and feed law, rules on animal health and welfare, plant health and plant protection products;</p> <p>- Commission Regulation (EC) No 282/2004 of 18 February 2004 introducing a document for the declaration of, and veterinary checks on, animals from third countries entering the Community (Text with EEA relevance)Text with EEA relevance та ін.</p>

№ п/п	Вид контролю	Основні вимоги	Базові законодавчі інструменти
5.	Простежуваність, відповідність і відповідальність щодо харчових продуктів і кормів	<p>- Простежуваність вимагається щодо будь-якої речовини, яка призначена або може потрапити до їжі або корму;</p> <p>- Для полегшення простежуваності харчові продукти або корми, що ринкуються в ЄС, повинні належно маркуватися або визначатися з допомогою відповідних документів чи відомостей про продукцію.</p>	Regulation (EC) No 178/2002 of the European Parliament and of the Council of 28 January 2002 laying down the general principles and requirements of food law, establishing the European Food Safety Authority and laying down procedures in matters of food safety (OJ L 31, 1.2.2002, p. 1–24) (CELEX 32002r0178) та ін.
6.	Контролювання нелегального вилову риби	<p>- Рибу продукцію можна імпортувати в ЄС тільки в супроводі сертифіката на вилов;</p> <p>- Система сертифікації поширюється на морські рибні продукти, виловлені з 1 січня 2010 року, крім продуктів, перерахованих в Додатку I до постанови (Council Regulation (EC) No 1005/2008), таких як продукти аквакультури, вирощені з мальків або личинок, прісноводні риби, декоративні риби та інші.</p>	<p>- Council Regulation (EC) No 1005/2008 of 29 September 2008 establishing a Community system to prevent, deter and eliminate illegal, unreported and unregulated fishing, amending Regulations (EEC) No 2847/93, (EC) No 1936/2001 and (EC) No 601/2004 and repealing Regulations (EC) No 1093/94 and (EC) No 1447/1999 (OJ L 286, 29.10.2008, p. 1–32) (CELEX 32008R1005);</p> <p>- Commission Regulation (EC) No 1010/2009 of 22 October 2009 laying down detailed rules for the implementation of Council Regulation (EC) No 1005/2008 establishing a Community system to prevent, deter and eliminate illegal, unreported and unregulated fishing (OJ L 280, 27.10.2009, p. 5–41) (CELEX 32009R1010);</p> <p>- 2014/170/EU: Council Implementing Decision of 24 March 2014 establishing a list of non-cooperating third countries in fighting IUU fishing pursuant to Regulation (EC) No 1005/2008 establishing a Community system to prevent, deter and eliminate illegal, unreported and unregulated fishing (OJ L 91, 27.3.2014, p. 43–47) (CELEX 32014D0170)</p>
7.	Маркування харчових продуктів	<p>До харчових продуктів застосовують два типи положень про маркування:</p> <p>1. Загальні правила маркування харчових продуктів.</p> <p>2. Спеціальні положення для деяких груп продуктів (маркування ГМО, харчових продуктів для дієтичних потреб, харчових додатків і ароматизаторів тощо).</p> <p>- При маркуванні у списку інгредієнтів обов'язково виділяють алергени.</p> <p>- Встановлено мінімальні вимоги до розбірливості шрифту на етикетці.</p> <p>- На етикетці обов'язково вказується інформація про енергетичну цінність, вміст жирів, насичених жирних кислот, вуглеводів, цукру, білків і солі, антиоксиданти, консерванти, барвники, ароматизатори тощо.</p>	<p>- Regulation (EU) No 1169/2011 of the European Parliament and of the Council of 25 October 2011 on the provision of food information to consumers (OJ L 304 22.11.2011, p. 18) (CELEX 32011R1169);</p> <p>- Regulation (EC) No 1829/2003 of the European Parliament and of the Council of 22 September 2003 on genetically modified food and feed (OJ L 268, 18.10.2003, p. 1–23) (CELEX 32003R1829);</p> <p>- Regulation (EC) No 1334/2008 of the European Parliament and of the Council of 16 December 2008 on flavourings and certain food ingredients with flavouring properties for use in and on foods and amending Council Regulation (EEC) No 1601/91, Regulations (EC) No 2232/96 and (EC) No 110/2008 and Directive 2000/13/EC (OJ L 354, 31.12.2008, p. 34–50) (CELEX 32008R1334);</p> <p>- Regulation (EC) No 1935/2004 of the European Parliament and of the Council of 27 October 2004 on materials and articles intended to come into contact with food and repealing Directives 80/590/EEC and 89/109/EEC (OJ L 338, 13.11.2004, p. 4–17) (CELEX 32004r1935)</p>

№ п/п	Вид контролю	Основні вимоги	Базові законодавчі інструменти
8.	Ринкові стандарти для рибної продукції	<p>- Рибну продукцію можна продавати на території ЄС тільки за умови, що вона відповідає ринковим стандартам ЄС щодо класифікації за категоріями свіжості, розміру чи ваги, а також упаковки, презентації та маркування.</p> <p>- У ЄС визначено, що мінімальні вимоги до маркування та подання інформації для всіх партій рибопродуктів і продукції аквакультури повинні включати ідентифікаційний номер партії; зовнішній ідентифікаційний номер та назву риболовного судна, номер підприємства аквакультури; тризначний альфа-код Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН для кожного виду; дату вилову, кількість кожного виду в кілограмах або особинах; імена та адреси постачальників; торгову назву, наукову назву, відповідний географічний регіон та спосіб виробництва; інформацію про попереднє замороження рибної продукції.</p>	<p>- Council Regulation (EC) No 2406/96 of 26 November 1996 laying down common marketing standards for certain fishery products (OJ L 334, 23.12.1996, p. 1–15) (CELEX 31996r2406)</p> <p>- Council Regulation (EC) No 1224/2009 of 20 November 2009 establishing a Community control system for ensuring compliance with the rules of the common fisheries policy, amending Regulations (EC) No 847/96, (EC) No 2371/2002, (EC) No 811/2004, (EC) No 768/2005, (EC) No 2115/2005, (EC) No 2166/2005, (EC) No 388/2006, (EC) No 509/2007, (EC) No 676/2007, (EC) No 1098/2007, (EC) No 1300/2008, (EC) No 1342/2008 and repealing Regulations (EEC) No 2847/93, (EC) No 1627/94 and (EC) No 1966/2006 (OJ L 343, 22.12.2009, p. 1–50) (CELEX 32009R1224)</p>

Джерело: складено автором на основі: [118, с. 259-275].

**Державні підприємства та установи, які належать до сфери управління
Держрибагентства (не працюють – виділені курсивом)**

Погребищенське районне державно-кооперативне сільськогосподарське об'єднання по рибництву «Погребищерибгосп»

Державне підприємство «Служба капітана Маріупольського морського рибного порту»

Інститут рибного господарства та екології моря

Південний науково-дослідний інститут морського рибного господарства та океанографії

Державне підприємство «Українська рибна торгівельна компанія»

Державне підприємство «Науково-виробниче підприємство «Керчмолюск»

Державне підприємство «Служба капітана морського рибного порту»

Державне підприємство «Севастопольський морський рибний порт»

Державне підприємство «Керченський морський рибний порт»

Державне підприємство «Сервіс»

Державне підприємство Український державний інститут по проектуванню підприємств рибного господарства і промисловості «Укррибпроект»

Державне підприємство «Науковий селекційно-генетичний центр рибництва»

Державне підприємство «Укрриба»

Державна організація «Виконавче бюро»

Державне підприємство «Центр атестації та сертифікації керівних працівників та спеціалістів рибної галузі»

Державне підприємство «Київська радіостанція «Південриба»

Державне підприємство «Центр моніторингу та безпеки риболовних суден»

Державне підприємство «Селекційно-генетичний центр по рибництву «Поділля»

Державне підприємство «Миколаївське морське агентство»

Державне підприємство «Південний науково-дослідний і проектно-конструкторський інститут по розвитку флоту рибного господарства»

Державне підприємство «Одеський центр Південного науково-дослідного інституту морського рибного господарства та океанографії»

Державне підприємство «Морська адміністрація Чорноморського рибного порту»

Державне підприємство «Експериментальний кефалевий риборозплідник»

Державне підприємство «Дністровський риборозплідник»

Державне підприємство «Іркліівський розплідник рослиноїдних риб»

Державне підприємство «Акваресурси»

Державна риболовецька компанія «Fishing Company S.A»

Державне підприємство «Служба капітана Керченського морського рибного порту»

Державне підприємство «Севастопольський центр південного науково-дослідного інституту морського рибного господарства та океанографії – СНТІ»

Державне підприємство «Укррибфлот»

Державне підприємство «Севастопольське управління океанічного риболовства»

Державна установа «Рибоводний форелевий завод «Лопушно»

Державна установа «Виробничо-експериментальний Дністровський осетровий рибо відтворювальний завод імені академіка С. Т. Артющика»

Державна установа «Новокаховський рибоводний завод частикових риб»

Державна установа «Херсонський виробничо-експериментальний завод по розведенню молоді частикових риб»

Іхтіопатологічна лабораторія

Бюджетна установа «Методично-технологічний центр з аквакультури»

Державна установа «Українська виробничо-акліматизаційна станція «УкрВАС»

Державна установа «Кримський риборозплідник»

Керченський державний морський технологічний університет

Добування водних біоресурсів за видами у 2019 році

	Код	Обсяг добутих водних біоресурсів, т	Середня ціна добутих водних біоресурсів грн за 1 т
Водні біоресурсів		92682,0	18355,5
Риба		58095,8	17201,1
Акули колючі (катранові)	101	к	к
Катран звичайний	104	1,1	112424,8
Скати ромбові	106	19,4	102967,2
Скатові, н.в.і.у.	107	2,2	7940,1
Камбала калкан	111	127,8	108948,5
Камбала морська	114	0,8	43285,5
Камбала-глоса (камбала річкова)	115	1,1	69121,0
Калкан великий	117	к	к
Барабуля	124	3,5	36204,7
Бички морські	128	10136,1	6570,1
Капрові	143	к	к
Карась морський	144	9,5	6757,3
Окунь морський, н.в.і.у.	164	к	к
Піщанкові	168	к	к
Риби інші, подібні до морських окунів, морських красів і решти схожих на них видів, н.в.і.у.	182	7,5	12631,5
Анчоус європейський (хамса азовська)	183	759,7	10247,2
Кілька (тюлька чорноморсько-каспійська)	184	5033,2	5434,0
Оселедці пузанкові (алозі)	187	63,3	17795,8
Шпрот європейський	193	217,4	11953,0
Риби оселедцеві, анчоусові інші, н.в.і.у.	194	3508,4	6377,6
Атерина	200	410,3	5047,2
Кефалі	204	92,5	86028,7
Піленгас	207	849,7	7876,7
Сарган звичайний	210	0,6	66559,6
Ставрида атлантична	213	к	к
Ставридові, н.в.і.у.	214	7,4	27437,8
Риби інші ставридові, кефалеві та решта близьких до них видів, н.в.у.і.	215	4,2	10203,1
Мерланг	220	3,9	1541,1
Амур	301	510,9	38360,2
Білизна (жерех)	302	54,5	19050,5
В'язь	303	2,7	17672,4
Верховодка	304	245,3	6033,9
Головень	307	8,0	12352,1
Карась прісноводний	309	8848,2	8334,3
Клепець (білоглазка)	311	18,7	13925,7
Короп (сазан)	312	7570,0	40502,9
Краснопірка	313	187,5	8447,0

	Код	Обсяг добутих водних біоресурсів, т	Середня ціна добутих водних біоресурсів грн за 1 т
Лин	314	17,0	27934,0
Лящ прісноводний	315	3035,3	14043,1
Підуст	316	0,4	16178,9
Плоскирка	318	1201,3	9591,8
Рибець, сирть	319	25,1	13962,8
Синець	320	210,3	12564,1
Тараня (плітка)	321	2489,5	14962,9
Товстолобик	322	9149,4	22498,8
Чехоня	323	117,8	28664,4
Риби коропові інші, н.в.і.у.	325	к	к
Бичкові прісноводні	327	16,0	9645,7
В'юн	329	к	к
Йорж прісноводний	331	к	к
Окунь прісноводний	334	525,8	15965,8
Сом прісноводний	335	418,0	42922,1
Судак прісноводний	336	1034,3	98771,4
Щука прісноводна	337	308,4	33399,0
Риби прісноводні інші, н.в.і.у.	338	51,5	18753,6
Форель	404	303,7	125777,6
Риби лососеві інші, н.в.і.у.	405	к	к
Веслоніс	412	к	к
Осетер	413	15,8	185034,7
Стерлядь	415	11,0	209006,2
Риби осетрові інші, н.в.і.у.	416	к	к
Оселедець чорно мосько-азовський	420	374,5	14890,1
Пузанок азовський	423	5,5	9409,0
Пузанок каспійський	424	к	к
Пузанки, н.в.і.у.	425	40,8	16346,8
Риби оселедцеві інші, н.в.і.у.	426	2,4	8594,2
Інші водні біоресурси		34586,2	20294,7
Креветки, усього		687,0	198817,0
Криль антарктичний	510	к	к
Раки річні	511	27,5	71165,2
Ракоподібні інші, н.в.і.у.	516	к	к
Мідія їстівна	529	к	к
Рапана	531	11184,7	32140,7
Водорості	537	к	к

Джерело: [200].

* – Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

Символ (к) – дані не оприлюднюються з метою забезпечення виконання вимог закону України «Про державну статистику» щодо конфіденційності статистичної інформації.

«н.в.і.у.» – не віднесені до інших угруповань.

**Добування водних біоресурсів за рибальськими районами промислу
та регіонами у 2019 році**

	Усі регіони промислу	Із загального обсягу добуто за регіонами промислу				
		аквакультура	внутрішні водні об'єкти	зона Азовського моря	Зна Чорного моря	Антарктична частина Атлантики
Україна	92682,0	12675,4	22928,7	15082,9	к	к
Вінницька	1975,9	1780,1	195,8	–	–	–
Волинська	455,2	455,2	–	–	–	–
Дніпропетровська	3700,2	251,9	3448,3	–	–	–
Донецька	4314,8	24,6	1648,5	2641,7	–	–
Житомирська	841,4	к	к	–	–	–
Закарпатська	225,2	к	к	–	–	–
Запорізька	9126,0	41,1	1069,8	8015,1	–	–
Івано-Франківська	516,7	447,4	69,3	–	–	–
Київська	3614,2	к	2303,2	к	–	–
Кіровоградська	1137,4	614,1	523,3	–	–	–
Луганська	134,1	–	134,1	–	–	–
Львівська	755,3	702,8	52,5	–	–	–
Миколаївська	26230,8	245,6	493,2	–	к	К
Одеська	17059,0	268,9	3923,2	–	12866,9	–
Полтавська	1278,8	14,2	1264,6	–	–	–
Рівненська	367,4	367,4	–	–	–	–
Сумська	1887,7	1887,7	–	–	–	–
Тернопільська	411,9	411,9	–	–	–	–
Харківська	953,6	516,2	437,4	–	–	–
Херсонська	6475,7	265,1	1795,2	3158,5	1256,9	–
Хмельницька	607,3	99,2	508,1	–	–	–
Черкаська	5914,0	1588,3	4325,7	–	–	–
Чернівецька	808,5	808,5	–	–	–	–
Чернігівська	598,9	524,5	74,4	–	–	–
м. Київ	3289,0	–	388,9	к	к	–

Джерело: [200].

* – Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

Символ (к) – дані не оприлюднюються з метою забезпечення виконання вимог закону України «Про державну статистику» щодо конфіденційності статистичної інформації.

Добування водних біоресурсів за знаряддями лову у 2019 році *

	Обсяг добутих водних біоресурсів, т	Структура добування, у % до загального обсягу
Знаряддя лову	92682,0	100,0
Драги з ручним, напівмеханічним і механізованим способом використання	16673,5	18,0
Неводи кошільні та кільцеві (зі стяжним тросом та без нього)	1932,8	2,1
Неводи закидні (для притінення до берегу, для притінення до судна тощо), волокуші. Бурила	13535,9	14,6
Сітки зяброві та заплутуючі (одностінні. Обкидні, ставні. Плавні. Рибцеві, частикові. Дрифтерні тощо)	20354,1	22,0
Пастки (неводи ставні, накидні, донні, підйомні, конусні; ятери (частикові, бичкові, раколовні), раколовки, вентері гнучкі без рамні, бар'єри, огорожі, водозливи, накидні рибальські сітки тощо)	7272,4	7,8
Рибовідокремлюючі знаряддя (рибонасосні установки, транспортери тощо)	9,7	0,0
Трали (донні, різноглибинні, креветочні тощо)	28297,4	30,5
Знаряддя лову інші (мотильниці, рамки-сита, сачки, скребки, лопати, підсаки, щипці тощо)	1372,5	1,5
Без будь-яких знарядь лову	3233,7	3,5

Джерело: [200].

* – Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

Видобуток рибної продукції за країнами або регіонами

Country or area	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Afghanistan	1000F	1000F	1000F	1000F	1000F	1000F	1000F	1000F	1000F	1000F
Albania	5000	5652	5413	5364	5810	5131	4804	4919	5369	5730
Algeria	126259	145762	147362	138861	127513	93442	101763	105544	100058	97741
Amer Samoa	4019	5349	6512	4423	4943	5307	5105	5975	3192	2591
Andorra	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Angola	202616	225741	306436	305860	272042	310000F	342000F	374000F	406000F	442074
Anguilla	663F	688F	713F	739	617	620	884	981	788	876
Antigua Barb	2948	3044	3042	3389	2416	2219	3055	5951	4605	3114
Argentina	929937	1171980	985409	995083	861974	811749	793308	738060	870705	829935
Armenia	250	350	1065	601	619F	617F	795F	861	4029	4795
Aruba	162F	145	159	151	163	153	166	138	142	142F
Australia	236617	197196	188076	181517	171653	173754	166338	158949	156573	152212
Austria	370	360	350	350	350	350	350	300	350	350
Azerbaijan	9001	4061	2949	1524	1206	1081	1061	911	796	878
Bahamas	15497	16130	10846	14694	13724	16181	15166	16472	12765	11872
Bahrain	11855	15593	15013	14176	16356	13490	9915	27091	14976	15854
Bangladesh	1333866	1436496	1494199	1557754	1821579	1726586	1600918	1535715	1550446	1591190
Barbados	2193	1986	2235	3562	3507	3280	1830	1372	2988	3000F
Belarus	594	645	689	809	826	897	1122	965	697	766
Belgium	24567	23019	24541	22609	21722	22418	22477	24659	25662F	26793F
Belize	100507	185773	305645	364275	304217	399928	277413	171937	34672	76187
Benin	31497	41507	36386	37495F	38928	39791	38848	40364	42416	47572
Bermuda	400	381	424	401	416	383	479	514	461	417
Bhutan	30F	20F	10F	5F	3F	1F	1F	2	3	3F
Bolivia	6360	6080F	5770	6750	7568	6946	6677	6820	7171	6990
Bonaire/Eust	161F	156	166	222
Bosnia Herzg	305F	305F	305F	305F	305F	305F	305F	305F	305F	305F
Botswana	132	81	122	86	73F	60	234	378	431	1168
Brazil	750261	779113	783177	791892	825412	785369	765393	820112	765286	767026
Br Ind Oc Tr	28	21	24	33	42	40	33	9	11	9
Br Virgin Is	1295F	1308F	1251F	1202F	1201F	1201F	1200F	1196F	1203F	1205F
Brunei Darsm	2709	2279	2550	2357	1958	2351	2154	4523	2826	3186
Bulgaria	5434	7544	8903	8864	8978	10769	9623	9581	9670	8688
Burkina Faso	9000	9500	10200	11093	11800	14520	15000	20300	20500	20700
Burundi	13400F	12978	11309	18265	12615	17305	10654	12309	13232	16054
Cabo Verde	21931	19826	20127	21119	19213	21412	23060	20929	35979	35680
Cambodia	384000	482500	458500	431000	465000	490094	560839	566695	639468	625255
Cameroon	142345	137232	138612	139200F	140000F	145000F	154000F	181000F	210000F	225000F
Canada	1103853	1079415	1025604	950165	949875	936090	865286	818820	852082	862365
Cayman Is	125	125	125	125	125	125	125	125	125	125
Cent Afr Rep	25000F	27000F	29000F	31000F	33000F	35000F	35000F	32000	30000F	29000F
Chad	77000	79000	82000	85000	88000	91000	95000	100000	120000	120020
Channel Is	3505	3468	3566	3228	2649	3373	2976	2955	2848	2983
Chile	4328315	4160741	3819303	3554816	3453786	2679742	3063467	2572876	1770945	2175486
China	14588940F	14631018F	14659036	14791163	14919596	15414830	15768630	16167443	16274926	17106547
China, H. Kong	161964	154536	154147	158126	158965	168010	170720	155230	170129	160789
China, Macao	1500F	1500F	1500F	1500F	1500F	1500F	1500F	1500F	1500F	1500F
China, Taiwan	1017243	967578	1174393	1016390	769907	851799	905030	908088	925268	1068278
Colombia	121000	103995F	121653F	112890F	106448	81166	87489	75619F	68912	108939
Comoros	10738	10464F	14401	22713F	44745	63517F	38152	36296	43732F	9255
Congo	54616	59082	59216	54104	61218	65186	73233	81054	73117	73438
Congo Dem R	234814F	234562F	234252	231447F	228363F	224491F	221250F	218000F	227414	223800F
Cook Is	3994	3912	4303	3754	2695	10019	6678	8251	3901	4103
Costa Rica	22339	20045F	20651	22305F	20714F	18816F	24100F	26692F	19508F	19500F
Côted Ivoire	42665	54830	47300	53655	48952	54798	61692	68815	75658	74900
Croatia	34665	37853	40199	49024	55749	52829	71420	64359	75795	79318
Cuba	28192	27543	29447	28669	28838	23951	24057	22290	22066	22000F
Curaçao	22074	24994	26139	28494
Cyprus	61313	29940	2446	2011	1405	1420	1188	1323	1186	1279
Czech Rep	4242	4646	4276	4164	4112	3990	3859	4033	3761	3812
Denmark	910598	867721	653053	690584	777752	828089	716387	502790	668480	745146
Djibouti	1571	1299	1229	1206	1058	1590	1667	2167	1702	2298
Dominica	579	694	677	699	791	700F	664	625	547	540F
Dominican Rp	11193	12956	13709	15382	14233	14490	14005	13663	13188	13782

Country or area	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Ecuador	464387	469060	408926	505571	498678	399874	506430	513398	514625	663540
Egypt	349553	375894	372491	373815	387398	385209	375354	354237	356857	344791
El Salvador	41114	43218	54663	53287F	48424F	39583	54281	50614F	53381F	65137F
Eq Guinea	3750F	4000F	4533F	5400F	7669	7376F	7115	10758	8500F	7600F
Eritrea	4027	8813	1932	1665	3030	3286	2639	4152	4000F	4000F
Estonia	98772	86490	97836	101037	97422	95398	80652	66257	69424	67570
Ethiopia	9450	9890	13254	16770	17047	18058	24041	28952	38371	50119
Falkland I s	84546	75288	72147	81708	62747	99560	66988	95966	69540	79435
Faroe Is	565260	623122	620834	518267	351018	393875	354956	360471	487140	542836
Fiji	46000F	47419	45963	45375F	45222F	41788F	46257	45000F	42600F	43700F
Finland	131733	149446	164677	148666	154626	156095	153702	162387	167853	177373
FYR Macedonia	271	147	177	166	222	236	268	249	334	282
France	575597	579146	523251	470740	433365	447532	480484	460468	496221	521419
Fr Guiana	5285F	4442	4857	3958	4140	3800	4060	4027	3950F	3980F
Fr Polynesia	11589	12778	12972	11984	13374	13002	12852	14146	13860	13838
Fr South Tr	263F	472F	472F	470F	480F	480F	480F	480F	450F	430F
Gabon	43863	41521	37814F	31326F	29589F	32692F	36522F	36500F	36600F	36855F
Gambia	34955	37477	43574	42881	45884	46624	41500F	36062	43726	51500
Georgia	9974F	14746F	44068	48443	50026	46049	26547	12070	12070F	12070F
Germany	281368	293037	290511	274282	244045	243145	233883	214408	235107	242743
Ghana	373985	398379	326692	351621	345433	367058	362553	372992	301950	292989
Gibraltar	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Greece	92422	98236	96094	89424	83328	71028	63536	62083	64162	60168
Greenland	234864	252959	233754	241899	214667	209446	214493	222894	275432	292441
Grenada	2048	2163	2207	2386	2615	2452	2322	2258	2695	2816
Gadeloupe	10100	10100	10000F	9600F	9200F	8800F	8400F	8000F	7600F	7200F
Guam	280	418	352	341	486	404	421	355	457	431
Guatemala	18979	17569	17965	23291	20149	22332	19844	19991F	21986	22076
Guinea	109138	104718	82073	94513	127746	113504	122500F	132233	155961F	129000F
Guinea Bissau	6983F	7067F	6500F	6804F	6721F	6584F	6549F	6829F	6707F	6700F
Guyana	53370	53763F	47448	42168	43605	45188	43185	53844	49268	37746
Haiti	11000F	12250F	13500F	14800F	16000	13700F	16520	16500F	16500F	16500F
Honduras	21139F	22546F	16636F	14160F	12408F	12075F	11181F	12198F	11849F	8639F
Hungary	7609	7543	7024	7394	6366	6216	7048	6717	6472	7463
Iceland	1664657	1327079	1399190	1284034	1141869	1060641	1138462	1358596	1366675	1076769
India	3691362	3844837	3859293	4099227	4066756	4689316	4311132	4872129	4645182	4718821F
Indonesia	4684651	4785449	5030288	4993519	5103014	5373503	5647990	5718973	6037781	6436715
Iran	410567	445879	402767	407842	420372	443650	488341	542137	559162	627180
Iraq	26008	59075	53032	34580	28245	19348	31541	51077	56853	59000
Ireland	267681	211777	214868	205319	269084	318942	213954	275926	246450	276924
Isle of Man	2764	2579	3812	2770	3555	4814	6844	6172	5745	3755
Israel	4151	3820	3435	2708F	2712	2612	2575	3224	1983	2156F
Italy	296979	316678	288267	236212	253406	234651	216939	201220	176707	180824
Jamaica	13096	17703	16398	13025	16094	15290	17858	14289	17913	14906
Japan	4334346	4337677	4297897	4312406	4104877	4066881	3776512	3650951	3655650	3660966
Jordan	510	497	506	500	569	486	500	648	760F	873
Kazakhstan	37621	30045	34201	51267	38170	46827	34896	36939	34692	37137
Kenya	147713	159055	132084	135901	133996	140411	181386	158743	163123	168191
Kiribati	30562F	25661F	34170F	27299F	39426	43115	62927	77779	81531	116708
Korea D P Rp	205000F	205000F	205000F	205000F	207000F	217500F	219000F	213500F	209000F	226000F
Korea Rep	1646539	1758685	1870105	1956868	1858576	1721865	1741609	1666440	1593238	1727643
Kuwait	4895	5635	4373	3979	4708	6373	4038	4030	4633	4600F
Kyrgyzstan	26	37	14	8	10F	27	60F	90F	120F	227
Lao P.Dem.R.	26560	26925	28410	29200	30800	30900	34105	38946	40165	42200
Latvia	150618	140389	155276	157934	163213	164819	155330	94492	116074	119566
Lebanon	3798	3811	3700F	3600F	3500F	3400F	3300F	3200F	3100F	2998
Lesotho	45	45	48	50	45	45	45	50	50	52
Liberia	12147	8894	14488	7890	9500F	9500F	9500F	9500F	9500F	9500F
Libya	37390F	34647F	31921	47645	52110	50000F	30000F	35000F	36000F	25000F
Liechtensten	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Lithuania	139785	154548	187513	182760	172692	149851	138557	66970	90871	150067
Luxembourg	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Madagascar	132648	133693	147778	120464	131303	128838	126254F	117275	103797	94979F
Malawi	59595	72787	66500	70019	69325	98298	82415	125392	112248	116129
Malaysia	1214183	1286478	1385703	1398375	1397683	1433377	1378799	1477281	1488705	1464071
Maldives	186274	185811	144511	133839	117061	122804	120835	120000	129841	128683
Mali	100000F	100000F	100000F	100000F	100000F	100000F	108134	71229	99353	80000
Malta	1406	1332	1235	1391	1595	1836	1920	2201	2356	2404
MarshallIs	57583	43974	61230	35103	46292	59732	93255	75356	80616	78713

Country or area	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Martinique	5500	6300	7200F	8142	7000F	6000F	5000F	4000F	3800F	3600F
Mauritania	304877	165312	223207	195328	216900	276238	372011	437709	387833	378339
Mauritius	9855	8681	8325	6853	7775	7366	7293	6383	7673	13642
Mayotte	2196	2000	1981	1994	1968	1951	1937	1927	1907	1911
Mexico	1319249	1363429	1469848	1581750	1613809	1526504	1566063	1575028	1615935	1519893
Micronesia	32211	15292	20723	25295	27704	30872	36478	47192	35886	50314
MoldovaRep	56	51	26	36	26	44	50F	50F	50F	50F
Monaco	2F	1F	1F	1F	1F	1F	1F	1F	1F	1F
Mongolia	366	326	185	88	90	100	80	61	55F	49
Montenegro	...	1524	1130	1679	1660	1344	1516	1389	1579	1556
Montserrat	50	49	35	31	37	24	33	41	44	41
Morocco	1026395	876877	879469	997127	1165062	1136240	958907	1161512	1253299	1365149
Mozambique	93996F	104734F	92623	124436	153562	166499	198365	213886	228091	258760
Myanmar	1732250	2006790	2243510	2506250	2766940	3063210	3332979	3579250	3786840	4083270
Namibia	553995	509585	413333	372822	378847	381929F	413940	469613	485738F	443958F
Nauru	330F	370F	420F	475F	530F	589	540F	492	523	530
Nepal	19983	20016	20100	21500	21500	21500	21500	21500	21500	21500
Netherlands	555606	513079	487592	440291	386942	434419	370096	347264	327437	369886
Neth Antilles	855	6640	4314	17009	20636	19575
New Caledonia	3314	3146	3507	3720	3555	3771	3737	3580	3639	3910
New Zealand	545309	476573	494500	452326	439378	436171	429836	440683	442738	442097
Nicaragua	28239	32198	28106	32153	37883	40934	33553	33850	40359	50767
Niger	50018	29835	29728	29960	29884	40000F	53173	46500	45000	47000
Nigeria	523182	552323	530420	601368	598210	616981	635486	668754	721355	759828
Niue	212F	400	407F	478F	203	113	6	7	38	38F
Norfolk Is	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
N Marianas	214	221	219	168	192	243	186	222	950	1379
Norway	2392594	2256352	2379988	2430983	2532463	2679918	2282302	2150297	2079338	2301609
Oman	157326	147668	151744	151910	158551	163927	158566	191563	206169	211037
Pakistan	434850	489421	440056	451414	446362	453264	453000	469290	474902	475076
Palau	932F	967F	997F	1011F	1034F	967F	926F	900F	900F	900F
Palest, O.T.	1814	2323	2702	2843	1525	1699	1318	2091	1930	2854
Panama	263103	262506	221961	230248	239141	181779	169616	177461	199964	159556
Papua N Guin	254136	253019	247462	222444	230052	225818	184870	257007	213438	256000
Paraguay	21800F	21000F	20200F	19400F	18600F	17800F	17000	17000F	17000F	17000F
Peru	9388488	7017491	7210544	7394538	6927778	4301607	8249157	4849211	5854347	3573371
Philippines	2269738	2319120	2499695	2561337	2602589	2611768	2363228	2322974	2331721	2350886
Pitcairn Is	3F	3F	3F	3F	3F	3F	3F	3F	3F	3F
Poland	155247	145479	151820	142496	223893	189722	198308	198385	214170	188264
Portugal	220458	229072	256188	224247	198813	223071	215694	197855	195731	181726
Puerto Rico	2551	2042	1675	1793	1702	1898	1461	1276	1469	1056
Qatar	13935	16376	15190	17688	14064	13760	12985	11275	12006	16213
Réunion	4329	3514	4021	3112	2755	2665	3010	2485	2694	2837
Romania	6053	6663	6183	5410	4020	2688	3254	3500F	4308F	4888F
Russian Fed	3197738	3284306	3475883	3383724	3826129	4069879	4254877	4331398	4348382	4225556
Rwanda	6816	7711	9186	11587	11552	13000	16994	18980	22390	25159
St Barthélemy	100F	100F	100F	100F	100F	100F	100F	100F
St Helena	1130	1120	837	794	856	864	1302	678	574	650
St KittsNev	1458F	1137F	1228F	1291F	2030F	21716	31001	21802	17633	66115
St Lucia	1590	1647	1732	1900	2066	1964	1877	2066	2061	2068
Saint-Martin	90F	90F	90F	90F	90F	90F	90F	90F
St Pier Mq	4694	2878	5249	4621	2833	3150	2493	3490	3124	2669
St Vincent	44104	51584	63309	55898	59586	66368	76574	10240	39496	81413
Samoa	9836F	12435	14091	13899	13279	12840F	11452F	11901F	11201F	7501F
San Marino	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Sao Tome Prn	4197	4323	4449	4575	4701	4827	5146F	5292F	5442F	5678
Saudi Arabia	60421	65485	66221	68898	67664	65145	64481	65170	71946	68660
Senegal	399848	368388	412360	428298	446200	409715	427134	460871	469636	458713
Serbia	...	2632	2535	3153	3846	4807	5384	4798	5040	3593
Serbia-Monte	2431
Seychelles	108680	92739	65514	69200	81112	87110	75482	68702	74128	75146
Sierra Leone	142993	144146	139535	197582	199000F	200000F	202000F	203500F	205000F	206477
Singapore	1920	3103	3522	1623	2121	1732	1618	1969	1645	1433
Sint Maarten	253F	253F	253F	253F
Slovakia	1693	1718	1994	1655	1761	1608	1935	1945	1986	1986
Slovenia	1223	1133	1111	876	1029	931	886	485	400	410
SolomonIs	30149F	39500F	32121F	27425F	28614F	37443F	38427	38770	36589	71295
Somalia	25000F	30000F	30000F	30000F	30000F	30000F	30000F	30000F	30000F	30000F
South Africa	817666	618617	678878	644659	512284	628268	533432	702761	417947	596302

Country or area	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
South Sudan	37000F	37000F	37000F
Spain	854834	961545	820195	923345	932429	975170	1009571	927623	987451	1109537
Sri Lanka	215817	278046	303626	321935	336250	389074	426768	473832	492103	535050
Sudan (firm)	59000	57000	65509F	68595F	71690	71350F	71000F	-	-	-
Sudan	34000F	34000F	34000F
Suriname	29620	31921	30901	24132	26143	35085	35490F	39264F	39369	38358
Svalbard Is	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Swaziland	60F	60F	60F	60F	60F	60F	60F	60F	60F	65F
Sweden	256359	269251	238253	231336	203415	212035	181321	151609	187304	182659
Switzerland	1738	1690	1653	1921	2035	1907	1937	1876	1886	2129
Syria	8447	8264	9457	6995	6607	6637	5900F	5300F	4800F	4300F
Tajikistan	167	215	225	380F	535F	690F	843	714	1179	1174
Tanzania	376700	335437	426114	326812	334860	346999	345117	374560	381510	341847
Thailand	2814295	2698803	2304951	1873432	1870702	1810620	1835126	1719628	1824829	1769546
Timor-Leste	3650F	3300F	2911	3243	3200F	3200F	3200F	3200F	3200F	3200F
Togo	27706	24830	19905	22765F	27025	27535	24122	19320	20015	19862
Tokelau	96F	86F	78F	68F	62F	54F	54F	248	198	105F
Tonga	2200F	2750F	3103F	2593F	2036F	2150F	2001F	1942F	1828F	2017F
Trinidad Tob	16996	13123	13463	13833	13861	13930	13116	12024	13212	13000F
Tunisia	109117	111288	103790	97185	96245	96220	101324	108150	110392	112016
Turkey	426496	533048	632450	494118	463917	485925	514763	432444	374128	302214
Turkmenistan	15000F	15000F	15000F	15000F	15000F	15000F	15000F	15000F	15000F	15000F
Turks Caicos	5505	6040	4860	6133	6803	5446	3777	3815F	3855	2403
Tuvalu	2560	3160F	3770F	4380F	5228	11466	11130	14782	15197	11586
Uganda	416758	367099	431500F	403500F	412000F	413805	437415	407638	419249	461196
Ukraine	267485	218107	213508	232132	218539	209806	178331	154328	203409	114228F
Untd Arab Em	86735	100403	96453	74075	77705	79610	75147	72728	72000F	70000F
UK	670334	624684	619692	595990	590839	612629	600566	631490	632315	755690
USA	4892967	4852284	4767596	4353298	4225476	4387488	5113453	5091381	5141874	4975947
US Virgin Is	1634	2213	1458	1314	1393	1040	1003	611	537	489
Uruguay	125818	133987	108722	108797	80872	74153	89269	76162	59196	65082
Uzbekistan	2900	3400	3100	3800	4100	4078	6791	10993	15623	22514
Vanuatu	229517	222525	213642	172541	147834	99133	57460	61358	58280	67640
Venezuela	402584	315334	347561	295291	316158	218456	201785	213069	214161F	209721
Viet Nam	1987900	2026600	2074500	2136400	2280500	2414400	2514300	2705400	2803800	2919200
Wallis Fut I	500F	600	650F	700F	750F	780F	810F	850F	840F	830F
Yemen	238400	229660	179916	132062	179604	163861	157261	230516	210000F	190000F
Zambia	65748	60237	73542	79404	84716	76396	69364	80638	75187	80826
Zanzibar	23210	24418	23580	24514	25394	25690	28757	29810	30712	32872
Zimbabwe	10420F	10500F	10500F	10500F	10500F	10500F	10500F	10500F	10500F	10500F
Other nei	43400	22591	17333	29066	34031	18777	18243	10098	22155	7999
World total	92473723	90283056	90792830	90191524	90199919	89130056	93682833	91310941	92669169	93445234

Джерело: За матеріалами [<http://www.fao.org/fishery/docs/STAT/summary/a2.pdf>]

Таблиця Ж.2

Відносні показники щорічного приросту видобутку рибної продукції за країнами одного з Україною кластеру

Country	2006/2005	2007/2006	2008/2007	2009/2008	2010/2009	2011/2010	2012/2011	2013/2012	2014/2013
Australia	0,83340	0,95375	0,96513	0,94566	1,01224	0,95732	0,95558	0,98505	0,97215
Chad	1,02597	1,03797	1,03659	1,03529	1,03409	1,04396	1,05263	1,20000	1,00017
Colombia	0,85946	1,16980	0,92797	0,94294	0,76249	1,07790	0,86433	0,91131	1,58084
Guinea	0,95950	0,78375	1,15157	1,35162	0,88851	1,07926	1,07945	1,17944	0,82713
Kiribati	0,83964	1,33159	0,79892	1,44423	1,09357	1,45952	1,23602	1,04824	1,43146
Latvia	0,93209	1,10604	1,01712	1,03343	1,00984	0,94243	0,60833	1,22840	1,03008
Lithuania	1,10561	1,21330	0,97465	0,94491	0,86774	0,92463	0,48334	1,35689	1,65143
Malawi	1,22136	0,91362	1,05292	0,99009	1,41793	0,83842	1,52147	0,89518	1,03458
Maldives	0,99751	0,77773	0,92615	0,87464	1,04906	0,98397	0,99309	1,08201	0,99108
Tunisia	1,01990	0,93263	0,93636	0,99033	0,99974	1,05305	1,06737	1,02073	1,01471
Ukraine	0,81540	0,97891	1,08723	0,94144	0,96004	0,84998	0,86540	1,31803	0,56157

Джерело: Розраховано автором на основі
[<http://www.fao.org/fishery/docs/STAT/summary/a2.pdf>]

Додаток 3
Таблиця 3.1

Кластери карти самоорганізації, побудовані за даними видобутку рибної продукції
всіх країн світу у 2005-2014 рр.

КЛАСТЕР 0	КЛАСТЕР 1	КЛАСТЕР 2	КЛАСТЕР 3	КЛАСТЕР 4	КЛАСТЕР 5	КЛАСТЕР 6	
China	Indonesia Peru USA India Russian Fed Myanmar Japan	Thailand Mexico Korea Rep Bangladesh Malaysia Morocco	Viet Nam Philippines Norway Chile	Iceland Spain China, Taiwan Argentina Canada Brazil Nigeria Denmark UK Ecuador	Cambodia Iran France Sri Lanka Faroe Is Namibia Pakistan Senegal New Zealand Uganda South Africa Angola Mauritania Tanzania Turkey Egypt Netherlands Ghana Greenland Ireland Mozambique Papua N Guin	Alghanistan Albania Algeria Amer Samoa Andorra Anguilla Antigua Barb Armenia Aruba Australia Austria Azerbaijan Bahamas Bahrain Barbados Belarus Belgium Belize Benin Bermuda Bhutan Bolivia Bosnia Herzg Botswana Br Ind Oc Tr Br Virgin Is Brunei Darism Bulgaria Burkina Faso Burundi C?ted Ivorie Cabo Verde Cameron Cayman Is Cent Afr Rep Chad Channell Is China, H. Kong China, Macao Colombia Comoros Congo Congo Dem R Cook Is Costa Rica Croatia Cuba Cyprus	Liberia Libya Liechtensten Lithuania Luxembourg Madagascar Malawi Maldives Mali Malta Marshall s Mauritius Mauritius Mayotte Micronesia MoldovaRep Mongolia Montenegro Montserrat Nauru Nepal Neth Antilles New Caledonia Nicaragua Niger Niue Norfolk Is Oman Palau Palest, O.T. Panama Paraguay Pitcairn Is Poland Portugal Puerto Rico Qatar R?union Romania Rwanda Saint-Martin Samoa San Marino Sao Tome Prn Saudi Arabia Serbia Sierra Leone Singapore Sint Maarten Slovakia Slovenia SolomonIs Somalia South Sudan St Barth?lemy St Helena St KittsNev St Lucia St Pier Mq St Vincent Sudan Suriname Swalbard Is Swaziland Sweden Switzerland Syria Tajikistan Tanzania Timor-Leste Togo Tokelau Tonga Trinidad Tob Tunisia Turkmenistan Turks Caicos Tuvalu Ukraine United Arab Em Uruguay US Virgin Is Uzbekistan Vanuatu Venezuela Wallis Fut I Yemen Zambia Zanzibar Zimbabwe

Таблиця 3.2

Кластери карти самоорганізації, побудовані на даних країн шостого кластеру карти верхнього рівня

КЛАСТЕР 0	КЛАСТЕР 1	КЛАСТЕР 2	КЛАСТЕР 3	КЛАСТЕР 4	КЛАСТЕР 5
Cameroon China, H. Kong Congo Dem R Finland Germany Italy Kenya Korea D P Rp Oman Panama Poland Portugal Sierra Leone Sweden Venezuela Yemen	Australia Chad Colombia Guinea Kiribati Latvia Lithuania Malawi Maldives Tunisia Ukraine	Algeria Belize Congo C?ted Ivoire Croatia El Salvador Estonia Falkland \$ Greece Madagascar Mali Marshall \$ St Kitts Nev St Vincent Saudi Arabia Seychelles Solomon \$ Sudan (firm) Untd Arab Em Uruguay Vanuatu Zambia	Benin Cabo Verde Ethiopia Fiji Gabon Gambia Guyana Iraq Kazakhstan Lao P. Dem. R. Micronesia Nicaragua Niger South Sudan Sudan Suriname Zanzibar	Bahrain Belgium Burkina Faso Burundi Cent Afr Rep Costa Rica Cuba Dominican Rp Fr Polynesia Guatemala Haiti Jamaica Libya Mauritius Nepal Neth Antilles Paraguay Qatar Rwanda Somalia Togo Trinidad Tob Turkmenistan Uzbekistan	Alghanistan Albania Amer Samoa Andorra Martinique Mayotte Moldova Rep Monaco Mongolia Montenegro Montserrat Nauru New Caledonia Niue Norfolk Is N Marianas Palau Bosnia Herzg Palest. O. T. Botswana Pitcairn Is Br Ind Oc Tr Puerto Rico R?union Romania Brunei Darism Bulgaria St Barth?lemy Cayman Is St Helena Channells St Lucia China, Macao Saint-Martin Comoros St Pier Mq Cook Is Samoa Cyprus San Marino Sao Tome Prn Djibouti Serbia Dominica Singapore Eq Guinea Sint Maarten Eritrea Slovakia FYR Macedonia Slovenia Fr Guiana Svalbard Is Fr South Tr Swaziland Georgia Switzerland Gibraltar Syria Grenada Tajikistan Guadeloupe Timor-Leste Guam Tokelau Guinea Bissau Tonga Honduras Turks Caicos Hungary Isle of Man Tuvalu Israel US Virgin Is Jordan Kuwait Zimbabwe

**СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ
ДИСЕРТАЦІЇ**

Монографія

1. Парадигма креативного менеджменту в глобальній економіці: кол. моногр. / за заг. ред. д.е.н., проф. Д. Г. Лук'яненка. Київ: КНЕУ, 2016, 231 с. (14,41 д.а., особисто автору належить 0,3 д.а.: підрозділ 1.2. «Креативний феномен глобального лідерства» / О. С. Дорошенко, Т. О. Галахова, О. Д. Лук'яненко. С. 36–50).

***Стаття у періодичному науковому виданні іншої держави, яка входять до
Організації економічного співробітництва та розвитку та/або Європейського
Союзу***

2. Lukyanenko A. Global Motivations and Aquaculture Development Trends. *Green, Blue & Digital Economy Journal*. 2020. Vol. 1. No. 2. P. 132-139 (0,5 д.а).

***Статті у наукових виданнях, включених до переліку
наукових фахових видань України***

3. Лук'яненко Олександр. Управлінські імперативи глобального рибальства. *Ринок цінних паперів України*. 2018. № 5-6. С. 61-67 (0,3 д.а.).

4. Лук'яненко О. Д. Трансформація політики ЄС в секторі рибальства. *Вісник Хмельницького національного університету. Сер.: Економічні науки*. 2019. № 4. Т. 3. С. 17–24 (0,3 д.а.).

5. Лук'яненко О. Розвиток зовнішньої торгівлі продукцією рибальства України з ЄС. *Ринок цінних паперів України*. 2019. № 1–2. С. 71–79 (0,4 д.а.).

6. Лук'яненко О. Д. Потенціал рибальства в глобальній економіці. *Вісник Хмельницького національного університету. Сер.: Економічні науки*. 2020. № 4. Том 2. С. 7–12 (0,4 д.а.).

В інших виданнях:

7. Four years on: how have capital cities dealt with the crisis : collection of RSA Research Network Seminar proceedings ; 26th October, 2012 / Professor V. I. Chuzhykov (Ed). Kyiv : KNEU, 2013. 88 p. (6,1 д.а.; особисто автору

належить 0,1 д.а.: «European integration dimension of energy security in Ukraine. р. 77–78).

8. Корпоративні стратегії у глобальному нафтогазовому бізнесі: навч. посіб. / Є. Г. Панченко, О. А. Швидкий, Д. І. Кір'яков, О. Д. Лук'яненко; за заг. ред. д.е.н., професора Є. Г. Панченка, О. А. Швидкого. – К.: КНЕУ, 2013. 96 с.

9. Практикум з проведення тренінгів з європейської інтеграції (тренінг «Підготовка фахівців з європейської інтеграції») / за ред. В. І. Чужикова. – К.: КНЕУ, 2014. 224 с. (13,0 д.а., особисто автору належить 0,6 д.а.: тема 2 «Інституційна модель Європейського Союзу». с. 36–50).

10. Руденко-Сударева Л. В., Мозговий О. М., Пашинська К. С., Прилипко С. І., Лук'яненко О. Д. Результативність міжнародного інвестування проектів державно-приватного партнерства: наук.-метод. вид. – К.: КНЕУ, 2017. 109 с. (6,3 д.а.; особисто автору належить 0,3 д.а.: підрозділ 5 «Ключові точки зростання вітчизняної економіки на базі державно-приватного партнерства» / К. С. Пашинська, О. М. Мозговий, О. Д. Лук'яненко. с 87–107)

11. Лук'яненко О. Д. Новітні прояви глобальної продовольчої проблеми / Проблеми і тенденції розвитку сучасної економіки в умовах інтеграційних процесів: теоретичні та практичні аспекти: матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції, Херсон, 11–12 жовтня 2018 р. Упоряд. К. Мельникова. Херсон, вид-во ФОП Вишемирський В. С., 2018. С. 28 (0,1 д.а.) (форма участі – заочна).

12. Лук'яненко О. Д. Організаційно-кадровий потенціал розвитку рибного господарства України. Соціально-трудова сфера в координатах нової економіки та глобальної соціо-економічної реальності: виклики, шляхи розвитку: зб. тез доповідей учасників Міжнар. наук.-практ. конф.; 11–12 лист. К.: КНЕУ. 2021, с. 360–362 (0,2 д.а.) (форма участі – заочна).

13. Лук'яненко О. Д. Нормативно-правові механізми розвитку рибальства і аквакультури в Україні. Судова влада в системі стримувань та противаг демократичного суспільства: компаративна теорія і практика: матер. Всеукр. наук.-практ. конф.; 15 січня 2021 р. С. 117-118 (0,2 д.а.) (форма участі – заочна).

**ДЕРЖАВНЕ АГЕНТСТВО
РИБНОГО ГОСПОДАРСТВА
УКРАЇНИ**

(ДЕРЖРИБАГЕНТСТВО)

вул. Січових Стрільців, 45 а, м. Київ, 04053

тел/факс: (044) 272 20 32

E-mail: darg@darg.gov.ua

сайт: darg.gov.ua

код згідно з ЄДРПОУ 37472282

**STATE AGENCY
OF FISHERIES
OF UKRAINE**

(DERZHRYBAGENTSTVO)

45a, Sichovykh Striltsiv str., Kyiv, 04053, Ukraine

tel/fax: (+380) (44) 272 20 32

E-mail: darg@darg.gov.ua

WEB: www.darg.gov.ua

№ 1-11-19/978-21 від 19.02.2021 р.

ДОВІДКА

**Про використання результатів дисертаційного дослідження
Лук'яненка Олександра Дмитровича
на тему: «Розвиток рибальства в секторальній структурі економіки ЄС»,
виконаного на кафедрі європейської економіки і бізнесу ДНВЗ «Київський
національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»**

Пропозиції та практичні рекомендації Лук'яненка Олександра Дмитровича, сформульовані у дисертаційній роботі «Розвиток рибальства в секторальній структурі економіки ЄС», поданої на здобуття наукового ступеню кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.02 «Світове господарство і міжнародні економічні відносини» використано Державним агентством рибного господарства України при запровадженні заходів його структурної модернізації (2019–2020 рр.), обґрунтуванні законодавчих і відомчих ініціатив стосовно розвитку рибного господарства і аквакультури України (2015–2021 рр.), оптимізації управлінської структури та державної підприємницької мережі (2020–2021 рр.).

Найбільш актуальним і конструктивним є обґрунтовані Лук'яненком О.Д. заходи щодо розроблених Держрибагентством проектів наказів Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України «Про затвердження Правил промислового рибальства в басейні Азовського моря, Чорного моря та у внутрішніх рибогосподарських водних об'єктах (їх частинах)» та «Про затвердження Правил любительського і спортивного рибальства».

Голова

Ганна ШИШМАН

ДЕРЖАВНЕ АГЕНТСТВО РИБНОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ

ДЕРЖАВНЕ ПІДПРИЄМСТВО «УКРРИБА»

вул. Тургенєвська, 82а, м. Київ, 04053, тел. (044) 486-07-91

E-mail: office@ukrfish.gov.ua, сайт: www.ukrfish.gov.ua, код згідно з ЄДРПОУ 25592421

від 18.02.2021 р. № 04-13/4
На № _____ від _____ 20__ р.

ДОВІДКА

**про використання результатів дисертаційного дослідження
Лук'яненка Олександра Дмитровича
на тему «Розвиток рибальства в секторальній структурі економіки ЄС»,
виконаного на кафедрі європейської економіки і бізнесу ДНВЗ «Київський
національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»**

Професійні рекомендації, консультації та управлінські ініціативи і рішення Лук'яненка О. Д., що базувались на наукових положеннях його дисертаційної роботи «Розвиток рибальства в секторальній структурі ЄС» Державного підприємства «Укрриба» у процесі трансформації його функцій та організаційної структури, формування, розвитку і стратегії ефективної бізнес-моделі функціонування, адаптованих до ефективних практик Європейського рибальського бізнесу. Очікуваний ефект у нарощуванні обсягів промислового вилову риби і експорту риби і рибопродукції оцінюється фахівцями підприємства у обсязі, що майже у два рази перевищує теперішні показники.

Генеральний директор

Олег КАЛ'ЯН

АСОЦІАЦІЯ “УКРРИБСПІЛКА”

04053, м. Київ - 53, вул. Тургенєвська, 82-а, офіс. 502

тел./факс (044) 486-05-00, 067-296-59-73

E-mail: ukrribspilka@ukr.net

Код ЄДРПОУ 35393419

« 14 » січня 2021 р № 18 - 21

На № _____

ДОВІДКА

**про використання результатів дисертаційного дослідження
Лук'яненка Олександра Дмитровича
на тему «Розвиток рибальства в секторальній структурі економіки ЄС»,
виконаного на кафедрі європейської економіки і бізнесу ДНВЗ «Київський
національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»**

Наукові результати, висновки і рекомендації, Лук'яненка Олександра Дмитровича, отримані в дисертаційному дослідженні «Розвиток рибальства в секторальній структурі економіки ЄС» використано у роботі Асоціації «Укррибспіллка» для надання пропозицій до проектів Законів України «Про забезпечення простежуваності походження водних біоресурсів та продукції, виробленої з простежуваних видів водних біоресурсів», «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо спрощення умов ведення аквакультури)», «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо охорони водних біоресурсів та середовища їх існування».

Генеральний директор

Наталія ПАВЛЕНКО

European Integration Promotion Foundation

Україна, 04119, м. Київ, вул. Мельникова 81, корпус 6, офіс 21

Ukraine, 04119, Kyiv, Mel'nikova St., 81, building 6, office 21

Тел.: (+38044) 456-63-78

Е-пошта: regloc@ukr.net

№ 15 від 01.09.2020

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження Лук'яненка Олександра Дмитровича "Розвиток рибальства в секторальній структурі економіки ЄС", представленою на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.02 – світове господарство і міжнародні економічні відносини.

Представлені здобувачем візуалізовані текстові, графічні та інші ілюстративні матеріали, зокрема: структура ринку рибальства і морепродуктів ЄС, характер та динаміка диверсифікації вилову риби, удосконалення спільних механізмів і інструментів регулювання, формулювання найважливіших завдань конвергенції України та Європейського Союзу, що напряду впливають з Угоди про асоціацію були використані громадською організацією "Фундацією сприяння європейської інтеграції" в процесі проведення тренінгів, круглих столів та Zoom - конференцій для держслужбовців, а також посилення грантової діяльності та експертної активності університетського середовища України.

Частина матеріалів дисертанта була використана в якості роздаткового матеріалу та його електронних версій на замовлення слухачів курсів підвищення кваліфікації.

Генеральний менеджер,
д.е.н.

Д.О. Ільницький

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор з науково-педагогічної
роботи ДВНЗ «Київський
національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»
д.е.н., професор

А.М.Колот

7 квітня 2021 р.

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор з наукової роботи
ДВНЗ «Київський національний
економічний університет імені Вадима
Гетьмана»
д.е.н., професор

Л.Л.Антонюк

7 квітня 2021 р.

ДОВІДКА

Про впровадження результатів дисертаційного дослідження
«Розвиток рибальства в секторальній структурі економіки ЄС»
Лук'яненка Олександра Дмитровича
в навчальний процес в ДВНЗ «Київський національний
економічний університет імені Вадима Гетьмана»

Деканат факультету міжнародної економіки і менеджменту ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» підтверджує, що ряд наукових положень, аналітичних матеріалів і результатів кандидатської дисертаційної роботи Лук'яненка О.Д., які були отримані особисто автором, використовуються у навчальному процесі при викладанні нормативних дисциплін бакалаврського і магістерського освітніх рівнів та проведенні тренінгів факультету міжнародної економіки і менеджменту, а саме:

- дисципліни «Європейський бізнес» для студентів бакалаврського рівня за спеціальністю «Міжнародна економіка»;
- дисципліни «Європейське бізнес-середовище» для студентів магістерського рівня за спеціальністю «Міжнародні економічні відносини», спеціалізацій «Міжнародна економіка» та «Міжнародний бізнес»;
- тренінгу в межах міжнародного проекту TEMPUS IV «Розвиток та вдосконалення університетського управління в галузі міжнародних зв'язків» – UNIVIA 543893–TEMPUS–SMGR.

Декан факультету міжнародної
економіки і менеджменту,
к.е.н., доцент

Ю.М. Солодковський